

รายงานฉบับสมบูรณ์

งานวิจัยเรื่อง

“ลานรักษ์ ข่วงนกยูง ” : ต้นแบบแห่งวิธีการอนุรักษ์นกยูงไทย
สู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนในจังหวัดพะเยา

Lan Rak Khuang Nok Yoong" : Model of Thai Green Peafowl Conservation
for Community base Ecotourism Development in Phayao Province

โดย

ดร.ฤทัยภัทร พิมลศรี

หัวหน้าโครงการวิจัย

สาขาวิชาการท่องเที่ยว

คณะวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์

ดร.ธิตี ไวกวี

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

อาจารย์ธนปริญ สำเร็จ

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

ผู้ช่วยนักวิจัย

นางสาวศศิธร นิสภา

นักวิชาการด้านสัตว์ป่า เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ

นายพงษ์พัฒน์ เสน่ห์ดี

สาขาวิชาการท่องเที่ยว

คณะวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์

ที่ปรึกษาโครงการวิจัย

นายฤทธิเดช ชันทะธงสกุลดี

หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ

สมาคมอนุรักษ์นกและธรรมชาติแห่งประเทศไทย

ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก

สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ(องค์การมหาชน)

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ(วช)

ประจำปี 2559

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	๑
บทที่ 1 บทนำ	1
หลักการเหตุผล	1
วัตถุประสงค์	10
ขอบเขตการศึกษา	10
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	11
นิยามศัพท์เฉพาะ	
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรม	12
- แนวคิดและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับ ความหลากหลายทางชีวภาพ	12
- อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ	15
- ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับ นกยูงไทย	17
- แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเชิงลึก	18
- บ่อเกิดของกฎหมาย และจารีตประเพณีท้องถิ่นกับกฎหมายบ้านเมือง	21
- แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน	34
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	41
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	45
ระเบียบวิธีวิจัยในวัตถุประสงค์ที่ 1	45
ระเบียบวิธีวิจัยในวัตถุประสงค์ที่ 2	46
แผนการดำเนินงานวิจัย	48
เป้าหมายด้านผลผลิต	52

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 4 ผลการศึกษา และอภิปรายผล	56
บริบทเกี่ยวกับนวกยูงไทย ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นวกยูงไทย ในจังหวัดพะเยา	56
บทเรียนเกี่ยวกับการอนุรักษ์นวกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยา	74
ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และนวกยูงไทย ทั้งด้านระบบความเชื่อดั้งเดิม จารีต ประเพณีล้านนาที่สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมือง ผลการวิจัยและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐาน การอนุรักษ์นวกยูงไทยในพื้นที่จังหวัดพะเยา	99
บทที่ 5 บทสรุป และข้อเสนอแนะ	134
บทสรุป	134
ข้อเสนอแนะ	138
แผนการดำเนินงานวิจัย	139
เอกสารอ้างอิง	141
ภาคผนวก	
ก ประมวลภาพการดำเนินการวิจัย	143
ข ประกาศอำเภอจุน	184
ค รายชื่อองค์กรที่เข้าร่วมเป็นเครือข่ายอนุรักษ์นวกยูงไทย พะเยา	189
ง รายชื่อบุคคลที่ร่วมลงนามในปฏิญญา ชวงนวกยูงไทย(ป่าเวียงลอ)	192

สารบัญ (ภาพ)

ภาพที่	หน้า
1	12
2	43
3	52
4	53
5	73
6	74
7	77
8	82
9	118
10	148
11	149
12	150
13	152
14	153
15	153
16	153
17	154
18	154
19	155
20	156
21	164
22	165
23	165
24	165
25	166
26	166
27	167
28	167
29	168
30	168
31	169
32	169

สารบัญ (ภาพ)

ภาพที่	หน้า
33	170
34	170
35	171
36	172
37	173
38	174
39	174
40	175
41	176
42	177
43	178
44	179
45	180
46	181
47	182
48	183

สารบัญ (ตาราง)

ภาพที่	หน้า
1	57
2	58
3	58
4	60
5	62
6	63
7	64
8	65
9	66
10	67
11	122
12	125
13	127
14	144
15	145
16	147

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

รายงานผลโครงการวิจัย (Research Project) เรื่อง “ลานรักษ์ ช่างนกยูง” : ต้นแบบแห่งวิธีการอนุรักษ์นกยูงไทยสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนในจังหวัดพะเยา (Lan Rak Khuang Nok Yoong : Model of Thai Green Peafowl Conservation for Community base Ecotourism Development in Phayao Province) โดยได้รับทุนสนับสนุนจาก สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ ประจำปีงบประมาณ 2559 จำนวน 500,000 บาท เริ่มทำการวิจัยเมื่อ เดือนตุลาคม 2559 ถึงเดือนธันวาคม 2560 รวมระยะเวลาทำการวิจัยทั้งสิ้น 1 ปี 3 เดือน ประเภทการวิจัย เป็น การวิจัยประยุกต์ (Applied research) ที่มีการบูรณาการในด้านวิทยาศาสตร์ นิติศาสตร์และการจัดการทางการท่องเที่ยว โดยมีผู้ร่วมโครงการวิจัยจำนวน 3 คน ได้แก่ ดร.ฤทัยภัทร พิมลศรี สาขาวิชาการท่องเที่ยว คณะวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ ดร. ธิติ ไวกวี คณะนิติศาสตร์ และ อาจารย์ธนปรีญา สำเร็จ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา และมีผู้ช่วยวิจัยหลักคือ นางสาวศศิธร นิสภา นักวิชาการด้านสัตว์ป่า เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ อีกทั้งมีที่ปรึกษาโครงการวิจัย ได้แก่ นายกฤตภาส ชันทะธงสกุลดี หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ และ สมาคมนักอนุรักษ์นกและธรรมชาติแห่งประเทศไทย สำหรับผลงานวิจัยมีรายละเอียดโดยย่อตามลำดับ ดังนี้

1. หลักการเหตุผลและระบุสาเหตุที่ต้องดำเนินการวิจัยโดยย่อ (รายละเอียดนำเสนอในบทที่ 1)

ประเทศไทย เป็นหนึ่งในเขตร้อน หรือ เขตร้อนชื้นแถบศูนย์สูตร(Tropical Zone) อันเป็นเขตที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ ที่มีความหลากหลายของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์สูงมาก จัดเป็นหนึ่งใน 20 ประเทศที่มีทรัพยากรชีวภาพหลากหลายมากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2558) แต่ในปัจจุบัน กลับถือเป็นประเทศหนึ่งที่ตกอยู่ในสถานการณ์ที่เกิดวิกฤตความหลากหลายทางชีวภาพ(Biological Crisis)(กองทุนสัตว์ป่าโลก WWF ,2555) หรือความสูญเสียทรัพยากรชีวภาพในโลกที่ยังไม่มีประเทศไหนหยุดยั้งความเสียหายได้ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งทำให้ สหภาพนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ(2010) (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources หรือ World Conservative Union : IUCN) ได้ขยายเวลาในการตั้งเป้าหมายให้สมาชิกทั่วโลกร่วมกันรณรงค์เพื่อลดความสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ และมีข้อตกลงภาคีอนุสัญญาฯ รับรองแผนกลยุทธ์ความหลากหลายทางชีวภาพ 2011-2020 (Strategic Plan for Biodiversity 2011-2020 and the Aichi Targets) ซึ่งจะเป็นกรอบการดำเนินงานด้านความหลากหลายทางชีวภาพสำหรับภาคีอนุสัญญาฯ ในช่วงปี 2011-2020 โดยมีการแปลงไปสู่กลยุทธ์และแผนปฏิบัติการความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ (national biodiversity strategies and action plans : NBSAPs) เพื่อความหลากหลายทางชีวภาพ จะได้รับความนิยมในคุณค่าได้รับการอนุรักษ์ ป่าไม้ และถูกใช้อย่างชาญฉลาด เพื่อธำรงรักษาบริการจากระบบนิเวศ เพื่อผดุงพันพิภพที่สมบูรณ์พูนผลให้ยั่งยืน และเพื่ออำนวยความสะดวกประโยชน์ที่สำคัญยิ่งให้แก่ผู้คนทั้งปวง โดยประเทศไทยก็ได้มีพันธกิจร่วมกับภาคี

นานาชาติ ประเทศ คือ การดำเนินปฏิบัติการที่มีประสิทธิผลและเร่งด่วน เพื่อหยุดยั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อให้หลักประกันว่าภายใน ค.ศ. 2020 ระบบนิเวศยึดหยุ่นคงทนและยังคงให้บริการที่สำคัญยิ่งต่อไป โดยให้ความมั่นคงแก่หลากหลายชีวิตบนพื้นพิภพ และเกื้อกูลการกินดีอยู่ดีและการขจัดความยากจน(เอกสารการประชุมสมัชชาภาคีอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพสมัยที่10 ,2000 และสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม,2555)

การหยุดยั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและเกื้อกูลการกินดีอยู่ดีของมนุษย์เป็นสิ่งปฏิบัติได้ยาก ดังข้อมูลจาก กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช(2550)ทำให้ทราบว่าสัตว์ป่าในประเทศไทย มีสถานภาพถูกคุกคามใกล้จะสูญพันธุ์อย่างยิ่งถึง 66 ชนิด และใกล้จะสูญพันธุ์อีก 106 ชนิด แม้จะมีกฎหมายอนุรักษ์คุ้มครองและการจัดการฟื้นฟูสถานภาพ แต่สถานการณ์สัตว์ป่าของประเทศไทยก็ยังคงอยู่ในภาวะวิกฤติอยู่ดี เพราะถิ่นที่อยู่อาศัยของพืชสัตว์ถูกเบียดเบียน พื้นที่ป่าลดลง และคนลักลอบล่า ไม่ต่างกับชะตากรรมนกและปลาของไทยถ้าไม่ถูกคุกคามจากระบบนิเวศเปลี่ยนไป แม้จะมีความพยายามแก้ปัญหาจากภาครัฐ แต่แนวโน้มความหลากหลายทางชีวภาพยังคงลดลงอย่างต่อเนื่อง ท่ามกลางการเพิ่มขึ้นของประชากรมนุษย์ การขยายตัวของพื้นที่ทำกินในเขตป่าไม้ พร้อมกับสภาพภูมิอากาศโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง ตัวอย่างสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพที่มีสถานภาพถูกคุกคามใกล้สูญพันธุ์ ได้แก่ นก ซึ่งถือเป็นตัวชี้วัดความหลากหลายทางชีวภาพที่มีประสิทธิภาพในกลุ่มสิ่งมีชีวิตโดยเฉพาะเมื่อนำมาใช้ในการกำหนดพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ ทำให้มั่นใจว่าสัตว์และพืชอื่นๆ จำนวนมากจะอยู่รอดเหมือนกัน ผลการสำรวจพบนกในประเทศไทยประมาณ 1,000 ชนิด หรือราว 1 ใน 10 ของนกที่พบบนโลกทั้งหมดหรือมากกว่าการพบนกในทวีปยุโรปทั้งทวีป แต่ในปัจจุบันพบว่า นกหลากชนิดอยู่ใน สถานการณ์วิกฤตความหลากหลายทางชีวภาพ หรือความสูญเสียทรัพยากรชีวภาพ สัตว์ป่าด้าน นก ที่ไม่อาจหยุดยั้งความเสียหายได้ พบว่า IUCN ในปี พ.ศ. 2548 ได้จัดสถานภาพนกในเมืองไทยไว้ดังต่อไปนี้ นกที่อยู่ในสถานภาพถูกคุกคาม (near threatened) มี 89 ชนิด นกที่อยู่ในสถานภาพมีแนวโน้มใกล้สูญพันธุ์ (vulnerable) มี 71 ชนิด นกที่อยู่ในสถานภาพใกล้สูญพันธุ์ (endangered) มี 66 ชนิด ข้อมูลไม่เพียงพอ (Data deficient) 9 ชนิด และนกเฉพาะถิ่น (Endemic species) 2 ชนิด (สมาคมนักอนุรักษ์นกและธรรมชาติแห่งประเทศไทย,2556 และ Bird Life International ,2013)

สำหรับ นกยูงไทย หรือ นกยูงสีเขียว (อังกฤษ: Green peafowl; ชื่อวิทยาศาสตร์: *Pavo muticus* มาจากภาษาละติน *Pavo*, นกยูง; *muticus*, เชื่อมต่อ หรือ ตัดทอน) เป็นไก่ฟ้าขนาดใหญ่ที่พบในป่าเขตร้อนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีความงดงาม ถึงแม้จะยังไม่มีใครตัดสินใจว่าระหว่าง นกยูงพันธุ์อินเดีย (Indian Peafowl) กับนกยูงไทย ชนิดใดจะได้ตำแหน่ง นกขนาดใหญ่ในวงศ์ไก่ฟ้า และนกกระทา(Phasianidae)ที่สวยงามที่สุดในโลก เนื่องจากความงดงามที่ปรากฏ คือ นกยูงอินเดียที่จะมีหงอนเป็นรูปพัดบนหัวและที่คอเป็นขนสั้นเหลือบเขียวแกมน้ำเงิน ส่วนนกยูงไทยทั้งเพศผู้และเพศเมีย มีหงอน เป็นเส้นขน สีเขียวเหลือบ ขี้ตองอยู่บนหัว ส่วนหน้าทั้งสองข้างจะมีสีฟ้า ดำ และเหลือบ ขนคอ ขนหน้าอก ทั้งนี้ นกยูงไทย เพศผู้ จะมีขนปิดหางยาวหลายเส้น ที่ปลายขนปิดหางนี้ มีดอกดวง ที่เรียกว่า "แววมยุรา" ซึ่งตรงกลางดวง เป็นสีน้ำเงินแกมดำ อยู่ในพื้นวงกลมเหลือบเขียว ล้อมรอบด้วยลายเป็นวงรูปไข่สีทองแดง เวล่านกยูงรำแพน จึงเปรียบเหมือนพัดขนาดใหญ่ ที่มี

สีสังดงามนัก แต่ที่แน่นอนที่สุดคือ สถานภาพนกยูงไทยน่าเป็นห่วงกว่านกยูงสีน้ำเงินของอินเดียมาก ด้วยความเชื่อทางศาสนาฮินดูนั้น นับถือนกยูงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงไม่มีใครล่านกยูงอินเดียเป็นอาหาร ปัจจุบันในประเทศอินเดียจึงสามารถพบนกยูงได้ทั่วไปในพื้นที่อนุรักษ์ต่างๆ ส่วนนกยูงไทยซึ่งในอดีตเคยพบเห็นโดยทั่วไปตามริมลำน้ำสายสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำแควน้อย ลุ่มน้ำปิง ลุ่มแม่น้ำยม กลับตกอยู่ในสถานภาพใกล้สูญพันธุ์ ดังที่ IUCN ประกาศให้นกยูงเป็นสัตว์ที่อยู่ในภาวะถูกคุกคามและเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ (Vulnerable) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 สาเหตุจากการล่าโดยตรง การปล่อยให้มีการล่านกยูงโดยเสรีในอดีต และการที่มีผู้นิยมเลี้ยงนกยูงกันเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในระหว่างปี 2510 – 2517 ทำให้มีการส่งออกนกยูงออกราชอาณาจักร เฉพาะที่ท่าอากาศยานดอนเมืองมีจำนวนมากถึง 626 ตัว นอกจากนี้ ความนิยมในการนำขนนกยูงมาเป็นเครื่องประดับตกแต่ง และเป็นเครื่องหมายแสดงสถานภาพในกลุ่มสังคมของบางกลุ่ม จึงเป็นเหตุที่ทำให้ขนนกยูงถูกล่าเป็นจำนวนมากเพียงเพื่อต้องการขน หรือการนำมาเลี้ยงเพื่อประดับบารมี โดยชาวบ้านจะมีรายได้จากการขโมยขนนกยูงไปฟังเป็นตัว เพื่อขายส่งให้พ่อค้า และอาจมีอีกจำนวนหนึ่งที่ล่านกยูงเพื่อเป็นอาหาร รวมทั้ง การทำลายป่าที่อยู่ตามริมลำธาร มักก่อให้เกิดความสูญเสียดังกล่าวมาหากิน และทำรังวางไข่ของนกยูง การเปลี่ยนแปลงสภาพถิ่นที่อยู่อาศัย ริมลำน้ำที่เคยมีป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรังขึ้นอุดมสมบูรณ์ถูกเปลี่ยนสภาพเป็นบ้านเรือนและที่ทำเกษตรกรรม ทำให้ปัจจุบันนกยูงกลายเป็นสัตว์ที่หาได้ไม่มากนัก (มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, 2538 , คณะสัตวแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2555 กรมอุทยานสัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2556 และ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์, 2557) สาเหตุดังกล่าว มีผลลัพท์ทำให้นกยูงเป็นสัตว์ที่จัดอยู่ในภาวะถูกคุกคามและเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ในไม่ช้านี้หากไม่มีการหยุดยั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพที่เกิดขึ้น ในประเทศไทยทั้งภาครัฐที่รับผิดชอบดูแลพื้นที่อนุรักษ์ (Protected Area) และองค์กร หน่วยงานต่างๆ ได้มีมาตรการและความพยายามในการบูรณาการและการมีส่วนร่วมกับชุมชนท้องถิ่นเพื่อปกป้องและอนุรักษ์นกยูงไทยอยู่ในหลายพื้นที่ แต่กระนั้นก็ยังไม่ปรากฏว่าจะมีพื้นที่ใดที่ประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งยังมีสถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอนุรักษ์นกยูงด้วยตนเอง อาทิเช่น ในพื้นที่ชุมชนแม่ปอก อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ซึ่งมีการอนุรักษ์นกยูงโดยประชาชนท้องถิ่น และองค์กรอนุรักษ์ภายนอกที่เข้ามา ภายใต้แนวคิด (Neo-Liberal Conservation) ซึ่งเทคนิค วิธีการในการอนุรักษ์ฯ มีความแตกต่างกับแนวทางดั้งเดิมของชุมชน จึงนำไปสู่ความขัดแย้ง บานปลายและเป็นปัญหาซึ่งปรากฏเป็นข่าวในปลายปี พ.ศ. 2557 ที่ผ่านมา จะเห็นว่า ชาวบ้านประท้วง ต่อต้าน องค์กรอนุรักษ์ดังกล่าวถึงกับไม่อนุญาตให้เข้าพื้นที่เนื่องจากเห็นว่า แนวทางการจัดการไม่เหมาะสม ผูกขาด และขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน มีการใช้นกยูงเพื่อแสวงหาประโยชน์เชิงธุรกิจ เช่น ชุมชนเห็นว่า “การที่เขานำนกยูงป่าไว้ให้นักท่องเที่ยวเข้าชมอุทยานสำราญใจ แต่คนที่อยู่ในป่านั้นมาแต่ปู่ยาตาทวด ต้องหิวโหยไม่ยุติธรรมเลย” (อุมาภาณ ตั้งเจริญบำรุงสุข, 2557) ทั้งนี้ ในด้านองค์กรอนุรักษ์ดังกล่าวก็ได้กล่าวยอมรับว่าโครงการฯ อาจมิได้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นเท่าที่ควร แต่อย่างไรก็ตามก็จะพยายามให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมกับโครงการฯ กรณีดังกล่าวถือเป็นปัญหาในด้านกระบวนการจัดการและการอนุรักษ์ที่นำประโยชน์เชิงเศรษฐกิจหรือการท่องเที่ยวมาเป็นที่ตั้ง (Privatization of Nature) ซึ่งอาจมิได้ช่วยก่อให้เกิด การดำรงอยู่ของนกยูงอย่างสร้างสรรค์ หรืออาจไม่ได้ทำให้เกิดการหยุดยั้งวิกฤตความหลากหลายชีวภาพในท้องถิ่นนี้ได้แม้แต่น้อย

ความพยายามในการอนุรักษ์นกยูง โดยเฉพาะนกยูงไทยมีอีกหลายแห่ง ซึ่งจากข้อมูลเบื้องต้น

พบว่า บริเวณพื้นที่อนุรักษ์ ได้แก่ อุทยานแห่งชาติแม่ยม เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ และ อุทยานแห่งชาติดอยภูนางซึ่งครอบคลุม จังหวัดพะเยาและจังหวัดแพร่ นั้นเป็นแหล่งอาศัยของนกยูงไทยในเขตอนุรักษ์ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย¹ จึงมีมาตรการทั้งทางกฎหมายและการส่งเสริมทางสังคมให้เกิดการอนุรักษ์ในหลากหลายแนวทาง อาทิเช่น การจัดทำ “ชวงนกยูง ” คำว่า “ชวง” เป็นภาษาภาคเหนือตอนบนหรือภาษาล้านนา ที่หมายถึง แหล่งชุมนุมหรือการนัดหมายมาเจอกันเพื่อประกอบกิจกรรม ชวงนกยูง จึงหมายถึงพื้นที่ที่นกยูงมาชุมนุมกัน ทั้งนี้ ได้มีการจัดการในเชิงอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมให้เกิดพื้นที่ชวงนกยูง โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม สำหรับ ชวงนกยูง จังหวัดพะเยา ได้ปรากฏขึ้นประมาณสิบปีที่ผ่านมาโดย เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ และอุทยานแห่งชาติดอยภูนาง ซึ่งมีอาณาเขตรับผิดชอบผืนป่าจำนวนมากถึง 769,479 ไร่ หรือ 1,231 ตารางกิโลเมตร มีรายงานระบุว่าพบนกยูงไทยจำนวนมากร้อยละกว่าตัวในปี พ.ศ. 2539 จากนั้นได้มีนโยบายและมาตรการเพื่อการอนุรักษ์ในการสร้างชวงนกยูงเกิดขึ้นจนถึงปัจจุบันไม่น้อยกว่า 10 แห่งในพื้นที่เขตกันชนหรือพื้นที่รอยต่อเชื่อมโยงพื้นที่อนุรักษ์กับพื้นที่ธรรมชาติ แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน พบว่า ชวงนกยูงในพื้นที่ที่มีทั้งที่ประสบความสำเร็จ และไม่ประสบความสำเร็จ รวมทั้ง มีหลายชุมชนที่ประสงค์มีส่วนร่วมในการจัดการอนุรักษ์ในรูปแบบชวงนกยูง ด้วยเช่นกัน แต่การบริหารจัดการมีความหลากหลายและแตกต่างกันซึ่งยังไม่มีการงานวิชาการหรืองานวิจัยใด ระบุได้ว่าแนวทางการอนุรักษ์แบบใดที่มีความเหมาะสม

สำหรับ ชวงนกยูงที่เริ่มเป็นรูปธรรมโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนนั้น ได้แก่ ชวงนกยูง กิวแก้ว ตำบลห้วยข้าวก่า อำเภอลัน จังหวัดพะเยา ซึ่งอดีตก็ประสบปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้านที่ถูกลูกนกยูงรบกวนพืชไร่ จนก่อให้เกิดความเสียหายต่อผลผลิตทางการเกษตร และยังสร้างความเดือดร้อนให้กับคนในชุมชน จนส่งผลกระทบต่อ การทำมาหากินของชาวบ้าน ชาวบ้านบางคนใช้สารเคมีในการกำจัดนกยูงที่เข้ามาในพื้นที่การเกษตรของตน จนส่งผลกระทบต่อสุขภาพของนกยูงจำนวนมากถือว่าเป็นโศกนาฏกรรมที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่อยากจะเกิดขึ้นเนื่องจากเชื่อว่า นกยูงเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ของพญาลอ ตามตำนานล้านนาและประวัติศาสตร์แห่งเวียงลอ(เมืองโบราณในอำเภอลัน) อันปรากฏเป็นต้นทางของเรื่องราวตาม "ลิลิตพระลอ" ซึ่งยึดโยงกฎเกณฑ์ ข้อห้ามต่างๆกับความศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติ (Sacred Value of Nature) จากการเก็บข้อมูลเบื้องต้นพบว่า ความเชื่อของกลุ่มชนล้านนา โดยเฉพาะชุมชนเวียงลอมีความเชื่อว่านกยูงเป็นนกศักดิ์สิทธิ์ (นกฟ้า นกสวรรค์) มาแต่โบราณ "หากผู้ใดทำร้ายนกยูงจักเกิดเหตุร้ายแก่ตนและครอบครัว" ความเชื่อลักษณะนี้ส่งผลเชิงบวกกับการอนุรักษ์นกยูง จนเกิดแนวคิดทำอย่างไรจะให้ “คนกับสัตว์ป่าอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข” จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์ให้มีความสมดุลระหว่างนกยูงกับการไม่รบกวนความเป็นอยู่ของคนในชุมชน การอนุรักษ์ดังกล่าวเป็นไปตามหลักการที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอและชุมชนได้บริหารจัดการร่วมกันบนพื้นฐานที่ว่า หากนกยูงสามารถอยู่ได้แล้ว สังคมในชุมชนก็จะอยู่ได้ อันสามารถพัฒนาไปในเชิงเศรษฐกิจโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือหนึ่งในการเสริมสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน รายได้จากการส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเข้าชมนกยูงนั้นก็ยังมีได้พอเพียงกับค่าใช้จ่ายในการจัดทำชวงนกยูงที่เกิดขึ้นในแต่ละปี ชุมชนจำเป็นต้องมีการสมทบทุนช่วยเหลือกันตามกำลังทุน

¹ Ghan Saridhiruna, Wina Meckvichaib, Pongchai Dumrongrojwatthanab "Distribution of Green Peafowl *Pavo muticus* in Dry Season in Wiang Lor Wildlife Sanctuary, Northern Thailand" (Burapha University International Conference, 2015)

ทรัพย์ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงนกยูงอีกแห่งหนึ่งคือช่วงนกยูงม่อนทานตะวัน ตำบลป่าซาง อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา อยู่ในเขตพื้นที่เชื่อมโยงระหว่างป่าอนุรักษ์และพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชน กลับพบว่า มีการพัฒนาและบริหารจัดการโดยการลงทุนจำนวนมากจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดพะเยา เพื่อส่งเสริมและพัฒนาให้พื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่โดยมีการสร้างสิ่งดึงดูดใจทั้ง พุ่มดอกทานตะวัน ไร่สตอเบอรี่ ผักปลอดสารพิษ แคมป์คาบอวย อินเดียดง แล่นทางจักรยาน กิจกรรมท่องเที่ยวอื่นๆ ซึ่งลานนกยูง หรือช่วงนกยูงถือเป็นอีกจุดท่องเที่ยวหนึ่งในบริเวณนั้นที่สร้างความตื่นตาตื่นใจให้นักท่องเที่ยวและผู้เดินทางมาชมกันเป็นอย่างมาก สร้างรายได้มหาศาลแก่ท้องถิ่น

จากการพัฒนาและบริหารจัดการ “ช่วงนกยูง” ที่แตกต่างกัน ทั้งที่บ้านกิวแก้ว และม่อนทานตะวัน ส่งผลทำให้เกิดการเปรียบเทียบและวิพากษ์วิจารณ์กันในวงกว้าง โดยมีการลงชื่อหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น และทางสื่อออนไลน์โจมตีแนวทางการพัฒนาดังกล่าวโดยเฉพาะลานนกยูงที่ม่อนทานตะวัน มักจะถูกโจมตีว่า เป็นการหารายได้จากการท่องเที่ยว เน้นการพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจ (economic action) โดยไม่คำนึงถึงความยั่งยืนของธรรมชาติ ส่วนช่วงนกยูงที่บ้านกิวแก้วก็เป็นการอนุรักษ์นกยูงแบบสงวนรักษา (preservation) มากโดยไม่คำนึงถึงการบริการด้านการท่องเที่ยวที่จะก่อให้เกิดรายได้ ทำให้กิจกรรมในการอนุรักษ์ที่ลานรักษ์ ช่วงนกยูง ประสบความขาดแคลนด้านทุนทรัพย์อย่างต่อเนื่องเรื่อยมา ปรากฏการณ์ทั้ง 2 พื้นที่ในจังหวัดพะเยา ที่ได้กล่าวไปในข้างต้นนี้ ถือเป็นเพียงตัวอย่างในความพยายามที่จะอนุรักษ์นกยูงไทยให้เกิดความยั่งยืน หยุดยั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ และเกื้อกูลการกินที่อยู่ดีของมนุษย์ ที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตามจากการสืบค้น ความเป็นมาในการอนุรักษ์โดยการทำช่วงนกยูงไทยในพื้นที่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ และอุทยานแห่งชาติดอยภูนางมีอยู่จำนวนมากไม่น้อยตามพื้นที่ที่เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยรอยต่อระหว่างป่ากับชุมชนที่มีนกยูงออกมาทำลายพืชสวนไร่นาของชาวบ้าน ทั้งที่ล้มเหลวและยังคงมีช่วงนกยูงอยู่นั้นถือเป็นบทเรียนสำคัญเกี่ยวกับการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยาที่ควรนำมาวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และนกยูงไทย ทั้งด้านระบบความเชื่อดั้งเดิม จารีตประเพณีล้านนาที่สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการนำรูปแบบช่วงนกยูงมาเชื่อมโยงกับ การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวให้ประสบความสำเร็จในด้านการอนุรักษ์ให้มีความยั่งยืนได้อย่างไรนั้น ถือเป็นประเด็นท้าทายทั้งด้านงานวิจัยและงานพัฒนา ดังนั้น การศึกษาเรื่อง “ลานรักษ์ ช่วงนกยูง” : ต้นแบบแห่งวิถีการอนุรักษ์นกยูงไทยสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนในจังหวัดพะเยา จึงเป็นการวิจัยเพื่อเสนอแนวทางต้นแบบในการอนุรักษ์นกยูงไทย พลิกวิกฤตจากการล่านกยูง การทำลายถิ่นที่อยู่อาศัย มาเป็นการอนุรักษ์โดยใช้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมาเป็นเครื่องมือ เพื่อรองรับภาวะถูกคุกคามและเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ โดยยังคงเกื้อกูลการความเป็นอยู่ที่ดีของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น

งานวิจัยและพัฒนาครั้งนี้ ได้นำแนวคิดแบบนิเวศวิทยาเชิงลึก (Deep Ecology) มาเป็นพื้นฐานในการมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และโลกธรรมชาติในฐานะที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์ไม่ได้เป็นศูนย์กลางของคุณค่าต่างๆ และธรรมชาติก็ไม่ได้มีคุณค่าในความหมายของสิ่งที่เป็นประโยชน์กับมนุษย์หรือมีคุณค่าในตัวเอง แต่สิ่งที่มีคุณค่าในตัวเองคือระบบนิเวศที่เปรียบเสมือนสิ่งมีชีวิตขนาดใหญ่ที่มีความสมดุลในตัวเอง (Arnsen Nasess, 1998) จึงต้องคำนึงถึง จริยธรรมสิ่งแวดล้อม (Environmental Ethics) ที่สอดคล้องกับระบบความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งส่งเสริมสอดคล้องกับระบบกฎหมายบ้านเมืองและการบริหารงานด้านทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่าของรัฐ อีกทางหนึ่งเช่นกัน นอกจากนี้ตามพันธสัญญาแห่งอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (UN Convention on Biological Diversity 1992) Article 10 (c) "กำหนดให้รัฐสมาชิกพิจารณาตาม

สมควรในการปกป้อง และสนับสนุนการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพ บนหลักการจารีตประเพณี ท้องถิ่นที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ และการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน" ดังนั้น หากระบบกฎหมายกระแสหลักจะสามารถบูรณาการกับกฎจารีตประเพณีท้องถิ่นดั้งเดิม (Customary rules) ที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมย่อมจะเกิดประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองและลดงบประมาณค่าใช้จ่ายต่างๆในการบริหารจัดการได้

การวิจัยครั้งนี้ จึงเป็นการศึกษาแบบบูรณาการ โดยต่อยอดจากชุดความรู้ในด้านวิทยาศาสตร์ชีววิทยาเกี่ยวกับนกยูงไทยที่มีผู้ศึกษาไว้ พร้อมทั้ง การศึกษาเพิ่มเพื่อให้ทราบถึงถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจาย พันธุ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา และงานวิจัยด้านสังคมศาสตร์ด้านการสร้างมาตรการทางสังคมที่เน้นจิตสำนึกร่วม มาสู่การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน หรือเป็นการใช้ต้นทุนจากความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยว โดยกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อมุ่งสู่การหยุดยั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและแก้กฎการกินดีอยู่ดีของมนุษย์ อันสอดคล้องกับนโยบายชาติ และแผนกลยุทธ์ความหลากหลายทางชีวภาพ 2011-2020 (Strategic Plan for Biodiversity 2011-2020 and the Aichi Targets) “**ลานรักษ์ ช่วงนกยูง**” ที่เกิดขึ้นครั้งนี้ ย่อมนำไปสู่การเป็นต้นแบบแห่งวิถีการอนุรักษ์นกยูงไทยสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน จากชุมชนเล็กๆสามารถนำไปสู่ข้อค้นพบสำคัญที่จะเป็นบทเรียนทำให้ ความหลากหลายทางชีวภาพจะได้รับการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และถูกใช้อย่างชาญฉลาด เพื่อธำรงรักษาบริการจากระบบนิเวศ และเพื่ออำนวยความสะดวกประโยชน์ที่สำคัญยิ่งให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆต่อไปได้

2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อศึกษาและจัดทำชุดความรู้ด้านถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทย และความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น กับการบริหารจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ ในจังหวัดพะเยา

2.2 เพื่อวิจัยและพัฒนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่จังหวัดพะเยา

3. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ได้มีการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในหัวข้อหลัก คือ

- 1) แนวคิดและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับ ความหลากหลายทางชีวภาพ
- 2) อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ
- 3) ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับ นกยูงไทย
- 4) แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเชิงลึก
- 5) บ่อเกิดของกฎหมาย และจารีตประเพณีท้องถิ่นกับกฎหมายบ้านเมือง
- 6) แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน
- 7) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4. ระเบียบวิธีวิจัย

เป็นงานวิจัยประยุกต์ (Applied research) ที่มีการบูรณาการในด้านวิทยาศาสตร์ นิติศาสตร์และการจัดการทางการท่องเที่ยว เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานความหลากหลาย

ทางชีวภาพ ด้านการท่องเที่ยว โดยเป็นการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อประโยชน์ทางด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ระเบียบวิธีการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (r and d) ซึ่งมุ่งเน้นนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้โดยตรงในการพัฒนาเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวจากฐานความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นแบบในการอนุรักษ์ นกยูงไทย ซึ่งเป็นสัตว์ที่จัดอยู่ในภาวะถูกคุกคามและเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ให้คงอยู่ โดยยังประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวให้แก่ชุมชนท้องถิ่น และจังหวัดพะเยา เชื่อมโยงจังหวัดแพร่เนื่องจากเป็นผืนป่าที่มีอาณาเขตติดต่อกันและเป็นถิ่นที่อยู่อาศัย ที่มีการกระจายพันธุ์ของนกยูงไทย ผู้วิจัยมีการใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) และเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) สำหรับกระบวนการวิจัยและกิจกรรมดำเนินตามวัตถุประสงค์หลัก คือ การวิจัยและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา โดยมีกลุ่มเป้าหมายในการดำเนินการวิจัย ได้แก่

กลุ่มที่ 1 ผู้บริหารหรือผู้แทนหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และการจัดการชวงนกยูง ได้แก่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพะเยา สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

กลุ่มที่ 2 ผู้บริหารองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง รวมทั้ง ผู้นำชุมชน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในพื้นที่ศึกษา ได้แก่ นายองค์การบริหารส่วนจังหวัดพะเยา นายกเทศมนตรี นายองค์การบริหารส่วนตำบล ปราชญ์ชุมชน ฯลฯ

กลุ่มที่ 3 นักท่องเที่ยว และผู้มาเยือนในพื้นที่ศึกษา

กลุ่มที่ 4 ผู้ประกอบการและผู้บริหารองค์กร หน่วยงานเอกชน ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

5. ผลการวิจัยและการวิเคราะห์ผลการวิจัย ผลการศึกษาในแต่ละวัตถุประสงค์ ดังนี้

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 1 ชุดความรู้ด้าน ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทย และ ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนกับมาตรการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพนกยูงไทยในจังหวัดพะเยา จำแนกผลการศึกษาเป็น 2 ส่วน คือ

1) บริบทเกี่ยวกับนกยูงไทย ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา

2) บทเรียนเกี่ยวกับการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยา ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และนกยูงไทย ทั้งด้านระบบความเชื่อดั้งเดิม จารีต ประเพณีล้านนาที่สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ

1) บริบทเกี่ยวกับนกยูงไทย ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา

นกยูงเขียว เป็นนกในตระกูลไก่ฟ้าที่มีความสวยงามชนิดหนึ่งของโลก นกยูงเป็นนกที่มีคุณค่าและหายาก ซึ่งทั่วโลกมีจำนวนนกยูง (*Pavo spp.*) ถึง 3 ชนิดสำหรับในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นกยูงถูกแบ่งออกย่อยตามลักษณะสีขนและถิ่น การกระจายได้ 3 subspecies คือ นกยูงเขียวชวา (Javanese green peafowl, *P. muticus muticus*) นกยูงเขียวอินโดจีน (Indo-Chinese green peafowl, *P. muticus imperator*) และนกยูงเขียวพม่า (Burmese green peafowl, *P. muticus specifer*) ในประเทศไทยพบ ๒ ชนิดย่อยคือ นกยูงเขียวชวา หรือเรียกว่า นกยูงใต้ (*Pavo muticus*)

muticus Linnaeus) และนกยูงเขียวอินโดจีน หรือเรียกว่า นกยูงเหนือ หรือ (*Pavo muticus imperator* Delacour)²

ลักษณะทั่วไป

นกยูงเขียวจัดเป็นนกขนาดใหญ่ ตัวผู้มีสีเขียวสด บริเวณปีกสีน้ำเงิน ปลายปีกสีน้ำตาลเข้ม หัวมีหงอนขนงอกขึ้นเป็นกระจุกสีเขียวมันวาว ด้านบนศีรษะตั้งแต่ด้านหลังจนถึงหน้าผากจรดโคนจะงอยปากมีขนละเอียดขดเป็นปุ่มเล็ก ๆ ติดกันแน่นสีน้ำเงินเข้มเป็นมัน ใบหน้าทั้งสองข้างเป็นแผ่นหนังมีสีฟ้าและสีเหลืองล้อมลูกตาและหูตามลำดับ ขนคลุมหางด้านบนยาวมาก ที่ปลายมีแผ่นขนแบนๆ เป็นวงกลมหรือที่เรียกว่าแววมยุราซึ่งจะใช้สำหรับรำแพนเกี้ยวตัวเมีย และจะหลุดร่วงหลังฤดูผสมพันธุ์แล้วงอกขึ้นมาใหม่ ส่วนตัวเมียเต็มวัยมีลักษณะคล้ายตัวผู้ แต่สีเป็นมันวาวน้อยกว่า แผ่นขนคล้ายเกล็ดที่ปกคลุมบริเวณคอ ออกและหลังมีขนาดเล็กกว่า ขาสั้นกว่า ขนคลุมหางสั้นกว่ามากยาวไม่เกินขนหางและไม่มีแววมยุรา นกยูงได้มีขนาดเล็กกว่านกยูงเหนือ หนังบริเวณหูและแก้มมีสีเหลืองสดกว่า ลูกนกยูงมีขนบริเวณคอละเอียดและอ่อน นุ่มสีเหลืองครีม ส่วนปีกมีขน primary สีน้ำตาลอ่อน จะงอยปากและแข้งมีสีเนื้อน้ำตาลอ่อน

สถานะตามกฎหมาย

เป็นสัตว์ป่าที่จัดอยู่ในบัญชีสัตว์ป่าคุ้มครองตามกฎหมายสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าของไทย (ที่อนุญาตให้เพาะพันธุ์เชิงพาณิชย์)³ และจัดอยู่ในบัญชี Red-List สัตว์ป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ในปี 2013 (endangered species) ของ IUCN⁴ และจัดเป็นสัตว์ป่าในบัญชี 2 (Appendix II) แห่ง the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES)⁵

ถิ่นอาศัยและอาหาร พบตั้งแต่ประเทศอินเดีย จีน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเกาะชวาในอินโดนีเซีย สำหรับถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทยในพะเยา ได้รับความร่วมมือกับทางเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ เป็นอย่างดี โดยมีการทำงานร่วมกันในการสำรวจและการวิจัยเชิงเอกสารและการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และผู้นำชุมชน สรุปผลการสำรวจพบว่า พื้นที่อันเป็นจุดที่สามารถพบเห็น นกยูงไทยลงมาหาอาหาร ส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่อันเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างเขตพื้นที่อนุรักษ์ และพื้นที่ชุมชน โดยสรุปแล้วมีจำนวนทั้งสิ้น 21 แห่ง ที่พบจำนวนประชากรนกยูงไทยอยู่หนาแน่น ทั้งนี้ในการศึกษารั้งนี้ กำหนดจำนวนนกยูงไทยที่พบ มีจำนวนตั้งแต่ 5 ตัวขึ้นไปในแต่ละครั้งที่พบเห็น แหล่งที่พบมากที่สุด คือ อำเภอจุน จำนวน 13 จุด อำเภอเชียงคำ จำนวน 2 จุด อำเภอปงจำนวน 1 จุด อำเภอดอกคำใต้ จำนวน 3 จุด อำเภอเชียงม่วนจำนวน 2 จุด

² Green Peafowl (*Pavo muticus*)(2015) <<http://www.hbw.com/species/green-peafowl-pavo-muticus>>

³ พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๕ (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๕๗)

⁴ BirdLife International, *Pavo muticus* The IUCN Red List of Threatened Species, (IUCN, 2013) <<http://www.iucnredlist.org/details/22679440/0>>.

⁵ CITES, Checklist of CITES Species (visited on 2015)

2) บทเรียนเกี่ยวกับการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยา ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และนกยูงไทย ทั้งด้านระบบความเชื่อดั้งเดิม จารีต ประเพณีล้านนาที่สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อสมมุติฐานภายใต้กรอบคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Legal Analysis) ในงานวิจัยครั้งนี้ คือ กฎจารีตประเพณีท้องถิ่น ความเชื่อ ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เกี่ยวกับการปกป้องคุ้มครองและอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพ จะมีผลทำให้พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครอง พ.ศ. ๒๕๓๕ มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นจริงหรือไม่ หากเป็นจริงกฎหมายฯ ควรส่งเสริมคุณค่าของกฎจารีตฯ หรือข้อปฏิบัติตามความเชื่อท้องถิ่นที่สอดคล้องและไม่ขัดกับการอนุรักษ์ฯ และควรรับรองกฎจารีตฯ เหล่านั้น (ถ้ามี) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการสัตว์ป่า กรณีศึกษา นกยูงเขียว : Green peafowl (*Pavo muticus*) ณ บ้านกัวแก้ว อ.จุน จ.พะเยา งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาการบริหารจัดการความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับสัตว์ป่าด้วย “หลักพันธสัญญาเชิงนิเวศ” (Ecological covenant) โดยถอดองค์ความรู้เชิงนิเวศวัฒนธรรมจากชุมชนเป้าหมายที่มีคติความเชื่อเรื่อง “นกยูงศักดิ์สิทธิ์” สืบมาแต่ดั้งเดิมจึงเป็นสาเหตุให้ชุมชนหลีกเลี่ยง ไม่ลักลอบล่า ทำร้าย ถึงแม้นกยูงป่าจะออกมานอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอและสร้างความเสียหายต่อพืชผลทางการเกษตรในพื้นที่ครอบครองของตน แต่อย่างไรก็ตามเมื่อจำนวนนกยูงมีมากขึ้นทุกปี ความเสียหายยิ่งรุนแรง และบทบัญญัติกฎหมายสัตว์ป่ามิได้กำหนดความรับผิดชอบในการชดเชยความเสียหายไว้เฉพาะ จึงเป็นเพียงมาตรการแก้ไขเชิงนโยบายทั่วไปที่ไม่แน่นอน ซึ่งกรณีนี้เป็นปรัชญาปัญหาหลักของสำนักความคิดกฎหมายบ้านเมือง (Legal Positivism) ที่มุ่งเน้นการบังคับใช้กฎหมายโดยปฏิเสธขนบธรรมเนียมความเชื่อโดยเด็ดขาด เป็นเหตุให้เกิดปัญหาในทางปฏิบัติ

จากการศึกษาเก็บข้อมูลเชิงลึกเป็นระยะเวลาหนึ่งปี ปรากฏผลวิจัยว่าองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์นกยูงป่าของชุมชนเป้าหมายถูกผูกโยงไว้กับคติความเชื่อท้องถิ่นด้วยอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏตามคำสาปแช่งเป็นสภาพบังคับโดยมีวัตถุประสงค์ให้เกิดการข่มขู่ใจตนเองไม่ลักลอบล่านกยูงป่า ซึ่งเห็นว่า อำนาจความศักดิ์สิทธิ์ก่อให้เกิดหน้าที่โดยสมัครใจในการหลีกเลี่ยงการทำร้ายนกยูง ด้วยเหตุนี้ความรับผิดชอบในตัวเองที่จะไม่ทำร้ายสัตว์ ส่งเสริมความสัมพันธ์ในเชิงสร้างสรรค์ระหว่างสัตว์ป่ากับชุมชน และสนับสนุนการบริหารจัดการสัตว์ป่าภาครัฐด้วย หากพิจารณาสภาพปัญหาตามแนวคิดธรรมชาตินิยม (Natural Law School) และประวัติศาสตร์ (Historical School) ประชาชนย่อมมีภาระหน้าที่ในการปฏิบัติตามกฎหมายแม้ว่าผลแห่งการปฏิบัติตามนั้นจะจำกัดเสรีภาพแก่ตน ก็เพียงเพราะกฎหมายนั้นสอดคล้องกับหลักศีลธรรมจรรยาตามจารีตประเพณีที่เป็นพื้นฐานร่วมกัน เช่นนี้การบังคับใช้กฎหมายจึงมีประสิทธิภาพที่แท้จริงในตัวเอง ดังนั้นกรณีศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าประสิทธิภาพในการอนุรักษ์นกยูงป่าไม่ได้ขึ้นอยู่กับมาตรการควบคุมและบังคับตามกฎหมายเท่านั้น แต่เพราะสอดคล้องกับความเชื่อท้องถิ่น จึงควรจัดทำธรรมนูญท้องถิ่นเพื่ออนุรักษ์นกยูงให้ยั่งยืน

3) สรุปผลการวิจัยและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่จังหวัดพะเยา

เป็นการวิจัยและพัฒนา (research and development) โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยมีการติดต่อประสานงานหน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้องเพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือในการดำเนินการ/เก็บรวบรวมข้อมูล รวมทั้ง การศึกษาความคิดเห็นและความต้องการของชุมชนท้องถิ่นที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่

อนุรักษ์จังหวัดพะเยาโดยการสัมภาษณ์และการประชุมกลุ่ม โดยสรุปแล้ว การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน (community-based ecotourism) ที่เกิดขึ้นในพื้นที่มีรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีการจัดการโดยองค์กรชุมชนซึ่งมีแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชนของตนเองทั้งทางด้านทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม โดยมีการนำเอาทรัพยากรอันมีคุณค่าเหล่านั้นมาจัดการในด้านการท่องเที่ยวให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ หรือเป็นรายได้เสริมจากการทำเกษตรกรรมหรืออาชีพหลัก องค์กรประกอบสำคัญที่ควรนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาต่อไป คือ

3.1) ด้านพื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมชุมชน

มีต้นทุนฐานทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ มีความอุดมสมบูรณ์ และมีวิถีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากร ธรรมชาติอย่างยั่งยืน และ/หรือชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ที่สามารถนำมาเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว หลักการที่กล่าวมา มีความสอดคล้องกับพื้นที่ศึกษาอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ต่างอยู่ในเขตที่ติดต่อกับพื้นที่อนุรักษ์ซึ่งมีธรรมชาติเป็นต้นทุนสำคัญและมีวัฒนธรรม ความเชื่อ จารีตประเพณีที่มีความสัมพันธ์กับนกยูงไทย ในส่วนการสัมภาษณ์และประชุมหารือทั้งผู้บริหารภาครัฐ และผู้นำท้องถิ่น สรุปได้ว่า การกำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษาควรมีการกำหนดจุดและลงพื้นที่ชุมชน มีเป้าหมายให้ชุมชนร่วมมือเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อรองรับการท่องเที่ยว โดยมีการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ โดยอาศัยจารีตประเพณี สอดคล้องกับกฎหมาย เพื่อให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ในเบื้องต้นจากการสำรวจพบจุดที่นกยูงไทยมาลงหาอาหาร จำนวนทั้งสิ้น 21 แห่ง ซึ่งแต่ละพื้นที่มีบริบทที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้ ในระยะแรกของการศึกษากำหนดพื้นที่หลักเพียง 2 แห่ง คือ ชวงนกยูงกิวแก้ว (ชุมชนบ้านกิวแก้ว) และ ชวงนกยูงม่อนทานตะวัน (ชุมชนบ้านป่าซาง) ซึ่งมีแนวความคิดจัดการที่แตกต่างกัน แต่ด้วยเหตุสุดวิสัยเกี่ยวกับข้อกฎหมายบางประการที่ภาครัฐให้มีการยกเลิกกิจกรรมการพัฒนาบริเวณชวงนกยูงม่อนทานตะวันพร้อมทั้งห้ามบุคคลใดเข้าพื้นที่ จึงทำให้คณะผู้วิจัยไม่สามารถเข้าไปศึกษาได้ แต่อย่างไรก็ตาม ต่อมาชุมชนที่ขอเข้าร่วมโครงการวิจัยฯ เนื่องจากชุมชนเดือนร้อนจากการที่มือนกยูงลงมากินพืชผลทางการเกษตร และประสงค์จะทำชวงนกยูงเพื่อส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอีก 3 จุด จึงทำให้เกิดเครือข่ายชุมชนรักษานกยูงไทยทั้งสิ้น 4 ชวง 5 ชุมชน ได้แก่

- ชวงนกยูงกิวแก้ว บ้านกิวแก้ว
- ชวงนกยูง 69 บ้านร่องหาด และบ้านห้วยหลวง
- ชวงนกยูงบ้านเซี้ยะ บ้านเซี้ยะ
- ชวงนกยูงศรีเมืองชุม บ้านศรีเมืองชุม

3.2) ด้านองค์กรชุมชน เน้น การมีส่วนร่วม /การบูรณาการทุกภาคส่วนทั้งภายในและ

ภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้องส่วนอื่นๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน พร้อมได้รับผลตอบแทนในเชิงเศรษฐกิจ เพื่อยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตของท้องถิ่นด้วยความเหมาะสมเป็นธรรม โดยมีการจัดการที่เน้นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ (Responsible Tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศน้อยหรือต่ำ หรือไม่มีผลกระทบต่อวิถีทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางลบมีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม มีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนรวมทั้งเกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่นและกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน ยกกระดับคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ ในการดำเนินการด้านองค์กรชุมชน ควรมีการจัดตั้งในรูปแบบเครือข่าย “ลานรักษ์ ชวงนกยูง” ควรกระจายไปทั้งจังหวัด ไม่ใช่แค่ในพื้นที่

หนึ่ง เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนกันไปในวงกว้าง ทั้งนี้ทุกฝ่ายเห็นว่า จะต้องกำหนดให้การท่องเที่ยวคู่กับการอนุรักษ์ โดยชุมชนอยู่ได้

นอกจากการพัฒนาด้านเครือข่ายลานรักษ์ ช่างนกยูง แล้ว กลุ่มเป้าหมายยังได้มีความประสงค์ที่จะพัฒนาศักยภาพตนเองในด้านการจัดการการท่องเที่ยว และต้องการให้มีการศึกษาดูงานในพื้นที่ช่างนกยูงภายในเครือข่ายลานรักษ์ช่างนกยูง จังหวัดพะเยา รวมทั้งนอกพื้นที่ โดยเฉพาะการเรียนรู้บทเรียนและ สถานการณ์การอนุรักษ์นกยูงในพื้นที่ชุมชนแม่ป๋อก อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน ซึ่งมีการอนุรักษ์นกยูงโดยประชาชนท้องถิ่น และองค์กรอนุรักษ์ภายนอกที่เข้ามา ภายใต้แนวคิด (Neo-Liberal Conservation)

3.3) ด้านการบริการ กิจกรรมและกระบวนการการเรียนรู้ เป็นการท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้สัมผัสเรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติและองค์ประกอบธรรมชาติ รวมทั้งศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น ตลอดจนผลกระทบของมนุษย์ที่มีต่อระบบนิเวศ เพื่อให้ นักท่องเที่ยว สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งในส่วนของชาวบ้าน และผู้มาเยือน จุดเน้นที่มาจากความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายคือ จะต้องมีการจัดการพื้นที่ดูนกยูงไทย เพื่อป้องกันการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนกยูง กำหนดแนวทางการจัดการในพื้นที่ กิจกรรม การบริการ การสื่อความหมาย เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และยังมีมีการจัดการเทศกาลนันทนาการดูนกยูงทั้ง เครือข่าย ซึ่งมีการกำหนดช่วงเวลาในการนับ รวบรวมข้อมูลจำนวนนกยูง ตัวผู้และตัวเมีย ร่วมกับ นักศึกษาและชุมชน โดยมีแนวทางการจัดการพื้นที่ให้กับเขตอนุรักษ์ฯ มีรูปแบบกิจกรรม การบริการ การสื่อความหมาย

3.4) ด้านการตลาด การสื่อความหมาย และประชาสัมพันธ์ทางการท่องเที่ยว การวิจัยครั้งนี้ ได้มีการพัฒนาระบบสื่อความหมายทางการท่องเที่ยว “ลานรักษ์ ช่างนกยูง” เพื่อแสดงคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพ ภูมิปัญญาด้านการอนุรักษ์นกยูงไทยสู่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยชุมชน ในการศึกษาครั้งนี้จะพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนและเกิดผลในเชิง รูปธรรม อาทิเช่น สื่อประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่นำเสนอเกี่ยวกับ “ลานรักษ์ ช่างนกยูง” ได้แก่

- สื่อวีดิทัศน์ ในรูปแบบหนังสือ นิตยสาร และสารคดี
- คู่มือนำเที่ยว “ลานรักษ์ ช่างนกยูง” ในรูปแบบสื่อแผ่นพับ
- งานสัมมนาเปิดตัวต้นแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ “ลานรักษ์ ช่างนกยูง”

6. ผลผลิต หรือตัวชี้วัด

โครงการวิจัยฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายในการจัดการของพื้นที่ทางธรรมชาติ และพื้นที่ท่องเที่ยวจังหวัดพะเยา เป็นความต้องการของชุมชนท้องถิ่น ดังนั้นจึงมีหน่วยงานสำคัญที่เป็น หน่วยงานหลักและให้การสนับสนุนงานวิจัยครั้งนี้ อาทิเช่น องค์กรบริหารส่วนจังหวัดพะเยา สำนักงาน การท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพะเยา สำนักงานทรัพยากรและธรรมชาติ จังหวัดพะเยา เขตรักษาพันธุ์ สัตว์ป่าเวียงลอ จ.พะเยา สมาคมสมาพันธ์ธุรกิจการท่องเที่ยวพะเยา รวมทั้งสมาคมอนุรักษ์นกแห่ง ประเทศไทย ซึ่งคณะผู้วิจัยได้มีการประสานความร่วมมือร่วมกันผลที่เกิดจากงานวิจัยครั้งนี้มุ่งสู่ ผลผลิต

(output) ที่ได้จากงานวิจัยซึ่งจะนำไปสู่ผลสำเร็จที่เป็นผลลัพธ์(outcome)และผลกระทบ(impact)ที่ได้รับตามประเภท ผลสำเร็จของงานวิจัยเป็นอักษรย่อ ซึ่ง 3 ประเภท(1+2+3 หรือ P++G) อธิบาย ดังนี้

1. ระบุ P หมายถึง ผลสำเร็จเบื้องต้น (preliminary results) ซึ่งมีลักษณะ คือ เป็นงานวิจัยเชิงสำรวจและอันจะได้ข้อมูลที่เป็นความรู้ใหม่ สำคัญได้แก่

- ชุดความรู้ด้าน ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทยในพื้นที่ศึกษา
- บทเรียนเกี่ยวกับการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยา
- ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และนกยูงไทย ทั้งด้านระบบความเชื่อดั้งเดิม จารีตประเพณี

ล้านนาที่สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ

- รูปแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่

2. ระบุ I หมายถึง ผลสำเร็จกึ่งกลาง (intermediate results) เนื่องจาก งานวิจัยครั้งนี้ถือเป็นการต่อยอดมาจากผลงานวิจัยด้านวิทยาศาสตร์ชีวภาพ ที่ศึกษาเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพด้านนกยูงไทยในพื้นที่ ได้แก่ มุลนิธิสีบนาคะเสถียร(2539) ระบุว่า เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ และอุทยานแห่งชาติดอยภูนาง ซึ่งมีอาณาเขตรับผิดชอบผืนป่าจำนวนมากถึง 769,479 ไร่ หรือ 1,231 ตารางกิโลเมตร ซึ่งมีรายงานระบุว่าพบนกยูงไทยจำนวนมากร้อยละ 2539 ต่อมาในปี ค.ศ. 2000 Philip D. Rould ประมาณการว่า ไทยมีนกยูงเหลืออยู่ในธรรมชาติราว 500 - 700 ตัว โดยมีประชากรราว 200 ตัว กระจายอยู่ระหว่างตอนเหนือ ของ อุทยานแห่งชาติแม่ยม กับ ตอนใต้ของอุทยานแห่งชาติดอยภูนาง โดยล่าสุด Ghan Saridniruna , Wina Meckvichaib , Pongchai Dumrongrojwatthanab(2015)ได้ศึกษาถึง Distribution of Green Peafowl Pavo muticus in Dry Season in Wiang Lor Wildlife Sanctuary, Northern Thailand อันเป็นการยืนยันได้ว่า พื้นที่อนุรักษ์ทั้ง3 (อุทยานแห่งชาติแม่ยม อุทยานแห่งชาติดอยภูนางและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ) มีการกระจายพันธุ์ของนกยูงไทยอยู่จริง โดยในพื้นที่เองก็ได้มีความพยายามในการอนุรักษ์ด้วยวิธีการต่างๆ ทั้งนี้ การศึกษาเรื่อง “ลานรักษ์ ชวงนกยูง ” : ต้นแบบแห่งวิธีการอนุรักษ์นกยูงไทย สู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนใน จังหวัดพะเยา จึงถือเป็นการต่อยอดงานวิจัยที่เป็นวิทยาศาสตร์ชีวภาพ สู่การวิจัยและพัฒนาให้เกิดการยกระดับทางเศรษฐกิจจากความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาในท้องถิ่น ด้วยกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนและเกิดผลในเชิงรูปธรรม อาทิเช่น สื่อประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่นำเสนอเกี่ยวกับ “ลานรักษ์ ชวงนกยูง” ได้แก่

- สื่อวีดิทัศน์ ในรูปแบบหนังสือ นิตยสาร และสารคดี
- คู่มือนำเที่ยว “ลานรักษ์ ชวงนกยูง”ในรูปแบบของแผ่นพับ
- งานเปิดตัวกิจกรรม การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ “ลานรักษ์ ชวงนกยูง”

สื่อต่างๆเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่จะนำไปสู่ ผลสำเร็จตามเป้าประสงค์ (goal results)

3. ระบุ G หมายถึง ผลสำเร็จตามเป้าประสงค์ (goal results) ซึ่งมีลักษณะ คือ การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนาให้เกิดการยกระดับทางเศรษฐกิจจากความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาในท้องถิ่น ทำให้เกิดมูลค่าทางการท่องเที่ยวให้แก่จังหวัดพะเยา ให้มีเศรษฐกิจที่ดีเพิ่มขึ้นด้วยเส้นทาง กิจกรรมและโปรแกรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศใหม่

7. ตารางเปรียบเทียบผลการดำเนินงานกับแผนการดำเนินการที่ตั้งไว้

วิธีการดำเนินการวิจัย สถานที่ทำการทดลอง/เก็บข้อมูล ระยะเวลาทำการวิจัย และแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย ระยะเวลาที่ใช้ในการทำวิจัย 1 ปี 3 เดือน ดังนี้

ตาราง ๑ แสดงวิธีดำเนินการวิจัย และระยะเวลาตามแผนดำเนินการ

กิจกรรม	เดือน							
	1	3	5	7	9	11	13	15
1.ติดต่อประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อขออนุญาตและความร่วมมือในการดำเนินการวิจัย	←			→				
2. ประชุมชี้แจงโครงการให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน พร้อมทั้งหาแนวทางในการมีส่วนร่วม ร่วมกัน	←	→						
3.ทบทวนงานวิจัย แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง รวมทั้ง ข้อมูลเอกสารอื่นๆ	←				→			
งานวิจัยเชิงเอกสาร: ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับสภาพพื้นที่ นิเวศวิทยานกยูง พื้นที่อนุรักษ์สภาพถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ วัฒนธรรมชุมชน ระบบความเชื่อ ศีลธรรม จริยธรรม ที่สัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับนกยูงไทย	←				→			
การวิจัยเชิงเอกสาร: ศึกษาอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ และกฎหมายไทยที่เกี่ยวข้อง	←			→				
การวิจัยเชิงเอกสาร: ศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนทั้งในและนอกพื้นที่ศึกษา เพื่อวิเคราะห์บทเรียน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพด้านสัตว์ป่าเป็นพื้นฐานทางการท่องเที่ยว	←				→			
4.การดำเนินการวิจัยและพัฒนา (research and development) โดย การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น มีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยหลัก ดังนี้								
1)การติดต่อประสานงานหน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้องเพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือในการดำเนินการ/เก็บรวบรวมข้อมูล	←	→						
2)การศึกษาความคิดเห็นและความต้องการของชุมชนท้องถิ่นที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยาโดยใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์และการประชุมกลุ่ม							←	→
3)การศึกษาเรื่อง ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา ได้รับความร่วมมือกับทางเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอเป็นอย่างดี โดยมีการทำงานร่วมกันในการสำรวจและการวิจัยเชิงเอกสารและการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และผู้นำชุมชน	←			→				
4)งานวิจัยเชิงพื้นที่: สืบค้น "หลักฐานเชิงประจักษ์" อันแสดงถึงระบบความเชื่อท้องถิ่น อันเป็นที่มาของกฎจารีตประเพณีท้องถิ่นฯ และเฝ้าสังเกตการณ์มีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์นกยูง							←	→
5)การศึกษาความคิดเห็นและความต้องการของนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา						←		→

กิจกรรม	เดือน							
	1	3	5	7	9	11	13	15
	-	-	-	-	-	-	-	
4)งานวิจัยเชิงพื้นที่: สืบค้น "หลักฐานเชิงประจักษ์" อันแสดงถึงระบบความเชื่อท้องถิ่น อันเป็นที่มาของกฎจารีตประเพณีท้องถิ่นฯ และเฝ้าสังเกตการณ์มีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์นกยูง								
5)การศึกษาความคิดเห็นและความต้องการของนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา								
6) การกำหนดแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานภาครัฐ เอกชนที่เกี่ยวข้อง								
7) การพัฒนาและจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่นำเสนอเกี่ยวกับ "ลานรักษ์ ช่างนกยูง" : ต้นแบบแห่งวิถีการอนุรักษ์นกยูงไทยสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนใน จังหวัดพะเยา								
8) การนำเสนอต้นแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทย								
9) วิเคราะห์และสรุปผลการวิจัย แล้วจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์ พร้อมทั้งนำผลงานวิจัยไปจัดพิมพ์เพื่อเผยแพร่ภายในและต่างประเทศประเทศ								

หมายเหตุ : ให้ระบุเดือนที่เริ่มดำเนินการวิจัยตามสัญญาฯ รับทุน

←→ หมายถึง งานหรือกิจกรรมที่ได้ทำแล้วซึ่งเป็นไปตามข้อเสนอโครงการ

คำชี้แจงเกี่ยวกับอุปสรรคหรือปัญหา พร้อมวิธีการแก้ไข(ถ้ามี)

- 1) ระยะเวลาดำเนินโครงการวิจัย เป็นฤดูกาลเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวผลผลิต จึงทำให้ การนัดหมายกับผู้นำชุมชน หรือประชาชนในพื้นที่ศึกษาไม่สะดวกนัก จึงทำให้การดำเนินงานมีความล่าช้ากว่าที่วางแผนไว้ อย่างไรก็ตาม คณะผู้วิจัยจึงปรับวิธีการโดยเข้าพบ หรือเก็บข้อมูลในช่วงเย็น - ค่ำ หรือในวันสำคัญ เช่น วันพระ วันประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน รวมทั้งการเข้าเน้นการเข้าประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐก่อน
- 2) การศึกษาได้มีกำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษาเพียง 2 แห่ง คือ ช่างนกยูงก๊วแก้ว(ชุมชนบ้านก๊วแก้ว) และ ช่างนกยูงม่อนทานตะวัน(ชุมชนบ้านป่าซาง) ซึ่งมีแนวความคิดการจัดการที่แตกต่างกัน แต่ด้วยเหตุสุดวิสัยเกี่ยวกับข้อกฎหมายบางประการที่ภาครัฐให้มีการยกเลิกกิจกรรมการพัฒนาบริเวณช่างนกยูงม่อนทานตะวันพร้อมทั้งห้ามบุคคลใดเข้าพื้นที่ จึงทำให้คณะผู้วิจัยไม่สามารถเข้าไปศึกษาได้ แต่อย่างไรก็ตาม ต่อมาเมื่อมีชุมชนที่ขอเข้าร่วมโครงการวิจัยฯ เนื่องจากชุมชนเดือนร้อนจากการที่มีนกยูงลงมากินพืชผลทางการเกษตร และประสงค์จะทำช่างนกยูงเพื่อส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอีก 3 จุด จึงทำให้เกิดเครือข่ายชุมชนรักษานกยูงไทยทั้งสิ้น 4 ช่าง 5 ชุมชน ได้แก่
  - ช่างนกยูงก๊วแก้ว บ้านก๊วแก้ว
  - ช่างนกยูง 69 บ้านร่องหาด และบ้านห้วยหลวง

- ช่วงนกกุงบ้านเข็ยะ บ้านเข็ยะ
  - ช่วงนกกุงศรีเมืองชุม บ้านศรีเมืองชุม
- 3) การจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ เช่น สื่อวีดิทัศน์ จะต้องใช้เทคนิคและกระบวนการหลายขั้นตอนที่ทำให้งานมีความล่ำซำ เกินกำหนด แต่อย่างไรก็ตามปัจจุบันก็เสร็จสมบูรณ์เรียบร้อยแล้ว
  - 4) การกำหนดวันเปิดตัว เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์นกยูงไทย และงานเทศกาลนกกุงไทย ครั้งที่ 1 (ครั้งแรกในประเทศไทย) จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยฤดูกาลที่สอดคล้องกับช่วงเวลาที่นกกุงลงมาจากป่า ซึ่งกำหนดในช่วงกลางเดือนพฤศจิกายน จึงมีผลทำให้การศึกษามีความล่ำซำกว่าที่กำหนด 1 ปี เป็น 1 ปี 3 เดือน

ลงชื่อ.....หัวหน้าโครงการ
(ดร.ฤทัยภัทร พิมลศรี)

วันที่ 23 / มกราคม / 2561

บทที่ 1

บทนำ

หลักการและเหตุผล

ประเทศไทย เป็นหนึ่งในเขตร้อน หรือ เขตร้อนชื้นแถบศูนย์สูตร(Tropical Zone) อันเป็นเขตที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ ที่มีความหลากหลายของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์สูงมาก จัดเป็นหนึ่งใน 20 ประเทศที่มีทรัพยากรชีวภาพหลากหลายมากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก ดังจะเห็นว่า ประเทศไทยร่ำรวยอุดมสมบูรณ์ด้วยความหลากหลายทางชีวภาพมาแต่โบราณกาล ความหลากหลายทางชีวภาพได้มีส่วนสนับสนุนค้ำจุนให้วิถีชีวิตของคนไทยดำเนินไปโดยสมบูรณ์พูนสุขไม่แร้นแค้นอดอยาก ทิวโหย ความหลากหลายทางชีวภาพทำให้อาหารไทยมีความหลากหลายในรูปแบบกลิ่น และรส ความหลากหลายทางชีวภาพปรากฏในยาพื้นบ้าน ทั้งที่ใช้รักษาโรคภัยไข้เจ็บ และใช้บำรุงรักษาสุขภาพอนามัยความหลากหลายทางชีวภาพยังทำให้คนไทยไม่ขาดเครื่องใช้ไม้สอยที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต

นอกจากนั้น ความหลากหลายทางชีวภาพยังเป็นที่ชื่นชมในประเพณีไทยที่ยังคงสืบทอดมาจนปัจจุบัน(สำนักความหลากหลายทางชีวภาพ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม,2558) แต่ในปัจจุบัน กลับถือเป็นประเทศหนึ่งที่ตกอยู่ในสถานการณ์ที่เกิดวิกฤตความหลากหลายทางชีวภาพ(Biological Crisis) อันหมายถึง การสูญเสียความหลากหลายฯ ดังกล่าวจนอยู่ในสภาพที่เลวร้าย ระบบนิเวศไม่สามารถฟื้นฟูกลับคืนได้ ความวิกฤตนี้ก่อให้เกิดความกังวลร่วมกันของมวลมนุษยชาติ (common concern of humankind)¹ โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ที่สำคัญซึ่งมีความหลากหลายฯ มาก (Biodiversity Hotspots)² เช่น เขตภูมิศาสตร์เขตร้อน (tropical area) เพราะเขตภูมิศาสตร์เขตร้อนเป็นเขตที่มีความหลากหลายทางชีวภาพมาก และได้รับผลกระทบจากกระบวนการเปลี่ยนของธรรมชาติน้อยมากเมื่อเทียบกับเขตภูมิศาสตร์อื่นๆ แต่เมื่อใดที่ถูกทำลายและสูญเสียสมดุล ความหลากหลายทางชีวภาพถูกทำลายแล้วก็จะฟื้นฟูให้กลับสภาพของความอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิมได้ยากเช่นกัน (กองทุนสัตว์ป่าโลก WWF,2555)

สถานการณ์วิกฤตความหลากหลายทางชีวภาพ หรือความสูญเสียทรัพยากรชีวภาพในโลกที่ยังไม่มีประเทศไหนหยุดยั้งความเสียหายได้ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งทำให้ สหภาพนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ(2010) (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources หรือ World Conservative Union : IUCN) ได้ขยายเวลาในการตั้งเป้าหมายให้สมาชิกทั่วโลกร่วมกันรณรงค์เพื่อลดความสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพจากเดิมให้ทุกประเทศลดให้ได้ภายในปี ค.ศ.2010 หรือ พ.ศ.2553 ที่ผ่านมา ต้องขยายเวลาเป้าหมายการลดความหลากหลายทางชีวภาพออกไป 10 ปี คือภายในปี ค.ศ. 2020 แทน จากการประชุมสมัชชาภาคีอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพในการประชุมสมัยที่ 10 เดือนตุลาคม 2553 ณ เมืองนา

¹ Convention on Biological Diversity 1992 at Preamble.

² Norman Myers, Russell A. Mittermeier, Cristina G. Mittermeier, Gustavo A. B. da Fonseca & Jennifer Kent "Biodiversity hotspots for conservation priorities" (2000) *Nature* 403, 853-858.

โงยา ประเทศญี่ปุ่น ระบุว่า นานาประเทศต่างมีความวิตกในสถานการณ์ปัจจุบัน ที่ความหลากหลายทางชีวภาพถูกแย่งชิงถิ่นที่อยู่จากการรุกรานของมนุษย์ จากการคุกคามของชนิดพันธุ์ต่างถิ่น (Introduced Species) จนพบว่าสิ่งมีชีวิตจำนวนมากหายไปจากโลก ซึ่งนักวิทยาศาสตร์ประมาณกันว่าสิ้นศตวรรษที่ 20 สิ่งมีชีวิตต่างๆ ในโลกจะสูญพันธุ์ไปอีกไม่น้อยกว่า 20-50 ชนิดด้วยกัน ผลลัพธ์สำคัญของการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพคือ ทำให้ความสมดุลในโลกเปลี่ยนแปลงไป ความสมดุลที่เปลี่ยนไปเพียงเล็กน้อย ก่อนหน้านั้นมนุษย์เราอาจจะไม่รู้สึกรู้กัน แต่ภัยธรรมชาติที่หลายประเทศทั่วโลกรวมทั้งประเทศไทยได้รับอยู่เวลานี้คงทำให้หลายคนตระหนักแล้วว่า เมื่อความสมดุลสูญเสียไปมากๆ ภัยพิบัติทางธรรมชาติก็จะตามมา พื้นที่ซึ่งเคยเป็นทางไหลของน้ำ กลายเป็นหมู่บ้านจัดสรร หรืออาคารก่อสร้างขนาดใหญ่ หรือดินแดนซึ่งเคยเป็นที่อาศัยของสัตว์ป่าและแมกไม้ นานาพันธุ์ กลายเป็นเขื่อนขนาดยักษ์ ป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ป่าดิบชื้นบนภูเขากลายเป็นไร่ข้าวโพด ฯลฯ ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จึงตามมาด้วย น้ำท่วมโคลนถล่ม และสารพัดภัยพิบัติทางธรรมชาติ และตลอดระยะเวลา 10-20 ปี ที่ผ่านมาแม้จะมีการรณรงค์ การเรียนการสอนให้หยุดทำลายธรรมชาติแต่ก็ไม่เพียงพอที่จะหยุดยั้งความสูญเสียได้ จึงไม่แปลกเลยที่ IUCN ได้สรุปว่าทั่วโลกประสบความล้มเหลวในการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพและถ้ายังไม่ตระหนัก ไม่มีใครสำนึกกับสิ่งที่เกิดขึ้น ปีหน้า ปีต่อไป และปีต่อไปเราก็ต้องเผชิญกับสิ่งที่จะตามมากับความไม่สมดุลในโลกอยู่เรื่อยๆ ซึ่งไม่มีใครรู้ว่าจะหนักหนาสาหัสอีกสักเท่าไร (นิศากร โฆษิตรัตน์, 2553) ดังนั้นจึงมีข้อตกลงภาคีอนุสัญญาฯ ได้มีข้อตัดสินใจที่ x/2 รับรองแผนกลยุทธ์ความหลากหลายทางชีวภาพ 2011-2020 (Strategic Plan for Biodiversity 2011-2020 and the Aichi Targets) ซึ่งจะเป็กรอบการดำเนินงานด้านความหลากหลายทางชีวภาพสำหรับภาคีอนุสัญญาฯ ในช่วงปี 2011-2020 โดยมีการแปลงไปสู่กลยุทธ์และแผนปฏิบัติการความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ (national biodiversity strategies and action plans : NBSAPs) เพื่อความหลากหลายทางชีวภาพ จะได้รับความนิยมนิคมในคุณค่าได้รับการอนุรักษ์ พื้นฟู และถูกใช้อย่างชาญฉลาด เพื่อธำรงรักษาบริการจากระบบนิเวศ เพื่อผดุงพันพิภพที่สมบูรณ์พูนผลให้ยั่งยืน และเพื่ออำนวยความสะดวกโยชน์ที่สำคัญยิ่งให้แก่ผู้คนที่ทั้งปวง โดยประเทศไทยก็ได้มีพันธกิจร่วมกับภาคีนานาชาติประเทศ คือ การดำเนินปฏิบัติการที่มีประสิทธิผลและเร่งด่วน เพื่อหยุดยั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อให้หลักประกันว่าภายใน ค.ศ. 2020 ระบบนิเวศยืดหยุ่นคงทนและยังคงให้บริการที่สำคัญยิ่งต่อไป โดยให้ความมั่นคงแก่หลากหลายชีวิตบนพื้นพิภพ เกื้อกูลการกินที่อยู่ดีและการขจัดความยากจน(เอกสารการประชุมสมัชชาภาคีอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพสมัยที่ 10, 2000 และสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2555)

การหยุดยั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและเกื้อกูลการกินที่อยู่ดีของมนุษย์เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ยาก ดังข้อมูลจาก กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช(2550)ทำให้ทราบว่าสัตว์ป่าในประเทศไทย มีสถานภาพถูกคุกคามใกล้จะสูญพันธุ์อย่างยิ่งถึง 66 ชนิด และใกล้จะสูญพันธุ์อีก 106 ชนิด แม้จะมีกฎหมายอนุรักษ์คุ้มครองและการจัดการฟื้นฟูสถานภาพ แต่สถานการณ์สัตว์ป่าของประเทศไทยก็ยังอยู่ในภาวะวิกฤติอยู่ดี เพราะถิ่นที่อยู่อาศัยของพืชสัตว์ถูกเบียดเบียน พื้นที่ป่าลดลงและคนลักลอบล่า ไม่ต่างกับชะตากรรมนกและปลาของไทยถ้าไม่ถูกคุกคามจากระบบนิเวศเปลี่ยนไปก็ถูกจับเป็นปลาสวยงามออกขาย และสูญพันธุ์ในที่สุด แม้จะมีความพยายามแก้ปัญหาจากภาครัฐ แต่แนวโน้มความหลากหลายทางชีวภาพยังคงลดลงอย่างต่อเนื่อง ท่ามกลางการเพิ่มขึ้นของประชากร

มนุษย์ การขยายตัวของพื้นที่ทำกินในเขตป่าไม้ พร้อมกับสภาพภูมิอากาศโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง ตัวอย่างสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพที่มีสถานภาพถูกคุกคามใกล้สูญพันธุ์ ได้แก่ นก ซึ่งถือเป็นตัวชี้วัดความหลากหลายทางชีวภาพที่มีประสิทธิภาพในกลุ่มสิ่งมีชีวิตโดยเฉพาะเมื่อนำมาใช้ในการกำหนดพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ ทำให้มั่นใจว่าสัตว์และพืชอื่นๆ จำนวนมากจะอยู่รอดเหมือนกัน ผลการสำรวจพบนกในประเทศไทยประมาณ 1,000 ชนิด หรือราว 1 ใน 10 ของนกที่พบบนโลกทั้งหมดหรือมากกว่าการพบนกในทวีปยุโรปทั้งทวีป แต่ในปัจจุบันพบว่า นกหลากชนิดอยู่ใน สถานการณ์วิกฤต ความหลากหลายทางชีวภาพ หรือความสูญเสียทรัพยากรชีวภาพสัตว์ป่าด้าน นก ที่ไม่อาจหยุดยั้งความเสียหายได้ พบว่า IUCN ในปี พ.ศ. 2548 ได้จัดสถานภาพนกในเมืองไทยไว้ดังต่อไปนี้ นกที่อยู่ในสถานภาพถูกคุกคาม (near threatened) มี 89 ชนิด นกที่อยู่ในสถานภาพมีแนวโน้มใกล้สูญพันธุ์ (vulnerable) มี 71 ชนิด นกที่อยู่ในสถานภาพใกล้สูญพันธุ์ (endangered) มี 66 ชนิด ข้อมูลไม่เพียงพอ (Data deficient) 9 ชนิด และนกเฉพาะถิ่น (Endemic species) 2 ชนิด (สมาคมอนุรักษ์นกและธรรมชาติแห่งประเทศไทย,2556 และ Bird Life International ,2013)

สำหรับ นกยูงไทย หรือ นกยูงสีเขียว (อังกฤษ: Green peafowl; ชื่อวิทยาศาสตร์: *Pavo muticus* มาจากภาษาละติน *Pavo*, นกยูง; *muticus*, เชื่อมต่อ หรือ ตัดทอน) เป็นไก่ฟ้าขนาดใหญ่ที่พบในป่าเขตร้อนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีความงดงาม ถึงแม้จะยังไม่มีใครตัดสินได้ว่าระหว่าง นกยูงพันธุ์อินเดีย (Indian Peafowl) กับนกยูงไทย ชนิดใดจะได้ตำแหน่ง นกขนาดใหญ่ในวงศ์ไก่ฟ้า และนกกระสา (Phasianidae) ที่สวยงามที่สุดในโลก เนื่องจากความงดงามที่ปรากฏ คือ นกยูงอินเดียที่จะมีหงอนเป็นรูปพัดบนหัวและที่คอเป็นขนสั้นเหลือบเขียวแกมน้ำเงิน ส่วนนกยูงไทยทั้งเพศผู้และเพศเมีย มีหงอน เป็นเส้นขน สีเขียวเหลือบ ชี้ตรงอยู่บนหัว ส่วนหน้าทั้งสองข้างจะมีสีฟ้า ดำ และเหลือง ขนหน้าอก ทั้งนี้ นกยูงไทย เพศผู้ จะมีแพนขนปิดหางยาวหลายเส้น ที่ปลายแพนขนปิดหางนี้ มีดอกดวง ที่เรียกว่า "แววมยุรา" ซึ่งตรงกลางดวง เป็นสีน้ำเงินแกมดำ อยู่ในพื้นวงกลมเหลือบเขียว ล้อมรอบด้วยลายเป็นวงรูปไข่สีทองแดง เวล่านกยูงรำแพน จึงเปรียบเหมือนพัดขนาดใหญ่ ที่มีสีสังคมนัก แต่ที่แน่นอนที่สุดคือ สถานภาพนกยูงไทยน่าเป็นห่วงกว่านกยูงสีน้ำเงินของอินเดียมาก ด้วยความเชื่อทางศาสนาฮินดูนั้น นับถือนกยูงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงไม่มีใครล่านกยูงอินเดียเป็นอาหาร ปัจจุบันในประเทศอินเดียจึงสามารถพบนกยูงได้ทั่วไปในพื้นที่อนุรักษ์ต่างๆ ส่วนนกยูงไทยซึ่งในอดีตเคยพบเห็นโดยทั่วไปตามริมลำน้ำสายสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำแควน้อย ลุ่มน้ำปิง ลุ่มแม่น้ำยม กลับตกอยู่ในสถานภาพใกล้สูญพันธุ์ ดังที่ IUCN ประกาศให้นกยูงเป็นสัตว์ที่อยู่ในภาวะถูกคุกคามและเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ (Vulnerable) ตั้งแต่ปี พ.ศ.2522 สาเหตุจากการล่าโดยตรง การปล่อยให้มีการล่านกยูงโดยเสรีในอดีต และการที่มีผู้นิยมเลี้ยงนกยูงกันเป็นจำนวนมากในระหว่างปี พ.ศ. 2510-2517 ทำให้มีการส่งออกนกยูงออกนอกราชอาณาจักร เฉพาะที่ทำอากาศยานกรุงเทพมากถึง 626 ตัว นอกจากนี้ ความนิยมในการนำขนนกยูงมาทำเป็นเครื่องประดับตกแต่งและเป็นเครื่องหมายแสดงสถานภาพในกลุ่มสังคมของคนบางกลุ่มจึงเป็นเหตุให้นกยูงถูกล่าเป็นจำนวนมากเพียงเพื่อต้องการขน หรือการนำมาเลี้ยงเพื่อประดับบารมีโดยชาวบ้านจะมียายได้จากการขโมยไข่นกยูงไปฟักเป็นตัว เพื่อขายส่งให้พ่อค้า การล่านกยูงเพื่อเป็นอาหาร รวมทั้ง การทำลายป่าที่อยู่ตามริมลำธารในป่า ก่อให้เกิดความสูญเสียแหล่งหากินและทำรังวางไข่ของนกยูง และการเปลี่ยนแปลงสภาพถิ่นที่อยู่อาศัย ริมลำน้ำที่เคยมีป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรังขึ้นอุดมสมบูรณ์ถูกเปลี่ยนสภาพเป็นบ้านเรือนและที่ทำเกษตรกรรม ทำให้ปัจจุบันนกยูงกลายเป็นสัตว์ที่หาได้ไม่ถี่ยัก (มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, 2538 ,คณะสัตวแพทยศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2555 กรมอุทยานสัตว์ป่าและพันธุ์พืช, 2556 และ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า และพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์, 2557) สาเหตุดังกล่าว มีผลลัพธ์ทำให้ นกยูง เป็นสัตว์ที่จัดอยู่ในภาวะถูกคุกคามและเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ในไม่ช้านี้หากไม่มีการหยุดยั้งการสูญเสีย ความหลากหลายทางชีวภาพที่เกิดขึ้น ในประเทศไทยทั้งภาครัฐที่รับผิดชอบดูแลพื้นที่อนุรักษ์ (Protected Area) และองค์กร หน่วยงานต่างๆ ได้มีมาตรการและความพยายามในการบูรณาการ และการมีส่วนร่วมกับชุมชนท้องถิ่นเพื่อปกป้องและอนุรักษ์นกยูงไทยอยู่ในหลายพื้นที่ แต่กระนั้นก็ยัง ไม่ปรากฏว่าจะมีพื้นที่ใดที่ประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งยังมีสถานการณ์ความขัดแย้ง ระหว่างกลุ่มอนุรักษ์นกยูงด้วยกันเอง อาทิเช่น ในพื้นที่ชุมชนแม่ป๋อก อำเภอสี จังหวัดลำพูน ซึ่งมีการ อนุรักษ์นกยูงโดยประชาชนท้องถิ่น และองค์กรอนุรักษ์ภายนอกที่เข้ามา ภายใต้แนวคิด (Neo-Liberal Conservation) ซึ่งเทคนิค วิธีการในการอนุรักษ์ฯ มีความแตกต่างกับแนวทางดั้งเดิมของชุมชน จึง นำไปสู่ความขัดแย้ง บานปลายและเป็นปัญหาซึ่งปรากฏเป็นข่าวในปลายปี พ.ศ. 2557 ที่ผ่านมา จะ เห็นว่า ชาวบ้านประท้วง ต่อต้าน องค์กรอนุรักษ์ดังกล่าวถึงกับไม่อนุญาตให้เข้าพื้นที่เนื่องจากเห็นว่า แนวทางการจัดการไม่เหมาะสม ผูกขาด และขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน มีการใช้นกยูงเพื่อแสวงหา ประโยชน์เชิงธุรกิจ เช่น ชุมชนเห็นว่า “การที่เขานำนกยูงป่าไว้ให้ นักท่องเที่ยวเข้าชมอุทยานสำราญใจ แต่คนที่อยู่ในป่านั้นมาแต่ป่วยาตาหวัด ต้องหิวโหยไม่ยุติธรรมเลย” (อุมาภาณ ตั้งเจริญบำรุงสุข, 2557) ทั้งนี้ ในด้านองค์กรอนุรักษ์ดังกล่าวก็ได้กล่าวยอมรับว่าโครงการฯ อาจมิได้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของ ชุมชนท้องถิ่นเท่าที่ควร แต่อย่างไรก็ตามก็จะพยายามให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมกับโครงการฯ กรณี ดังกล่าวถือเป็นปัญหาในด้านกระบวนการจัดการและการอนุรักษ์ที่นำประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ หรือการท่องเที่ยวมาเป็นที่ตั้ง (Privatization of Nature) ซึ่งอาจมิได้ช่วยก่อให้เกิด การดำรงอยู่ของ นกยูงอย่างสร้างสรรค์ หรืออาจไม่ได้ทำให้เกิดการหยุดยั้งวิกฤตความหลากหลายชีวภาพในท้องถิ่นนี้ได้ แม้แต่น้อย

ความพยายามในการอนุรักษ์นกยูง โดยเฉพาะนกยูงไทยมีอีกหลายแห่ง ซึ่งจากข้อมูลเบื้องต้น พบว่า บริเวณพื้นที่อนุรักษ์ ได้แก่ อุทยานแห่งชาติแม่ยม เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ และ อุทยาน แห่งชาติดอยภูนางซึ่งครอบคลุม จังหวัดพะเยาและจังหวัดแพร่ นั้นเป็นแหล่งอาศัยของนกยูงไทย ในเขตอนุรักษ์ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย³ ทั้งนี้ในส่วนพื้นที่ของ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ จึงมี มาตรการทั้งทางกฎหมายและการส่งเสริมทางสังคมให้เกิดการอนุรักษ์ในหลากหลายแนวทาง อาทิเช่น การจัดทำ “ช่วงนกยูง ” คำว่า “ช่วง” เป็นภาษาภาคเหนือตอนบนหรือภาษาล้านนา ที่หมายถึง แหล่ง ชุมชุมหรือการนัดหมายมาเจอกันเพื่อประกอบกิจกรรม ช่วงนกยูง จึงหมายถึงพื้นที่ที่นกยูงมาชุมนุมกัน ทั้งนี้ ได้มีการจัดการในเชิงอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมให้เกิดพื้นที่ช่วงนกยูง โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม สำหรับ ช่วงนกยูง จังหวัดพะเยา ได้ปรากฏขึ้นประมาณสิบปีที่ผ่านมา โดยเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ ซึ่งมี อาณาเขตรับผิดชอบผืนป่าจำนวนมากถึง 231,875 ไร่ หรือประมาณ 371 ตารางกิโลเมตร อันเป็น ถิ่นอาศัยของนกยูงไทยจำนวนมาก ด้วยพื้นที่มีทรัพยากรป่าไม้ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญของ แม่น้ำอิงและแม่น้ำยม ซึ่งมีนโยบายและมาตรการเพื่อการอนุรักษ์ในการสร้างช่วงนกยูงเกิดขึ้นจนถึง ปัจจุบันไม่น้อยกว่า 10 แห่งในพื้นที่เขตกันชนหรือพื้นที่รอยต่อเชื่อมโยงพื้นที่อนุรักษ์กับพื้นที่ธรรมชาติ

³ Ghan Saridniruna, Wina Meckvichaib, Pongchai Dumrongrojwatthanab "Distribution of Green Peafowl *Pavo muticus* in Dry Season in Wiang Lor Wildlife Sanctuary, Northern Thailand" (Burapha University International Conference, 2015)

แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน พบว่า ช่วงนกยูงในพื้นที่มีทั้งที่ประสบความสำเร็จ และไม่ประสบความสำเร็จ รวมทั้ง มีหลายชุมชนที่ประสงค์มีส่วนร่วมในการจัดการอนุรักษ์ในรูปแบบช่วงนกยูง ด้วยเช่นกัน แต่การบริหารจัดการมีความหลากหลายและแตกต่างกันซึ่งยังไม่มียางทางวิชาการหรืองานวิจัยใด ระบุได้ว่าแนวทางการอนุรักษ์แบบใดที่มีความเหมาะสม

สำหรับ ช่วงนกยูงที่เริ่มเป็นรูปธรรมโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนนั้น ได้แก่ ช่วงนกยูงกัวแก้ว ตำบลห้วยข้าวกล้า อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดพะเยา ซึ่งอดีตก็ประสบปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้านที่ถูกรบกวนรบกวนพืชไร่ จนก่อให้เกิดความเสียหายต่อผลผลิตทางการเกษตร และยังสร้างความเดือดร้อนให้กับคนในชุมชน จนส่งผลกระทบต่อ การทำมาหากินของชาวบ้าน ชาวบ้านบางคนใช้สารเคมีในการกำจัดนกยูงที่เข้ามาในพื้นที่การเกษตรของตน จนส่งผลกระทบต่อสุขภาพของนกยูงจำนวนมากถือว่าเป็น โศกนาฏกรรมที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่ยอมให้เกิดขึ้นเนื่องจากเชื่อว่า นกยูงเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ของพญาลอ ตามตำนานล้านนาและประวัติศาสตร์แห่งเวียงลอ(เมืองโบราณในอำเภอลำทะเมนชัย) อันปรากฏเป็นต้นทางของเรื่องราวตาม "ลิลิตพระลอ" ซึ่งยึดโยงกฎเกณฑ์ ข้อห้ามต่างๆกับความศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติ (Sacred Value of Nature) จากการเก็บข้อมูลเบื้องต้นพบว่า ความเชื่อของกลุ่มชนล้านนา โดยเฉพาะชุมชนเวียงลอมีความเชื่อว่านกยูงเป็นนกศักดิ์สิทธิ์ (นกฟ้า นกสวรรค์) มาแต่โบราณ "หากผู้ใดทำร้ายนกยูงจักเกิดเหตุร้ายแก่ตนและครอบครัว" ความเชื่อลักษณะนี้ส่งผลเชิงบวกกับการอนุรักษ์นกยูง จนเกิดแนวคิดทำอย่างไรจะให้ "คนกับสัตว์ป่าอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข" จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์ให้มีความสมดุลระหว่างนกยูงกับการไม่รบกวนความเป็นอยู่ของคนในชุมชน การอนุรักษ์ดังกล่าวเป็นไปตามหลักการที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอและชุมชนได้บริหารจัดการร่วมกันบนพื้นฐานที่ว่า หากนกยูงสามารถอยู่ได้แล้ว สังคมในชุมชนก็จะอยู่ได้ อันสามารถพัฒนาไปในเชิงเศรษฐกิจโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือหนึ่งในการเสริมสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน รายได้จากการส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเข้าชมนกยูงนั้นก็ยังมีได้พอเพียงกับค่าใช้จ่ายในการจัดทำช่วงนกยูงที่เกิดขึ้นในแต่ละปี ชุมชนจำเป็นต้องมีการสมทบทุนช่วยเหลือกันตามกำลังทุนทรัพย์ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงนกยูงอีกแห่งหนึ่งคือช่วงนกยูงม่อนทานตะวัน ตำบลป่าซาง อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่เชื่อมโยงระหว่างป่าอนุรักษ์และพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชน กลับพบว่า มีการพัฒนาและบริหารจัดการโดยการลงทุนจำนวนมากจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดพะเยา เพื่อส่งเสริมและพัฒนาให้พื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่โดยมีการฟื้นฟู อนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่า พร้อมทั้งสร้างสิ่งดึงดูดใจทั้ง ทุ่งดอกทานตะวัน ไร่สตอเบอรี่ ผักปลอดสารพิษ แคมป์ควายบอย อินเดียดง เส้นทางจักรยาน กิจกรรมท่องเที่ยวอื่นๆ ซึ่งลานนกยูง หรือช่วงนกยูงถือเป็นอีกจุดท่องเที่ยวหนึ่งในบริเวณนั้นที่สร้างความตื่นตาตื่นใจให้แก่นักท่องเที่ยวและผู้เดินทางมาชมกันเป็นอย่างมาก สร้างงาน สร้างรายได้มหาศาลแก่ท้องถิ่น

จากการพัฒนาและบริหารจัดการ "ช่วงนกยูง" ที่แตกต่างกัน ทั้งที่บ้านกัวแก้ว และม่อนทานตะวัน ส่งผลทำให้เกิดการเปรียบเทียบและวิพากษ์วิจารณ์กันในวงกว้าง โดยมีการลงชื่อหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น และทางสื่อออนไลน์โจมตีแนวทางการพัฒนาดังกล่าว โดยเฉพาะลานนกยูงที่ม่อนทานตะวัน มักจะถูกโจมตีว่า เป็นการหารายได้จากนักท่องเที่ยว เน้นการพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจ (economic action) โดยไม่คำนึงถึงความยั่งยืนของธรรมชาติ ส่วนช่วงนกยูงที่บ้านกัวแก้วก็เป็นการอนุรักษ์นกยูงแบบสงวนรักษา (preservation) มากโดยไม่คำนึงถึงการบริการด้านการท่องเที่ยวที่จะก่อให้เกิดรายได้เท่าที่ควร ปรากฏการณ์ทั้ง 2 พื้นที่ในจังหวัดพะเยา ที่ได้กล่าวไปในข้างต้นนี้ ถือเป็นเพียงตัวอย่างในความพยายามที่จะอนุรักษ์นกยูงไทยให้เกิดความยั่งยืน หยุดยั้งการสูญเสียความ

หลากหลายทางชีวภาพ และเกื้อกูลการกินที่อยู่ดีของมนุษย์ ที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม ภัยจากการสืบค้น ความ เป็นมาในการอนุรักษ์โดยการล่าช่วงนกยูงไทยในพื้นที่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ และอุทยาน แห่งชาติดอยภูนางมีอยู่จำนวนไม่น้อยตามพื้นที่ที่เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยรอยต่อระหว่างป่ากับชุมชนที่มี นกยูงออกมาทำลายพืชสวนไร่นาของชาวบ้าน ทั้งที่ล้มเหลวและยังคงมีช่วงนกยูงอยู่นั้นถือเป็น บทเรียนสำคัญเกี่ยวกับการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยาที่ควรนำมาวิเคราะห์ ระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และนกยูงไทย ทั้งด้านระบบความเชื่อดั้งเดิม จารีตประเพณีล้านนา ที่สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการนำรูปแบบช่วง นกยูงมาเชื่อมโยงกับ การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวให้ประสบความสำเร็จในด้านการอนุรักษ์ให้มีความ ยั่งยืนได้อย่างไรนั้น ถือเป็นประเด็นท้าทายทั้งด้านงานวิจัยและงานพัฒนา ดังนั้น การศึกษาเรื่อง “ลานรักษ์ ช่วงนกยูง” : ต้นแบบแห่งวิถีการอนุรักษ์นกยูงไทยสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดย ชุมชนในจังหวัดพะเยา จึงเป็นการวิจัยเพื่อเสนอแนวทางต้นแบบในการอนุรักษ์นกยูงไทย พลิกวิกฤต จากการล่านกยูง การทำลายถิ่นที่อยู่อาศัย มาเป็นการอนุรักษ์โดยใช้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมาเป็น เครื่องมือ เพื่อรองรับภาวะถูกคุกคามและเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ โดยยังคงเกื้อกูลการความเป็นอยู่ที่ดีของ ผู้คนในชุมชนท้องถิ่น

งานวิจัยและพัฒนาครั้งนี้ ได้นำแนวคิดแบบนิเวศวิทยาเชิงลึก (Deep Ecology) มาเป็นพื้นฐาน ในการมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และโลกธรรมชาติในฐานะที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์ไม่ได้ เป็นศูนย์กลางของคุณค่าต่างๆและธรรมชาติก็ไม่ได้มีคุณค่าในความหมายของสิ่งที่เป็นประโยชน์กับ มนุษย์หรือมีคุณค่าในตัวเอง แต่สิ่งที่มีคุณค่าในตัวเองคือระบบนิเวศที่เปรียบเสมือนสิ่งมีชีวิตขนาดใหญ่ ที่มีความสมดุลในตัวเอง (Arnsen Nasess, 1998) จึงต้องคำนึงถึง จริยธรรมสิ่งแวดล้อม (Environmental Ethics) ที่สอดคล้องกับระบบความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งส่งเสริมสอดคล้องกับระบบกฎหมาย บ้านเมืองและการบริหารงานด้านทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่าของรัฐอีกทางหนึ่งเช่นกัน นอกจากนี้ ตามพันธสัญญาแห่งอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (UN Convention on Biological Diversity 1992) Article 10 (c) "กำหนดให้รัฐสมาชิกพิจารณาตามสมควรในการปกป้อง และ สนับสนุนการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพ บนหลักการจารีตประเพณีท้องถิ่นที่สอดคล้องกับการ อนุรักษ์ และการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน" ดังนั้น หากระบบกฎหมายกระแสหลักจะสามารถบูรณาการ กับกฎจารีตประเพณีท้องถิ่นดั้งเดิม (Customary rules) ที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมย่อมจะเกิดประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองและลดงบประมาณค่าใช้จ่าย ต่างๆในการบริหารจัดการได้ การวิจัยครั้งนี้จึงเป็นการศึกษาแบบบูรณาการ โดยเน้นงานวิจัยด้าน สังคมศาสตร์ ด้านการสร้างมาตรการทางสังคมที่เน้นจิตสำนึกร่วม มาสู่การจัดการการท่องเที่ยวเชิง นิเวศโดยชุมชน หรือเป็นการใช้ต้นทุนจากความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจด้านการ ท่องเที่ยว โดยกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อมุ่งสู่การหยุดยั้งการ สูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและเกื้อกูลการกินที่อยู่ดีของมนุษย์ อันสอดคล้องกับนโยบายชาติ และแผนกลยุทธ์ความหลากหลายทางชีวภาพ 2011-2020 (Strategic Plan for Biodiversity 2011- 2020 and the Aichi Targets) “ลานรักษ์ ช่วงนกยูง” ที่เกิดขึ้นครั้งนี้ ย่อมนำไปสู่การเป็นต้นแบบ แห่งวิถีการอนุรักษ์นกยูงไทยสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน จากชุมชนเล็กๆสามารถ นำไปสู่ข้อค้นพบสำคัญที่จะเป็นบทเรียนทำให้ ความหลากหลายทางชีวภาพจะได้รับการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และถูกใช้อย่างชาญฉลาด เพื่อธำรงรักษาบริการจากระบบนิเวศ และเพื่ออำนวยผลประโยชน์ที่สำคัญ ยิ่งให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆต่อไปได้

คำถามหลักของแผนงานวิจัย

- 1) นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยา มีถิ่นที่อยู่อาศัยและการแพร่กระจายพันธุ์ เป็นอย่างไร
- 2) บทเรียนเกี่ยวกับการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยา เป็นอย่างไร รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และนกยูงไทย ทั้งด้านระบบความเชื่อดั้งเดิม จารีตประเพณีล้านนาที่สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นอย่างไร
- 3) การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่จังหวัดพะเยา ควรมีรูปแบบอย่างไร

6. วัตถุประสงค์หลักของโครงการวิจัย

- 6.1 เพื่อศึกษาด้านถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทย และความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น กับการบริหารจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ ในจังหวัดพะเยา
- 6.2 เพื่อวิจัยและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่จังหวัดพะเยา

เป้าหมายของการวิจัย

1. เพื่อให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ ในการบริหารจัดการทรัพยากรชีวภาพ โดยบูรณาการกฎจารีตประเพณีท้องถิ่นกับระบบกฎหมายบ้านเมือง บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมรับผิดชอบร่วมกัน (Common responsibility) อันส่งผลให้เกิดการลดความขัดแย้งระหว่างนกยูงไทยกับเกษตรกรในจังหวัดพะเยา
2. เพื่อสร้างแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่จังหวัดพะเยา

7. ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

- 1) ถิ่นที่อยู่อาศัยการแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทยในพื้นที่อันเป็นจุดที่นกยูงลงมากินอาหารในเขตรอยต่อพื้นที่อนุรักษ์ กับพื้นที่ชุมชน
- 2) ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับมาตรการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่ศึกษา คือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ จังหวัดพะเยา
- 3) ศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนชาติพันธุ์ ระบบความเชื่อและกฎจารีตประเพณีท้องถิ่นของชุมชนล้านนาที่มีผลต่อการอนุรักษ์ฯ กรณี นกยูงไทย ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ จังหวัดพะเยา
- 4) ศึกษากฎเกณฑ์ตามอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพและเนื้อหาของกฎหมายไทย ระเบียบ และข้อบังคับ ที่เกี่ยวข้องต่างๆ
- 5) จัดทำข้อเสนอแนะโดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการรับผิดชอบร่วมกันในการปกป้อง รักษา ทรัพยากรชีวภาพ

- 6) ความคิดเห็นและความต้องการของชุมชนท้องถิ่นที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา
- 7) ความคิดเห็นและความต้องการของผู้มาเยือนที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา
- 8) ต้นแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทย

ขอบเขตด้านสถานที่

ชวงนกยูงที่อยู่ในเขตกันชน และ/หรือ อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ จังหวัดพะเยา

ขอบเขตด้านระยะเวลา 15 เดือน ระหว่างเดือนตุลาคม 2559 ถึงเดือนธันวาคม 2560

ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มที่ 1 ผู้บริหารหรือผู้แทนหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับ การอนุรักษ์และการจัดการชวงนกยูง ได้แก่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพะเยา สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

กลุ่มที่ 2 ผู้บริหารองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง รวมทั้ง ผู้นำชุมชน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในพื้นที่ศึกษา ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดพะเยา นายกเทศมนตรี นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ปราชญ์ชุมชน ฯลฯ

กลุ่มที่ 3 นักท่องเที่ยว และผู้มาเยือนในพื้นที่ศึกษา โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายจากสมาคมอนุรักษ์นกแห่งประเทศไทย

กลุ่มที่ 4 ผู้ประกอบการและผู้บริหารองค์กร หน่วยงานเอกชน ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

8.ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....

- ชุมชนที่มีการอนุรักษ์นกยูงโดยจัดเป็น ชวงนกยูง ในจังหวัดพะเยา สามารถสร้างรายได้จากกิจกรรมท่องเที่ยว
- เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดพะเยา และภาคีชุมชนท่องเที่ยวอื่นๆ สามารถศึกษาเรียนรู้ บนเรียนการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากความหลากหลายทางชีวภาพจากผลการศึกษา
- ภาคเอกชน อาทิเช่น สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวจังหวัดพะเยา และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในจังหวัดพะเยา เช่น บริษัททัวร์ สามารถนำกิจกรรมนี้สร้างโปรแกรมท่องเที่ยว ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเยือนและพักค้างคืนในโฮมสเตย์ จังหวัดพะเยาเพิ่มมากขึ้น
- ภาครัฐ อาทิเช่น สำนักงานจังหวัดพะเยา สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพะเยา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ สามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นข้อมูลเพื่อการตัดสินใจเชิงนโยบาย เช่น การอนุรักษ์นกยูงโดยนำการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ฯ

- นิสิตมหาวิทยาลัยพะเยา ได้ประโยชน์จากโครงการวิจัยซึ่งเสมือนห้องเรียนรู้อิงวิชาการ จากประสบการณ์จริง ทั้งการเข้าร่วมดำเนินการโครงการวิจัย และการเป็นหัวข้อวิทยานิพนธ์

9. นิยามศัพท์

ช่วงนกยูง คำว่า “ช่วง” เป็นภาษาภาคเหนือตอนบนหรือภาษาล้านนา ที่หมายถึง แหล่งชุมนุมหรือการนัดหมายมาเจอกันเพื่อประกอบกิจกรรม ช่วงนกยูง จึงหมายถึงพื้นที่ที่นกยูงมาชุมนุมกัน ในการศึกษาครั้งนี้ กำหนดให้ช่วงนกยูง คือ บริเวณที่มีการจัดการในเชิงอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมให้เกิดพื้นที่ช่วงนกยูง โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน

หมายถึง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีการเป็นเจ้าของและดำเนินการจัดการโดยชุมชน ซึ่งจะเกี่ยวกับการกำหนดทิศทางโดยชุมชน การอนุรักษ์ อนุรักษ์ ธุรกิจ และการพัฒนาชุมชน เป็นความสัมพันธ์ระหว่างการอนุรักษ์พื้นที่ทางธรรมชาติ และการทำงานทางการท่องเที่ยวในพื้นที่ทางธรรมชาติ ซึ่งจะก่อเกิดรายได้จากการท่องเที่ยวที่จะต้องมีส่วนช่วยส่งเสริมคุณค่าทางสังคม วัฒนธรรม รวมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในการศึกษาครั้งนี้กำหนดองค์ประกอบไว้ 4 ด้าน ได้แก่ การจัดการด้านพื้นที่และทรัพยากรการท่องเที่ยว การจัดการองค์กรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดการภาคบริการ กิจกรรมการเรียนรู้ และการจัดการด้านการตลาด การสื่อความหมาย

การมีส่วนร่วม

หมายถึง การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง ในการมีสิทธิควบคุมดูแลกระบวนการท่องเที่ยวโดยมีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นการสำรวจ วางแผน การจัดการ ดำเนินการ ซึ่งนอกจากจะก่อให้เกิดรายได้หรือผลประโยชน์ต่อท้องถิ่นแล้วยังชี้ถึงความสำคัญของท้องถิ่น และเป็นกระบวนการเรียนรู้และเป็นการพัฒนาความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนด้วย

บทที่ 1

บทนำ

หลักการและเหตุผล

ประเทศไทย เป็นหนึ่งในเขตร้อน หรือ เขตร้อนชื้นแถบศูนย์สูตร(Tropical Zone) อันเป็นเขตที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ ที่มีความหลากหลายของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์สูงมาก จัดเป็นหนึ่งใน 20 ประเทศที่มีทรัพยากรชีวภาพหลากหลายมากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก ดังจะเห็นว่า ประเทศไทยร่ำรวยอุดมสมบูรณ์ด้วยความหลากหลายทางชีวภาพมาแต่โบราณกาล ความหลากหลายทางชีวภาพได้มีส่วนสนับสนุนค้ำจุนให้วิถีชีวิตของคนไทยดำเนินไปโดยสมบูรณ์พูนสุขไม่แร้นแค้นอดอยาก ทิวโหย ความหลากหลายทางชีวภาพทำให้อาหารไทยมีความหลากหลายในรูปแบบกลิ่น และรส ความหลากหลายทางชีวภาพปรากฏในยาพื้นบ้าน ทั้งที่ใช้รักษาโรคภัยไข้เจ็บ และใช้บำรุงรักษาสุขภาพอนามัยความหลากหลายทางชีวภาพยังทำให้คนไทยไม่ขาดเครื่องใช้ไม้สอยที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต

นอกจากนั้น ความหลากหลายทางชีวภาพยังเป็นที่ชื่นชมในประเพณีไทยที่ยังคงสืบทอดมาจนปัจจุบัน(สำนักความหลากหลายทางชีวภาพ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม,2558) แต่ในปัจจุบัน กลับถือเป็นประเทศหนึ่งที่ตกอยู่ในสถานการณ์ที่เกิดวิกฤตความหลากหลายทางชีวภาพ(Biological Crisis) อันหมายถึง การสูญเสียความหลากหลายฯ ดังกล่าวจนอยู่ในสภาพที่เลวร้าย ระบบนิเวศไม่สามารถฟื้นฟูกลับคืนได้ ความวิกฤตนี้ก่อให้เกิดความกังวลร่วมกันของมวลมนุษยชาติ (common concern of humankind)¹ โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ที่สำคัญซึ่งมีความหลากหลายฯ มาก (Biodiversity Hotspots)² เช่น เขตภูมิศาสตร์เขตร้อน (tropical area) เพราะเขตภูมิศาสตร์เขตร้อนเป็นเขตที่มีความหลากหลายทางชีวภาพมาก และได้รับผลกระทบจากกระบวนการเปลี่ยนของธรรมชาติน้อยมากเมื่อเทียบกับเขตภูมิศาสตร์อื่นๆ แต่เมื่อใดที่ถูกทำลายและสูญเสียสมดุล ความหลากหลายทางชีวภาพถูกทำลายแล้วก็จะฟื้นฟูให้กลับสภาพของความอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิมได้ยากเช่นกัน (กองทุนสัตว์ป่าโลก WWF,2555)

สถานการณ์วิกฤตความหลากหลายทางชีวภาพ หรือความสูญเสียทรัพยากรชีวภาพในโลกที่ยังไม่มีประเทศไหนหยุดยั้งความเสียหายได้ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งทำให้ สหภาพนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ(2010) (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources หรือ World Conservative Union : IUCN) ได้ขยายเวลาในการตั้งเป้าหมายให้สมาชิกทั่วโลกร่วมกันรณรงค์เพื่อลดความสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพจากเดิมให้ทุกประเทศลดให้ได้ภายในปี ค.ศ.2010 หรือ พ.ศ.2553 ที่ผ่านมา ต้องขยายเวลาเป้าหมายการลดความหลากหลายทางชีวภาพออกไป 10 ปี คือภายในปี ค.ศ. 2020 แทน จากการประชุมสมัชชาภาคีอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพในการประชุมสมัยที่ 10 เดือนตุลาคม 2553 ณ เมืองนา

¹ Convention on Biological Diversity 1992 at Preamble.

² Norman Myers, Russell A. Mittermeier, Cristina G. Mittermeier, Gustavo A. B. da Fonseca & Jennifer Kent "Biodiversity hotspots for conservation priorities" (2000) *Nature* 403, 853-858.

โงยา ประเทศญี่ปุ่น ระบุว่า นานาประเทศต่างมีความวิตกในสถานการณ์ปัจจุบัน ที่ความหลากหลายทางชีวภาพถูกแย่งชิงถิ่นที่อยู่จากการรุกรานของมนุษย์ จากการคุกคามของชนิดพันธุ์ต่างถิ่น (Introduced Species) จนพบว่าสิ่งมีชีวิตจำนวนมากหายไปจากโลก ซึ่งนักวิทยาศาสตร์ประมาณกันว่าสิ้นศตวรรษที่ 20 สิ่งมีชีวิตต่างๆ ในโลกจะสูญพันธุ์ไปอีกไม่น้อยกว่า 20-50 ชนิดด้วยกัน ผลลัพธ์สำคัญของการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพคือ ทำให้ความสมดุลในโลกเปลี่ยนแปลงไป ความสมดุลที่เปลี่ยนไปเพียงเล็กน้อย ก่อนหน้านั้นมนุษย์เราอาจจะไม่รู้สึกรู้กัน แต่ภัยธรรมชาติที่หลายประเทศทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยได้รับอยู่เวลานี้คงทำให้หลายคนตระหนักแล้วว่า เมื่อความสมดุลสูญหายไปมากๆ ภัยพิบัติทางธรรมชาติก็จะตามมา พื้นที่ซึ่งเคยเป็นทางไหลของน้ำ กลายเป็นหมู่บ้านจัดสรร หรืออาคารก่อสร้างขนาดใหญ่ หรือดินแดนซึ่งเคยเป็นที่อาศัยของสัตว์ป่าและแมกไม้ นานาพันธุ์ กลายเป็นเขื่อนขนาดยักษ์ ป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ป่าดิบชื้นบนภูเขากลายเป็นไร่ข้าวโพด ฯลฯ ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จึงตามมาด้วย น้ำท่วมโคลนถล่ม และสารพัดภัยพิบัติทางธรรมชาติ และตลอดระยะเวลา 10-20 ปี ที่ผ่านมาแม้จะมีการรณรงค์ การเรียนการสอนให้หยุดทำลายธรรมชาติแต่ก็ไม่เพียงพอที่จะหยุดยั้งความสูญเสียได้ จึงไม่แปลกเลยที่ IUCN ได้สรุปว่าทั่วโลกประสบความล้มเหลวในการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพและถ้ายังไม่ตระหนัก ไม่มีใครสำนึกกับสิ่งที่เกิดขึ้น ปีหน้า ปีต่อไป และปีต่อไปเราก็ต้องเผชิญกับสิ่งที่จะตามมากับความไม่สมดุลในโลกอยู่เรื่อยๆ ซึ่งไม่มีใครรู้ว่าจะหนักหนาสาหัสอีกสักเท่าไร (นิศากร โฆษิตรัตน์, 2553) ดังนั้นจึงมีข้อตกลงภาคีอนุสัญญาฯ ได้มีข้อตัดสินใจที่ x/2 รับรองแผนกลยุทธ์ความหลากหลายทางชีวภาพ 2011-2020 (Strategic Plan for Biodiversity 2011-2020 and the Aichi Targets) ซึ่งจะเป็กรอบการดำเนินงานด้านความหลากหลายทางชีวภาพสำหรับภาคีอนุสัญญาฯ ในช่วงปี 2011-2020 โดยมีการแปลงไปสู่กลยุทธ์และแผนปฏิบัติการความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ (national biodiversity strategies and action plans : NBSAPs) เพื่อความหลากหลายทางชีวภาพ จะได้รับความนิยมนิคมในคุณค่าได้รับการอนุรักษ์ พื้นฟู และถูกใช้อย่างชาญฉลาด เพื่อธำรงรักษาบริการจากระบบนิเวศ เพื่อผดุงพันพิภพที่สมบูรณ์พูนผลให้ยั่งยืน และเพื่ออำนวยความสะดวกโยชน์ที่สำคัญยิ่งให้แก่ผู้คนที่ทั้งปวง โดยประเทศไทยก็ได้มีพันธกิจร่วมกับภาคีนานาชาติประเทศ คือ การดำเนินปฏิบัติการที่มีประสิทธิผลและเร่งด่วน เพื่อหยุดยั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อให้หลักประกันว่าภายใน ค.ศ. 2020 ระบบนิเวศยืดหยุ่นคงทนและยังคงให้บริการที่สำคัญยิ่งต่อไป โดยให้ความมั่นคงแก่หลากหลายชีวิตบนพื้นพิภพ เกื้อกูลการกินที่อยู่ดีและการขจัดความยากจน(เอกสารการประชุมสมัชชาภาคีอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพสมัยที่ 10, 2000 และสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2555)

การหยุดยั้งการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและเกื้อกูลการกินที่อยู่ดีของมนุษย์เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ยาก ดังข้อมูลจาก กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช(2550)ทำให้ทราบว่าสัตว์ป่าในประเทศไทย มีสถานภาพถูกคุกคามใกล้จะสูญพันธุ์อย่างยิ่งถึง 66 ชนิด และใกล้จะสูญพันธุ์อีก 106 ชนิด แม้จะมีกฎหมายอนุรักษ์คุ้มครองและการจัดการฟื้นฟูสถานภาพ แต่สถานการณ์สัตว์ป่าของประเทศไทยก็ยังอยู่ในภาวะวิกฤติอยู่ดี เพราะถิ่นที่อยู่อาศัยของพืชสัตว์ถูกเบียดเบียน พื้นที่ป่าลดลง และคนลักลอบล่า ไม่ต่างกับชะตากรรมนกและปลาของไทยถ้าไม่ถูกคุกคามจากระบบนิเวศเปลี่ยนไป ก็ถูกจับเป็นปลาสวยงามออกขาย และสูญพันธุ์ในที่สุด แม้จะมีความพยายามแก้ปัญหาจากภาครัฐ แต่แนวโน้มความหลากหลายทางชีวภาพยังคงลดลงอย่างต่อเนื่อง ท่ามกลางการเพิ่มขึ้นของประชากร

มนุษย์ การขยายตัวของพื้นที่ทำกินในเขตป่าไม้ พร้อมกับสภาพภูมิอากาศโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง ตัวอย่างสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพที่มีสถานภาพถูกคุกคามใกล้สูญพันธุ์ ได้แก่ นก ซึ่งถือเป็นตัวชี้วัดความหลากหลายทางชีวภาพที่มีประสิทธิภาพในกลุ่มสิ่งมีชีวิตโดยเฉพาะเมื่อนำมาใช้ในการกำหนดพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ ทำให้มั่นใจว่าสัตว์และพืชอื่นๆ จำนวนมากจะอยู่รอดเหมือนกัน ผลการสำรวจพบนกในประเทศไทยประมาณ 1,000 ชนิด หรือราว 1 ใน 10 ของนกที่พบบนโลกทั้งหมดหรือมากกว่าการพบนกในทวีปยุโรปทั้งทวีป แต่ในปัจจุบันพบว่า นกหลากชนิดอยู่ใน สถานการณ์วิกฤต ความหลากหลายทางชีวภาพ หรือความสูญเสียทรัพยากรชีวภาพสัตว์ป่าด้าน นก ที่ไม่อาจหยุดยั้งความเสียหายได้ พบว่า IUCN ในปี พ.ศ. 2548 ได้จัดสถานภาพนกในเมืองไทยไว้ดังต่อไปนี้ นกที่อยู่ในสถานภาพถูกคุกคาม (near threatened) มี 89 ชนิด นกที่อยู่ในสถานภาพมีแนวโน้มใกล้สูญพันธุ์ (vulnerable) มี 71 ชนิด นกที่อยู่ในสถานภาพใกล้สูญพันธุ์ (endangered) มี 66 ชนิด ข้อมูลไม่เพียงพอ (Data deficient) 9 ชนิด และนกเฉพาะถิ่น (Endemic species) 2 ชนิด (สมาคมอนุรักษ์นกและธรรมชาติแห่งประเทศไทย, 2556 และ Bird Life International ,2013)

สำหรับ นกยูงไทย หรือ นกยูงสีเขียว (อังกฤษ: Green peafowl; ชื่อวิทยาศาสตร์: *Pavo muticus* มาจากภาษาละติน *Pavo*, นกยูง; *muticus*, เชื่อมต่อ หรือ ตัดทอน) เป็นไก่ฟ้าขนาดใหญ่ที่พบในป่าเขตร้อนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีความงดงาม ถึงแม้จะยังไม่มีใครตัดสินได้ว่าระหว่าง นกยูงพันธุ์อินเดีย (Indian Peafowl) กับ นกยูงไทย ชนิดใดจะได้ตำแหน่ง นกขนาดใหญ่ในวงศ์ไก่ฟ้า และนกกระสา (Phasianidae) ที่สวยงามที่สุดในโลก เนื่องจากความงดงามที่ปรากฏ คือ นกยูงอินเดียที่จะมีหงอนเป็นรูปพัดบนหัวและที่คอเป็นขนสั้นเหลือบเขียวแกมน้ำเงิน ส่วน นกยูงไทยทั้งเพศผู้และเพศเมีย มีหงอน เป็นเส้นขน สีเขียวเหลือบ ชี้ตรงอยู่บนหัว ส่วนหน้าทั้งสองข้างจะมีสีฟ้า ดำ และเหลือง ขนหน้าอก ทั้งนี้ นกยูงไทย เพศผู้ จะมีแพนขนปิดหางยาวหลายเส้น ที่ปลายแพนขนปิดหางนี้ มีดอกดวง ที่เรียกว่า "แววมยุรา" ซึ่งตรงกลางดวง เป็นสีน้ำเงินแกมดำ อยู่ในพื้นวงกลมเหลือบเขียว ล้อมรอบด้วยลายเป็นวงรูปไข่สีทองแดง เวล่านกยูงรำแพน จึงเปรียบเหมือนพัดขนาดใหญ่ ที่มีสีสังคมนัก แต่ที่แน่นอนที่สุดคือ สถานภาพนกยูงไทยน่าเป็นห่วงกว่า นกยูงสีน้ำเงินของอินเดียมาก ด้วยความเชื่อทางศาสนาฮินดูนั้น นับถือนกยูงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงไม่มีใครล่า นกยูงอินเดียเป็นอาหาร ปัจจุบันในประเทศอินเดียจึงสามารถพบนกยูงได้ทั่วไปในพื้นที่อนุรักษ์ต่างๆ ส่วน นกยูงไทยซึ่งในอดีตเคยพบเห็นโดยทั่วไปตามริมลำน้ำสายสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำแควน้อย ลุ่มน้ำปิง ลุ่มแม่น้ำยม กลับตกอยู่ในสถานภาพใกล้สูญพันธุ์ ดังที่ IUCN ประกาศให้นกยูงเป็นสัตว์ที่อยู่ในภาวะถูกคุกคามและเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ (Vulnerable) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 สาเหตุจากการล่าโดยตรง การปล่อยให้มีการล่า นกยูงโดยเสรีในอดีต และการที่มีผู้นิยมเลี้ยงนกยูงกันเป็นจำนวนมากในระหว่างปี พ.ศ. 2510-2517 ทำให้มีการส่งออกนกยูงออกนอกราชอาณาจักร เฉพาะที่ทำอากาศยานกรุงเทพฯ มากถึง 626 ตัว นอกจากนี้ ความนิยมในการนำขนนกยูงมาทำเป็นเครื่องประดับตกแต่งและเป็นเครื่องหมายแสดงสถานภาพในกลุ่มสังคมของคนบางกลุ่มจึงเป็นเหตุให้นกยูงถูกล่าเป็นจำนวนมากเพียงเพื่อต้องการขน หรือการนำมาเลี้ยงเพื่อประดับบารมีโดยชาวบ้านจะมียายได้จากการขโมยไข่นกยูงไปฟักเป็นตัว เพื่อขายส่งให้พ่อค้า การล่า นกยูงเพื่อเป็นอาหาร รวมทั้ง การทำลายป่าที่อยู่ตามริมลำธารในป่า ก่อให้เกิดความสูญเสียแหล่งหากินและทำรังวางไข่ของนกยูง และการเปลี่ยนแปลงสภาพถิ่นที่อยู่อาศัย ริมลำน้ำที่เคยมีป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรังขึ้นอุดมสมบูรณ์ถูกเปลี่ยนสภาพเป็นบ้านเรือนและที่ทำเกษตรกรรม ทำให้ปัจจุบันนกยูงกลายเป็นสัตว์ที่หาได้ไม่ถี่ยัก (มูลนิธิสืบ นาคะเสถียร, 2538 ,คณะสัตวแพทยศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2555 กรมอุทยานสัตว์ป่าและพันธุ์พืช, 2556 และ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า และพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์, 2557) สาเหตุดังกล่าว มีผลลัพธ์ทำให้ นกยูง เป็นสัตว์ที่จัดอยู่ในภาวะถูกคุกคามและเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ในไม่ช้านี้หากไม่มีการหยุดยั้งการสูญเสีย ความหลากหลายทางชีวภาพที่เกิดขึ้น ในประเทศไทยทั้งภาครัฐที่รับผิดชอบดูแลพื้นที่อนุรักษ์ (Protected Area) และองค์กร หน่วยงานต่างๆ ได้มีมาตรการและความพยายามในการบูรณาการ และการมีส่วนร่วมกับชุมชนท้องถิ่นเพื่อปกป้องและอนุรักษ์นกยูงไทยอยู่ในหลายพื้นที่ แต่กระนั้นก็ยัง ไม่ปรากฏว่าจะมีพื้นที่ใดที่ประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งยังมีสถานการณ์ความขัดแย้ง ระหว่างกลุ่มอนุรักษ์นกยูงด้วยกันเอง อาทิเช่น ในพื้นที่ชุมชนแม่ป้อก อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ซึ่งมีการ อนุรักษ์นกยูงโดยประชาชนท้องถิ่น และองค์กรอนุรักษ์ภายนอกที่เข้ามา ภายใต้แนวคิด (Neo-Liberal Conservation) ซึ่งเทคนิค วิธีการในการอนุรักษ์ฯ มีความแตกต่างกับแนวทางดั้งเดิมของชุมชน จึง นำไปสู่ความขัดแย้ง บานปลายและเป็นปัญหาซึ่งปรากฏเป็นข่าวในปลายปี พ.ศ. 2557 ที่ผ่านมา จะ เห็นว่า ชาวบ้านประท้วง ต่อต้าน องค์กรอนุรักษ์ดังกล่าวถึงกับไม่อนุญาตให้เข้าพื้นที่เนื่องจากเห็นว่า แนวทางการจัดการไม่เหมาะสม ผูกขาด และขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน มีการใช้นกยูงเพื่อแสวงหา ประโยชน์เชิงธุรกิจ เช่น ชุมชนเห็นว่า “การที่เขานำนกยูงป่าไว้ให้ นักท่องเที่ยวเข้าชมอุทยานสำราญใจ แต่คนที่อยู่ในป่านั้นมาแต่ป่วยาตาหวัด ต้องหิวโหยไม่ยุติธรรมเลย” (อุมาภาณ ตั้งเจริญบำรุงสุข, 2557) ทั้งนี้ ในด้านองค์กรอนุรักษ์ดังกล่าวก็ได้กล่าวยอมรับว่าโครงการฯ อาจมิได้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของ ชุมชนท้องถิ่นเท่าที่ควร แต่อย่างไรก็ตามก็จะพยายามให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมกับโครงการฯ กรณี ดังกล่าวถือเป็นปัญหาในด้านกระบวนการจัดการและการอนุรักษ์ที่นำประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ หรือการท่องเที่ยวมาเป็นที่ตั้ง (Privatization of Nature) ซึ่งอาจมิได้ช่วยก่อให้เกิด การดำรงอยู่ของ นกยูงอย่างสร้างสรรค์ หรืออาจไม่ได้ทำให้เกิดการหยุดยั้งวิกฤตความหลากหลายชีวภาพในท้องถิ่นนี้ได้ แม้แต่น้อย

ความพยายามในการอนุรักษ์นกยูง โดยเฉพาะนกยูงไทยมีอีกหลายแห่ง ซึ่งจากข้อมูลเบื้องต้น พบว่า บริเวณพื้นที่อนุรักษ์ ได้แก่ อุทยานแห่งชาติแม่ยม เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ และ อุทยาน แห่งชาติดอยภูนางซึ่งครอบคลุม จังหวัดพะเยาและจังหวัดแพร่ นั้นเป็นแหล่งอาศัยของนกยูงไทย ในเขตอนุรักษ์ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย³ ทั้งนี้ในส่วนพื้นที่ของ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ จึงมี มาตรการทั้งทางกฎหมายและการส่งเสริมทางสังคมให้เกิดการอนุรักษ์ในหลากหลายแนวทาง อาทิเช่น การจัดทำ “ช่วงนกยูง ” คำว่า “ช่วง” เป็นภาษาภาคเหนือตอนบนหรือภาษาล้านนา ที่หมายถึง แหล่ง ชุมชุมหรือการนัดหมายมาเจอกันเพื่อประกอบกิจกรรม ช่วงนกยูง จึงหมายถึงพื้นที่ที่นกยูงมาชุมนุมกัน ทั้งนี้ ได้มีการจัดการในเชิงอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมให้เกิดพื้นที่ช่วงนกยูง โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม สำหรับ ช่วงนกยูง จังหวัดพะเยา ได้ปรากฏขึ้นประมาณสิบปีที่ผ่านมา โดยเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ ซึ่งมี อาณาเขตรับผิดชอบผืนป่าจำนวนมากถึง 231,875 ไร่ หรือประมาณ 371 ตารางกิโลเมตร อันเป็น ถิ่นอาศัยของนกยูงไทยจำนวนมาก ด้วยพื้นที่มีทรัพยากรป่าไม้ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญของ แม่น้ำอิงและแม่น้ำยม ซึ่งมีนโยบายและมาตรการเพื่อการอนุรักษ์ในการสร้างช่วงนกยูงเกิดขึ้นจนถึง ปัจจุบันไม่น้อยกว่า 10 แห่งในพื้นที่เขตกันชนหรือพื้นที่รอยต่อเชื่อมโยงพื้นที่อนุรักษ์กับพื้นที่ธรรมชาติ

³ Ghan Saridniruna, Wina Meckvichaib, Pongchai Dumrongrojwatthanab "Distribution of Green Peafowl *Pavo muticus* in Dry Season in Wiang Lor Wildlife Sanctuary, Northern Thailand" (Burapha University International Conference, 2015)

แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน พบว่า ช่วงนกยูงในพื้นที่มีทั้งที่ประสบความสำเร็จ และไม่ประสบความสำเร็จ รวมทั้ง มีหลายชุมชนที่ประสงค์มีส่วนร่วมในการจัดการอนุรักษ์ในรูปแบบช่วงนกยูง ด้วยเช่นกัน แต่การบริหารจัดการมีความหลากหลายและแตกต่างกันซึ่งยังไม่มียานทางวิชาการหรืองานวิจัยใด ระบุได้ว่าแนวทางการอนุรักษ์แบบใดที่มีความเหมาะสม

สำหรับ ช่วงนกยูงที่เริ่มเป็นรูปธรรมโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนนั้น ได้แก่ ช่วงนกยูงกัวแก้ว ตำบลห้วยข้าวกล้า อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดพะเยา ซึ่งอดีตก็ประสบปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้านที่ถูกรบกวนรบกวนพืชไร่ จนก่อให้เกิดความเสียหายต่อผลผลิตทางการเกษตร และยังสร้างความเดือดร้อนให้กับคนในชุมชน จนส่งผลกระทบต่อ การทำมาหากินของชาวบ้าน ชาวบ้านบางคนใช้สารเคมีในการกำจัดนกยูงที่เข้ามาในพื้นที่การเกษตรของตน จนส่งผลกระทบต่อสุขภาพของนกยูงจำนวนมากถือว่าเป็น โศกนาฏกรรมที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่ยอมให้เกิดขึ้นเนื่องจากเชื่อว่า นกยูงเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ของ พญาลอ ตามตำนานล้านนาและประวัติศาสตร์แห่งเวียงลอ(เมืองโบราณในอำเภอลำทะเมนชัย) อันปรากฏเป็น ต้นทางของเรื่องราวตาม "ลิลิตพระลอ" ซึ่งยึดโยงกฎเกณฑ์ ข้อห้ามต่างๆกับความศักดิ์สิทธิ์ของ ธรรมชาติ (Sacred Value of Nature) จากการเก็บข้อมูลเบื้องต้นพบว่า ความเชื่อของกลุ่มชนล้านนา โดยเฉพาะชุมชนเวียงลอมีความเชื่อว่านกยูงเป็นนกศักดิ์สิทธิ์ (นกฟ้า นกสวรรค์) มาแต่โบราณ "หาก ผู้ใดทำร้ายนกยูงจักเกิดเหตุร้ายแก่ตนและครอบครัว" ความเชื่อลักษณะนี้ส่งผลเชิงบวกกับการอนุรักษ์นกยูง จนเกิดแนวคิดทำอย่างไรจะให้ "คนกับสัตว์ป่าอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข" จึงเป็น จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์ให้มีความสมดุลระหว่างนกยูงกับการไม่รบกวนความเป็นอยู่ของคนในชุมชน การอนุรักษ์ดังกล่าวเป็นไปตามหลักการที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอและชุมชนได้บริหารจัดการ ร่วมกันบนพื้นฐานที่ว่า หากนกยูงสามารถอยู่ได้แล้ว สังคมในชุมชนก็จะอยู่ได้ อันสามารถพัฒนาไปใน เชิงเศรษฐกิจโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือหนึ่งในการเสริมสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน แต่ อย่่างไรก็ตามในปัจจุบัน รายได้จากการส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเข้าชมนกยูงนั้นก็ยังมีได้พอเพียงกับ ค่าใช้จ่ายในการจัดทำช่วงนกยูงที่เกิดขึ้นในแต่ละปี ชุมชนจำเป็นต้องมีการสมทบทุนช่วยเหลือกันตาม กำลังทุนทรัพย์ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงนกยูงอีกแห่งหนึ่งคือช่วงนกยูงม่อนทานตะวัน ตำบลป่าซาง อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่เชื่อมโยงระหว่างป่าอนุรักษ์และพื้นที่เกษตรกรรมของ ชุมชน กลับพบว่า มีการพัฒนาและบริหารจัดการโดยการลงทุนจำนวนมากจากองค์การบริหารส่วน จังหวัดพะเยา เพื่อส่งเสริมและพัฒนาให้พื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่โดยมีการฟื้นฟู อนุรักษ์ป่าไม้และ สัตว์ป่า พร้อมทั้งสร้างสิ่งดึงดูดใจทั้ง ทุ่งดอกทานตะวัน ไร่สตอเบอรี่ ผักปลอดสารพิษ แคมป์ควายบอย อินเดียดง เส้นทางจักรยาน กิจกรรมท่องเที่ยวอื่นๆ ซึ่งลานนกยูง หรือช่วงนกยูงถือเป็นอีกจุด ท่องเที่ยวหนึ่งในบริเวณนั้นที่สร้างความตื่นตาตื่นใจให้แก่นักท่องเที่ยวและผู้เดินทางมาชมกันเป็น อย่างมาก สร้างงาน สร้างรายได้มหาศาลแก่ท้องถิ่น

จากการพัฒนาและบริหารจัดการ "ช่วงนกยูง" ที่แตกต่างกัน ทั้งที่บ้านกัวแก้ว และม่อน ทานตะวัน ส่งผลทำให้เกิดการเปรียบเทียบและวิพากษ์วิจารณ์กันในวงกว้าง โดยมีการลงชื่อ หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น และทางสื่อออนไลน์โจมตีแนวทางการพัฒนาดังกล่าว โดยเฉพาะลานนกยูงที่ ม่อนทานตะวัน มักจะถูกโจมตีว่า เป็นการหารายได้จากนักท่องเที่ยว เน้นการพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจ (economic action) โดยไม่คำนึงถึงความยั่งยืนของธรรมชาติ ส่วนช่วงนกยูงที่บ้านกัวแก้วก็เป็นการ อนุรักษ์นกยูงแบบสงวนรักษา(preservation) มากโดยไม่คำนึงถึงการบริการด้านการท่องเที่ยวที่จะ ก่อให้เกิดรายได้เท่าที่ควร ปรากฏการณ์ทั้ง 2 พื้นที่ในจังหวัดพะเยา ที่ได้กล่าวไปในข้างต้นนี้ ถือเป็น เพียงตัวอย่างในความพยายามที่จะอนุรักษ์นกยูงไทยให้เกิดความยั่งยืน หยุคยังการสูญเสียความ

หลากหลายทางชีวภาพ และถือฤกษ์การกินที่อยู่ดีของมนุษย์ ที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม ภัยจากการสืบค้น ความ เป็นมาในการอนุรักษ์โดยการทำช่วงนกยูงไทยในพื้นที่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ และอุทยาน แห่งชาติดอยภูนางมีอยู่จำนวนไม่น้อยตามพื้นที่ที่เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยรอยต่อระหว่างป่ากับชุมชนที่มี นกยูงออกมาทำลายพืชสวนไร่นาของชาวบ้าน ทั้งที่ล้มเหลวและยังคงมีช่วงนกยูงอยู่นั้นถือเป็น บทเรียนสำคัญเกี่ยวกับการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยาที่ควรนำมาวิเคราะห์ ระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และนกยูงไทย ทั้งด้านระบบความเชื่อดั้งเดิม จารีตประเพณีล้านนา ที่สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการนำรูปแบบช่วง นกยูงมาเชื่อมโยงกับ การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวให้ประสบความสำเร็จในด้านการอนุรักษ์ให้มีความ ยั่งยืนได้อย่างไรนั้น ถือเป็นประเด็นท้าทายทั้งด้านงานวิจัยและงานพัฒนา ดังนั้น การศึกษาเรื่อง “ลานรักษ์ ช่วงนกยูง” : ต้นแบบแห่งวิถีการอนุรักษ์นกยูงไทยสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดย ชุมชนในจังหวัดพะเยา จึงเป็นการวิจัยเพื่อเสนอแนวทางต้นแบบในการอนุรักษ์นกยูงไทย พลิกวิกฤต จากการล่านกยูง การทำลายถิ่นที่อยู่อาศัย มาเป็นการอนุรักษ์โดยใช้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมาเป็น เครื่องมือ เพื่อรองรับภาวะถูกคุกคามและเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ โดยยังคงถือฤกษ์การความเป็นอยู่ที่ดีของ ผู้คนในชุมชนท้องถิ่น

งานวิจัยและพัฒนาครั้งนี้ ได้นำแนวคิดแบบนิเวศวิทยาเชิงลึก (Deep Ecology) มาเป็นพื้นฐาน ในการมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และโลกธรรมชาติในฐานะที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์ไม่ได้ เป็นศูนย์กลางของคุณค่าต่างๆและธรรมชาติก็ไม่ได้มีคุณค่าในความหมายของสิ่งที่เป็นประโยชน์กับ มนุษย์หรือมีคุณค่าในตัวเอง แต่สิ่งที่มีคุณค่าในตัวเองคือระบบนิเวศที่เปรียบเสมือนสิ่งมีชีวิตขนาดใหญ่ ที่มีความสมดุลในตัวเอง (Arnsen Nasess, 1998) จึงต้องคำนึงถึง จริยธรรมสิ่งแวดล้อม (Environmental Ethics) ที่สอดคล้องกับระบบความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งส่งเสริมสอดคล้องกับระบบกฎหมาย บ้านเมืองและการบริหารงานด้านทรัพยากรธรรมชาติและสัตว์ป่าของรัฐอีกทางหนึ่งเช่นกัน นอกจากนี้ ตามพันธสัญญาแห่งอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (UN Convention on Biological Diversity 1992) Article 10 (c) "กำหนดให้รัฐสมาชิกพิจารณาตามสมควรในการปกป้อง และ สนับสนุนการใช้ประโยชน์ทรัพยากรชีวภาพ บนหลักการจารีตประเพณีท้องถิ่นที่สอดคล้องกับการ อนุรักษ์ และการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน" ดังนั้น หากระบบกฎหมายกระแสหลักจะสามารถบูรณาการ กับกฎจารีตประเพณีท้องถิ่นดั้งเดิม (Customary rules) ที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมย่อมจะเกิดประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองและลดงบประมาณค่าใช้จ่าย ต่างๆในการบริหารจัดการได้ การวิจัยครั้งนี้จึงเป็นการศึกษาแบบบูรณาการ โดยเน้นงานวิจัยด้าน สังคมศาสตร์ ด้านการสร้างมาตรการทางสังคมที่เน้นจิตสำนึกร่วม มาสู่การจัดการการท่องเที่ยวเชิง นิเวศโดยชุมชน หรือเป็นการใช้ต้นทุนจากความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจด้านการ ท่องเที่ยว โดยกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อมุ่งสู่การหยุดยั้งการ สูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและถือฤกษ์การกินที่อยู่ดีของมนุษย์ อันสอดคล้องกับนโยบายชาติ และแผนกลยุทธ์ความหลากหลายทางชีวภาพ 2011-2020 (Strategic Plan for Biodiversity 2011- 2020 and the Aichi Targets) “ลานรักษ์ ช่วงนกยูง” ที่เกิดขึ้นครั้งนี้ ย่อมนำไปสู่การเป็นต้นแบบ แห่งวิถีการอนุรักษ์นกยูงไทยสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน จากชุมชนเล็กๆสามารถ นำไปสู่ข้อค้นพบสำคัญที่จะเป็นบทเรียนทำให้ ความหลากหลายทางชีวภาพจะได้รับการอนุรักษ์ พื้นฟู และถูกใช้อย่างชาญฉลาด เพื่อธำรงรักษาบริการจากระบบนิเวศ และเพื่ออำนวยผลประโยชน์ที่สำคัญ ยิ่งให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆต่อไปได้

คำถามหลักของแผนงานวิจัย

- 1) นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยา มีถิ่นที่อยู่อาศัยและการแพร่กระจายพันธุ์ เป็นอย่างไร
- 2) บทเรียนเกี่ยวกับการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยา เป็นอย่างไร รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และนกยูงไทย ทั้งด้านระบบความเชื่อดั้งเดิม จารีตประเพณีล้านนาที่สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นอย่างไร
- 3) การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่จังหวัดพะเยา ควรมีรูปแบบอย่างไร

6. วัตถุประสงค์หลักของโครงการวิจัย

- 6.1 เพื่อศึกษาด้านถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทย และความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น กับการบริหารจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ ในจังหวัดพะเยา
- 6.2 เพื่อวิจัยและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่จังหวัดพะเยา

เป้าหมายของการวิจัย

1. เพื่อให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ ในการบริหารจัดการทรัพยากรชีวภาพ โดยบูรณาการกฎจารีตประเพณีท้องถิ่นกับระบบกฎหมายบ้านเมือง บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมรับผิดชอบร่วมกัน (Common responsibility) อันส่งผลให้เกิดการลดความขัดแย้งระหว่างนกยูงไทยกับเกษตรกรในจังหวัดพะเยา
2. เพื่อสร้างแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่จังหวัดพะเยา

7. ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

- 1) ถิ่นที่อยู่อาศัยการแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทยในพื้นที่อันเป็นจุดที่นกยูงลงมากินอาหารในเขตรอยต่อพื้นที่อนุรักษ์ กับพื้นที่ชุมชน
- 2) ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับมาตรการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่ศึกษา คือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ จังหวัดพะเยา
- 3) ศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนชาติพันธุ์ ระบบความเชื่อและกฎจารีตประเพณีท้องถิ่นของชุมชนล้านนาที่มีผลต่อการอนุรักษ์ฯ กรณี นกยูงไทย ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ จังหวัดพะเยา
- 4) ศึกษากฎเกณฑ์ตามอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพและเนื้อหาของกฎหมายไทย ระเบียบ และข้อบังคับ ที่เกี่ยวข้องต่างๆ
- 5) จัดทำข้อเสนอแนะโดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการรับผิดชอบร่วมกันในการปกป้อง รักษา ทรัพยากรชีวภาพ

- 6) ความคิดเห็นและความต้องการของชุมชนท้องถิ่นที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา
- 7) ความคิดเห็นและความต้องการของผู้มาเยือนที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา
- 8) ต้นแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทย

ขอบเขตด้านสถานที่

ชวงนกยูงที่อยู่ในเขตกันชน และ/หรือ อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ จังหวัดพะเยา

ขอบเขตด้านระยะเวลา 15 เดือน ระหว่างเดือนตุลาคม 2559 ถึงเดือนธันวาคม 2560

ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มที่ 1 ผู้บริหารหรือผู้แทนหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับ การอนุรักษ์และการจัดการชวงนกยูง ได้แก่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพะเยา สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

กลุ่มที่ 2 ผู้บริหารองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง รวมทั้ง ผู้นำชุมชน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในพื้นที่ศึกษา ได้แก่ นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดพะเยา นายกเทศมนตรี นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ปราชญ์ชุมชน ฯลฯ

กลุ่มที่ 3 นักท่องเที่ยว และผู้มาเยือนในพื้นที่ศึกษา โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายจากสมาคมอนุรักษ์นกแห่งประเทศไทย

กลุ่มที่ 4 ผู้ประกอบการและผู้บริหารองค์กร หน่วยงานเอกชน ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

8.ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....

- ชุมชนที่มีการอนุรักษ์นกยูงโดยจัดเป็น ชวงนกยูง ในจังหวัดพะเยา สามารถสร้างรายได้จากกิจกรรมท่องเที่ยว
- เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดพะเยา และภาคีชุมชนท่องเที่ยวอื่นๆ สามารถศึกษาเรียนรู้ บนเรียนการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากความหลากหลายทางชีวภาพจากผลการศึกษา
- ภาคเอกชน อาทิเช่น สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวจังหวัดพะเยา และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในจังหวัดพะเยา เช่น บริษัททัวร์ สามารถนำกิจกรรมนี้สร้างโปรแกรมท่องเที่ยว ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเยือนและพักค้างคืนในโฮมสเตย์ จังหวัดพะเยาเพิ่มมากขึ้น
- ภาครัฐ อาทิเช่น สำนักงานจังหวัดพะเยา สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพะเยา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ สามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นข้อมูลเพื่อการตัดสินใจเชิงนโยบาย เช่น การอนุรักษ์นกยูงโดยนำการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ฯ

- นิสิตมหาวิทยาลัยพะเยา ได้ประโยชน์จากโครงการวิจัยซึ่งเสมือนห้องเรียนรู้อิงวิชาการ จากประสบการณ์จริง ทั้งการเข้าร่วมดำเนินการโครงการวิจัย และการเป็นหัวข้อวิทยานิพนธ์

9. นิยามศัพท์

ช่วงนกยูง คำว่า “ช่วง” เป็นภาษาภาคเหนือตอนบนหรือภาษาล้านนา ที่หมายถึง แหล่งชุมนุมหรือการนัดหมายมาเจอกันเพื่อประกอบกิจกรรม ช่วงนกยูง จึงหมายถึงพื้นที่ที่นกยูงมาชุมนุมกัน ในการศึกษาครั้งนี้ กำหนดให้ช่วงนกยูง คือ บริเวณที่มีการจัดการในเชิงอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมให้เกิดพื้นที่ช่วงนกยูง โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน

หมายถึง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีการเป็นเจ้าของและดำเนินการจัดการโดยชุมชน ซึ่งจะเกี่ยวกับการกำหนดทิศทางโดยชุมชน การอนุรักษ์ อนุรักษ์ ธุรกิจ และการพัฒนาชุมชน เป็นความสัมพันธ์ระหว่างอนุรักษ์พื้นที่ทางธรรมชาติ และการทำงานทางการท่องเที่ยวในพื้นที่ทางธรรมชาติ ซึ่งจะก่อให้เกิดรายได้จากการท่องเที่ยวที่จะต้องมีส่วนช่วยส่งเสริมคุณค่าทางสังคม วัฒนธรรม รวมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในการศึกษาครั้งนี้กำหนดองค์ประกอบไว้ 4 ด้าน ได้แก่ การจัดการด้านพื้นที่และทรัพยากรการท่องเที่ยว การจัดการองค์กรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดการภาคบริการ กิจกรรมการเรียนรู้ และการจัดการด้านการตลาด การสื่อความหมาย

การมีส่วนร่วม

หมายถึง การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง ในการมีสิทธิควบคุมดูแลกระบวนการท่องเที่ยวโดยมีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นการสำรวจ วางแผน การจัดการ ดำเนินการ ซึ่งนอกจากจะก่อให้เกิดรายได้หรือผลประโยชน์ต่อท้องถิ่นแล้วยังชี้ถึงความสำคัญของท้องถิ่น และเป็นกระบวนการเรียนรู้และเป็นการพัฒนาความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนด้วย

บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ลานรักษ์ ช่างนกยูง” : ต้นแบบแห่งวิถีการอนุรักษ์นกยูงไทย สู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนในจังหวัดพะเยา เป็นงานวิจัยประยุกต์ (Applied research) ที่มีการบูรณาการในด้านวิทยาศาสตร์นิเวศศาสตร์และการจัดการทางการท่องเที่ยว เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานความหลากหลายทางชีวภาพด้านการท่องเที่ยว โดยเป็นการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อประโยชน์ทางการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ระเบียบวิธีการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (research and development) ซึ่งมุ่งเน้นนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้โดยตรงในการพัฒนาเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวจากฐานความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อเป็นพื้นที่ต้นแบบในการอนุรักษ์นกยูงไทยซึ่งเป็นสัตว์ที่จัดอยู่ในภาวะถูกคุกคามและเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ให้คงอยู่ โดยยังประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวให้แก่ชุมชนท้องถิ่น จังหวัดพะเยา ผู้วิจัยมีการใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ(qualitative research)ผสมผสานกับงานวิจัยเชิงปริมาณ(quantitative research) และเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ(action research) สำหรับกระบวนการวิจัยและกิจกรรมดำเนินตามเป้าหมายหลัก คือ การวิจัยและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา สำหรับระเบียบวิธีวิจัยมีรายละเอียดในแต่ละวัตถุประสงค์ ดังนี้

ระเบียบวิธีวิจัยในวัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทย และความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนกับมาตรการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพนกยูงไทยในจังหวัดพะเยาจำแนกวิธีการศึกษา 2 ด้าน คือ

1.1) การศึกษาถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา

(1.) การวิจัยเชิงเอกสาร: โดยการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นที่เกี่ยวกับสภาพพื้นที่ นิเวศวิทยานกยูงไทยจากข้อมูลทุติยภูมิที่มีผู้ศึกษาในพื้นที่ไว้แล้ว

(2.)การวิจัยเชิงสำรวจ โดยการสำรวจถิ่นที่อยู่อาศัยการแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทยในพื้นที่อันเป็นจุดที่นกยูงลงมากินอาหารในเขตรอยต่อพื้นที่อนุรักษ์ (เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ) กับพื้นที่ชุมชน พร้อมทั้งการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย(focus group) ร่วมกับผู้นำชุมชน

1.2) การศึกษาบทเรียนเกี่ยวกับการอนุรักษ์นกยูงไทยพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยา และการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และนกยูงไทย ทั้งด้านระบบความเชื่อดั้งเดิม จารีต ประเพณี ล้วนมาที่สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ การศึกษาในส่วนนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาความสัมพันธ์เชิงกฎหมายและนิเวศวัฒนธรรม (Relationship between Law and Eco-Culture) และคติความเชื่อระหว่างชุมชนกับนกยูงป่า ณ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ อ. จุน จ.พะเยา และเพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์เชิงคติความเชื่อ จารีตประเพณีท้องถิ่น ในการบริหารจัดการปัญหาอันเกิดจากนกยูงป่าและพื้นที่เกษตรกรรม ณ พื้นที่ชุมชนที่เป็นช่างนกยูง ในอำเภอจุน จังหวัดพะเยา ดังนั้นวิธีการวิจัย จึงดำเนินการออกเป็น 5 ลำดับขั้นตอนดังนี้

1.1.1 วิจัยและวิเคราะห์เอกสารทางกฎหมายและประวัติศาสตร์ล้านนา

วิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยการรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ จากหนังสือ ตำรา วารสาร ตั๋วบทกฎหมาย วิทยานิพนธ์ บทความ และข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์

1.1.2 รูปแบบการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (แบบปลายเปิด) โดยกำหนดข้อสมมุติฐานไว้ล่วงหน้า มีลักษณะเป็นชุดคำถาม โดยมีกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลได้แก่ บุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กลุ่มเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์นกยูง จำนวนประมาณ 40 คน ประชาชนชุมชน นายวิษระ ศรีคำตัน (ครูบุญ) พระประจักษ์ รักษาการเจ้าอาวาส สำนักสงฆ์วัดศรีรัตนสุदारาม หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ และเจ้าหน้าที่ผู้เข้าร่วมโครงการประมาณ 15 คน สมาชิกองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและหมู่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

เครื่องมือ

งานวิจัยชิ้นนี้ใช้เครื่องมือ คือ แบบสัมภาษณ์ลักษณะไม่มีโครงสร้าง ซึ่งเป็นคำถามแบบปลายเปิด โดยกำหนดข้อสมมุติฐานไว้ล่วงหน้า โดยลำดับคำถามเป็นชุดคำถาม เรียงลำดับจากรูปแบบคำถามทั่วไปจนถึงรูปแบบคำถามที่ต้องการความคิดเห็นและวิเคราะห์ได้ โดยขั้นตอนการสัมภาษณ์ดำเนินการโดยสุ่มและกำหนดเป้าหมายเพื่อสืบค้นความคิดเห็นส่วนตัว และจัดกลุ่มเสวนาประเด็นเฉพาะ (Focus group) เช่น ผู้นำชุมชน ประชาชนพื้นบ้าน เจ้าหน้าที่รัฐ และท้องถิ่น ผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ เพื่อสืบค้นความเห็นร่วมกัน โดยกำหนดวิธีดำเนินการเป็นลำดับขั้นตอน เรียงลำดับดังต่อไปนี้

- สร้างความร่วมมือ/ความเข้าใจในวัตถุประสงค์เบื้องต้น โดยกำหนดกิจกรรมหลัก คัดสรรกลุ่มเพื่อการประชุมปรึกษาหารืออย่างต่อเนื่องประมาณ 1-2 เดือน เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างทีมวิจัยกับชุมชนและบุคคลทั่วไปที่อาจได้รับผลกระทบ และสร้างแนวทางร่วมกันในการทำงานเบื้องต้น โดยแบ่งเป็นการประชุมกลุ่มย่อย (ขึ้นอยู่กับจำนวนผู้เข้าร่วม) ระหว่างผู้ช่วยนักวิจัยกับเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์ฯ แกนนำชุมชนหรือสมาชิกชุมชน ในประเด็นที่ต้องการสืบค้นเบื้องต้น เช่น จุดสำรวจและสถานที่เป้าหมาย ปัญหาที่เกิดขึ้นจากนกยูง จำนวนผู้เสียหาย เป็นต้น
- กำหนดหลักการร่วมกันเบื้องต้น เพื่อดำเนินการในทิศทางเดียวกัน สอดคล้องกับหลักการที่ได้กำหนดไว้ และกำหนดแผนการดำเนินการและการติดตามการดำเนินการ
- การเก็บรวบรวมข้อมูลแต่ละประเภท เช่น ข้อมูลปฐมภูมิ และทุติยภูมิ จะมีวิธีการแตกต่างกันไปแต่อยู่ภายใต้กรอบการดำเนินการและหลักการเดียวกัน เพื่อให้เป็นไปตามแผนและระยะเวลา โดยวิธีการลงพื้นที่สำรวจจากสถานที่เป้าหมาย / ประชุมกลุ่มเก็บแบบสัมภาษณ์ / สังเกตพฤติกรรม
- การเก็บข้อมูลเชิงลึก ได้แก่ การสัมภาษณ์รายบุคคลหรือกลุ่มเล็ก ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียในปัญหาโดยตรง และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง และผู้นำชุมชนซึ่งมีหน้าที่ตามกฎหมาย
- รวบรวมข้อมูลกลุ่มใหญ่ โดยดำเนินการประชุมเพื่อกำหนดข้อตกลงผูกพัน ซึ่งแบบสอบถามได้มาจากการสังเคราะห์ทั้งหมดตามลำดับที่ผ่านมา โดยการประชุมนี้

ผู้วิจัยจะทำหน้าที่ leader นำคำถามผ่านระบบสื่อสารและผู้ช่วยนักวิจัยเป็นผู้ช่วยบันทึกในรูปแบบต่างๆ เช่น จดบันทึกหรือ Clip VDO เป็นต้น

- สรุปและสังเคราะห์ข้อมูลฯ และข้อตกลงเพื่อนำมาจัดทำเป็นกฎเกณฑ์ร่วมกัน

1.1.3 สืบค้น "หลักฐานเชิงประจักษ์" ที่แสดงถึงระบบความเชื่อท้องถิ่น อันเป็นที่มาของกฎจารีตประเพณีท้องถิ่นฯ ซึ่งผู้วิจัยและทีมงานลงสำรวจพื้นที่เป้าหมายโดยรอบบริเวณศึกษา เช่น วัดโบราณสถาน พิพิธพันธ์ชุมชน เป็นต้น

1.1.4 วิเคราะห์ข้อมูล

- วิเคราะห์จากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแบบอย่าง การดำเนินการตามขั้นตอนและข้อกำหนดต่างๆ

- วิเคราะห์รูปแบบการความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับนกยูง

- วิเคราะห์การมีส่วนร่วมภายใต้หลักการพันธสัญญา

1.1.5 กระบวนการมีส่วนร่วมปฏิญญา ช่างนกยูงไทย(ป่าเวียงลอ)” มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเข้าถึงข้อมูลและรับฟังความคิดเห็น	เป็นการเริ่มต้นสร้างความเข้าใจกับเจ้าของครอบครองพื้นที่เกษตร ซึ่งได้รับผลกระทบจากปัญหานกยูงลงมาทำลายพืชผลทางการเกษตร จำนวน 4 พื้นที่ (บ้านกัวแก้ว บ้านร่องหาดบ้านห้วยลึก บ้านเขี้ยว บ้านศรีเมืองชุม) เช่น ปัญหาการชดเชยค่าเสียหายจากภาครัฐ และเปิดเวทีย่อยให้เจ้าหน้าที่และบุคคลที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในข้อมูล และการนำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหผ่านกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
ขั้นตอนที่ 2 การตัดสินใจเข้าร่วม	เปิดโอกาสให้ผู้แทนชุมชนที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมอย่างสมัครใจในการศึกษารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยผู้มีส่วนร่วมเดินทางดูงาน บ้านสามขา และ บ้านลี่ ลำพูน
ขั้นตอนที่ 3 กระบวนการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง และสร้างความร่วมมือ	ชุมชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องและร่วมมือในการดำเนินการปรับปรุงพื้นที่ขัดแย้งให้เป็น “ชวง” เพื่อจัดกิจกรรมดูนก
ขั้นตอนที่ 4 การสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย	ชุมชนและภาครัฐร่วมกันพิจารณา “ร่างปฏิญญา ช่างนกยูงไทย (ป่าเวียงลอ)”
ขั้นตอนที่ 5 ลงนามปฏิญญา	ชุมชนและภาคส่วนที่เกี่ยวข้องร่วมลงนาม “ปฏิญญา ช่างนกยูงไทย (ป่าเวียงลอ)” ต่อสาธารณชน ในงานเทศกาลนบนกยูงไทย ณ ป่าเวียงลอ ครั้งที่ ๑

ปฏิญญาฯ เป็นเอกสารฝ่ายเดียวที่แสดงถึงเจตจำนงในการเข้าร่วมกัน เพื่ออนุรักษ์นกยูงไทยแห่งป่าเวียงลอ ซึ่งข้อตกลงตามปฏิญญานี้ ไม่มีผลผูกมัดทางกฎหมายจึงไม่อาจก่อให้เกิดสิทธิและหน้าที่อันจะเรียกร้องได้ตามกฎหมายบ้านเมือง หากแต่เป็นข้อผูกมัดทางสังคมที่แสดงโดยเปิดเผยในการเข้าร่วมกันอย่างสมัครใจ และบันทึกไว้ต่อหน้าสักขีพยานผู้เข้าร่วมงานเปิดตัวเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์นกยูง และงานเทศกาลนบนกยูงไทยแห่งป่าเวียงลอ ครั้งที่ 1 เพื่อเป็นหลักฐานให้รู้ทั่วกัน ซึ่งหากต่อไปภายหน้า สมาชิกอาจจะมีการเปลี่ยนแปลง หรือ เพิ่มเติม หรือ ถอนตัวจากข้อผูกมัดนี้ ย่อม

ทำได้อย่างเป็นอิสระ โดยมีรายนามผู้บริหาร /ผู้แทนจากหน่วยงานองค์กรต่างๆจำนวน 33 องค์กร ตามรายชื่อในภาคผนวก

ระเบียบวิธีวิจัยในวัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อวิจัยและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่จังหวัดพะเยา จำแนกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

2.1 ศึกษาบริบทด้านทรัพยากรทางการท่องเที่ยวและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับมาตรการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่จังหวัดพะเยา มีรายละเอียดตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงระเบียบวิธีวิจัยในวัตถุประสงค์ที่ 2.1

เทคนิควิจัย / วิธีดำเนินการ	กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ข้อมูล	ข้อมูลที่ได้รับ
งานวิจัยเชิงปริมาณผสมผสานกับงานเชิงคุณภาพ	-ผู้นำชุมชน -คณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยว -ผู้บริหารงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา	แบบประเมินศักยภาพด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว	ค่าคะแนนเฉลี่ย ค่า SD	ศักยภาพทรัพยากรการท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่
		แบบสัมภาษณ์การประชุมนกยูงย่อย	การเปรียบเทียบค่าคะแนนศักยภาพทางการท่องเที่ยวโดยใช้ f-test	ผลการเปรียบเทียบศักยภาพทางการท่องเที่ยว
การวิจัยเอกสาร		-ทบทวนงานวิจัยแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง -การวิเคราะห์สรุปผลการศึกษาจากวัตถุประสงค์ที่ 1	การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพแบบพรรณนา	บริบทด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับมาตรการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่จังหวัดพะเยา

2.2 ศึกษาความคิดเห็นและความต้องการของชุมชนท้องถิ่นที่มีต่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา มีรายละเอียดตามตารางต่อไปนี้

การศึกษาความคิดเห็นและความต้องการของชุมชนท้องถิ่นที่มีต่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา เน้นกลุ่มเป้าหมายหลัก 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 ผู้นำครัวเรือน ในพื้นที่ชุมชนที่ได้มีการจัดการ “ลานรักษ์ ช่วนนกยูง” ซึ่งถือเป็นตัวแทนชุมชนท้องถิ่น ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ต่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา จำนวน 4 ชุมชน โดยคณะผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลทุกครัวเรือน แต่ได้จำนวนแบบสอบถามที่สมบูรณ์ คิดเป็นร้อยละ 87 รายละเอียดดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนครัวเรือนในแต่ละชุมชนและกลุ่มเป้าหมายผู้นำครัวเรือน

รายการ	จำนวนครัวเรือนในชุมชน(ครัวเรือน)	จำนวนผู้นำครัวเรือน (คน)	ร้อยละ
หมู่บ้านที่อาศัยอยู่			
1) บ้านกิวแก้ว	124	103	83.06
2) บ้านร่องหาด	105	85	80.95
3) บ้านห้วยหลวง	130	118	90.77
4) บ้านป่าซาง	190	164	86.32
5) ไม่ระบุ	0	5	
รวม	549	475	86.50

สำหรับเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล มีรายละเอียดดังตารางที่ 3 แสดงระเบียบวิธีวิจัยในวัตถุประสงค์ที่ 2.2

เทคนิควิจัย / วิธีดำเนินการ	กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ข้อมูล	ข้อมูลที่ได้รับ
งานวิจัยเชิงปริมาณผสมผสานกับงานเชิงคุณภาพ	ผู้นำครัวเรือน	แบบสอบถาม	ค่าคะแนนเฉลี่ย ค่า SD การเปรียบเทียบความแตกต่าง	ความคิดเห็นและความต้องการของชุมชนท้องถิ่นที่มีต่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา
	-ผู้นำชุมชน -คณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยว -ผู้บริหารงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง -ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว	แบบสัมภาษณ์ การประชุม กลุ่มย่อย	การวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนา	

2.3 ศึกษาความคิดเห็นและความต้องการของนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมาย(นักท่องเที่ยว)ที่มีต่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่จังหวัดพะเยา

การกำหนดนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้ คือ กลุ่มนักท่องเที่ยวเป็น ตลาดเป้าหมาย (The Target Market) ในการมาเยือน “ลานรักษ์ ชวงนกยูง” เนื่องด้วยกิจกรรมการท่องเที่ยวที่พัฒนา ขึ้นนี้ ถือเป็นการท่องเที่ยวความสนใจเฉพาะมิใช่การท่องเที่ยวแบบมวลชน(Mass Tourism) ที่ต้องการนักท่องเที่ยวทุกกลุ่มให้มาเป็นจำนวนมาก เพราะพื้นที่ยังมีข้อจำกัดหลายประการ ดังนั้นจึงควรกำหนดตลาดเป้าหมายที่ชัดเจนเพื่อศึกษาความคิดเห็นและความต้องการของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่จังหวัดพะเยา

และด้วยการให้บริการทางการท่องเที่ยวถือเป็นผลิตภัณฑ์ที่มองไม่เห็น มีคุณลักษณะพิเศษเฉพาะตัว มุ่งที่การขายและประสบการณ์ที่ผู้มาเยือนหรือนักท่องเที่ยวได้สัมผัสมากกว่าสินค้าที่มีรูปร่างลักษณะทั่วไป ที่ผู้ซื้อสามารถตรวจสอบตัวสินค้าก่อนตัดสินใจซื้อ ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวมักตั้งอยู่ในทำเลที่ไกลจากลูกค้าจึงจำเป็นต้องมีการกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน มีผู้จัดหานักท่องเที่ยวในการขายการท่องเที่ยว ซึ่งจะจำหน่ายผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวให้ลูกค้าโดยไม่เห็นสินค้า เมื่อตัดสินใจซื้อ และลูกค้าจะต้องใช้จ่ายทั้งเวลาและเงินก่อนที่จะได้รับหรือใช้บริการสินค้าที่ซื้อจริง การกำหนดกลุ่มเป้าหมายเพื่อสร้างความชัดเจนในการแบ่งส่วนตลาด(Marketing Segmentation) จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่มีต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน ซึ่งต้องมีการวิเคราะห์กลุ่มนักท่องเที่ยวเป้าหมายตามลักษณะ ความต้องการที่คล้ายคลึงกัน ออกเป็นตลาดย่อย (Submarket) หรือส่วนตลาด (Market Segment) เพื่อที่จะเลือกตลาดใดตลาดหนึ่งหรือหลายตลาดเป็นตลาดเป้าหมายต่อไป แล้วใช้ส่วนประสมทางการตลาดเฉพาะอย่าง เพื่อให้เข้าถึงนักท่องเที่ยวตามเป้าหมายที่เลือกขึ้นมีตลาดเป้าหมาย (The Target Market) การเลือกตลาดเป้าหมายจำเป็นต้องวิเคราะห์ความสามารถการขายในส่วนแบ่งตลาดนั้น อาจจะมีประเมนจำนวนนักท่องเที่ยวใหม่ ทั้งในปัจจุบันและกลุ่มแนวโน้มในอนาคต รวมทั้งประมาณค่าใช้จ่ายของแต่ละบุคคลของนักท่องเที่ยว ตลาดเป้าหมายจะต้องได้รับความสนใจในด้านการแข่งขันด้านตลาด เพื่อเข้าถึงความต้องการของ นักท่องเที่ยวกลุ่มนั้น ๆ พร้อมกับการเสนอขายสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองต่อความต้องการเหล่านั้นให้แก่นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ (ฤทัยภัทร พิมลศรี,2558)

กลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูล คือ

กลุ่มที่ 1 ผู้บริหารสมาคมอนุรักษ์นกและธรรมชาติแห่งประเทศไทย จำนวน6คน

ได้ทำการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling)

กลุ่มที่ 2 กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเยือน “ลานรักษ์ ชวงนกยูง” จำนวน 30 คน

โดยทำการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Sample Random Sampling)

กลุ่มที่ 3 กลุ่มผู้ประกอบการบริษัทนำเที่ยวในประเทศไทยที่ให้บริกการนำเที่ยว

ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการดูนก และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยจดทะเบียน

นำเที่ยวอย่างถูกต้องกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จำนวน 3 หน่วยงาน

ได้ทำการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling)

เครื่องมือ

- (1) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Depth interview)
- (2) การสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus group interview) และ
- (3) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Field participant observation)

2.4 เพื่อเสนอต้นแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทย ตาราง 4 แสดงระเบียบวิธีวิจัยในวัตถุประสงค์ที่ 2.4

เทคนิควิจัย / วิธีดำเนินการ	กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
งานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยจำแนกเป็น 3 ขั้นตอนคือ 1) การศึกษาและพัฒนาระบบการท่องเที่ยวในพื้นที่ต้นแบบ	-คณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยว -ผู้บริหารงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา	การประชุมกลุ่มย่อย	การวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนา	ระบบในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนและสื่อประชาสัมพันธ์ ได้แก่ สื่อวีดิทัศน์ ในรูปแบบหนังสือ นิตยสาร และสารคดี / แผ่นพับนำเที่ยว “ลานรักษ์ ชวงนกยูง” โดยมีแผนที่และเส้นทางท่องเที่ยว “ลานรักษ์ ชวงนกยูง” -เกิดเส้นทางและโปรแกรมท่องเที่ยวใหม่คือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน “ลานรักษ์ ชวงนกยูง”
2) การสรุปและร่างต้นแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทย	-ผู้นำชุมชน -คณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยว -ผู้บริหารงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง -ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว	แบบสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย	การวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนา	ร่างต้นแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทย
3) การกำหนดต้นแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทย	-ผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์นก อาทิเช่น นายศมาคมอนุรักษ์นกแห่งประเทศไทย -ประธานกรรมการชวงนกยูง -ประชาชนทั่วไปที่สนใจเข้าร่วมสัมมนา	การจัดสัมมนา	การวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนา	ต้นแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทย

ข้อจำกัดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนา (research for development) มีการใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ผสมผสานกับการวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative research) และเป็น การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) ในพื้นที่ศึกษา การศึกษาครั้งนี้มีปัจจัยอันส่งผลกระทบต่อความเที่ยงตรงภายใน (internal validity) ซึ่งเป็นข้อจำกัดในการวิจัยครั้งนี้ คือ การเข้าไปวิจัยเพื่อพัฒนาในพื้นที่จริงสถานการณ์จริง โดยออกแบบการวิจัยแบบไม่มีการทดลอง (non - experimental design) ดังนั้น ระหว่างการศึกษาจึงมี ปัจจัยภายนอกเข้ามาแทรกซ้อนได้ตลอดเวลา ผู้วิจัยไม่สามารถควบคุมตัวแปรต่าง ๆ ได้เพราะศึกษาในสภาพการณ์ที่เป็นจริง รวมทั้งไม่สามารถควบคุมการสูญเสียระหว่างการวิจัย (mortality) ได้ อาทิเช่น จำนวนกลุ่มตัวอย่างสูญหายไปเนื่องจากเสียชีวิต และกลุ่มตัวอย่างบางกลุ่มมีการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากการโยกย้ายตำแหน่งหน้าที่ หรือ ครบวาระในการดำรงตำแหน่ง หรือมีการเลือกตั้งใหม่ เช่น เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการหอการค้าพะเยา รวมทั้ง เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐบางท่านได้มีการโยกย้าย เป็นต้น ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีการประสานงานกับกลุ่มตัวอย่างใหม่เพื่อทดแทนกลุ่มตัวอย่างเดิมที่สูญหายไปเพื่อให้การวิจัยสามารถดำเนินต่อไปได้จนกระทั่งเสร็จสมบูรณ์

นอกจากนี้ ในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ได้พบอุปสรรคหรือปัญหา พร้อมวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นโดยได้มีการแก้ไขปัญหาดังนี้

- 1) ระยะเวลาดำเนินโครงการวิจัย เป็นฤดูกาลเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวผลผลิต จึงทำให้ การนัดหมายกับผู้นำชุมชน หรือประชาชนในพื้นที่ศึกษาไม่สะดวกนัก จึงทำให้การดำเนินงานมีความล่าช้ากว่าที่วางแผนไว้ อย่างไรก็ตาม คณะผู้วิจัยจึงปรับวิธีการโดยเข้าพบ หรือเก็บข้อมูลในช่วงเย็น - ค่ำ หรือในวันสำคัญ เช่น วันพระ วันประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน รวมทั้งการเข้าเน้นการเข้าประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐก่อน
- 2) การศึกษาได้มีกำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษาเพียง 2 แห่ง คือ ช่างนกยูงกิวแก้ว(ชุมชนบ้านกิวแก้ว) และ ช่างนกยูงม่อนทานตะวัน(ชุมชนบ้านป่าซาง) ซึ่งมีแนวคิดการจัดการที่แตกต่างกัน แต่ด้วยเหตุสุดวิสัยเกี่ยวกับข้อกฎหมายบางประการที่ภาครัฐให้มีการยกเลิกกิจกรรมการพัฒนาบริเวณช่างนกยูงม่อนทานตะวันพร้อมทั้งห้ามบุคคลใดเข้าพื้นที่ จึงทำให้คณะผู้วิจัยไม่สามารถเข้าไปศึกษาได้ แต่อย่างไรก็ตาม ต่อมาเมื่อมีชุมชนที่ขอเข้าร่วมโครงการวิจัยเนื่องจากชุมชนเดือนร้อนจากการที่มียืนกยูงลงมากินพืชผลทางการเกษตร และประสงค์จะทำช่างนกยูงเพื่อส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอีก 3 จุด จึงทำให้เกิดเครือข่ายชุมชนรักษนกยูงไทยทั้งสิ้น 4 ช่าง 5 ชุมชน ได้แก่
  - ช่างนกยูงกิวแก้ว บ้านกิวแก้ว
  - ช่างนกยูง 69 บ้านร่องหาด และบ้านห้วยหลวง
  - ช่างนกยูงบ้านเขี้ยว บ้านเขี้ยว
  - ช่างนกยูงศรีเมืองชุม บ้านศรีเมืองชุม
- 3) การจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ เช่น สื่อวีดิทัศน์ จะต้องใช้เทคนิคและกระบวนการหลายขั้นตอนที่ทำงานมีความล่าช้า เกินกำหนด แต่อย่างไรก็ตามปัจจุบันก็เสร็จสมบูรณ์เรียบร้อยแล้ว

- 4) การกำหนดวันเปิดตัว เครือข่ายชุมชนอนุรักษ์นกยูงไทย และงานเทศกาลนันทนุกยูงไทย ครั้งที่ 1 (ครั้งแรกในประเทศไทย) จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยฤดูกาลที่สอดคล้องกับช่วงเวลาที่เหมาะสมจากป่า ซึ่งกำหนดในช่วงกลางเดือนพฤศจิกายน จึงมีผลทำให้การศึกษามีความล่าช้ากว่าที่กำหนด 1 ปี เป็น 1 ปี 3 เดือน

14. ระยะเวลาทำการวิจัย และแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย สถานที่ทำการทดลอง/เก็บข้อมูล ระยะเวลาทำการวิจัย และแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย ระยะเวลาที่ใช้ในการทำวิจัย 1 ปี 3 เดือน ดังนี้

ตาราง 5 แสดงวิธีดำเนินการวิจัย และระยะเวลาตามแผนดำเนินการ

กิจกรรม	เดือน							
	1	3	5	7	9	11	13	15
	-	-	-	-	-	-	-	
	2	4	6	8	10	12	14	
1.ติดต่อประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อขออนุญาตและความร่วมมือในการดำเนินการวิจัย	←→							
2. ประชุมชี้แจงโครงการฯ ให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน พร้อมทั้งหาแนวทางในการมีส่วนร่วม ร่วมกัน	←→							
3. ทบทวนงานวิจัย แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง รวมทั้ง ข้อมูลเอกสารอื่นๆ	←→							
งานวิจัยเชิงเอกสาร: ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับสภาพพื้นที่ นิเวศวิทยานกยูง พื้นที่อนุรักษ์สภาพถิ่นที่อยู่ตามธรรมชาติ วัฒนธรรมชุมชน ระบบความเชื่อ ศิลธรรมจริยธรรม ที่สัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับนกยูงไทย	←→							
การวิจัยเชิงเอกสาร: ศึกษาอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ และกฎหมายไทยที่เกี่ยวข้อง	←→							
การวิจัยเชิงเอกสาร: ศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนทั้งในและนอกพื้นที่ศึกษา เพื่อวิเคราะห์บทเรียน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพด้านสัตว์ป่าเป็นพื้นฐานทางการท่องเที่ยว	←→							
4. การดำเนินการวิจัยและพัฒนา (research and development) โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น มีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยหลัก ดังนี้								
1) การติดต่อประสานงานหน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้องเพื่อขออนุญาตและความร่วมมือในการดำเนินการ/เก็บรวบรวมข้อมูล	←→							
2) การศึกษาความคิดเห็นและความต้องการของชุมชนท้องถิ่นที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยาโดยใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์และการประชุมกลุ่ม	←→							
3) การศึกษาเรื่อง ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา ได้รับความร่วมมือกับทางเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอเป็นอย่างดี โดยมีการทำงานร่วมกันในการสำรวจและการวิจัยเชิงเอกสารและการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และผู้นำชุมชน	←→							

กิจกรรม	เดือน							
	1	3	5	7	9	11	13	15
	-	-	-	-	-	-	-	
	2	4	6	8	10	12	14	
4)งานวิจัยเชิงพื้นที่: สืบค้น "หลักฐานเชิงประจักษ์" อันแสดงถึงระบบความเชื่อท้องถิ่น อันเป็นที่มาของกฎจารีตประเพณีท้องถิ่นฯ และเฝ้าสังเกตการณ์มีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์นกยูง								
5)การศึกษาความคิดเห็นและความต้องการของนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา								
6) การกำหนดแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานภาครัฐ เอกชนที่เกี่ยวข้อง								
7) การพัฒนาและจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่นำเสนอเกี่ยวกับ“ลานรักษ์ ช่างนกยูง” : ต้นแบบแห่งวิถีการอนุรักษ์นกยูงไทยสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนใน จังหวัดพะเยา								
8) การนำเสนอต้นแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทย								
9) วิเคราะห์และสรุปผลการวิจัย แล้วจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์ พร้อมทั้งนำผลงานวิจัยไปจัดพิมพ์เพื่อเผยแพร่ภายในและต่างประเทศประเทศ								

หมายเหตุ : ให้ระบุเดือนที่เริ่มดำเนินการวิจัยตามสัญญาฯ รับทุน

←→ หมายถึง งานหรือกิจกรรมที่ได้ทำแล้วซึ่งเป็นไปตามข้อเสนอโครงการ

15. การบริหารโครงการวิจัย

เพื่อให้ โครงการวิจัย สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องและประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย และตามระยะเวลาที่กำหนด รวมทั้งสามารถเชื่อมโยงขององค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยในแต่ละโครงการวิจัยย่อย อันจะทำให้เป้าหมายหลักของชุดโครงการวิจัยบรรลุผล แผนการบริหารงานชุดโครงการวิจัยจะประกอบด้วย การประชุมต่างๆ การกำกับงาน และการติดตามประเมินผลการวิจัย ตาราง 6 แสดงแผนการบริหารงานวิจัย

การประชุม	ผู้เข้าร่วมประชุม
1. การประชุมเพื่อรับทราบการกำหนดกรอบการบริหารงานและติดตามผลเพื่อเป็นมติร่วมที่คณะผู้วิจัยทุกฝ่ายยอมรับและต้องปฏิบัติตาม : ประชุมเมื่อเริ่มโครงการ	คณะผู้วิจัยทุกท่าน ที่ปรึกษาโครงการวิจัย พร้อมด้วยหน่วยงาน ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง
2. ประชุมชี้แจงการดำเนินงานวิจัยให้กับชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	คณะผู้วิจัยทุกท่านพร้อมทั้งชุมชนในพื้นที่ ช่างนกยูง และภาครัฐ เอกชนที่เกี่ยวข้อง
3. การประชุมการกำกับงาน เพื่อติดตามความก้าวหน้าของงานวิจัย พร้อมรับทราบปัญหาอุปสรรคการร่วมมือหาทางแก้ไขปัญหา: กำหนดประชุมทุก ๆ 3 เดือน	คณะผู้วางแผนงาน ผู้วิจัยที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งที่ปรึกษาโครงการวิจัย
4. การรายงานความก้าวหน้าของผลงานในแต่ละโครงการวิจัยย่อย แสดงผลการศึกษาให้ผู้เข้าร่วมวิจัยทุกท่านในชุดโครงการวิจัยทราบโดยจัดในรูปแบบของการประชุมรับฟังการบรรยายโครงการละ 2 ครั้ง	นักวิจัยและผู้ช่วยวิจัยฯ ทุกท่าน

การประชุม	ผู้เข้าร่วมประชุม
5. การประชุมเพื่อปิดโครงการวิจัยย่อย : กำหนดประชุมเมื่อส่งรายงานวิจัยย่อย: กำหนดประชุมเมื่อส่งรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ของแต่ละโครงการวิจัยย่อย	คณะผู้วิจัยทุกคน พร้อมทั้งปรึกษาโครงการวิจัย

ความเสี่ยงของโครงการ ถึงแม้ว่าจะมีการบริหารแผนงานวิจัยอย่างดีแล้วแต่อาจจะมีความเสี่ยงเนื่องจากอุปสรรค ปัญหาต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นระหว่างดำเนินการวิจัย ซึ่งจะมีผลต่อความสำเร็จตามตัวชี้วัดของแผนงานวิจัยหรือโครงการวิจัยย่อยแต่ละโครงการได้ ดังนั้นเพื่อเป็นการป้องกันความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น คณะนักวิจัยได้พิจารณาปัจจัยเสี่ยงและแนวทางบริหารความเสี่ยงไว้ ดังนี้

ตาราง 7 แสดงแนวทางบริหารความเสี่ยง

ความเสี่ยง	แนวทางบริหารความเสี่ยง
1. โครงการวิจัย เช่น ข้อมูลด้านชีววิทยาเกี่ยวกับนกยูง ไม่มีข้อมูลพื้นฐานเพียงพอในการดำเนินการวิจัย	สนับสนุนฐานข้อมูลงานวิจัยจากผลการวิจัยที่ได้ดำเนินการก่อนหน้านี้ (ข้อมูลทุติยภูมิ)
2. การวิจัย และการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวในบางบริเวณและบางช่วงเวลาไม่สามารถดำเนินการได้ตามแผนงาน เนื่องจาก ช่วงนกยูงมีปัจจัยด้านฤดูกาลเป็นตัวกำหนด (ต.ค. - ก.พ.)	การวางแผนร่วมกับคณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวไว้โดยมีการดำเนินการล่วงหน้า
3. ชุมชนและหน่วยราชการไม่เข้าใจประเด็นการวิจัยและอาจไม่ให้ความร่วมมือในการวิจัย	จัดประชุมเปิดโครงการร่วมกับชุมชน และทำหนังสือแจ้งหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

แผนการพัฒนาบุคลากรวิจัยจากการทำการวิจัยตามแผนงานวิจัย

- 1) แผนการพัฒนานักวิจัยรุ่นใหม่ที่เป็นนิสิต/บัณฑิตของมหาวิทยาลัย
วางแผนดำเนินงานวิจัยและพัฒนาเครือข่ายการวิจัยโดยให้นิสิตระดับปริญญาโทหรือผู้ช่วยนักวิจัยระดับปริญญาโทอย่างน้อย 1 คน เข้ามาเป็นผู้วิจัยและทำวิทยานิพนธ์หรือการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง (Independent study) ภายใต้การกำกับดูแลของอาจารย์ผู้รับผิดชอบโครงการวิจัยหรือโดยเป็นผู้ช่วยวิจัยในโครงการ หรือโดยให้นิสิตระดับปริญญาตรี อย่างน้อย 2 คน เข้ามาเป็นผู้วิจัยและทำปัญหาพิเศษหรือการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง (Independent study) ภายใต้การกำกับดูแลของอาจารย์ผู้รับผิดชอบโครงการวิจัย
- 2) แผนการพัฒนานักวิจัยรุ่นใหม่ที่เป็นตัวแทนชุมชน / นักวิชาการในหน่วยงานของรัฐ
วางแผนดำเนินงานวิจัยและพัฒนาเครือข่ายการวิจัยโดยให้ตัวแทนจากชุมชนและนักวิชาการในหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเป็นผู้ร่วมวิจัยและช่วยเหลือในการดำเนินการวิจัยภายใต้การกำกับดูแลของหัวหน้าโครงการวิจัย สรุปตามตาราง ต่อไปนี้

ตาราง 8 แสดงผลผลิตในการพัฒนาบุคลากรวิจัย

ผลผลิต	ตัวชี้วัด
เป็นหัวข้องานวิจัย การค้นคว้าอิสระ วิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาตรี และปริญญาโท ทั้งด้านประมงและการท่องเที่ยว	อย่างน้อย 1 เรื่อง
นิสิตในระดับปริญญาโทมีส่วนร่วมในงานวิจัยเพื่อสร้างนักวิจัยรุ่นใหม่	อย่างน้อย 2 คน
คณาจารย์ทั้งด้านวิทยาศาสตร์ ด้านสัตว์ป่า ด้านสังคม ด้านกฎหมาย นิติศาสตร์ การท่องเที่ยว รวมทั้งบุคลากรในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้มีการบูรณาการและพัฒนางานวิจัยร่วมกัน เกิดนักวิจัยรุ่นใหม่	อย่างน้อย 7 คน
เป็นห้องเรียนรู้ทางด้านการสร้างเศรษฐกิจจากฐานความหลากหลายทางชีวภาพ สำหรับนิสิต ชาวบ้าน นักวิจัย ผู้ประกอบการและบุคคลทั่วไป	อย่างน้อย 100 คน

กลยุทธ์ของการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (research and development) มุ่งเน้นนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้โดยตรงในการพัฒนาเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวจากฐานความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นแบบในการอนุรักษ์ นกยูงไทย ซึ่งเป็นสัตว์ที่จัดอยู่ในภาวะถูกคุกคามและเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ให้คงอยู่ โดยยังประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวให้แก่ชุมชนท้องถิ่น จังหวัดพะเยา ผู้วิจัยมีการใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) และเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) มีกลยุทธ์ในกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและมีมาตรการและกฎระเบียบต่างๆ รองรับตามระเบียบในสัญญาฯ รับทุน ซึ่งหัวหน้าโครงการวิจัยจะเป็นผู้บริหารโครงการวิจัยหลัก โดยมีผู้ร่วมวิจัยอีกสองท่านดำเนินการร่วม โดยมีผู้ช่วยวิจัยจำนวน 2 คน ช่วยทำหน้าที่ในการประสานงานทั้งภายใน ภายนอกโครงการวิจัย รวมทั้งมีหน้าที่จัดทำบัญชีโครงการวิจัยฯ ให้ถูกต้องตามหลักการเบิกจ่ายงบประมาณตลอดโครงการ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ชุมชนที่มีการอนุรักษ์นกยูงโดยจัดเป็น ชุมนกยูง ในจังหวัดพะเยา สามารถสร้างรายได้จากกิจกรรมท่องเที่ยว
- เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดพะเยา และภาคีชุมชนท่องเที่ยวอื่นๆ สามารถศึกษาเรียนรู้ บนเรียนการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากความหลากหลายทางชีวภาพจากการศึกษา
- ภาคเอกชน อาทิเช่น สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวจังหวัดพะเยา และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในจังหวัดพะเยา เช่น บริษัททัวร์ สามารถนำกิจกรรมนี้สร้างโปรแกรมท่องเที่ยว ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเยือนและพักค้างคืนในโฮมสเตย์ จังหวัดพะเยาเพิ่มมากขึ้น
- ภาครัฐ อาทิเช่น สำนักงานจังหวัดพะเยา สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพะเยา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ สามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นข้อมูลเพื่อการตัดสินใจเชิงนโยบาย เช่น การอนุรักษ์นกยูงโดยนำการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ฯลฯ
- นิสิตมหาวิทยาลัยพะเยา ได้ประโยชน์จากโครงการวิจัยฯ ซึ่งเสมือนห้องเรียนรู้ทางวิชาการจากประสบการณ์จริง ทั้งการเข้าร่วมดำเนินการโครงการวิจัย และการเป็นหัวข้อวิทยานิพนธ์

แผนการถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมายเมื่อสิ้นสุดการวิจัย

การถ่ายทอดผลงานไปสู่ผู้ใช้ประโยชน์ในพื้นที่โดยตรง ผลงานที่เกิดขึ้นจากงานวิจัย

และพัฒนาครั้งนี้ มีการถ่ายทอดไปสู่ผู้ใช้ คือ ชุมชนท้องถิ่นภาคเอกชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อม ตามช่องทางดังนี้

- คณะผู้วิจัยการร่วมเป็นส่วนหนึ่งของคณะทำงานพัฒนา “ช่วงนกยูง” ซึ่งมีการดำเนินงานร่วมกัน ดังนั้น จึงมีการสื่อสารถ่ายทอดผลงานร่วมกันตลอด
- การเข้าร่วมประชุม และการประชาสัมพันธ์ภายในเครือข่ายชุมชนโดยผู้นำชุมชนทั้งระบบเสียงตามสาย/การประชุมหมู่บ้าน
- การประชาสัมพันธ์โดยหน่วยงานภาครัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้องสู่กลุ่มเป้าหมาย
- แผนการถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมายเมื่อสิ้นสุดการวิจัย โดยเผยแพร่ผลงานในวารสารวิชาการระดับนานาชาติที่มี Impact Factor ในฐานข้อมูล Scopus หรือ TSI

เป้าหมายของผลผลิต (output) ผลลัพธ์ (outcome) และตัวชี้วัด

การวิจัยและพัฒนา “ลานรักษ์ ช่วงนกยูง ” : ต้นแบบแห่งวิธีการอนุรักษ์นกยูงไทยสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนในพื้นที่ทางธรรมชาติและพื้นที่ท่องเที่ยวจังหวัดพะเยา มีเป้าประสงค์เพื่อจะเป็นต้นแบบของการพัฒนาเศรษฐกิจจากความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการอนุรักษ์นกยูงไทยในถิ่นที่อยู่ธรรมชาติ เป็นการวิจัยเชิงบูรณาการแบบมุ่งเป้า และเป็นฐานข้อมูลทรัพยากรของท้องถิ่นให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด เพื่อนำไปสู่การพัฒนาต่อยอดในด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งจะเกิดประโยชน์เชิงเศรษฐกิจและการพัฒนาที่ยั่งยืน

ตารางที่ 9 แสดงผลผลิตและตัวชี้วัดของแผนงานวิจัย

ผลผลิต	ตัวชี้วัด			
	เชิงปริมาณ	เชิงคุณภาพ	เวลา	ต้นทุน
รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจจากความหลากหลายทางชีวภาพด้านนกยูงไทย สู่กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน	รูปแบบ	การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน	1ปี	
องค์ความรู้ในด้านต่างๆ ได้แก่ การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยา		ชุดความรู้	1ปี	
สื่อประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ รูปแบบต่างๆ ได้แก่ สื่อวีดิทัศน์ แผ่นพับนำเที่ยว แผนที่เส้นทางในรูปแบบแผ่นพับ เป็นต้น		สื่อประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับกิจกรรมการท่องเที่ยวฯ	1ปี	
เกิดเส้นทาง และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ “ลานรักษ์ ช่วงนกยูงไทย” ซึ่งเป็นประโยชน์โดยตรงต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ จากฐานชีวภาพ		เส้นทาง และกิจกรรมการ	1ปี	

ทั้งในระดับชุมชนท้องถิ่น และภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในพื้นที่		ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ		
เป็นหัวข้องานวิจัย การค้นคว้าอิสระ วิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาโท	อย่างน้อย 1 คน		1 ปี	
นิสิตในระดับปริญญาโทมีส่วนร่วมในงานวิจัยเพื่อสร้างนักวิจัยรุ่นใหม่	3 คน		1 ปี	
คณาจารย์ทั้งด้าน ด้านนิเทศศาสตร์ ด้านการท่องเที่ยว และด้านสังคม รวมทั้งบุคลากรในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้มีการบูรณาการและพัฒนางานวิจัยร่วมกัน เกิดนักวิจัยรุ่นใหม่	3 คน		1 ปี	
เป็นห้องเรียนรู้ทางด้านการสร้างเศรษฐกิจจากฐานความหลากหลายทางชีวภาพสำหรับนิสิต ชุมชนท้องถิ่น นักวิจัย นักอนุรักษ์ ผู้ประกอบการ และบุคคลทั่วไป	อย่างน้อย 100 คน		1 ปี	

เป้าหมายของผลลัพธ์ (outcome) และตัวชี้วัด

ตาราง 10 แสดงผลลัพธ์และตัวชี้วัดของแผนงานวิจัย

ผลผลิต	ตัวชี้วัด			
	เชิงปริมาณ	เชิงคุณภาพ	เวลา	ต้นทุน
1.ต้นแบบ หรือรูปแบบวิธีการวิจัยด้านการพัฒนาเศรษฐกิจจากความหลากหลายทางชีวภาพโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ ที่ยังคงอนุรักษ์รักษาทรัพยากรชีวภาพด้านสัตว์ป่า นกยูงไทย	รูปแบบ	การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน	1ปี	
2.ผลงานวิจัยตีพิมพ์ในวารสารทางวิชาการ ระดับชาติ และ/หรือระดับนานาชาติ	อย่างน้อย 1 เรื่อง		1ปี	
3.ผลงานวิจัยนำเสนอในที่ประชุมทางวิชาการ ระดับชาติขึ้นไป	อย่างน้อย 1 เรื่อง		1ปี	
4.การนำเสนอผลการวิจัยในการประชุมระดับนโยบายจังหวัด	อย่างน้อย 50คน		1ปี	
5.นำองค์ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดให้แก่ นักวิชาการ ผู้บริหารภาครัฐ ภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการท่องเที่ยวในพื้นที่	อย่างน้อย 50คน		1 ปี	
6.นำองค์ความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดให้แก่ประชาชนในพื้นที่อนุรักษ์ จังหวัดพะเยา	อย่างน้อย 50คน		1ปี	

ปัจจัยที่เอื้อต่อการวิจัยที่มีอยู่

ด้วยโครงการวิจัยฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายในการจัดการของพื้นที่ทางธรรมชาติและพื้นที่ท่องเที่ยวจังหวัดพะเยา เป็นความต้องการของชุมชนท้องถิ่น ดังนั้นจึงมีหน่วยงานสำคัญที่เป็นหน่วยงานหลัก และให้การสนับสนุนงานวิจัยครั้งนี้ อาทิเช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัดพะเยา สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพะเยา สำนักงานทรัพยากรและธรรมชาติ จังหวัดพะเยา เขต

รักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ จ.พะเยา สมาคมอนุรักษ์นกและธรรมชาติแห่งประเทศไทย สำนักงาน พานิชย์ จังหวัดพะเยา หอการค้าจังหวัดพะเยา สมาคมสมาพันธ์ธุรกิจการท่องเที่ยว พะเยา สภาอุตสาหกรรมจังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นการประสานความร่วมมือร่วมกัน และเอื้อต่อการวิจัยในเชิงการมีส่วนร่วม รวมทั้งเป็นงานวิจัยและพัฒนา

ผลสำเร็จและความคุ้มค่าของการวิจัยตามแผนการบริหารงานและแผนการดำเนินงานและระดับความสำเร็จของงาน

การศึกษาเรื่อง “ลานรักษ์ ช่วงนกกุง ” : ต้นแบบแห่งวิถีการอนุรักษ์นกกุงไทยสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนใน จังหวัดพะเยา เป็นงานวิจัยที่มุ่งสู่ ผลผลิต (output) ที่ได้จากงานวิจัย ซึ่งจะนำไปสู่ผลสำเร็จที่เป็นผลลัพธ์ (outcome) และผลกระทบ (impact) ที่คาดว่าจะได้รับ ตามประเภทผลสำเร็จของงานวิจัยเป็นอักษรย่อ ซึ่ง 3 ประเภท(1+2+3 หรือ P+I+G) อธิบาย ดังนี้

1. ระบุ P หมายถึง ผลสำเร็จเบื้องต้น (preliminary results) ซึ่งมีลักษณะ 2 ด้านตามผลการศึกษาในแต่ละวัตถุประสงค์ คือ วัตถุประสงค์ที่ 1 เป็นงานวิจัยเชิงสำรวจและอันจะได้อข้อมูลที่เป็นความรู้ใหม่ สำคัญได้แก่

- ชุดความรู้ด้าน ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกกุงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยา
- บทเรียนเกี่ยวกับการอนุรักษ์นกกุงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยา
- ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และนกกุงไทย ทั้งด้านระบบความเชื่อดั้งเดิม จารีตประเพณี

ล้านนาที่สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนผลในการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 2 เป็นงานวิจัยประยุกต์ อันจะได้อข้อมูลที่เป็นความรู้ใหม่จากการวิจัยและพัฒนา(RandD) สำคัญได้แก่ รูปแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกกุงไทย

2. ระบุ I หมายถึง ผลสำเร็จกึ่งกลาง (intermediate results) เนื่องจาก งานวิจัยครั้งนี้ถือเป็นการต่อยอดมาจากผลงานวิจัยด้านวิทยาศาสตร์ชีวภาพ ที่ศึกษาเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพด้านนกกุงไทยในพื้นที่ ได้แก่ มูลนิธิสิรินาคะเสถียร(2539) ระบุว่า เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ และอุทยานแห่งชาติดอยภูนาง ซึ่งมีอาณาเขตรับผิดชอบผืนป่าจำนวนมากถึง 769,479 ไร่ หรือ 1,231 ตารางกิโลเมตร ซึ่งมีรายงานระบุว่าพบนกกุงไทยจำนวนมากร้อยกว่าตัวในปี 2539 ต่อมาในปี ค.ศ. 2000 Philip D. Rould ประมาณการว่า ไทยมีนกกุงเหลืออยู่ในธรรมชาติราว 500 - 700 ตัว โดยมีประชากรราว 200 ตัว กระจายอยู่ระหว่างตอนเหนือ ของ อุทยานแห่งชาติแม่ยม กับ ตอนใต้ของอุทยานแห่งชาติดอยภูนาง โดยล่าสุด Ghan Saridniruna , Wina Meckvichaib , Pongchai Dumrongrojwatthanab(2015)ได้ศึกษาถึง Distribution of Green Peafowl Pavo muticus in Dry Season in Wiang Lor Wildlife Sanctuary, Northern Thailand อันเป็นการยืนยันได้ว่า พื้นที่อนุรักษ์ทั้ง3 (อุทยานแห่งชาติแม่ยม อุทยานแห่งชาติดอยภูนางและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ) มีการกระจายพันธุ์ของนกกุงไทยอยู่จริง โดยในพื้นที่เองก็ได้มีความพยายามในการอนุรักษ์ด้วยวิธีการต่างๆ ทั้งนี้ การศึกษาเรื่อง “ลานรักษ์ ช่วงนกกุง ” : ต้นแบบแห่งวิถีการอนุรักษ์นกกุงไทย สู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนในพื้นที่อนุรักษ์ จังหวัดพะเยาและจังหวัดแพร่ จึงถือเป็นการต่อยอดงานวิจัยที่เป็นวิทยาศาสตร์ชีวภาพสู่การวิจัยและพัฒนาให้เกิดการยกระดับทางเศรษฐกิจจากความ

หลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาในท้องถิ่น ด้วยกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนและเกิดผลในเชิงรูปธรรม อาทิเช่น สื่อประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่นำเสนอเกี่ยวกับ “ลานรักษ์ ชวงนกยูง” ได้แก่ สื่อวีดิทัศน์ ในรูปแบบหนังสือ นิตยสาร และสารคดี คู่มือนำเที่ยว “ลานรักษ์ ชวงนกยูง” ในรูปแบบสื่อแผ่นพับ และงานสัมมนาเปิดตัวต้นแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ “ลานรักษ์ ชวงนกยูง” สื่อต่างๆเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่จะนำไปสู่ ผลสำเร็จตามเป้าประสงค์ (goal results)

3. ระบุ G หมายถึง ผลสำเร็จตามเป้าประสงค์ (goal results) ซึ่งมีลักษณะ คือ การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนาให้เกิดการยกระดับทางเศรษฐกิจจากความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาในท้องถิ่น ดังนั้น ผลสำเร็จตามเป้าประสงค์คือทำให้เกิดมูลค่าทางการท่องเที่ยวให้แก่จังหวัดพะเยา ให้มีเศรษฐกิจที่ดีเพิ่มขึ้นด้วย เส้นทาง กิจกรรมและโปรแกรมท่องเที่ยวใหม่

บทที่ 4

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

งานวิจัยเรื่อง “ลานรักษ์ ช่างนกยูง” : ต้นแบบแห่งวิถีการอนุรักษ์นกยูงไทย สู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนในจังหวัดพะเยา เป็นงานวิจัยประยุกต์ (Applied research) ที่มีการบูรณาการในด้านวิทยาศาสตร์ นิติศาสตร์และการจัดการทางการท่องเที่ยว เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านการท่องเที่ยว โดยเป็นการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อประโยชน์ทางการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยมีกระบวนการวิจัยและพัฒนา (research and development) มุ่งเน้นนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้โดยตรงในการพัฒนาเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวจากฐานความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นแบบในการอนุรักษ์ นกยูงไทยอันเป็นสัตว์ที่จัดอยู่ในภาวะถูกคุกคามและเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ให้คงอยู่ โดยยังประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวให้แก่ชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดพะเยา จำแนกผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

4.1 ผลการศึกษาและอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ที่ 1 ชุดความรู้ด้าน ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทย และ ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนกับมาตรการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพนกยูงไทยในจังหวัดพะเยา

4.2 ผลการศึกษาและอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ที่ 2 การวิจัยและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่จังหวัดพะเยา

รายละเอียดผลการศึกษาในแต่ละวัตถุประสงค์ ดังนี้

4.1 ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 1 ชุดความรู้ด้าน ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทย และ ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนกับมาตรการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพนกยูงไทยในจังหวัดพะเยา โดยผลการศึกษาในวัตถุประสงค์นี้ จำแนกผลการศึกษาเป็น 2 ส่วนคือ

4.1.1) บริบทเกี่ยวกับนกยูงไทย ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทยในพื้นที่รอยต่อระหว่างเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ กับพื้นที่ชุมชนโดยรอบ

4.1.2) บทเรียนเกี่ยวกับการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยา ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และนกยูงไทย ทั้งด้านระบบความเชื่อดั้งเดิม จารีต ประเพณีล้านนาที่สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ นำเสนอรายละเอียด ดังต่อไปนี้

4.1.1) บริบทเกี่ยวกับนกยูงไทย ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา

สัตว์ป่า (Wildlife) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งต่อระบบนิเวศป่า อันเป็นส่วนหนึ่งของความหลากหลายทางชีวภาพ ทำหน้าที่สนับสนุนต่อระบบความมั่นคงทางนิเวศ (Ecological integrity) [1] ด้วยเหตุนี้ประเทศไทยจึงมีความพยายามอย่างยิ่งในการปกป้องรักษาความหลากหลายทางชนิดพันธุ์สัตว์ป่าในถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติดั้งเดิม โดยองค์การสหประชาชาติได้ ผลักดันให้ทุกๆ

ประเทศสร้างร่วมมือกันเพื่อสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าพื้นถิ่น อันถือเป็นมรดกทางธรรมชาติที่สำคัญของโลกร่วมกัน (Common heritage of humankind) ซึ่งประเทศไทยยอมรับในหลักการนี้ และรวมถึงอนุสัญญาที่เกี่ยวกับการคุ้มครองปกป้องพื้นป่า สัตว์ป่าและพืชป่า เช่น องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) และอนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดพันธุ์สัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ (CITES) และอื่นๆ อันจะเห็นได้ตามหมายเหตุแนบท้าย พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2557)[2]

แต่ถึงแม้ประเทศไทยจะมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องมากมายเพียงใด ปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ การสูญพันธุ์ของสัตว์ป่าและการสูญเสียถิ่นที่อยู่ ทวีความรุนแรงมากขึ้น[3] ซึ่งในการแก้ไขปัญหาที่ผ่านมา ภาครัฐดำเนินการโดยใช้มาตรการทางกฎหมายและเจ้าหน้าที่ในการบังคับใช้กฎหมายเป็นหลัก แต่อย่างไรก็ตามการกระทำความผิดยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งปัญหาเรื้อรังดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นชัดเจนว่า มาตรการบังคับใช้กฎหมายตามรูปแบบเพียงอย่างเดียวมีแต่จะเพิ่มภาระทางด้านงบประมาณและอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ โดยไม่สอดคล้องกับผลสัมฤทธิ์และไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอต่อการปกป้องคุ้มครองสัตว์ป่าและถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ ซึ่งรากเหง้าสำคัญของปัญหาส่วนหนึ่งคือการบังคับใช้กฎหมายสัตว์ป่าภายใต้แนวคิดตามสำนักกฎหมายบ้านเมือง (Legal Positivism) โดยรัฐมีอำนาจอธิปไตยเหนือทรัพยากรสัตว์ป่า (Territorial sovereignty) ซึ่งขัดขาดความสัมพันธ์ระหว่างกฎจารีตประเพณีและคติความเชื่อท้องถิ่นที่สนับสนุนการอนุรักษ์ตามรูปแบบดั้งเดิม สัตว์ป่าซึ่งแต่เดิมไม่มีใครเป็นเจ้าของเพราะเป็นสมบัติของเจ้าป่าเจ้าเขา ฝูฝูฝู ได้กลายเป็นสมบัติของรัฐเท่านั้น ซึ่งมีติกฎหมายนี้ส่งผลในเชิงปฏิเสธ หนึ่งเฉยต่อกฎหมายของชุมชนโดยรอบป่าอนุรักษ์ด้วยเช่นกัน ดังนั้นเมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างสัตว์ป่ากับชุมชน เช่น กรณีช้างป่า กุญบุรี ออกจากเขตอนุรักษ์และเข้าทำลายพืชผลทางการเกษตร ชุมชนจึงจำต้องปกป้องทรัพย์สินของตนด้วยวิธีการต่างๆ ซึ่งในกรณีรุนแรงอาจเกิดความเสียหายต่อชีวิตสัตว์ป่า ซึ่งบทบัญญัติของกฎหมายสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 นี้เป็นแต่เพียงรูปแบบคำสั่งบังคับโดยมิได้คำนึงถึงมาตรการชดเชยความเสียหายเอาไว้ ดังนั้นค่าชดเชยความเสียหายจึงเป็นเพียงมาตราเหี้ยมวาเซิงนโยบายชั่วคราวที่ไม่แน่นอน

ผลการศึกษาดังนี้ กฎหมายที่กำกับดูแลการบริหารจัดการสัตว์ป่าและทรัพยากรชีวภาพควรบังคับใช้อย่างสอดคล้องกับคติความเชื่อท้องถิ่นเพื่อลดความขัดแย้งของกฎหมายอันอาจส่งผลเชิงปฏิเสธ และเป็นสาเหตุให้เกิดปัญหาความไม่เชื่อมั่นศรัทธาในกฎหมายและการบังคับใช้ของเจ้าหน้าที่ตามมา การที่ชุมชนบ้านกิวแก้วใช้ประโยชน์จากหลักพันธุสัญญาเชิงนิเวศเพื่อผูกมัดสมาชิกในชุมชนมิให้ลักลอบล่านกยูงศักดิ์สิทธิ์นอกจากจะเป็นองค์ความรู้ในการกำกับดูแลเชิงนิเวศวัฒนธรรมแล้ว ยังสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพและใช้ประโยชน์จากนกยูงศักดิ์สิทธิ์อย่างยั่งยืนสืบไป

สัตว์ป่า เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งต่อระบบนิเวศป่า ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพ สัตว์ป่าและพรรณพืชต่างๆ สนับสนุนต่อระบบความมั่นคงทางนิเวศ (Ecological integrity)¹ และช่วยเกื้อกูลสังคมมนุษย์ได้พึงพิงอาศัยระบบธรรมชาติเหล่านี้ในการดำรงชีวิตมาอย่างยาวนาน ดังนั้นความพยายามปกป้องรักษาความหลากหลายทางชนิดพันธุ์สัตว์ป่าในแหล่งธรรมชาติดั้งเดิมนี้ ปรากฏตามเอกสารต่างๆทั้งในและต่างประเทศ โดยองค์การสหประชาชาติได้ ผลักดันให้ทุกๆ ประเทศสร้างความร่วมมือกันเพื่อสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าพื้นถิ่น อันถือเป็นมรดกทางธรรมชาติที่สำคัญของโลกร่วมกัน

¹ Stephen Woodly "Ecological Integrity and Canada's National Parks" 2010 *The George Wright Society*, vol 27. no 2, p. 151-160.

(Common heritage of humankind) ซึ่งประเทศไทยยอมรับในหลักการนี้ และได้ภาคยานุวัติ (Accession) และอนุวัติการ (Implementation) อนุสัญญาที่เกี่ยวกับการคุ้มครองปกป้องพันธุ์ป่า สัตว์ป่าและพืชป่า เช่น UNESCO และ CITES เป็นต้น อันจะเห็นได้ตามหมายเหตุแนบท้าย พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2557)²

แต่ถึงแม้ประเทศไทยจะมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องมากมายเพียงใด ปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ การสูญหายของสัตว์ป่าและการสูญเสียถิ่นที่อยู่ ทวีความรุนแรง³ มากขึ้น เช่น การค้าสัตว์ป่า การลักลอบล่าสัตว์ป่า การสูญเสียถิ่นที่อยู่ หรือปัญหาสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งทั้งหลายทั้งมวลเหล่านี้มีสาเหตุโดยรวมมาจากปัจจัยแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ ธรรมชาติ และอื่นๆ ที่ผลักดันให้สัตว์ป่าหลากหลายชนิดทั้งที่ทราบและไม่ทราบต้องตกอยู่ในสถานการณ์เสี่ยงต่อการใกล้สูญพันธุ์อย่างยิ่ง ซึ่ง ณ ขณะนี้ได้แก่ กรณีนกแก้วแล้วท้องดำ (Gurney's Pitta: *Pitta gurneyi*) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาพระ-บางคราม จังหวัดกระบี่⁴

ในการแก้ไขปัญหาที่ผ่านมา ภาครัฐได้มีความพยายามปกป้องคุ้มครอง โดยใช้มาตรการทางกฎหมายกระแสหลักทางอาญา และเจ้าหน้าที่ในการบังคับใช้กฎหมาย แต่การกระทำคามผิดยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นชัดเจนว่า มาตรการบังคับใช้ตามรูปแบบของกฎหมายบ้านเมืองเพียงอย่างเดียวมีแต่จะเพิ่มภาระทางด้านงบประมาณและอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ โดยไม่สอดคล้องกับผลสัมฤทธิ์และไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอต่อการปกป้องคุ้มครองสัตว์ป่าและถิ่นที่ ซึ่งรากเหง้าสำคัญของปัญหาทางเทคนิคกฎหมาย ส่วนหนึ่งคือการบังคับใช้กฎหมายสัตว์ป่าภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์ (Private property) และอธิปไตยของรัฐ (sovereign) ซึ่งกฎหมายที่เข้มงวดส่งผลในทางลบต่อชุมชนโดยรอบป่าอนุรักษ์เช่นกัน นั่นคือการสร้างความขัดแย้งระหว่างสัตว์ป่ากับชุมชนมากขึ้นไปด้วย เช่น กรณีช้างป่า กุยบุรี ซึ่งเมื่อเกิดข้อขัดแย้งดังกล่าว ผลลัพธ์ที่ชัดเจน คือความเสียหายของผลผลิตทางการเกษตร สิ้นเปลืองงบประมาณในการชำระค่าสินไหมทดแทน และบางกรณีหมายถึงชีวิตสัตว์ป่า อันไม่เกิดประโยชน์ใดๆกับผู้ใดเลยทั้งสิ้น

² พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ยืนยัน ใจสมุทร คำอธิบายกฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้และสัตว์ป่า พิมพ์ครั้งที่ 4 นิติธรรม กรุงเทพฯ 2556 น. บทนำ ค-ง.

³ Tim Forsyth and Andrew Walker *Forest Guardians, Forest Destroyers: The Politics of Environmental Knowledge in Northern Thailand* (Silkworm Bangkok, 2008).

⁴ TNN 24 "ภารกิจอนุรักษ์นกแก้วแล้วท้องดำ 2 ตัวสุดท้ายในไทย" <<https://www.youtube.com/watch?v=ks-7ymXys7w>> visited May 15 2016.

บริบทเบื้องต้นเกี่ยวกับ นกยูงเขียว (Green Peafowl)⁵ ชื่อทางวิทยาศาสตร์ : *Pavo muticus*
วงศ์ : *Phasianidae* อันดับ : *Galliforme*

ภาพที่ 5 แสดงลักษณะนกยูงไทยที่พบในจังหวัดพะเยา
ที่มาภาพ ชมรมช่วนนกยูงกิวแก้ว อำเภอจุน จังหวัดพะเยา

นกยูงเขียว เป็นนกในตระกูลไก่ฟ้าที่มีความสวยงามชนิดหนึ่งของโลก นกยูงเป็นนกที่มีคุณค่าและหายาก ซึ่งทั่วโลกมีจำนวนนกยูง (*Pavo spp.*) ถึง 3 ชนิดสำหรับในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นกยูงถูกแบ่งออกย่อยตามลักษณะสีขนและถิ่น การกระจายได้ 3 subspecies คือ นกยูงเขียวชวา (Javanese green peafowl, *P. muticus muticus*) นกยูงเขียวอินโดจีน (Indo-Chinese green peafowl, *P. muticus imperator*) และนกยูงเขียวพม่า (Burmese green peafowl, *P. muticus specifer*) ในประเทศไทยพบ ๒ ชนิดย่อยคือ นกยูงเขียวชวา หรือเรียกว่า นกยูงใต้ (*Pavo muticus muticus* Linnaeus) และนกยูงเขียวอินโดจีน หรือเรียกว่า นกยูงเหนือ หรือ (*Pavo muticus imperator* Delacour)⁶

□ ลักษณะทั่วไป

นกยูงเขียวจัดเป็นนกขนาดใหญ่ ตัวผู้มีสีเขียวสด บริเวณปีกสีน้ำเงิน ปลายปีกสีน้ำตาลเข้ม หัวมีหงอนขนงอกขึ้นเป็นกระจุกสีเขียวมันวาว ด้านบนศีรษะตั้งแต่ด้านหลังจนถึงหน้าผากจรดโคน

⁵ BirdLife International, Threatened birds of Asia: the BirdLife International Red Data Book (Cambridge, UK, BirdLife International, 2001).

⁶ Green Peafowl (*Pavo muticus*)(2015) <<http://www.hbw.com/species/green-peafowl-pavo-muticus>>

จะงอยปากมีขนละเอียดขดเป็นปุ่มเล็กๆอัดกันแน่นสีน้ำเงินเข้มเป็นมัน ใบหน้าทั้งสองข้างเป็นแผ่นหนัง มีสีฟ้าและสีเหลืองล้อมลูกตาและหูตามลำดับ ขนคลุมทางด้านบนยาวมาก ที่ปลายมีแผ่นขนแบนๆเป็นวงกลมหรือที่เรียกว่าแววมยุราซึ่งจะใช้สำหรับรำแพนเกี่ยวตัวเมีย และจะหลุดร่วงหลังฤดูผสมพันธุ์แล้วงอกขึ้นมาใหม่ ส่วนตัวเมียเต็มวัยมีลักษณะคล้ายตัวผู้ แต่สีเป็นมันวาวน้อยกว่า แผ่นขนคล้ายเกล็ดที่ปกคลุมบริเวณคอ ออกและหลังมีขนาดเล็กกว่า ขาสั้นกว่า ขนคลุมหางสั้นกว่ามากยาวไม่เกินขนหาง และไม่มีแววมยุรา นกยูงตัวผู้มีขนาดเล็กกว่านกยูงเหนือ หนึ่งบริเวณหูและแก้มมีสีเหลืองสดกว่า ลูกนกยูงมีขนบริเวณคอละเอียดและอ่อน นุ่มสีเหลืองครีม ส่วนปีกมีขน primary สีน้ำตาลอ่อน จะงอยปากและแข้งมีสีเนื้อน้ำตาลอ่อน

สถานะตามกฎหมาย

เป็นสัตว์ป่าที่จัดอยู่ในบัญชีสัตว์ป่าคุ้มครองตามกฎหมายสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าของไทย (ที่อนุญาตให้เพาะพันธุ์เชิงพาณิชย์)⁷ และจัดอยู่ในบัญชี Red-List สัตว์ป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ในปี 2013 (endangered species) ของ IUCN⁸ และจัดเป็นสัตว์ป่าในบัญชี 2 (Appendix II) แห่ง the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES)⁹

ถิ่นอาศัยและอาหาร

พบตั้งแต่ประเทศอินเดีย จีน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเกาะชวาในประเทศอินโดนีเซีย¹⁰ ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 6 แสดงถิ่นที่อยู่อาศัยของนกยูงเขียว

ที่มาภาพ BirdLife International, Threatened birds of Asia 2001

⁷ พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๕ (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๕๓)

⁸ BirdLife International, *Pavo muticus* The IUCN Red List of Threatened Species, (IUCN, 2013) <<http://www.iucnredlist.org/details/22679440/0>>.

⁹ CITES, Checklist of CITES Species (visited on 2015)

¹⁰ BirdLife International, Threatened birds of Asia: the BirdLife International Red Data Book (Cambridge, UK, BirdLife International, 2001) p. 1052-1087.

นกยูงเขียวเป็นนกที่กินได้ทั้งพืชและสัตว์ ได้แก่ พวกเมล็ดหญ้า เมล็ดของไม้ยืนต้น ธัญพืช ผลไม้สุกที่หล่นจากต้น ยอดอ่อนของหญ้า แมลง ตัวหนอน ไล่เดือน งู และสัตว์ขนาดเล็ก หากินตามพื้นดินเช่นเดียวกับไก่ฟ้าและไก่ป่า

□ พฤติกรรม , การสืบพันธุ์

นกยูงผสมพันธุ์ในช่วงฤดูร้อนระหว่างเดือนมีนาคมถึงพฤษภาคม ตัวผู้ผสมตัวเมียได้ หลายตัว ในธรรมชาติตัวเมียทำรังตามพื้นดินมีหญ้าหรือใบไม้รอง แต่ในกรงเลี้ยงควรทำที่วางไข่ไว้มุมด้านหลังกรง อาจเป็นลังสี่เหลี่ยมหรือกรอบไม้โดยวางกับพื้นมีหญ้ารอง ที่สำคัญ ควรมีที่บังไพรให้ เพื่อนกยูงเขียวจะได้มีความรู้สึกปลอดภัยและพอใจที่จะเข้าไปวางไข่ วางไข่ ครั้งละ 3 – 6 ฟอง ตัวเมียฟักไข่ผู้เดียว ใช้เวลาฟัก 27 – 28 วัน ลูกนกยูงจะตามแม่หากินไม่ น้อยกว่า 6 เดือน จึงจะแยกออกไปหากินตามลำพัง การผสมพันธุ์ หลังจากตัวผู้เกี่ยวพาราซีโดย การรำแพนแล้วตัวเมียที่พึงพอใจจะเข้ามาใกล้และยอมให้ผสมพันธุ์โดยตัวเมียจะลดตัวให้ต่ำลง ให้ตัวผู้ขึ้นขี่หลัง ตัวผู้จะใช้จะงอยปากจิกที่หัวตัวเมียเพื่อไม่ให้ตกลงมาและขณะขึ้นผสมพันธุ์ แพนหางจะถูกพับเก็บและโค้งพับมาข้างหน้าของตัวเมีย ใช้เวลาประมาณ 1 นาทีซึ่งจะได้ยิน เสียงหวีดร้องหนึ่งครั้งคาดว่าเป็นตัวเมีย หลังจากเสร็จแล้วตัวผู้จะลงจากหลังแล้วลดแพนหางลง ส่วนตัวเมียจะคลี่ปีกและหางออกสะบัดและเก็บไว้ที่เดิม ซึ่งตัวผู้สามารถผสมกับตัวเมียได้ถึง 2 ตัวในเวลาติดต่อกัน ไขนกยูงเขียวมีลักษณะกลมเรียบมน สีขาวเนื้อ บางพองมีลายแต้มสีน้ำตาล ขนาด 53.75 x 74.45 มิลลิเมตรและมีน้ำหนัก 119.76 กรัม ลูกนกยูงเขียวแรกเกิดมีน้ำหนักเฉลี่ย 75.33 กรัม

□ ที่ตั้ง/แผนที่

จังหวัดพะเยาเป็นเมืองเก่าแก่อายุกว่า 900 ปี ทางภาคเหนือของประเทศไทย เป็นเมืองที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ เช่นชนมชนไทลื้อ และมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ และ เขตอนุรักษ์ฯ ต่างๆ เช่น วนอุทยานภูถ้ำกา อุทยานแห่งชาติดอยภูนาง อุทยานแห่งชาติดอยหลวงและเขตรักษาพันธุ์สัตว์เวียงลอ เป็นต้น

การเคลื่อนไหวเพื่อการปกป้องคุ้มครองป่าไม้และสัตว์ป่าในจังหวัดพะเยา มิได้เริ่มต้นจากภาคเอกชน ภาครัฐ หรือพลเมืองในจังหวัดเท่านั้น แต่เกิดขึ้นมาจากการต่อสู้ของพระสงฆ์ ผู้พิทักษ์สายน้ำและผืนป่ารูปหนึ่งเป็นพลังสำคัญ พระครูมานัสพิทักษ์ วัดโพธาราม ต.ศรีถ้อย อ.แม่ใจ จ.พะเยา ตลอดระยะเวลา ๑๐ ปีนับตั้งแต่ปี ๒๕๒๖-๒๕๓๖ จนกระทั่งรัฐบาลประกาศปิดสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศ และความสำคัญในพื้นที่จังหวัดพะเยา คือเมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๓๗ จังหวัดพะเยาได้รับการร้องขอจากราษฎรในท้องที่อำเภอจุน จังหวัดพะเยา ให้ดำเนินการประกาศป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่จุนและป่าสงวนแห่งชาติใกล้เคียงให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งมีพื้นที่ป่าครอบคลุมท้องที่อำเภอจุน อำเภอเชียงคำ อำเภอดอกคำใต้ และอำเภอปง จังหวัดพะเยา เนื้อที่ประมาณ 231,875 ไร่ หรือประมาณ 371 ตารางกิโลเมตร เพื่อเป็นการอนุรักษ์พิทักษ์ป่าไม้ไว้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญของแม่น้ำอิงและแม่น้ำยม รวมทั้งสัตว์ป่าที่สำคัญของท้องถิ่นอาศัยอยู่ชุกชุมหลายชนิด เช่น นกยูง เลียงผา เก้ง กวาง เป็นต้น ซึ่งจังหวัดพะเยาได้เสนอเรื่อง ไปยังกรมป่าไม้ เพื่อพิจารณากำหนดให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ต่อมากรมป่าไม้ได้ให้ความเห็นชอบตามที่จังหวัดพะเยาเสนอและสั่งการให้

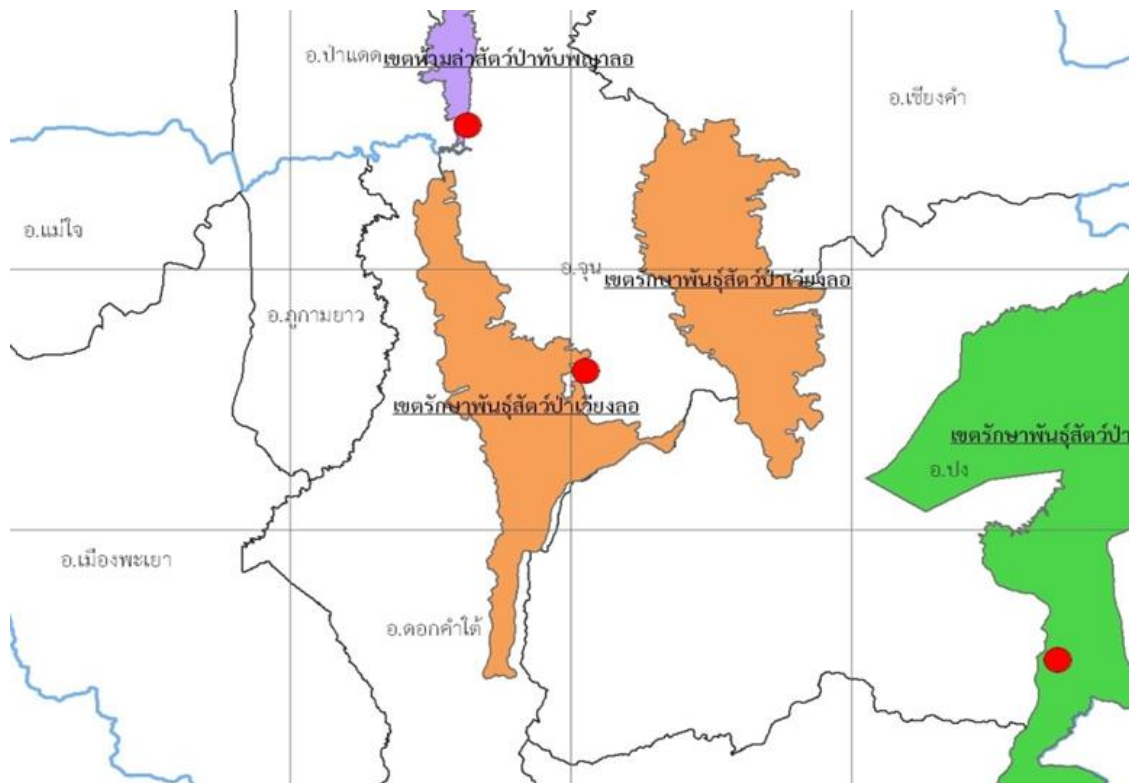

เจ้าหน้าที่สังกัดส่วนอนุรักษ์สัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ออกไปดำเนินการสำรวจพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติในท้องที่จังหวัดพะเยาดังกล่าว เพื่อให้ได้ข้อมูลรายละเอียดต่างๆเสนอต่อคณะกรรมการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าแห่งชาติพิจารณาให้ความเห็นชอบต่อไป ในการสำรวจพื้นที่เพื่อจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแห่งนี้ คณะผู้สำรวจฯ ได้ประสานงานกับส่วนราชการและผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งต่อมาคณะกรรมการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าแห่งชาติ ได้พิจารณาให้ความเห็นชอบให้ประกาศพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าน้ำแวน, ป่าห้วยไคร้, ป่าแม่จูน และป่าแม่ยม ในท้องที่อำเภอเชียงคำ, อำเภอจุน, อำเภอปง และอำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าได้ โดยผ่านการตรวจสอบของคณะกรรมการกฤษฎีกา และคณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบ ซึ่งได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่ม 114 ตอนที่ 19 ก เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2540 (สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ระบบออนไลน์)

สถานที่ตั้ง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ ตั้งอยู่ในบริเวณที่ดินป่าน้ำแวน ป่าห้วยไคร้ ป่าแม่จูน และป่าแม่ยม ในท้องที่ตำบลน้ำแวน ตำบลทุ่งผาสุข ตำบลฝายกวาง อำเภอเชียงคำ ตำบลทุ่งรวงทอง ตำบลห้วยยางขาม ตำบลจุน ตำบลพระธาตุซิงแกง อำเภอจุน ตำบลจิม ตำบลลอย ตำบลนาปริง อำเภอปง และบริเวณที่ดินป่าแม่จูน ป่าห้วยดอกเข็ม และป่าแม่อิงฝิ่งขวา ในท้องที่ตำบลล่อ ตำบลห้วยข้าวกล้า ตำบลจุน ตำบลพระธาตุซิงแกง อำเภอจุน ตำบลห้วยลาน ตำบลป่าซาง ตำบลดงสุวรรณ ตำบลสันโค้ง ตำบลบ้านถ้ำ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา รวมพื้นที่ประมาณ 231,875 ไร่ หรือ 371 ตารางกิโลเมตร อยู่ในระวางแผนที่ 1 : 50,000 ของกรมแผนที่ทหาร ลำดับชุดที่ L 7017 ระวางที่ 5047 I, 5047 II, 5047 III และ 5047 IV ระหว่างเส้นรุ้ง (LATITUDE) ที่ 19 องศา 4 ลิปดา เหนือ ที่ 19 องศา 28 ลิปดา เหนือ และเส้นแวง (LONGITUDE) ที่ 100 องศา 3 ลิปดา ตะวันออก ถึง 100 องศา 19 ลิปดา ตะวันออก อาณาเขตติดต่อ ทิศเหนือ เริ่มตั้งแต่ดอยผาผึ้ง ตรงจุดพิกัดที่ พิกัด 125483 ติดเส้นทางเชื่อมระหว่างบ้านดอนศรีชุม ตำบลล่อ อำเภอจุน กับบ้านวังขอนแดง ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ และเนื่องจากพื้นที่เขตฯ เวียงลอทางทิศเหนือมีลักษณะเป็นครึ่งวงกลมคล้ายอ่าว ดังนั้นทุกตำบลของอำเภอจุนจึงอยู่ในอ่าวด้านทิศเหนือทั้งหมด นอกจากนี้อาณาเขตทางทิศเหนือยังติดกับเขตตำบลน้ำแวน อำเภอเชียงคำ ที่บริเวณดอยขุนห้วยม่วงทางด้านทิศตะวันออกของบ้านห้วยบง จุดพิกัดที่ พิกัด 275518 ไปจนถึงด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของบ้านผาฮาว ตำบลทุ่งผาสุข อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา จุดพิกัดที่ พิกัด 360497 ทิศตะวันออกเฉียงใต้ติดกับด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของบ้านแวนโค้ง บ้านสันติสุข บ้านใหม่เจริญไพร บ้านนาสา บ้านศรีไร่ ตำบลฝายกวาง อำเภอเชียงคำ จุดพิกัดที่ พิกัด 360480 ลงไปทางทิศใต้ผ่านเขตตำบลจิม อำเภอปง ที่ด้านทิศตะวันตก ของบ้านปางผักหมู บ้านใหม่น้ำเงิน บ้านดอนเงิน และบ้านแม่ทวย ตำบลลอย ไปจนถึงทิศตะวันตกเฉียงเหนือของบ้านหนองขวาง ตำบลนาปริงอำเภอปง จุดพิกัดที่ พิกัด 353233 ทิศใต้ จดกับพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติดอยภูาง จังหวัดพะเยา โดยมีสันปันน้ำเป็นแนวแบ่งเขต เริ่มจากห้วยผาย ท้องที่ตำบลบ้านถ้ำ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา จุดพิกัดที่ พิกัด 140078 ไปถึงดอยขุนน้ำจุน จุดพิกัดที่ พิกัด 176183 ดอยควงเทวดา จุดพิกัดที่ พิกัด 194205 ดอยขุนน้ำม่าว จุดพิกัดที่ พิกัด 210236 ดอยขุนแม่เลอะ จุดพิกัดที่ พิกัด 222243 จนถึง ดอยผาสะตึก จุดพิกัดที่ พิกัด 284280 บริเวณขุนห้วยไคร้ ตำบลจุน อำเภอจุน จังหวัดพะเยา ทิศตะวันตก เริ่มจากทิศเหนือของป่าสงวนแห่งชาติป่าห้วยดอกเข็มและป่าแม่อิงฝิ่งขวา บริเวณทิศตะวันออกเฉียงใต้ของบ้านวังขอนแดง ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จุดเชื่อมกับป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่จูน จุดพิกัดที่ พิกัด 113478 ลงไปทางทิศใต้ผ่านด้านทิศตะวันออกของบ้านทุ่งต้นศรี บ้านศรีดอกแก้ว บ้านปากกล้วยแช่ บ้านใหม่แท่นคำ บ้านใหม่ บ้านห้วยต้นตุ่มเหนือ บ้านห้วยต้นตุ่มกลาง บ้านห้วย

ต้นตัมใต้ บ้านใหม่พัฒนา บ้านห้วยต้นตัมน้ำชำ ตำบลห้วยลาน บ้านสันป่าม่วง บ้านคำบน บ้านคำพัฒนา บ้านสันทราย บ้านคำกลาง บ้านคำเหนือพัฒนา บ้านคำบน บ้านคำดอนตัน ตำบลป่าซาง บ้านดงครก บ้านสันป่าสัก ตำบลดงสุวรรณ บ้านถ้ำจอมศิลป์ บ้านถ้ำโน้ ไปจนถึงทิศตะวันออกเฉียงใต้ของบ้านสันทรายทอง ตำบลบ้านถ้ำ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา จุดพิกัดที่ พิกัด 480080

ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงสลับเนินเขาเป็นลูกกระนาบตลอดพื้นที่ การวางตัวของแนวเขาจะทอดยาวจากทิศเหนือไปทิศใต้ ความลาดชันของพื้นที่อยู่ในช่วงประมาณ 30-60 เปอร์เซ็นต์

ภาพที่ 7 แสดงแผนที่ตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ
ที่มา : กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

□ ลักษณะภูมิอากาศ

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ จังหวัดพะเยา อยู่ในเขตอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ (SOUTH WEST MONSOON) พัดผ่านทะเลและมหาสมุทร พาเอาฝนและความชุ่มชื้นเข้ามาในช่วงประมาณกลางเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนตุลาคม และเขตอิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ (NORTH EAST MONSOON) พัดพาเอาความหนาวเย็นและแห้งแล้งเข้ามาในช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนกุมภาพันธ์ โดยภาพรวมมี 3 ฤดูกาลเช่นเดียวกับพื้นที่อื่นๆ ในภาคตอนบนของประเทศไทย ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ ถึงกลางเดือนพฤษภาคม อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 28 องศาเซลเซียส สภาพอากาศร้อนและแห้งแล้ง ทำให้ง่ายต่อการเกิดไฟไหม้ลามป่าอยู่เสมอ เนื่องจากเชื้อเพลิงมีมากเพราะการผลัดใบของต้นไม้ในป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคม ถึงต้นเดือนตุลาคม อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 27 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยประมาณ 134 มิลลิเมตร ความชื้นในอากาศมีสูง ลมแรง ลักษณะเป็นพายุฝนฟ้าคะนอง บางปีมีลูกเห็บตก ฤดู

หนาว เริ่มตั้งแต่กลางเดือนตุลาคมถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 21 องศาเซลเซียส ตอนกลางวันมีลมแรง ความชื้นในอากาศมีน้อย อุณหภูมิสูง ตอนกลางคืนอากาศหนาวเย็น

ทรัพยากรป่าไม้ ป่าส่วนใหญ่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอเป็นป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง ดังนั้น พรรณไม้ที่สำคัญและมีค่าทางเศรษฐกิจจึงเป็นชนิดที่เป็นไม้พื้นของป่าดังกล่าว ได้แก่ ไม้สัก มะค่าโมง ตะเคียน ยาง แดง ประดู่ ก่อ ตะแบก เต็ง รัง เหียง พลวง เก็ดดำ เก็ดแดง ยมหอม เสลา กระบก เป็นต้น แต่ละชนิดมีลักษณะเด่นของแม่ไม้ตามธรรมชาติ ซึ่งในปัจจุบันในพื้นที่มีเหลืออยู่น้อยมาก

ทรัพยากรสัตว์ป่า จากสภาพป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ และต่อเนื่องกับพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติดอยภูนางเป็นผืนป่าใหญ่ ส่งผลให้มีสัตว์ป่าของท้องถิ่นที่สำคัญอยู่หลายชนิด ได้แก่ นกยูง เสียงผา เก้ง กวาง ไก่ฟ้า กระรอก อีเห็น งูชนิดต่างๆ นกเขา ลิงลม หมี หมูป่า กระจง ตะกวด ลิงวอก นกกระรอก หมูป่า เป็นต้น แต่เนื่องจากการคุกคามของมนุษย์ ตลอดจนภัยธรรมชาติและการจัดการที่ถูกต้องตามหลักวิชาการจึงทำให้สัตว์ป่าหลายชนิดลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว บางชนิดไม่สามารถตรวจพบได้แล้วในปัจจุบัน จึงจำเป็นที่จะต้องดำเนินการคุ้มครองรักษา เพื่อให้สัตว์ป่าเหล่านี้อยู่อาศัยอย่างปลอดภัยและมีโอกาสได้ขยายพันธุ์ตามธรรมชาติต่อไป

ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา

การศึกษาเรื่อง ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา ได้รับความร่วมมือกับทางเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ เป็นอย่างดี โดยมีการทำงานร่วมกันในการสำรวจ และการวิจัยเชิงเอกสารและการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และผู้นำชุมชน สรุปผลการสำรวจพบว่า พื้นที่อันเป็นจุดที่สามารถพบเห็น นกยูงไทยลงมาหาอาหาร ส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่อันเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างเขตพื้นที่อนุรักษ์ และพื้นที่ชุมชน โดยสรุปแล้วมีจำนวนทั้งสิ้น 21 แห่ง ที่พบจำนวนประชากรนกยูงไทยอยู่หนาแน่น ทั้งนี้ในการศึกษาครั้งนี้ กำหนดจำนวนนกยูงไทยที่พบ มีจำนวนตั้งแต่ 5 ตัวขึ้นไปในแต่ละครั้งที่พบเห็น แหล่งที่พบมากที่สุด คือ อำเภอจุน จำนวน 13 จุด รองลงมาตามลำดับคือ อำเภอดอกคำใต้ จำนวน 3 จุด อำเภอเชียงคำ จำนวน 2 จุด อำเภอเชียงม่วนจำนวน 2 จุด และอำเภอปงจำนวน 1 จุด

อำเภอจุน จำนวน 13 จุด

- 1) บริเวณป่าห้วยผาดำ ท้องที่ บ.สันทราย ม.7 ต.หงส์หิน
- 2) บริเวณป่าห้วยโป่ง ท้องที่ บ.พวงพยอมใหม่ ม.6 ต.หงส์หิน
- 3) บริเวณป่าห้วยป่าดำ(ผาผึ้ง) ท้องที่ บ.ศรีเมืองชุม ม.6 ต.ล่อ
- 4) ชวงนกยูงเพื่อแม่ บ.กิวแก้ว ม.8 ต.ห้วยข้าวกล้า
- 5) ป่าห้วยหลวง บ.ร่องหาด ม.9 ต.ห้วยข้าวกล้า
- 6) บริเวณป่าห้วยกั้งแล้ง บ.ร่องคู ม.10 ต.จุน
- 7) บริเวณหลังอ่างเก็บน้ำห้วยกั้ง บ.ห้วยกั้ง ม.1 ต.จุน
- 8) บริเวณป่าห้วยโป่ง บ.จุนพัฒนา ม.8 ต.จุน
- 9) บริเวณป่าห้วยเสียม บ.เข็ยะ ม.4 ต.จุน
- 10) ป่าห้วยแหน บ.แม่วังช้าง ม.1 ต.พระธาตุขิงแกง
- 11) ป่าห้วยลึก บ.ธาตุสันติธรรม ม.3 ต.พระธาตุขิงแกง

- 12) บริเวณป่าม่อนขี้เหล็ก บ.สร้อยศรีพัฒนา ม.16 ต.จุน
- 13) หน้าอ่างเก็บน้ำห้วยบง บ.ฝั่งหมิ่น ม.6 ต.ห้วยยางขาม

อำเภอเชียงคำ จำนวน 2 จุด

- 1) บริเวณป่า บ.แม่ตำท่าข้าม ม.7 ต.น้ำแวน
- 2) บริเวณป่าร่องปลาก่อ ท้องที่ บ.ใหม่เจริญไพร ม.9 ต.ฝายกวาง

อำเภอปาง จำนวน 1 จุด

- 1) บริเวณป่าห้วยน้ำรวบ ท้องที่ บ.แม่ทนาย ม.9 ต.ออย

อำเภอดอกคำใต้ จำนวน 3 จุด

- 1) บริเวณป่าห้วยต้นตุ่ม บ.ห้วยต้นตุ่มน้ำซำ ม.9 ต.ห้วยลาน
- 2) บริเวณป่าห้วยจำม่วง (ม่อนทานตะวันตำบลป่าซาง) บ.ป่าซาง ม.10 ต.ป่าซาง
- 3) บริเวณป่าน้ำป่อทราย บ.สันทราย ม.5 ต.บ้านถ้ำ

อำเภอเชียงม่วน จำนวน 1 จุด

พื้นที่อุทยานแห่งชาติภูงาม และวนอุทยานไดโนเสาร์

นอกจากนี้ พบว่า พื้นที่นกกยูงไทยลงมาหาอาหารในพื้นที่รอยต่อระหว่างเขตอนุรักษ์กับพื้นที่ชุมชนโดยลงมาเป็นจำนวนมากแล้วได้มีการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดใจให้ประชาชนท้องถิ่น นักท่องเที่ยวมาเยือนนั้น มีจำนวน 3 แห่งที่มีความโดดเด่น ได้แก่ ม่อนทานตะวัน ชุมชนบ้านกิวแก้ว และชุมชนบ้านร่องหาด อย่างไรก็ตามการพัฒนาจากประเทศไทยทั้งภาครัฐที่รับผิดชอบดูแลพื้นที่อนุรักษ์ (Protected Area) และองค์กร หน่วยงานต่างๆ ได้มีมาตรการและความพยายามในการบูรณาการและการมีส่วนร่วมกับชุมชนท้องถิ่นเพื่อปกป้องและอนุรักษ์นกกยูงไทยอยู่ในหลายพื้นที่ แต่กระนั้นก็ยังไม่ปรากฏว่าจะมีพื้นที่ใดที่ประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งยังมีสถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอนุรักษ์นกกยูงด้วยกันเอง อาทิเช่น ในพื้นที่ชุมชนแม่ป้อกอ อำเภอถ้ำ จังหวัดลำพูน ซึ่งมีการอนุรักษ์นกกยูงโดยประชาชนท้องถิ่น และองค์กรอนุรักษ์ภายนอกที่เข้ามา ภายใต้แนวคิด (Neo-Liberal Conservation) ซึ่งเทคนิค วิธีการในการอนุรักษ์ฯ มีความแตกต่างกับแนวทางดั้งเดิมของชุมชน จึงนำไปสู่ความขัดแย้ง บานปลายและเป็นปัญหาซึ่งปรากฏเป็นข่าวในปลายปี พ.ศ.2557 ที่ผ่านมา จะเห็นว่า ชาวบ้านประท้วง ต่อต้าน องค์กรอนุรักษ์ดังกล่าวถึงกับไม่อนุญาตให้เข้าพื้นที่เนื่องจากเห็นว่า แนวทางการจัดการไม่เหมาะสม ผูกขาด และขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน มีการใช้นกยูงเพื่อแสวงหาประโยชน์เชิงธุรกิจ เช่น ชุมชนเห็นว่า “การที่เขานำนกกยูงป่าไว้ให้นักท่องเที่ยวเข้าชมอุทยานสำคัญใจ แต่คนที่อยู่ในป่านั้นมาแต่ปู่ยาตาทวด ต้องหิวโหยไม่ยุติธรรมเลย” (อุมาภรณ์ ตั้งเจริญบำรุงสุข, 2557) ทั้งนี้ ในด้านองค์กรอนุรักษ์ดังกล่าวก็ได้กล่าวยอมรับว่าโครงการฯ อาจมิได้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นเท่าที่ควร แต่อย่างไรก็ตามก็จะพยายามให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมกับโครงการฯ กรณีดังกล่าวถือเป็นปัญหาในด้านกระบวนการตัดสินใจของการจัดการและการอนุรักษ์ที่นำประโยชน์เชิงเศรษฐกิจหรือการท่องเที่ยวมาเป็นที่ตั้ง (Privatization of Nature) ซึ่งอาจมิได้ช่วยก่อให้เกิด การดำรงอยู่ของนกกยูงอย่างสร้างสรรค์ หรืออาจมิได้ทำให้เกิดการหยุดยั้งวิกฤตความหลากหลายชีวภาพในท้องถิ่นนี้ได้แม้แต่น้อย

ความพยายามในการอนุรักษ์นกกยูง โดยเฉพาะนกกยูงไทยมีอีกหลายแห่ง ซึ่งจากข้อมูลเบื้องต้นพบว่า บริเวณพื้นที่อนุรักษ์ ได้แก่ อุทยานแห่งชาติแม่ยม เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ และ อุทยานแห่งชาติดอยภูนางซึ่งครอบคลุม จังหวัดพะเยาและจังหวัดแพร่ นั้นเป็นแหล่งอาศัยของนกกยูงไทย

ในเขตอนุรักษ์ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย¹¹ จึงมีมาตรการทั้งทางกฎหมายและการส่งเสริมทางสังคมให้เกิดการอนุรักษ์ในหลากหลายแนวทาง อาทิเช่น การจัดทำ “ชวงนกยูง ” คำว่า “ชวง” เป็นภาษาภาคเหนือตอนบนหรือภาษาล้านนา ที่หมายถึง แหล่งชุมนุมหรือการนัดหมายมาเจอกันเพื่อประกอบกิจกรรม ชวงนกยูง จึงหมายถึงพื้นที่ที่นกยูงมาชุมนุมกัน ทั้งนี้ ได้มีการจัดการในเชิงอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมให้เกิดพื้นที่ชวงนกยูง โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม สำหรับ ชวงนกยูง จังหวัดพะเยา ได้ปรากฏขึ้นประมาณสิบปีที่ผ่านมาโดย เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ และอุทยานแห่งชาติดอยภูาง ซึ่งมีอาณาเขตรับผิดชอบผืนป่าจำนวนมากถึง 769,479 ไร่ หรือ 1,231 ตารางกิโลเมตร มีรายงานระบุว่าพบนกยูงไทยจำนวนมากร้อยกว่าตัวในปี พ.ศ. 2539 จากนั้นได้มีนโยบายและมาตรการเพื่อการอนุรักษ์ในการสร้างชวงนกยูงเกิดขึ้นจนถึงปัจจุบันไม่น้อยกว่า 10 แห่งในพื้นที่เขตกันชนหรือพื้นที่รอยต่อเชื่อมโยงพื้นที่อนุรักษ์กับพื้นที่ธรรมชาติ แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน พบว่า ชวงนกยูงในพื้นที่มีทั้งที่ประสบความสำเร็จ และไม่ประสบความสำเร็จ รวมทั้ง มีหลายชุมชนที่ประสงค์มีส่วนร่วมในการจัดการอนุรักษ์ในรูปแบบชวงนกยูง ด้วยเช่นกัน แต่การบริหารจัดการมีความหลากหลายและแตกต่างกันซึ่งยังไม่มีการงานทางวิชาการหรืองานวิจัยใด ระบุได้ว่าแนวทางการอนุรักษ์แบบใดที่มีความเหมาะสม

สำหรับ ชวงนกยูงที่เริ่มเป็นรูปธรรมโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนนั้น ได้แก่ ชวงนกยูงแก้ว ตำบลห้วยข้าวก่า อำเภอจุน จังหวัดพะเยา ซึ่งอดีตก็ประสบปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้านที่ถูกรบกวนรบกวนพืชไร่ จนก่อให้เกิดความเสียหายต่อผลผลิตทางการเกษตร และยังสร้างความเดือดร้อนให้กับคนในชุมชน จนส่งผลกระทบต่อ การทำมาหากินของชาวบ้าน ชาวบ้านบางคนใช้สารเคมีในการกำจัดนกยูงที่เข้ามาในพื้นที่การเกษตรของตน จนส่งผลให้นกยูงล้มตายเป็นจำนวนมากถือว่าเป็นโศกนาฏกรรมที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่ยอมให้เกิดขึ้นเนื่องจากเชื่อว่า นกยูงเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ของพญาลอ ตามตำนานล้านนาและประวัติศาสตร์แห่งเวียงลอ(เมืองโบราณในอำเภอจุน) อันปรากฏเป็นต้นทางของเรื่องราวตาม "ลิลิตพระลอ" ซึ่งยึดโยงกฎเกณฑ์ ข้อห้ามต่างๆกับความศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติ (Sacred Value of Nature) จากการเก็บข้อมูลเบื้องต้นพบว่า ความเชื่อของกลุ่มชนล้านนา โดยเฉพาะชุมชนเวียงลอมมีความเชื่อว่านกยูงเป็นนกศักดิ์สิทธิ์ (นกฟ้า นกสวรรค์) มาแต่โบราณ "หากผู้ใดทำร้ายนกยูงจักเกิดเหตุร้ายแก่ตนและครอบครัว" ความเชื่อลักษณะนี้ส่งผลเชิงบวกกับการอนุรักษ์นกยูง จนเกิดแนวคิดทำอย่างไรจะให้ "คนกับสัตว์ป่าอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข" จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์ให้มีความสมดุลระหว่างนกยูงกับการไม่รบกวนความเป็นอยู่ของคนในชุมชน การอนุรักษ์ดังกล่าวเป็นไปตามหลักการที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอและชุมชนได้บริหารจัดการร่วมกันบนพื้นฐานที่ว่า หากนกยูงสามารถอยู่ได้แล้ว สังคมในชุมชนก็จะอยู่ได้ อันสามารถพัฒนาไปในเชิงเศรษฐกิจโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือหนึ่งในการเสริมสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน รายได้จากการส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเข้าชมนกยูงนั้นก็ยังมีได้พอเพียงกับค่าใช้จ่ายในการจัดทำชวงนกยูงที่เกิดขึ้นในแต่ละปี ชุมชนจำเป็นต้องมีการสมทบทุนช่วยเหลือกันตามกำลังทุนทรัพย์ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับชวงนกยูงอีกแห่งหนึ่งคือชวงนกยูงม่อนทานตะวัน ตำบลป่าซาง อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่เชื่อมโยงระหว่างป่าอนุรักษ์และพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชน กลับพบว่า มีการพัฒนาและบริหารจัดการโดยการลงทุนจำนวนมากจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด

¹¹ Ghan Saridniruna, Wina Meckvichaib, Pongchai Dumrongrojwattthanab "Distribution of Green Peafowl *Pavo muticus* in Dry Season in Wiang Lor Wildlife Sanctuary, Northern Thailand" (Burapha University International Conference, 2015)

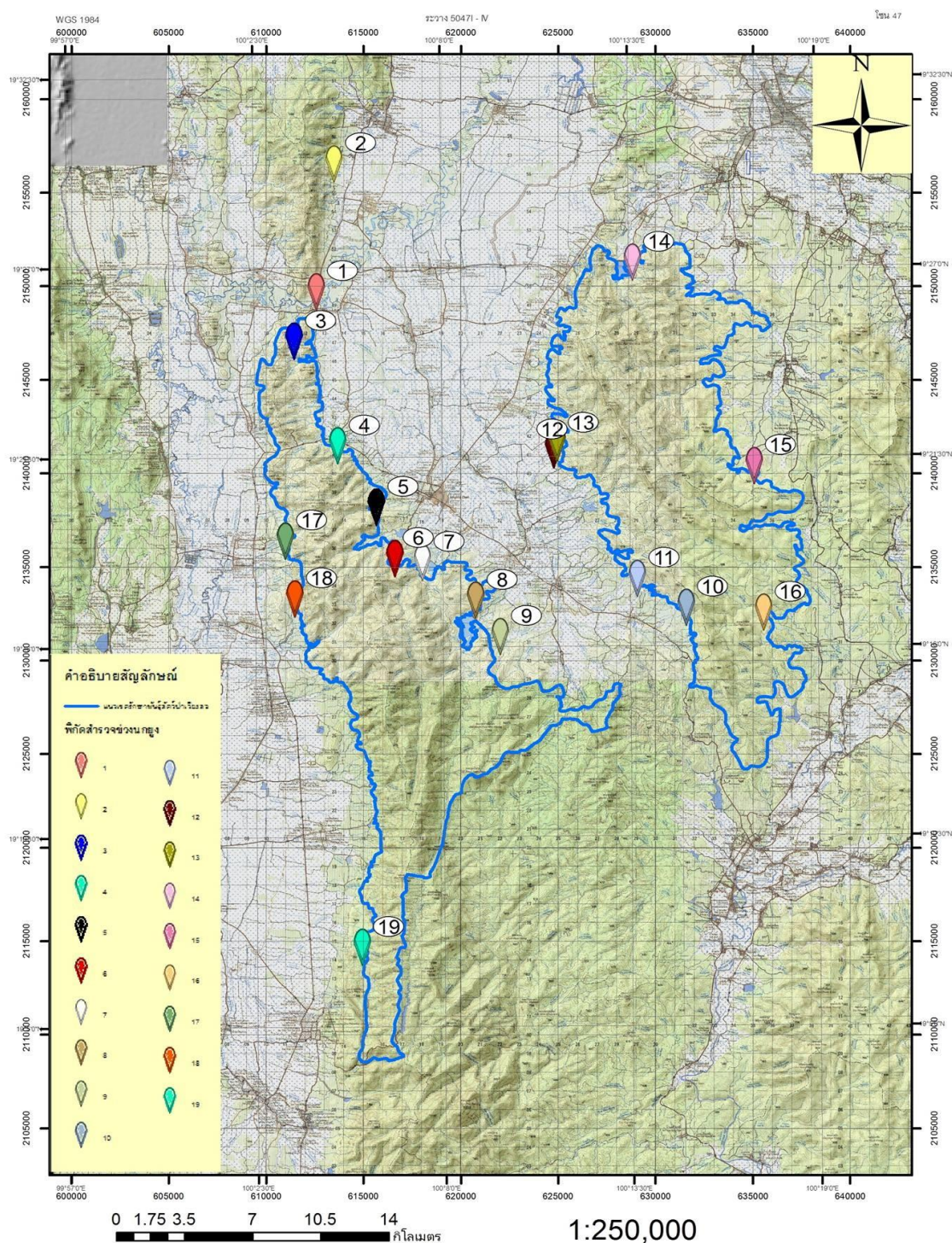

พะเยา เพื่อส่งเสริมและพัฒนาให้พื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่โดยมีการสร้างสิ่งดึงดูดใจทั้ง พุงดอกทานตะวัน ไร่สตอเบอรี่ ผักปลอดสารพิษ แคมป์ควายบอย อินเดียดง เส้นทางจักรยาน กิจกรรมท่องเที่ยวอื่นๆ ซึ่งลานนกยูง หรือช่วงนกยูงถือเป็นอีกจุดท่องเที่ยวหนึ่งในบริเวณนั้นที่สร้างความตื่นตาตื่นใจให้แก่นักท่องเที่ยวและผู้ที่ได้เดินทางมาชมกันเป็นอย่างมาก สร้างรายได้มหาศาลแก่ท้องถิ่น

จากการพัฒนาและบริหารจัดการ “ช่วงนกยูง” ที่แตกต่างกัน ทั้งที่บ้านกิ้วแก้ว และม่อนทานตะวัน ส่งผลทำให้เกิดการเปรียบเทียบและวิพากษ์วิจารณ์กันในวงกว้าง โดยมีการลงชื่อหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น และทางสื่อออนไลน์โจมตีแนวทางการพัฒนาดังกล่าวโดยเฉพาะลานนกยูงที่ม่อนทานตะวัน มักจะถูกโจมตีว่า เป็นการหารายได้จากการท่องเที่ยว เน้นการพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจ (economic action) โดยไม่คำนึงถึงความยั่งยืนของธรรมชาติ ส่วนช่วงนกยูงที่บ้านกิ้วแก้วก็เป็นการอนุรักษ์นกยูงแบบสงวนรักษา (preservation) มากโดยไม่คำนึงถึงการบริการด้านการท่องเที่ยวที่จะก่อให้เกิดรายได้ ทำให้กิจกรรมในการอนุรักษ์ที่ลานรักษ์ ช่วงนกยูง ประสบความสำเร็จด้านทุนทรัพย์อย่างต่อเนื่องเรื่อยมา ปรากฏการณ์ทั้ง 2 พื้นที่ในจังหวัดพะเยา ที่ได้กล่าวไปในข้างต้นนี้ ถือเป็นเพียงตัวอย่างในความพยายามที่จะอนุรักษ์นกยูงไทยให้เกิดความยั่งยืน หยุคัยการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ และก่อมลพิษทางดินที่อยู่ดีของมนุษย์ ที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตามการสืบค้นความเป็นมาในการอนุรักษ์โดยการนำช่วงนกยูงไทยในพื้นที่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ และอุทยานแห่งชาติดอยภูนางมีอยู่จำนวนไม่น้อยตามพื้นที่ที่เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยรอยต่อระหว่างป่ากับชุมชนที่มีนกยูงออกมาทำลายพืชสวนไร่นาของชาวบ้าน ทั้งที่ล้มเหลวและยังคงมีช่วงนกยูงอยู่นั้นถือเป็นบทเรียนสำคัญเกี่ยวกับการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยาที่ควรนำมาวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และนกยูงไทย ทั้งด้านระบบความเชื่อดั้งเดิม จารีตประเพณีล้านนาที่สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการนำรูปแบบช่วงนกยูงมาเชื่อมโยงกับ การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวให้ประสบความสำเร็จในด้านการอนุรักษ์ให้มีความยั่งยืนได้อย่างไรนั้น ถือเป็นประเด็นท้าทายทั้งด้านงานวิจัยและงานพัฒนา

แผนที่แสดงพิกัดที่พบนกยูงในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ จังหวัดพะเยา

ภาพที่ 8 แสดงพื้นที่จุดหากินของนกยูงไทยที่สามารถพบเห็นในเขตรอยต่อป่ากับชุมชน

ตารางที่ 11 แสดงพื้นที่จุดหากินของนกยูงไทยที่สามารถพบเห็นในเขตรอยต่อป่ากับชุมชน

จุดที่	ชื่อสถานที่/ที่ตั้ง	พิกัด	สภาพพื้นที่	เจ้าของแปลง/ผู้ดูแล	รายชื่อผู้นำ	จนท.ผู้ประสาน	ภาพประกอบ
1	อำเภอจุน บริเวณป่าห้วยผาดำ ท้องที่ บ.สันทราย ม.7 ต.หงส์หิน	612580E 2149696N	620773E 2133204N		นายวสันต์ ธนแสงประเสริฐ โทร.0811677338	นายจักรชัย แก้วคำปา โทร.0811626030	
2	บริเวณป่าห้วยโป่ง ท้องที่ บ.พวงพยอมใหม่ ม.6 ต.หงส์หิน	613496E 2156526N	622026E 2131278N		นายณัฐพงศ์ ตันกุล โทร.0898381095	นายจักรชัย แก้วคำปา โทร.0811626030	
3	บริเวณป่าห้วยป่าดำ(ผาผึ้ง) ท้องที่ บ.ศรีเมืองชุม ม.6 ต.ล่อ	611447E 2147042N	629073E 2134381N		นายผดุง วงศ์กา โทร.0931387308	นายจักรชัย แก้วคำปา โทร.0811626030	
4	ช่วงนกยูงเพื่อแม่ บ.ก๊วกแก้ว ม.8 ต.ห้วยข้าวกล้า	613689E 2141456N	ปลูกถั่วดำ	ชมรมอนุรักษ์นกยูง นายเชวง ไชยมงคล โทร.0931725232	นายประดิษฐ์ ชุมภู โทร.0821844405	น.ส.กรณิการ์ ไชยมงคล หวานถั่วดำ 3 ต.ค. โทร.0903169139 ปรับปรุงซุ่ม 15 ต.ค.	

จุดที่	ชื่อสถานที่/ที่ตั้ง	พิกัด	สภาพพื้นที่	เจ้าของแปลง/ผู้ดูแล	รายชื่อผู้นำ	จนท.ผู้ประสาน	ภาพประกอบ
5	ป่าห้วยหลวง บ.ร่องหาด ม.9 ต.ห้วยข้าวกล้า	615678E 2138176N	ปลูกถั่วดำ		นายสมเกียรติ ไชยสถาน โทร.0840459588	นายจักรชัย แก้วคำปา โทร.0811626030	
6	บริเวณป่าห้วยกั้งแล้ง บ.ร่องคู ม.10 ต.จุน	616625E 2135444N	ปลูกถั่วเขียว	นายเรียว	นายเกษม เจริญเฉลิม โทร.0821869732	นายนิรันดร์ ศรีเลี้ยง โทร.0895225852	
7	บริเวณหลังอ่างเก็บน้ำห้วยกั้ง บ.ห้วยกั้ง ม.1 ต.จุน	618049E 2135224N	ปลูกข้าวโพด (เก็บเกี่ยวแล้ว) อยู่ติดชายป่า	นายแสวง โทร.0810212003	นายสมพร วงศ์วรรณ โทร.0822554298	นายเสนห์ ต่อมดวงแก้ว โทร.0892652237	
8	บริเวณป่าห้วยโป่ง บ.จุนพัฒนา ม.8 ต.จุน	620773E 2133204N	พื้นที่ว่าง	ลุงจิต	นายธนู พลศิริ โทร.0861367820	นายจักรชัย แก้วคำปา โทร.0811626030	

จุดที่	ชื่อสถานที่/ที่ตั้ง	พิกัด	สภาพพื้นที่	เจ้าของแปลง/ผู้ดูแล	รายชื่อผู้นำ	จนท.ผู้ประสาน	ภาพประกอบ
9	บริเวณป่าห้วยเสียม บ.เขียะ ม.4 ต.จุน	622026E 2131278N	ปลูกข้าว	นายหมวก สะสา โทร.0907567277	นายหมวก สะสา โทร.0907567277	นายจักรชัย แก้วคำปา โทร.0811626030	
10	ป่าห้วยแหน บ.แม่วังช้าง ม.1 ต.พระธาตุขิงแกง	631573E 2132840N	ปลูกข้าวโพด (เก็บเกี่ยวแล้ว) อยู่ติดชายป่า	นางผัด เชื้อนแก้ว โทร.0898523934	นายผัดดี คุณารูป โทร.0616682096	นายนิรันดร์ ศรีเลี้ยง โทร.0895225852	
11	ป่าห้วยลึก บ.ธาตุสันติธรรม ม.3 ต.พระธาตุขิงแกง	629073E 2134381N	ปลูกข้าวโพด	นางศิริประภา ต้นกุล โทร.0932283742	นายจันทร์ ธนะวงศ์ โทร.0857248041	นายรังสรรค์ อินทะลาศ โทร.0903204819	
12	บริเวณป่าม่อนขี้เหล็ก บ.สร้อยศรีพัฒนา ม.16 ต.จุน	624772E 2141244N	ปลูกข้าว	นายมี-เพ็ญ	นายหลั่น พระวิสัย โทร.0817776039	นายวุฒิเดช จันทร์กาวิ โทร.0933187433	

จุดที่	ชื่อสถานที่/ที่ตั้ง	พิกัด	สภาพพื้นที่	เจ้าของแปลง/ผู้ดูแล	รายชื่อผู้นำ	จนท.ผู้ประสาน	ภาพประกอบ
13	หน้าอ่างเก็บน้ำห้วยบง บ.ฝั่งหมิ่น ม.6 ต.ห้วยยางขาม	624931E 2141605N	ปลูกถั่วดำ	นายเดช โทร.0991360549	นายทองสี คำแดง โทร.0899989428	นายวุฒิเดช จันทร์กาวิ โทร.0933187433	
14	อำเภอเชียงคำ บริเวณป่า บ.แม่ตำท่าข้าม ม.7 ต.น้ำแวน	628808E 2151276N		ลุงไสว โทร.0860386748	นายชน คำแสน โทร.0811328315	นายวรเมธ ปัญญาใจ โทร.0930479730	
15	บริเวณป่าร่องปลาก่อ ท้องที่ บ.ใหม่เจริญไพร ม.9 ต.ฝายกวาง	635067E 2140408N	ปลูกข้าวโพด	นายคำภา ศิริรุณ โทร.0885012748	นายสองเมือง กำสุข โทร.0808488011	นายสมเพชร นิยมธรรม โทร.0871912702	
16	อำเภอปง บริเวณป่าห้วยน้ำรวบ ท้องที่ บ.แม่ท่าย ม.9 ต.ออย	635560E 2132570N	ปลูกข้าวโพด	นางนอม ใจกว้าง โทร.0861166487	นายบุญส่ง โนจิตต์ โทร.0871763939	นายนิรันดร ศรีเสี้ยง โทร.0895225852	

จุดที่	ชื่อสถานที่/ที่ตั้ง	พิกัด	สภาพพื้นที่	เจ้าของแปลง/ผู้ดูแล	รายชื่อผู้นำ	จนท.ผู้ประสาน	ภาพประกอบ
17	อำเภอตอกคำใต้ บริเวณป่าห้วยต้นดุ่ม บ.ห้วยต้นดุ่มน้ำขำ ม.9 ต.ห้วยลาน	610996E 2136369N	ปลูกข้าวโพด, ถั่ว	นายสมบัติ ปัญจรี โทร.0848109794	นายชัย พุทธวงศ์ โทร.0932625141 ผู้ใหญ่บ้าน ม.9	นายอนุสรณ์ หวานเสียง โทร.0801283747	
18	บริเวณป่าห้วยจำม่วง (ม่อนทานตะวันตำบลป่าซาง) บ.ป่าซาง ม.10 ต.ป่าซาง	611495E 2133288N	ปลูกข้าวโพด, ถั่ว	นางกัลยา วงศ์กระชามาศ โทร.0801233890	นายป้อ สมศรี (กำนันตำบลป่าซาง) โทร.0864687707	นายอนุสรณ์ หวานเสียง นายสิน(ผู้ดูแล) โทร.0801283747 0819801088	
19	บริเวณป่าน้ำบ่อทราย บ.สันทราย ม.5 ต.บ้านถ้ำ	614950E 2114654N		นายสุรินทร์ ราชเนตร โทร.0810322770 ผู้ใหญ่บ้าน ม.5	นายกฤตเมธ พุทธสอน โทร.0856528742 กำนัน ต.บ้านถ้ำ	นายอนุสรณ์ หวานเสียง (ชมรมกำนัน) โทร.0801283747 ผู้ใหญ่บ้านดูแล	
20	อำเภอเชียงม่วน บริเวณอุทยานแห่งชาติดอยภูนาง และวนอุทยานไดโนเสาร์						

จากตารางข้างต้น จะพบว่า แหล่งที่พบนกยูงลงมาหาอาหารในพื้นที่รอยต่อระหว่างป่ากับชุมชนมากที่สุด คือ อำเภอจุน จำนวน 13 จุด รองลงมาตามลำดับคือ อำเภอดอกคำใต้ จำนวน 3 จุด อำเภอเชียงคำ จำนวน 2 จุด อำเภอเชียงม่วนจำนวน 2 จุด และอำเภอปงจำนวน 1 จุด สำหรับ สำหรับพื้นที่นกยูงไทยลงมาหาอาหารในพื้นที่รอยต่อระหว่างเขตอนุรักษ์กับพื้นที่ชุมชนโดยลงมาเป็นจำนวนมาก แล้วได้มีการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดใจให้ประชาชนท้องถิ่น นักท่องเที่ยวมาเยือนนั้นมีจำนวน 3 แห่งที่มีความโดดเด่นและให้บริการแก่นักท่องเที่ยวในรูปแบบ ชวงนกยูงแล้วนั้น ได้แก่ม่อนทานตะวัน เริ่มในปี พ.ศ.2556 ชุมชนบ้านกิวแก้ว เริ่มในปี พ.ศ.2557 และชุมชนบ้านร่องหาดเริ่มในปี พ.ศ.2558 นอกจากนี้ จากการเก็บรวบรวมข้อมูลและสำรวจในพื้นที่พบว่า มีอีกหลายชุมชนที่สนใจและต้องการให้มีการพัฒนาพื้นที่เป็น “ชวงนกยูง” เพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้านที่ถูกนกยูงรบกวนพืชไร่ จนก่อให้เกิดความเสียหายต่อผลผลิตทางการเกษตร และยังสร้างความเดือดร้อนให้กับคนในชุมชน จนส่งผลกระทบต่อการทำมาหากินของชาวบ้าน

ความสำคัญของนกยูงไทยในผืนป่าเวียงลอ ระดับนานาชาติ

จากข้อมูลและการสัมภาษณ์ผู้บริหาร และนักวิชาการของสมาคมอนุรักษ์นกและธรรมชาติแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนและเป็นภาคีเครือข่ายของ BirdLife International ได้ระบุบัญชีรายชื่อพื้นที่สำคัญเพื่อการอนุรักษ์นกในประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ.2547(ค.ศ. 2004)และหนังสือที่สำคัญนี้ได้ถูกนำมาใช้สนับสนุนการวิเคราะห์ Key Biodiversity Areas (KBAs) 114 แห่งในประเทศไทย นอกจากนี้ยังพบว่า พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ จัดอยู่ในบัญชีรายชื่อ IBA หรือ พื้นที่สำคัญเพื่อการอนุรักษ์นก (Importance Bird Area: IBA) ที่ได้รับการคัดเลือกภายใต้บรรทัดฐานที่ยอมรับในระดับนานาชาติ ถือเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญที่จะสะท้อนถึงความหลากหลายทางชีวภาพเนื่องจาก พื้นที่สำคัญเพื่อการอนุรักษ์นกเป็นพื้นที่ที่ได้รับการกำหนดขึ้นภายใต้มาตรฐานและหลักเกณฑ์ที่เป็นสากลเพื่อการอนุรักษ์นกในระดับโลก ระดับภูมิภาค และระดับประเทศ พื้นที่ที่กำหนดขึ้นนี้ได้หมายความว่าจะมีความสำคัญเฉพาะกับนกเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวเนื่องการดำรงอยู่ของสัตว์ป่าและพันธุ์พืชชนิดอื่นๆ ยิ่งกว่านั้น ในหลายพื้นที่ยังมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เป็นแหล่งทรัพยากร ธรรมชาติที่มีมนุษย์ใช้ในการดำรงชีพ โดยสรุปแล้ว พื้นที่สำคัญเพื่อการอนุรักษ์นก คือ พื้นที่ที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับการอนุรักษ์นกและความหลากหลายทางชีวภาพระดับนานาชาติ ที่ควรมีแนวทางที่รัดกุมในการทำงานอนุรักษ์ มีมาตรการที่เข้มงวดขณะเดียวกันมีความยืดหยุ่นในการจัดการพื้นที่ สำหรับ IBAในประเทศไทย มีทั้งสิ้นรวม 62 แห่ง กระจายอยู่ในทุกระบบนิเวศ ทั้งป่าไม้ ทะเลและชายฝั่ง และแหล่งน้ำในแผ่นดิน ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในระบบพื้นที่คุ้มครอง คือ อุทยานแห่งชาติและเขตห้ามล่าสัตว์ป่า เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า สำหรับพื้นที่สำคัญเพื่อการอนุรักษ์นกที่อยู่ในระบบนิเวศป่าไม้ แต่อย่างไรก็ตามพบว่า IBAs 62 แห่งในประเทศไทยยังช่วยสนับสนุนองค์ความรู้ด้านความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทยให้มากขึ้น โดยระบุพื้นที่คุ้มครองที่มีความสำคัญอย่างเป็นทางการ แต่ในปัจจุบันมี IBAs เพียง 42 แห่ง ที่มีพื้นที่เกือบทั้งหมดถูกคุ้มครองอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้โครงการ IBAs อยู่ในยุทธศาสตร์การอนุรักษ์ระดับโลกที่สำคัญของ BirdLife International ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อติดตาม ตรวจสอบ และทำให้การคุ้มครองพื้นที่เหล่านี้ไม่ใช่เพื่อกเท่านั้น แต่ยังทำเพื่อสัตว์ป่าที่อยู่ในพื้นที่นั้นทั้งหมดด้วย

เนื่องด้วยสมาคมอนุรักษ์นกและธรรมชาติแห่งประเทศไทย สามารถประเมิน ติดตามตรวจสอบ IBAs ระดับชาติได้ในระยะยาว โดยได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากผู้ที่เกี่ยวข้องที่อยู่โดยรอบ และในพื้นที่ของ IBAs ทั้งยังมี BirdLife International และ the Royal Society for the Protection of Birds (RSPB) สนับสนุนสมาคมอนุรักษ์นกฯ ในการดำเนินโครงการสร้างเครือข่ายติดตามตรวจสอบ และสนับสนุนการอนุรักษ์ IBAs ในประเทศไทย รวมทั้งดำเนินการประเมินและปรับข้อมูล IBAs เป็นประจำอย่างเป็นระบบ และพัฒนาศักยภาพเพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์พื้นที่ เมื่อดำเนินงานโครงการนี้แล้วเสร็จจะได้อาภาพรวมด้านการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพแม้จะเน้นความสำคัญเพียงแค่นี้ก็น่าดี ดังนั้นจึงคาดหวังว่าการจัดทำโครงการนี้จะสามารถให้ความรู้ ฝึกอบรม ประเมินสถานะ จัดตั้งพื้นที่ สร้างฐานข้อมูล IBA และให้ข้อมูลสนับสนุน BirdLife International และผู้ร่วมประเมิน และติดตามตรวจสอบโครงการ IBAs ในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย

4.1.2) บทเรียนเกี่ยวกับการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยา ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และนกยูงไทย ทั้งด้านระบบความเชื่อดั้งเดิม จารีต ประเพณีล้านนาที่สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ

การศึกษาเกี่ยวกับ บทเรียนเกี่ยวกับการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยา ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และนกยูงไทย ทั้งด้านระบบความเชื่อดั้งเดิม จารีต ประเพณีล้านนาที่สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นงานวิจัยนี้มุ่งลดความขัดแย้ง อันเกิดจากความเข้มงวดของกฎหมาย โดยสืบค้นวัฒนธรรมความเชื่อ คติล้านนาดั้งเดิม หรือกฎจารีต ประเพณีท้องถิ่นเกี่ยวกับการคุ้มครองสัตว์ป่า โดยเฉพาะกรณีนกยูงเขียว เพื่อนำมาส่งเสริมเพิ่มประสิทธิภาพการบังคับใช้กฎหมายสัตว์ป่า ณ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ อำเภอ จุน จังหวัดพะเยา ที่ยังสามารถพบรวมฝูงได้ในบริเวณพื้นที่ป่าอนุรักษ์ พะเยา-น่าน โดยในช่วงเดือน พฤศจิกายน ถึง กุมภาพันธ์ ของทุกปี ฝูงนกยูงป่าจะลงมากินพืชผลทางการเกษตร เป็นเหตุให้เกิดความเสียหาย เตือดร้อนรำคาญต่อเกษตรกรโดยรอบพื้นที่

ดังนั้น การสืบค้น "หลักฐานเชิงประจักษ์" (เช่น บันทึกโบราณ หรือ มติที่ประชุมของชุมชน ฯลฯ) ของกฎจารีตประเพณีท้องถิ่น (ปทัสสถาน) ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ฯ และไม่ขัดกับกฎหมายบ้านเมือง เพื่อเชื่อมโยงในการอนุรักษ์นกยูงเขียว ของชุมชนท้องถิ่น บ้านกิงแก้ว หมู่ 8 ตำบล ห้วยข้าวกล้า อำเภอ จุน จังหวัดพะเยา ซึ่งมีพื้นที่เกษตรกรรมติดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ และมีความขัดแย้งเกิดขึ้น จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อในจริยธรรม ศีลธรรมที่ดีงาม และกฎจารีตฯ ก่อให้เกิดข้อผูกมัด ให้สมาชิกในกลุ่มชนปฏิบัติตามแล้ว มีผลสำเร็จจากความสมัครใจการกระทำ (การอนุรักษ์) โดยผ่าน "คุณค่าความศักดิ์สิทธิ์ในตัวนกยูง" (Sacred value) ซึ่งคุณค่าของความศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติ (Ecological Spirituality) ได้รับการศึกษามาอย่างต่อเนื่องถึงประสิทธิภาพในการผูกมัด ชุมชนท้องถิ่นให้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดขึ้น โดยสามารถศึกษาได้จาก Sacred Natural Sites: Guidelines for Protected Area Managers (IUCN, 2008)¹² ซึ่ง "คุณค่า" ต่างๆ ในความหลากหลายทางชีวภาพและทรัพยากรชีวภาพเหล่านี้ ปรากฏตามอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทาง

¹² Wild, R. and McLeod, C. (eds) *Sacred Natural Sites: Guidelines for Protected Area Managers* (Gland, Switzerland: IUCN, 2008).

ชีวภาพ 1992 (Convention on Biological Diversity, 1992) ที่ประเทศไทยเป็นภาคีสมาชิกด้วยเช่นกัน¹³

นอกจากมุมมองทางความเชื่อแล้ว ด้านวิทยาศาสตร์ สวัสดิ์ วงศ์ถิรวัฒน์ (2552)¹⁴ ศึกษาไว้ว่านกสามารถใช้เป็นตัวชี้วัดทางนิเวศวิทยาได้ โดยให้แนวทางไว้ 3 ประเภทดังนี้ (1) ความหลากหลายชนิดพันธุ์นก เป็นผลของวิวัฒนาการและการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมของถิ่นอาศัย (2) สภาพแวดล้อมถิ่นอาศัย เป็นตัวกำหนดสถานภาพของชนิดพันธุ์ (3) ชนิดพันธุ์นกเด่นในท้องถิ่นเป็นดัชนีบ่งชี้สภาพแวดล้อมของถิ่นอาศัย เช่นนี้ ในเบื้องต้นอาจกล่าวได้ว่า เมื่อ นกยูงเขียว (*Green Peafowl, Pavo muticus*) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศ และมีความสำคัญ ถูกจัดให้เป็นสัตว์ป่าใกล้จะสูญพันธุ์ (Endangered species) อีกทั้งเป็นส่วนหนึ่งในระบบความเชื่อท้องถิ่น ยังมีอยู่และปรากฏให้เห็นตามธรรมชาติเรื่อยมา ตั้งแต่อดีต (ก่อนประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ พ.ศ. 2537) จนถึงปัจจุบัน ภูมิภาคพื้นที่ศึกษา ก็สะท้อนให้เห็นได้ว่า กฎจารีตฯ ที่ถูกกำหนดขึ้นโดยเชื่อมโยงระบบความเชื่อท้องถิ่น ในการปกป้องนกยูง มีผลผูกมัด (Legal or moral binding) สมาชิกในชุมชน และมีสภาพบังคับใช้ตามความสมัครใจ มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะส่งเสริมกฎหมายบ้านเมือง

เป็นที่น่าสังเกตว่าการบริหารจัดการสัตว์ป่าระหว่างหน่วยงานภาครัฐและชุมชนบ้านกิ้วแก้ว มีความร่วมมือกันเป็นอย่างดี และสามารถจัดการความขัดแย้งระหว่างนกยูงกับชุมชนด้วยการผสมผสานความเชื่อท้องถิ่นกับมาตรการทางกฎหมายบ้านเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันอาจเป็น "ต้นแบบ" ในการแก้ปัญหาลักษณะคล้ายคลึงกันในพื้นที่อื่นๆ ต่อไปได้อีกหนึ่งการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังถือเป็น "มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม"¹⁵ อีกประการหนึ่งเช่นกัน

ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้จึงพยายามศึกษาบทเรียนจากชุมชนดังกล่าว เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการลดข้อจำกัดตามรูปแบบทางกฎหมายบ้านเมือง โดยบูรณาการกฎจารีตประเพณีท้องถิ่น (Local customary law) ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ฯ ที่ไม่ขัดหรือแย้งกับวัตถุประสงค์กฎหมายฯ เพื่อเสริมความเข้มแข็งของการควบคุมเชิงสังคม (Social control) โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการกำหนดเป็นแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรชีวภาพในชุมชนที่เหมาะสมต่อวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อมปัจจุบันต่อไป

การบริหารจัดการสัตว์ป่าโดยกฎหมายไทย (Wildlife regime of Thailand)

- 1) แนวคิดและที่มาของระบบกฎหมายทรัพย์และทรัพย์สินที่เกี่ยวกับสัตว์ป่า
- 2) พัฒนคติเชิงพุทธวิธีในการบริหารจัดการสัตว์ป่า
- 3) พระราชบัญญัติ สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๐๓, ๒๕๓๕
- 4) ข้อจำกัดในการบังคับใช้กฎหมายกระแสหลัก กับการอนุรักษ์นกยูงป่า
- 5) สรุป

¹³ Convention on Biological Diversity 1992 at Preamble.

¹⁴ สวัสดิ์ วงศ์ถิรวัฒน์ "การใช้ "นก" เป็นตัวชี้วัดทางนิเวศวิทยา" สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2552

¹⁵ มาตรา ๔ (๔) ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล, พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ๒๕๕๙, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๓ ตอนที่ ๑๙ ก วันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๕๙.

การบริหารจัดการสัตว์ป่าโดยกลไกทางกฎหมายเป็นการใช้อำนาจรัฐควบคุมและกำกับการใช้เสรีประโยชน์จากสัตว์ป่าของพลเมือง เข้าแทนการบริหารจัดการฯ โดยรูปแบบความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (ผีขุนน้ำ) ซึ่งรัฐถือว่าทรัพย์สินเหล่านี้เป็นทรัพย์สินของรัฐ (Public property) จึงควรต้องสงวน (Preservation) คุ้มครอง (Protection) และอนุรักษ์ (Conservation) มิให้สัตว์ป่าต้องสูญพันธุ์ไปจากประเทศไทย อันถือได้ว่าเป็นหน้าที่อันชอบธรรมของรัฐโดยจำเป็นต้องจำกัดสิทธิของเอกชน เพื่อปกป้องผลประโยชน์ส่วนรวม

อย่างไรก็ตาม สัตว์ป่า (wild animals) โดยลักษณะตามธรรมชาติไม่อาจตกอยู่ในความครอบครองและควบคุมได้อย่างสมบูรณ์เช่นเดียวกับทรัพย์สินของรัฐทั่วไป (ป่าไม้ เหมืองแร่) เพราะสัตว์ป่าย่อมดำรงชีวิตอย่างเป็นอิสระ หากินเคลื่อนย้ายไปตามธรรมชาติ เมื่อสัตว์ป่าที่รัฐสงวน/คุ้มครองไปกระทำละเมิดต่อพืชผลทางการเกษตรอันก่อให้เกิดความเสียหายต่อเกษตรกร เช่น กรณีช้างป่าทำลายไร่ผลไม้ เสือทำลายปศุสัตว์ และนกยูงป่าเข้าทำลายไร่ข้าวโพด ดังนี้เกษตรกรผู้เสียหายย่อมอ้างหลักการป้องกันทรัพย์สินตนเองได้เช่นเดียวกัน ถึงแม้ภาครัฐจะมีมาตรการเยียวยา แต่ความเสียหายก็เกิดกับสัตว์ป่าสงวน/คุ้มครองฯเองและทรัพย์สินเอกชนแล้วเช่นกัน

ในบทนี้ผู้วิจัยแสดงให้เห็นถึง ข้อจำกัดและช่องว่างของกฎหมายนี้

1. แนวคิดและที่มาของระบบกฎหมายทรัพย์สินและทรัพย์สินที่เกี่ยวกับสัตว์ป่า

ความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตในธรรมชาติ (Biodiversity) มีปรากฏอยู่มากมายหลากหลายชนิดพันธุ์ บางชนิดเพิ่งถูกค้นพบ บางชนิดสูญพันธุ์ไปแล้ว หรืออีกหลากหลายชนิดที่ยังไม่มีการค้นพบ แม้แต่นักวิทยาศาสตร์เองก็ไม่คงอาจยืนยันได้ว่าสิ่งมีชีวิตต่างๆในโลกธรรมชาติมีกี่ชนิดพันธุ์ ซึ่งในจำนวนชนิดพันธุ์ที่มากมายเหล่านี้ต่างก็มีคุณค่าและทำหน้าที่ต่อระบบนิเวศสอดคล้องกันไป ซึ่งคุณค่าของความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตต่างๆนี้ ได้ถูกมนุษย์ (*Homo sapiens*) นำมาใช้สอยเพื่อเป็นประโยชน์ต่อเผ่าพันธุ์ตนเองมาตั้งแต่โบราณกาลมาจนถึงปัจจุบัน ต่อมาเมื่อสังคมมนุษย์เรียนรู้การใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพมากขึ้น ข้อพิพาทเรื่องการแย่งชิงกรรมสิทธิ์ในสิ่งของต่างๆระหว่างเอกชนด้วยกันเอง เอกชนกับรัฐ รัฐกับรัฐ หรือกรณีอื่นๆ ย่อมเกิดขึ้นตามมา ดังนี้กฎเกณฑ์ต่างๆ จึงเกิดขึ้นและถูกพัฒนาเรื่อยมาเพื่อให้สอดคล้องกับปัจจุบันกาล ซึ่งกฎเกณฑ์ต่างๆนั้นแต่ดั้งเดิม ยังไม่มีข้อจำกัดในด้านการสงวนและอนุรักษ์ (กฎหมายอนุรักษ์สัตว์ป่าเพื่อไม่ให้สูญพันธุ์ เพิ่งเกิดขึ้นทั่วโลกประมาณ 50 ปีเท่านั้น) คงมีแต่ประเด็นที่เกี่ยวกับความเป็นเจ้าของ (Ownership) เป็นสำคัญ

ต่อมาเมื่อสยามประเทศได้ปฏิรูประบบกฎหมายใหม่ และนำเอาแนวคิดของตะวันตกมาเป็นหลักในการระงับข้อพิพาทที่เกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในสิ่งมีชีวิตต่างๆ ภายใต้ระบบกฎหมายทรัพย์สิน “สัตว์ป่า” จึงถูกจัดเป็น “ทรัพย์สิน” ประเภทหนึ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์¹⁶ ซึ่งสร้างความชัดเจนในเรื่องความเป็นเจ้าของและกรรมสิทธิ์เพื่อลดข้อพิพาทระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองเท่านั้น แต่รากฐานของระบบกฎหมายตะวันตกนั้นมิได้คำนึงถึง “ศีลธรรม” ในการใช้ประโยชน์จากสัตว์ป่าเหล่านั้น เพราะถือเอาหลักกรรมสิทธิ์เป็นใหญ่กว่าศีลธรรม เมื่อเป็นเช่นนี้เจ้าของสัตว์ย่อมมีสิทธิเด็ดขาดในสัตว์ตัวนั้น

ในมุมมองทางวัฒนธรรมการใช้งานสัตว์เช่นนี้ นักกฎหมายตะวันตก (Western worldview) จะแตกต่างกับตะวันออก (Eastern worldview) ซึ่งนั่นอาจจะหมายความว่า ประสิทธิภาพ ภาวะวิวัฒนาการ วิเคราะห์ถึงรากฐานของสังคมกฎหมายในเอเชียที่ยึดโยงอยู่กับศาสนา ศีลธรรม และขนบประเพณี

¹⁶ ปพพ. ม. 137, และ 1320-1322

มากกว่าสังคมตะวันตกที่ยึดแน่นอยู่กับกฎหมายเป็นหลัก¹⁷ ดังนั้นกฎหมายด้านสัตว์ป่าของตะวันตก จึงถือว่าขาดมิติทางจริยธรรมที่ลึกซึ้งลงไปกว่ากฎหมาย เป็นเหตุให้ระบบกฎหมายตะวันตกต้องมาบัญญัติเรื่องจริยธรรมสัตว์ (Animal ethics) หรือ สิทธิสัตว์ (Animal rights) เพิ่มเติมในยุคปัจจุบันนี้เพื่ออุดช่องว่างในระบบกฎหมายตนเอง (ซึ่งจะกล่าวต่อไป)

ดังนั้นเพื่อความเข้าใจถึงที่มาของระบบกฎหมายทรัพย์สินแบบตะวันตก ผู้วิจัยขออธิบายว่า ในระบบกฎหมาย Civil Law นั้นตั้งแต่อารยธรรมกฎหมายโรมันโบราณ (Roman's Property Jurisprudence) ได้พยายามแบ่ง “สิ่งต่างๆ” (Things) ที่เกิดขึ้นบนโลก เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการใช้สอยประโยชน์ และสามารถแสดงถึงความรับผิดชอบและความเป็นเจ้าของภายใต้บริบทของคำว่า “Res” หรือ “ทรัพย์สิน” โดยกฎหมายโรมันโบราณในยุคนี้ ไม่ว่าจะเป็น Gaius และ Justinian จัดแบ่งประเภทของ “สิ่งต่างๆ” เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ

(1) “สิ่งต่างๆของเทพเจ้า” *Divini iuris*¹⁸

สิ่งต่างๆของบรรดาเทพเจ้าทั้งหลายนั้นจัดอยู่ในหมวด “สิ่งของอันศักดิ์สิทธิ์” *Res sacrae* (Sacred things), “สิ่งของทางพิธีกรรม” *Res religiosae* (Religious things)¹⁹ และ สิ่งต่างๆของเทพเจ้า *Res sanctae* (Holy things)²⁰ ซึ่งสิ่งต่างๆเหล่านี้ได้รับการปกป้องและคุ้มครองโดยข้อห้ามและกฎหมาย²¹

(2) “สิ่งต่างๆของมนุษย์” *Humani iuris*

สิ่งต่างๆ ของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นของสาธารณะ (Public goods) หรือส่วนตัว (Private goods) ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ (Tangible/corporeal and intangible/incorporeal properties)²² ซึ่งได้มาโดยหลักการการยึดถือครอบครอง (Rules of Capture in Common Law or the Right of the First Taker in Civil Law) ซึ่งในบริบทการยึดถือสิ่งต่างๆของมนุษย์นี้ Justinian แยกแยะลักษณะของ “สิ่งต่างๆ ของเทพเจ้า” ที่อยู่ในความครอบครองของมนุษย์ออกเป็น

(2.1) *Res nullius* สิ่งซึ่งไม่สามารถตกเป็นกรรมสิทธิ์ของใครได้ ซึ่งอาจจะถูกหลงลืม ทิ้งร้างแต่ไม่สามารถถูกครอบครองยึดถือเป็นเจ้าของ (cannot owned or to be abandoned but can be captured)

¹⁷ ประสิทธิ์ ปิวาวัฒนพานิช, พุทธศาสตร์และนิติศาสตร์: ศึกษาเปรียบเทียบในเชิงนิติวิธีและหลักคำสอน, (2549) 35 วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 4 น. 577-593.

¹⁸ Alan Watson *The Law of Property in the Later Roman Republic* (Oxford University Press, Oxford, 1968) at B.

¹⁹ Reinhard Zimmermann *the Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition* (Oxford, Oxford University Press, 1996) p 241.

²⁰ David J. Bloch *Res Sanctae in Gaius and the Founding of the City* (2006) 3 A Journal of Ancient Medieval and Modern Civil Law p. 48-64

²¹ Paul Krueger *Justinian's Institutes: Translated with an Introduction by Peter Birks and Grant McLeod* (Cornell University Press, NY, 1987) at 55.

²² Alan Watson *The Law of Property in the Later Roman Republic* (Oxford University Press, Oxford, 1968) at B.

(2.2) *Res communes* สิ่งซึ่งตามธรรมชาติไม่สามารถตกเป็นกรรมสิทธิ์ของใครได้ และเปิดเผยให้กับสาธารณชนทุกคนได้ใช้สอยโดยทั่วไป (cannot be owned and is open to everyone in general)

(2.3) *Res publicae* สิ่งต่างๆของสาธารณรัฐ หรือรัฐเป็นผู้กำกับดูแลให้ใช้ (owned by the public and opened to public by law)

(2.4) *Res universitatis* สิ่งต่างๆ ซึ่งตกเป็นเจ้าของโดยกลุ่มชนหรือชุมชน (owned by a particular group or community)²³ โดยทั่วไปแล้วทรัพย์สินประเภทนี้ ในกฎหมายโรมัน ประชากรโรมันเท่านั้นถึงเป็นเจ้าของและมีสิทธิใช้สอย ดังนั้น *Res universitatis* จึงมักมีเจ้าของเป็นกลุ่มคนเชื้อชาติเดียวกัน หรือถูกห้วงกันไว้ให้ชนชาติเดียวกันได้ใช้สอยเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็ทรัพย์สินนั้นจะเป็นส่วนตัว หรือสาธารณะก็ตาม²⁴

ต่อมาเมื่ออาณาจักรโรมันล่มสลายลง (Dark Ages or Middle Ages)²⁵ องค์ความรู้ด้านการปกครองโดยกฎหมายถูกหลงลืมไปจากยุโรป จนกระทั่งระบบกฎหมายศาสนาจักรครอบงำยุโรปและต่อมาเข้าสู่ยุค Enlightenment จึงเกิดเป็นนิติปรัชญายุโรปสมัยใหม่ขึ้นอย่างเต็มที่ที่ทราบกันแล้วนั้น แต่มุมมองเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตต่างๆ ที่ไม่ใช่มนุษย์ (non-anthropocentric) และสิ่งของที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ กลับถูกลดคุณค่า (devalue) จากในยุคเทพนิยายจนกลายเป็น “ทรัพย์สิน” ซึ่งเมื่อผสมผสานแนวคิดวิทยาศาสตร์ตะวันตกและบริโภคนิยมแล้ว สิ่งมีชีวิตจึงตกเป็น “วัตถุดิบ” เพื่อใช้ในการผลิต อุปโภคและบริโภค เป็นสำคัญเท่านั้น

ทัศนคติเชิงพุทธวิถีนกรณีสัตว์ป่า

“องค์ความรู้” (wisdoms) ในการเฝ้าระวังรักษา “ทรัพย์สินร่วมกัน” (Commons) เช่น แม่น้ำลำธาร ป่าไม้สัตว์ป่าของสังคมไทยดั้งเดิมที่ได้ส่งผ่านกันมารุ่นต่อรุ่นในรูปแบบพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ และพุทธศาสนา ไม่เคยแบ่งแยกมนุษย์และสัตว์ออกจากกันอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากชาดกต่างๆ ที่กล่าวเล่าว่าในอดีตชาติพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นสัตว์หลากหลายชนิด²⁶ เมื่อศาสนาพุทธมีอิทธิพลต่อสังคมไทย ทัศนคติเชิงพุทธประเพณี วิถีความเชื่อต่างๆ จึงถูกนำมาปรับใช้เป็นกฎเกณฑ์เพื่ออำนวยความสะดวกสุขของสังคม เช่นการใช้หลักเมตตาธรรมต่อสิ่งมีชีวิต ที่ปรากฏในศีล ๕ ข้อ ๑ เป็นต้น ซึ่งอาจจะถือได้ว่าสังคมไทยมีได้มองว่าสิ่งมีชีวิตเป็นทรัพย์สินเพียงอย่างเดียว แต่ยังมียึดโยงกับศีลธรรมด้วย

ท่านอาจารย์ประสิทธิ์ฯ ชี้ให้เห็นว่าทัศนคติเชิงพุทธวิถีนกรณีสัตว์ป่าที่น่าสนใจในประเด็นวิจัยนี้ เช่น “หลักเมตตาธรรมของเจ้าชายสิทธัตถะ” กับ “สิทธิของผู้มาก่อนของพระเทวทัต” กรณี “ชิงหงส์” ซึ่งหากถือตาม ปพพ. ๑๓๒๒ แล้ว พระเทวทัตผู้ชิงหงส์ป่าบาดเจ็บแล้วติดตามไป ย่อมได้กรรมสิทธิ์ในหงส์ตัวนั้น แต่กรณีพุทธประวัตินี้ถือความยุติธรรมตามหลักเมตตาธรรม ดังนั้น เมื่อทุกชีวิตต่างมีคุณค่า “ผู้รักษาชีวิตย่อมมีสิทธิเป็นเจ้าของ มากกว่าผู้ที่พยายามฆ่าชีวิต”²⁷ หากสังคมยึดถือแต่เพียงหลักกรรมสิทธิ์เด็ดขาด

²³ Krueger, above n 427, at [55-57].

²⁴ At 55.

²⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต กาลานุกรม: พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก (พิมพ์ครั้งที่ 6 กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์ผลิธรรม, 2552) น. 68-70

²⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต คนไทยกับสัตว์ป่า (พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ มูลนิธิพุทธธรรม, 2542) น. 39-41

²⁷ ประสิทธิ์ ปิวาวัฒนพานิช, พุทธศาสตร์และนิติศาสตร์: ศึกษาเปรียบเทียบในเชิงนิติวิธีและหลักคำสอน, (2549) 35 วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 4 น. 588

ตามบทกฎหมายแต่เพียงอย่างเดียว ข้อพิพาทจะไม่สามารถยุติด้วยธรรมที่แท้จริงได้เลย เหตุผลของการใช้หลักเมตตาทรรรมกับความเป็นเจ้าของสัตว์ป่านั้น มีความละเอียดรอบคอบมากกว่าหลักกรรมสิทธิ์เพียงอย่างเดียว หากส่งเสริมนำมาใช้ให้สอดคล้องกันจะอำนวยประโยชน์สูงสุด

แต่เดิมนั้นกฎหมายกำหนดลักษณะทรัพย์สินบางชนิดไว้โดยเฉพาะ เพื่อนำไปสู่การตีความโดยใช้หลักเมตตาทรรรมกับสิ่งมีชีวิตต่างๆ ได้ด้วย โดยมีได้มองแต่เพียงให้ “สิ่งต่างๆ” เป็น ทรัพย์สิน วัสดุสิ่งของ หรือ สินค้า (Commodity) แต่เพียงเพื่อรองรับระบบการค้าพาณิชย์เท่านั้น แต่แบ่งแยกเพื่อให้เห็น “คุณค่าของสิ่งมีชีวิต” ด้วย อันได้แก่ (๑) “วิญญาณกะทรัพย์สิน” (Living things) หรือทรัพย์สินที่มีวิญญาณ และ (๒) “อวิญญาณกะทรัพย์สิน” (Non-living things) หรือทรัพย์สินที่ไม่มีวิญญาณ ซึ่งทรัพย์สินที่มีวิญญาณในบริบทโบราณ หมายรวมถึงทั้งมนุษย์ (ทาส) และสัตว์²⁸ แต่ต่อมาถูกยกเลิกไป ซึ่งอาจารย์ประสิทธิ์ ปิวาวัฒนพานิช ได้อ้างอิงความเห็นของ โรแบร์ แลงการ์ด ว่าเป็นการแบ่งแยกที่ให้คุณค่าไปในทางศาสนา และศีลธรรม ไม่ค่อยมีผลในทางกฎหมาย²⁹ และอาจจะด้วยเหตุที่ว่าไม่มีที่ให้ใช้เพราะการยกเลิกระบบทาสได้ปลดปล่อยมนุษย์ทุกคนให้เป็น “ไท” เท่าเทียมกัน

ทั้งนี้ถึงแม้กฎหมายจะกำหนดให้ “สัตว์ป่า” เป็น “ทรัพย์สิน” แต่ลักษณะของสัตว์ป่านั้นไม่เหมือนวัตถุไร้วิญญาณทั่วไป เพราะมีสัญชาตญาณป่าโดยกำเนิด สามารถหลุดหนีจากเจ้าของและกลับสู่สถานะแห่งความเป็นอิสระได้ด้วยตัวเอง ซึ่ง “สัตว์ป่า” ก็อาจเป็น “ไท” ในตัวเองได้เช่นกัน หากพิจารณาตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ อันเป็นหลักทั่วไปนั้น มาตรา 1320 บัญญัติว่า “ภายในบังคับแห่งกฎหมายเฉพาะและกฎข้อบังคับในเรื่องนั้น...สัตว์ป่าไม่มีเจ้าของตราบเท่าที่ยังอิสระ...” ซึ่งคำว่า “อิสระ” ในบริบทนี้คงตีความแต่เพียงการไม่มีผู้ใดอ้างสิทธิในความเป็นเจ้าของเหนือสัตว์ตัวนั้นๆ เท่านั้น หากเจ้าของไม่ได้ทำสัญชาตญาณแสดงความเป็นเจ้าของไว้ ย่อมเกิดความสับสนและอาจก่อให้เกิดการแย่งการครอบครองได้เช่นกัน ในการได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์เหนือสัตว์ป่าที่เป็นอิสระ (Wild-animals) ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดไว้ในมาตรา 1322³⁰ โดยนำ “หลักการยึดถือครอบครอง” (Property Law based on Common law of Rule of Capture) หรือ “สิทธิของผู้มาก่อน” (the Right of the First Taker) มาตีความบังคับใช้ ดังนั้นหากเอกชนจะถือครองเป็นเจ้าของสัตว์ป่าจำต้อง “เข้ายึดถือ” (completeness) และ “สามารถที่จะหวงกัน” (exclusivity) และ “โอนสิทธิ-ส่งมอบ” (transferability) กรณีตามมาตราคือการ **ทำร้าย** ให้บาดเจ็บและติดตามเข้าถือครอง ถึงแม้ว่าจะอยู่ในที่ดินของผู้อื่น ผู้ทำร้ายสัตว์บาดเจ็บย่อมรอดอ้างสิทธิของตนเองได้

ซึ่งหากเปรียบเทียบกับคำนิยามของ “สัตว์ป่า” ของสหรัฐอเมริกา³¹ ในระบบ Case law มีการแบ่งแยกโดยพิจารณาถึงอุปนิสัยและสัญชาตญาณป่า (Wilderness) ได้แก่ (๑) สัญชาตญาณป่าแต่กำเนิด (Wild) (๒) เกือบ (Feral) (๓) เชื่อง (Tamed) (๔) สัตว์เลี้ยง (Domesticated) เพื่อประโยชน์ต่อความยุติธรรมในประเด็นที่ว่า “สัตว์ตัวนี้เป็นสัตว์ป่าหรือไม่?” อันเป็นประเด็นระหว่างเอกชนกับรัฐ มิใช่มุ่ง

²⁸ ทรัพย์สินที่มีวิญญาณ ได้แก่ สัตว์ต่างๆ แต่ในสมัยโบราณมีระบบทาส ดังนั้น ทาสจึงจัดเป็นทรัพย์สินที่มีวิญญาณ สามารถซื้อขายได้ตามกฎหมายตราสามดวง พระอัยการลักษณะทาส

²⁹ ประสิทธิ์ ปิวาวัฒนพานิช, พุทธศาสตร์และนิติศาสตร์: ศึกษาเปรียบเทียบในเชิงนิติวิธีและหลักคำสอน, (2549) 35 วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 4 น. 588

³⁰ มาตรา ๑๓๒๒ บุคคลใดทำให้สัตว์บาดเจ็บแล้ว ติดตามไปและบุคคลอื่นจับสัตว์นั้นได้ก็ดี หรือสัตว์นั้นตายในที่ดินของบุคคลอื่นก็ดี ท่านว่าบุคคลแรกเป็นเจ้าของสัตว์

³¹ ระบบกฎหมายของสหรัฐอเมริกาในเรื่องสัตว์ป่า แบ่งเป็น Case Law และ Statute Law ซึ่ง the Endangered Species Act 1973 จัดเป็นกฎหมายเฉพาะ

ถกเถียงแต่เพียงว่า “สัตว์ตัวนี้เป็นของใคร?” อันเป็นข้อโต้แย้งระหว่างเอกชนกับเอกชนเท่านั้น ศาลอาจวิเคราะห์ได้จากหลักเกณฑ์ดังกล่าวมานี้ ซึ่งหากสัตว์ป่าชนิดใดไม่สามารถทำให้เชื่อได้โดยสัญญาตมของตัวมันเอง สัตว์ชนิดนั้นย่อมมีอิสระและไม่อยู่ภายใต้ความเป็นเจ้าของใดๆ แสดงให้เห็นถึงการแบ่งแยกชนิดพันธุ์ที่มีลักษณะเดียวกันให้ออกจากกันตามพฤติกรรมของสัตว์ป่าชนิดนั้น เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการที่มนุษย์จะนำสัตว์ป่าไปใช้สอย³² เช่น ไก่ป่า-ไก่เถื่อน-ไก่บ้าน หรือ แมวป่า-แมวเถื่อน-แมวบ้าน เป็นต้น ดังนี้ สัตว์ที่อิสระย่อมไม่มีเจ้าของ ใครจับได้ย่อมตกเป็นกรรมสิทธิ์ของคนนั้น แต่ด้วยเพราะบริบทเช่นนี้ การปล่อยเสรีล่าสัตว์ป่าภายใต้พื้นฐานเสรีนิยมและการค้าเสรี (*the laissez faire*) ของอเมริกันชนในยุคสร้างชาติจึงทำให้ปริมาณสัตว์ป่าหลากหลายชนิดพันธุ์ในประเทศสหรัฐอเมริกา ลดจำนวนลงเข้าขั้นวิกฤต (กรณี American Bison *Bison bison* เป็นต้น) จนรัฐบาลกลาง (Federal Government) ต้องแทรกแซงโดยประกาศใช้กฎหมาย the Endangered Species Act 1973 เพื่อห้ามล่าและสงวนรักษาชนิดพันธุ์ที่เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์

ในมาตรา 1321 ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กล่าวถึงหลักแดนกรรมสิทธิ์ (อธิปไตยเหนือเขตแดน) ซึ่งเจ้าของเขตแดนต้องแสดงถึงความหวงห้าม มิให้มีการจับสัตว์ป่าในที่ดินตนเอง อันเป็นการตัดสิทธิของผู้มาทำร้ายก่อน ทั้งนี้ความนัยมาตรานี้ตกอยู่ภายใต้กฎหมายเฉพาะเช่นกัน

โดยสรุปแล้วทั้ง 3 มาตราตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เป็นเรื่องทั่วไปซึ่งถูกจำกัดไว้ภายใต้กฎหมายเฉพาะ³³ โดยมุ่งพิจารณาประเด็นสิทธิครอบครองและความเป็นเจ้าของในสัตว์ป่าตามหลักกรรมสิทธิ์และระบบกฎหมายทรัพย์สินแต่เพียงอย่างเดียว มิได้คำนึงถึงการอนุรักษ์ สงวนและรักษาทรัพยากรสัตว์ป่าอันควรถือเป็นทรัพย์สินรวมกัน (Public/Common property) ซึ่งเป็นการแบ่งแยกประเภททรัพย์สินที่ไม่ครบถ้วนและสนับสนุนการถือครองทรัพย์สินส่วนตัวเกินสมควร (โปรดอ่านข้อเสนอแนะในบทต่อไป)

การล่าสัตว์ป่า (Hunting-gathering) เพื่อการค้าหรือการดำรงชีพ การพาณิชย์และพาหนะ ปรากฏในประวัติศาสตร์ไทยเรื่อยมา ซึ่งแต่เดิมาก็ยึดถือตามหลักทั่วไป (สิทธิของผู้มาก่อน) ซึ่งเป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติทั่วไป ตัวอย่างที่เห็นชัดเจน คือ พระราชหัตถเลขา ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว “เรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู ร.ศ. ๑๐๘, ๑๐๙, ๑๑๗, ๑๒๐ รวม ๔ คราว” ทรงเสด็จทอดพระเนตรการดักนกขันทอง (นกอัญชันป่าขาแดง Red-legged Crane) ทรง “ตะครุบจับเอาตัวหนึ่ง” และนำมาเลี้ยงไว้³⁴ แต่หลักทั่วไปนี้ (สิทธิของผู้มาก่อน) มีข้อยกเว้นในสัตว์ป่าบางชนิด โดยรัฐอาจเข้ามาเกี่ยวข้องเรื่องจัดเก็บภาษี หรือห้ามการจับล่า เช่น ช้างป่าตาม พระราชบัญญัติสำหรับรักษาช้างป่า พระพุทธศักราช ๒๔๖๔ ซึ่งหากพิจารณาจากหลักฐานปรากฏในจดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ เล่ม ๒ ได้กล่าวถึงการค้าหนังสัตว์ไว้ในหมวดปักษชาติทวีพันธุ์มากในกรุงสยาม ว่า

“...แม้ไปพบศพกวางที่สัตว์ร้ายกัดทิ้งไว้ ถึงเป็นเวลาที่เขาจะอยากก็ยังมีพักปรารถนาจะกิน แต่ที่เขาจะฆ่าเนื้อกวางและสัตว์สี่เท้า เชื่องๆ อื่นๆ ก็ชั่วแต่ต้องการจะขายหนังแลเขาแก่พ่อค้าวิไลนดา

³² Dale D. Goble and Eric T. Freyeogle *Wildlife Law: Cases and Materials* (New York, University Press, 2002) p.1-5.

³³ ยืนหยัด ไจสมุทธร, คำอธิบายรวมกฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้และสัตว์ป่า, (พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ นิติธรรม, 2556) น. 280-281

³⁴ สยามคณิสิตเก่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ หนังสือที่ระลึก “ปียมหาราชานุสรณ์” พุทธศักราช ๒๕๕๐ พระราชหัตถเลขา ในรัชกาลที่ ๕ เรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู, พิมพ์ครั้งที่ 1 โรงพิมพ์เดือนตุลา กรุงเทพฯ ๒๕๕๐ น. ๕๐

อลันดา หรือ เนเธอร์แลนด์ ปัจจุบัน) ผู้ตั้งรับซื้อสินค้าเหล่านี้มากมาย สำหรับส่งไปขายเมืองญี่ปุ่น”³⁵ จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมในการฆ่าสัตว์เพื่อการค้าก็มีมาอยู่แต่เดิม

กรณีการจับ/คล้องช้างป่า ปรากฏตามพระราชประเพณีและพระราชกำหนดการล่าช้างป่า (Wild-Elephant) ตั้งแต่สมัยสุโขทัยปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ พ่อขุนรามคำแหง บันทึกลงไว้ว่า “กูไปตีหนังวังช้าง กูเอามาแก่พ่อกู”³⁶ และต่อมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา³⁷ ได้ทรงริเริ่มคล้องช้างเพื่อการค้าขาย³⁸ เรื่อยมาจนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ปัญหาการจับช้างป่ามีมากขึ้นและผู้เลี้ยงไม่สามารถเลี้ยงรักษาได้ดี ทำให้ช้างล้มตาย ทั้งส่งผลกระทบต่อปริมาณช้างป่าในธรรมชาติ รัฐจึงตรากฎหมายเพื่อควบคุมกำกับการจับช้างป่า อันอาศัยหลักอธิปไตยเหนือดินแดน มีผลให้ช้างโขลง หรือช้างเถื่อนที่มีอยู่ในพระราชอาณาจักรตกเป็นของหลวงสำหรับแผ่นดิน

จะเห็นได้ชัดเจนว่าแนวคิดในการใช้ประโยชน์จากสัตว์ป่า ในกฎหมายไทยโบราณนั้น ถือได้ว่ามีมิติความก้าวหน้าที่ชาติตะวันตกในยุคสมัยนั้นและมีมุมมองด้านการอนุรักษ์อยู่ในตัวเองอยู่แล้ว³⁹ เช่น ความในมาตรา ๘ กฎหมายกำหนดเป็นหน้าที่ของรัฐ (สมุหเทศาภิบาลและผู้ว่าราชการฯ) ในการสำรวจประมาณช้างป่าในพื้นที่เขตตน มากน้อยเพียงใดเพื่ออนุญาตให้จับช้างป่าได้ โดยบัญญัติว่า “...ให้อนุญาตให้จับแต่พอเท่าจำนวนที่ช้างจะเกิดเพิ่มเติมขึ้นทัน อย่าได้จับมากจนเป็นเหตุให้พืชพันธุ์ช้างป่าในมณฑล และจังหวัดนั้นลดน้อยไป...”⁴⁰ โดยหากเปรียบเทียบกับหลักสากลก็คือ “หลักการใช้อย่างยั่งยืน” (Sustainable use) และหลักความพอเพียง (Sufficiency) ในปัจจุบัน

นอกจากจะมีกฎหมายในการควบคุมการจับ/คล้องช้างป่าแล้ว สังคมไทยโบราณยังใช้จารีตประเพณีตามความเชื่อทั้งพราหมณ์และพุทธวิธี เป็นเครื่องมือทางสังคม (Social norms) อีกประเภทหนึ่งในการช่วยยับยั้งการใช้ประโยชน์จากสัตว์ป่าอย่างไร้จิตสำนึกได้พอสมควร ดังจะสังเกตได้จาก “คำฉันท์ดุขกั้วเวยกล่อมช้าง” หรือ “การกล่อมช้าง” ที่ประกอบด้วยบทพรรณนาต่างๆ อันกล่าวถึงคำขออนุญาตจับช้างจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่เป็นเจ้าของช้างป่า บทปดอบโยนให้ช้างคลายความอาลัย และบทขับ

³⁵ ลา ลูแบร์ เปนจดหมายเหตุ พงศาวดาร ครั้งกรุงศรีอยุธยา เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ, 2513) น. 131

³⁶ ธรรมนูญ สังฆพันธ์านนท์ วรรณคดีสี่เขียว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย, สำนักพิมพ์นาคปรก ปทุมธานี ๒๕๕๖, น. ๖๖๑.

³⁷ ลา ลูแบร์ เปนจดหมายเหตุ พงศาวดาร ครั้งกรุงศรีอยุธยา เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ, 2513) น. 153

³⁸ รศ. ดร. นริศ ภูมิภาคพันธ์ “การจัดการช้างป่าในเขตอุทยานฯ Wild Elephant Management in National Park” (19 เมษายน 2556) <https://kuservice.ku.ac.th/Attach_Files/20130423140303.pdf>

³⁹ กรณีการอนุรักษ์ช้างไทยแต่โบราณราชประเพณีจะมีความแตกต่างกันอย่างมาก เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีหงส์ขาวของอังกฤษ the Case of Swans, King Bench: 7 Co.Rep.15b, 77Eng. Rep.435 (1592) หรือความต้องการขนหมีในยุโรปทำให้หมีสูญพันธุ์ Curry-Lindahl. K, the Brown Bear (Ursus arctos) in Europe: decline, present distribution, biology and ecology, Panel 1: the Ecology, Population Characteristics, Movements and Natural History of Bears และการล่าควายไบซัน (the American Bison) ของอเมริกาเหนือ เป็นต้น

⁴⁰ พระราชบัญญัติสำหรับรักษาช้างป่า พระพุทธศักราช ๒๔๖๔ มาตรา ๘ ให้สมุหเทศาภิบาล และผู้ว่าราชการจังหวัดสำรวจดูจำนวนช้างป่าที่มีอยู่ในมณฑล และจังหวัดที่ตนปกครอง ประมาณมากน้อยเท่าใด การที่จะอนุญาตให้จับช้างป่าให้อนุญาตให้จับแต่พอเท่าจำนวนที่ช้างจะเกิดเพิ่มเติมขึ้นทัน อย่าให้จับมากจนเป็นเหตุให้พืชพันธุ์ช้างป่า ในมณฑล และจังหวัดนั้นลดน้อยไป แต่การที่จะอนุญาตให้จับช้างต้องหารื้อกระทรวงมหาดไทย* เสียก่อนทุกคราวไป ถ้ากระทรวงมหาดไทย*เห็นว่า ไม่เป็นการขัดข้องอย่างใดแล้ว จึงจะอนุญาตให้จับได้

กลุ่มให้ช่างมีความสุขสบาย เมื่อเข้ามาอยู่ในวัง เป็นต้น⁴¹ ซึ่งการที่มนุษย์ (สัตว์ประเสริฐ) หรือสังคมไทยโบราณยกย่องถึงความศักดิ์สิทธิ์ของช่างป่า ผ่านผู้มีอำนาจสูงสุดในแผ่นดินเช่นนี้ แสดงออกให้เห็นถึงความเคารพในคุณค่าของสิ่งมีชีวิต (respect of life) ที่ไม่ปรากฏในสังคมตะวันตกมากนัก

นอกเหนือจากช่างป่าแล้ว ทศนคติเชิงพุทธวิธีของผู้มีอำนาจฯ ยังมีให้เห็นใน พระราชหัตถเลขาฯ เมื่อครั้งรัชกาลที่ ๕ ทรงเสด็จทอดพระเนตรวิธีการเก็บรังนก ก็ทรงบันทึกว่า “...ให้ดูตามวิธีที่เก็บรังนก ครั้นจะพรรณนาให้ฟังละเอียดก็จะยืดยาวนักไป น่าดูมากเพราะเป็นการประหลาดไม่เคยเห็น แต่น่าสงสารนมากเหมือนกัน ด้วยลูกเล็กๆ ที่ยังบินไม่ไหวต้องตรึงมาก”⁴² ซึ่งทัศนคติต่อสัตว์ป่าที่คำนึงถึงความเมตตาธรรมลักษณะนี้ ไม่มีในระบบกฎหมายทรัพย์สินของตะวันตก และในระบบศีลธรรมตะวันตกก็ไม่เป็นที่นิยม

ดังนี้ถึงแม้จะไม่มีข้อห้ามใดๆ แต่โดยพื้นฐานทางสังคมไทยแต่เดิมนั้นก็ได้ถือว่าสัตว์ป่าเป็นวัตถุสิ่งของที่ไม่มีชีวิต แต่จำแนกไว้เป็นเฉพาะ “ทรัพย์สินวิญญาน” ทั้งนี้เพื่อสะดวกในเรื่องกรรมสิทธิ์ความเป็นเจ้าของเท่านั้น ดังนั้นการปฏิบัติต่อสัตว์ป่าในบริบทพุทธวิธีจึงละเอียดกว่ากฎหมายสมัยใหม่ที่มองว่าสัตว์ป่าเป็นวัตถุสิ่งของดังเช่นที่กล่าวมาแล้ว

พระราชบัญญัติ สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๐๓ ถึง ๒๕๓๕

เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒ และสังคมไทยก้าวเข้าสู่ยุคพัฒนาเศรษฐกิจ นอกจากสัตว์ป่าถูกทำให้เป็น “ทรัพย์สิน” ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แล้ว ในทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักถือว่าเป็น “สินทรัพย์ธรรมชาติ” (Natural assets) ซึ่งมีมูลค่าทางเศรษฐกิจอีกด้วย ความต้องการใช้ประโยชน์จากสัตว์ป่าจึงเพิ่มทวีคูณ อีกทั้งไม่ผิดกฎหมายและสอดคล้องกับหลักทั่วไป (สิทธิของผู้มาก่อน) ผนวกกับอาวุธปืนที่ทันสมัยมากขึ้น การล่าจับสัตว์ป่าจึงกลายเป็นนันทนาการและธุรกิจที่มีผลกำไรสูง ไปอย่างไร้ท่าไม้ถึงการณ์ ส่งผลกระทบต่อการสูญพันธุ์และความหลากหลายทางชีวภาพ สืบมาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อหลักการพุทธวิธีถูกลดทอนและความศักดิ์สิทธิ์ของป่าถูกทำให้เสื่อมค่าลง⁴³ สังคมเกษตรวิธีธรรมชาติดั้งเดิมถูกเปลี่ยนเป็นจากการเกษตรที่เคารพสักการะธรรมชาติสู่สังคมเกษตรเพื่อเพิ่มผลผลิต การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชุ่มน้ำเพื่อเพิ่มพื้นที่เกษตรกรรม และการขายทรัพยากรธรรมชาติเพื่อนำเงินตรา มาแก้ไขความยากจน (โดยเฉพาะในยุค “the Green Revolution”⁴⁴) ส่งผลกระทบร้ายแรงต่อสถานการณ์สัตว์ป่าไทยและพื้นที่ป่าไม้เป็นอย่างยิ่ง

หมอบูญส่ง เลขะกุล กล่าวไว้ในบทสัมภาษณ์ของ Jeffrey A. McNeely ในหนังสือเรื่อง Soul of the Tiger (1988) ว่า

“... the real problem is not that we have too many people, or that the starving poor are clearing the

⁴¹ ธรรมนูญ สังฆพันธานนท์ วรรณคดีสี่เชียว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย, สำนักพิมพ์นาคร ปทุมธานี ๒๕๕๖, น. ๖๖๕.

⁴² สมาคมนิสิตเก่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ หนังสือที่ระลึก “ปียมหาราชานุสรณ์” พุทธศักราช ๒๕๕๐ พระราชหัตถเลขา ในรัชกาลที่ ๕ เรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู, พิมพ์ครั้งที่ 1 โรงพิมพ์เดือนตุลาฯ กรุงเทพฯ ๒๕๕๐ น. ๗

⁴³ พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต คนไทยกับสัตว์ป่า (พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ มูลนิธิพุทธธรรม, 2542) น. 39-41

⁴⁴ Per Pinstrup-Andersen, Peter B.R. Hazell “The Impact of the Green Revolution and Prospects for the Future” 1(1) (1985) *Food Reviews International* p. 1-25.

forest. The problem is that we want the money that comes from selling our resources overseas, but the cost is our forests and wildlife, and that is making us poorer.”⁴⁵

(ผู้วิจัยแปล) “ปัญหาที่แท้จริงไม่ใช่เพราะเรามีประชากรเพิ่มขึ้นและคนที่หิวโหยเหล่านั้นกำลังตัดไม้ทำลายป่า แต่เพราะเราต้องการเงินที่ได้มาจากการขายทรัพยากรของเราให้ต่างชาติ แต่เราไม่คำนึงว่าทุนที่เราต้องเสียไปนั้นคือป่าไม้และสัตว์ป่าของเรา และสิ่งนี้ต่างหากที่ทำให้เรายากจนลง”

ภายใต้แนวคิดทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติวิทยาสภณานั้น (หมอบูญสงฯ) กระบวนการทางกฎหมายด้านสงวนและคุ้มครองปกป้องสัตว์ป่าจึงเกิดขึ้นในสังคมไทย และถือว่าเป็นจุดสิ้นสุดยุคของการปล่อยเสรีการค้าสัตว์ป่า

ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ รัฐบาลจำต้องอาศัยมาตรการทางกฎหมายบ้านเมืองเพื่อยับยั้งการค้าเสรี (แบบตะวันตก) อย่างเร่งด่วนและเพิ่มพื้นที่คุ้มครองรักษา สงวนและอนุรักษ์สัตว์ป่า (ซึ่งจะสังเกตได้ว่ากฎหมายห้ามล่าสัตว์ป่าต่างๆที่ผ่านมา ต้องอาศัยอำนาจเด็ดขาดในการตราเป็นกฎหมายทั้งสิ้น) โดยเหตุผลหลักในการประกาศใช้พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๐๓ คือขยายมาตรการทางกฎหมายห้ามล่าให้ครอบคลุมชนิดพันธุ์สัตว์ป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ให้มากที่สุด ซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายสัตว์ป่าที่มุ่งเน้นมาตรการห้ามล่าและสงวนคุ้มครองอย่างเข้มข้นที่สุด (Preservation and Protection)⁴⁶ โดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายบ้านเมือง ซึ่งมาตรการที่เข้มข้นลักษณะนี้ มาจากความหมายของคำศัพท์ที่นักนิยมนิยมธรรมชาติ คงใช้กันอย่างสับสนไปมาอยู่ด้วยกัน 3 คำ คือ Preservation (การสงวน), Protection (การปกป้อง), and Conservation (การอนุรักษ์) โดยผลของความเข้าใจที่ต่างกันนี้ของผู้ตรากฎหมายและผู้ปฏิบัติ นำมาซึ่งการใช้มาตรการกฎหมายที่แตกต่างกันไปด้วย

D.E. Fisher แยกแยะไว้อย่างละเอียดว่าทั้งสามคำนั้นมีความหมายทั่วไปใกล้เคียงกันมาก แต่มีความแตกต่างกันที่อย่างมีนัยยะที่สำคัญ คือ ความเข้มข้นในการใช้ตามลักษณะของสิ่งๆต่างกันตามเหตุผล โดยสามารถพิจารณาได้จากโครงสร้าง รูปแบบ และภาษา⁴⁷ ซึ่งกรณีนี้ได้แก่ to protect หากเป็นกริยานั้นหมายความว่า “keep safe from harm or danger.”⁴⁸ (ผู้วิจัยแปล: ปกป้องให้ปลอดภัยจากอันตรายที่คุกคาม) ส่วนคำว่า to preserve เป็นกริยาแปลว่า “not only to protect but also to maintain a state or circumstance or retain a certain condition.”⁴⁹ (ผู้วิจัยแปล: ไม่เพียงปกป้องให้ปลอดภัยจากอันตรายที่คุกคามเท่านั้น แต่ยังรักษาให้ยังยืนคงอยู่ในลักษณะเดิม) สุดท้ายคือคำว่า to

⁴⁵ Jeffrey A. McNeely and Paul Spencer Sochaczewski, *Soul of the Tiger: Searching for nature's answers in Southeast Asia*, (University of Hawaii Press, 1995) p. 9

⁴⁶ D.E. Fisher, *Legal Reasoning in Environmental Law: A Study of Structure, Form and Language* (Edward Elgar, Cheltenham, 2013) p. 10-12.

⁴⁷ D.E. Fisher, Michael I. Jeffery, Jeremy Firestone, and Karen Bubna-Litic (ed.) *Biodiversity Conservation, Law+Livelihoods: Bridging the North-South Divide* (the IUCN Academy of Environmental Law Research Studies, Cambridge University Press, 2008) p. 98.

⁴⁸ อ่างแล้ว.

⁴⁹ อ่างแล้ว.

conserve เป็นกริยาแปลว่า “not only to protect but also to do so particularly with intent of later use.”⁵⁰ (ผู้วิจัยแปล: ไม่เพียงปกป้องให้ปลอดภัยจากอันตรายที่คุกคามเท่านั้น แต่ยังรักษาไว้เพื่อใช้ในภายหลัง)

ซึ่งต่อมาพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้ถูกยกเลิกไปและประกาศใช้พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๕ ขึ้นใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับข้อตกลงระหว่างประเทศที่ประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีสมาชิก (CITES) โดยเพิ่มแนวทางการอนุรักษ์และเพาะขยายพันธุ์สัตว์ป่าทั้งในและนอกถิ่นที่อยู่ (In-situ และ Ex-situ conservation) หมวด 5 มาตรา 29 และ หมวด 6 มาตรา 33

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าหลักการทางกฎหมายดังกล่าวฯ มีการแก้ไขผ่อนคลายความเข้มข้นในเชิงปกป้องลงเรื่อยๆ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการเพาะพันธุ์และชนิดพันธุ์สัตว์ป่าที่รัฐอนุญาตในเพาะพันธุ์และครอบครองได้นอกถิ่นที่อยู่ ซึ่งอาจถูกตั้งข้อสังเกตได้ว่า แนวทางการอนุรักษ์ดังกล่าวนี้มุ่งสนับสนุนการขยายพันธุ์สัตว์ป่าเฉพาะชนิดพันธุ์หายาก (Individual species protection) หรือชนิดพันธุ์ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ มากกว่าการให้น้ำหนักในการอนุรักษ์เชิงนิเวศ (Ecosystem management) อันอาจเป็นผลให้ความหลากหลายทางชีวภาพและจำนวนสัตว์ป่าในถิ่นที่อยู่ลดลง⁵¹ ซึ่งตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๕ ที่ผ่านมา แม้ว่าการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าเพื่อป้องกันมิให้สูญพันธุ์จะเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องทำ แต่สังคมไทยทั่วไปยังคงคุ้นเคยกับการล่าเสรีเพื่อยังชีพก็ได้เข้าใจไปในบริบทเดียวกันทั้งหมด ความสับสนในการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องย่อมเกิดขึ้น ถึงแม้ว่ารัฐอาศัยมาตรการบังคับใช้กฎหมายฯ โดยการปกป้องพื้นที่แบบเข้มข้น แต่ผลลัพธ์ที่ได้กลับสวนทางกลับจำนวนคดีบุกรุกทำลายป่าไม้และคดีลักลอบล่า/ค้าสัตว์ป่าที่มีจำนวนสูงขึ้น⁵² และจำนวนธุรกิจสวนสัตว์เอกชนที่เพิ่มขึ้นเช่นกัน

ข้อจำกัดในการบังคับใช้กฎหมายกระแสหลัก กกับการอนุรักษ์นกยูงป่าในธรรมชาติ

หากจะพิจารณาจากเหตุผลในการตราพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 และ 2535 กฎหมายสัตว์ป่าทั้งสองฉบับนี้มุ่งเน้นการสงวนและคุ้มครอง (Preservation and Protection) สัตว์ป่าตามบัญชีรายชื่อทั้งในถิ่นที่อยู่และนอกถิ่นที่อยู่เป็นสาระสำคัญ เพื่อเร่งรัดขยายพันธุ์สัตว์ป่าและเพื่อให้สอดคล้องกับกฎหมายระหว่างประเทศ (CITES) โดยรัฐมีหน้าที่ตามกฎหมายคือการปกป้องให้ปลอดภัยจากภัยอันตรายที่คุกคามและรักษาไว้ให้ยั่งยืน ดังนั้นด้วยอำนาจอำนวยการไปโดยเหนือดินแดน รัฐจึงใช้อำนาจผ่านกฎหมายในการจำกัดเสรีภาพของพลเมืองโดยการห้าม “ล่า”⁵³ สัตว์ตามบัญชีรายชื่อและกำหนดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและเขตอนุรักษ์อื่นขึ้นมาเพื่อปกป้องถิ่นอาศัย

ข้อจำกัดในการบังคับใช้ฯ คือ การใช้รูปแบบการลงโทษเชิงเดียวซึ่งไม่เหมาะสมต่อการส่งเสริมและคุ้มครองสัตว์ป่า ดังจะเห็นจากบทกำหนดโทษทางอาญา ตามมาตรา 47⁵⁴ ที่เป็นมาตรการหลักเพียงอย่างเดียวในการปกป้องสัตว์ป่าจากภัยอันตรายจากมนุษย์ที่คุกคาม แต่อย่างไรก็ดียังไม่ประสิทธิภาพต่อ

⁵⁰ อ่างแล้ว.

⁵¹ นีรกุล สุธรรมกิจ, รศ. "เอกสารประกอบคำสอน วิชา ศ. 375 เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเบื้องต้น: ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์ 2556)

⁵² ศูนย์ประสานงานการช่วยเหลือสัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ ปี ๓ ฉบับที่ ๑๖ กุมภาพันธ์-มีนาคม ๒๕๕๓

⁵³ มาตรา 4 พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535

⁵⁴ มาตรา 47 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา ๑๖ มาตรา ๑๙ มาตรา ๒๐ วรรคหนึ่ง หรือ มาตรา ๒๓ วรรคหนึ่ง ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสี่ปี หรือปรับไม่เกินสี่หมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

การรักษาชนิดพันธุ์และถิ่นที่อยู่ให้ยั่งยืนได้ เพราะกฎหมายไม่สามารถหยุดพฤติกรรมการ “ล่า” สัตว์ของมนุษย์ได้โดยเด็ดขาด เป็นแต่เพียงการใช้บทลงโทษทางอาญามาข่มขู่กำราบให้เข็ดขยาดเท่านั้น (Deterrence) เนื่องด้วยเพราะมิได้ถือเป็นอาชญากรรมร้ายแรง (serious crimes) และไม่มีผลกระทบโดยตรงต่อสังคมมนุษย์ส่วนรวม ประกอบกับเป็นดุลยพินิจของผู้พิพากษาในการกำหนดอัตราโทษจำคุก (ไม่น้อยกว่า 4 ปี) การใช้มาตรการทางอาญาแต่เพียงอย่างเดียวจึงไม่เพียงพอ ทั้งนี้ควรนำทฤษฎีการลงโทษอื่นๆมาประกอบเข้าด้วยกัน เช่น การลงโทษเพื่อแก้ไขหรือฟื้นฟูจิตใจ (Rehabilitation) หรือ บทลงโทษที่สามารถปรับปรุงพฤติกรรมของผู้กระทำความผิดได้ เช่น การทำงานรับใช้สังคมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งในปัญหาเทคนิคต่างๆเหล่านี้ สาเหตุเบื้องต้นอาจจะเป็นเพราะว่ากฎหมายห้ามล่าสัตว์ป่านี้มีการพัฒนาอย่างจริงจังเพียงแค่ 32 ปีเท่านั้น (พ.ศ. 2503-2535) ซึ่งมาตรการต่างที่เกี่ยวข้องจึงอิงอยู่กับฐานนิติปรัชญาทางความคิดเดิมๆ ที่มองคุณค่าในตัวมนุษย์เป็นศูนย์กลางมากกว่าจะปกป้องคุ้มครองสรรพชีวิตอื่น เช่นนี้การจะลงโทษอาญาขั้นรุนแรงเพียงแค่การล่าสัตว์ป่าคุ้มครองหนึ่งตัว คงขัดต่อความรู้สึกนึกคิดของวิญญูชนส่วนมากซึ่งมีพื้นฐานเสรีในการล่าสัตว์เพื่อยังชีพมาแต่โบราณ (ซึ่งประเด็นนี้อยู่นอกเหนือหัวข้อวิจัยชิ้นนี้)

อนึ่ง ในการพัฒนามาตรกฎหมายให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นนั้น ภัทราวรรณ (2558)⁵⁵ กล่าวว่า "กฎหมายไม่ควรยึดถือเฉพาะ 'แบบ' ของกฎหมายอย่างเคร่งครัด ตายตัว ปีบคั้นสังคมเกินกว่าที่จะช่วยสังคมเป็นระเบียบ"⁵⁶ แต่ได้เสนอว่าแนวคิดในการใช้กฎหมายอย่างอ่อน (Soft law) หรือ ปทัสถาน (Norms) (กฎเกณฑ์ที่ยังมิได้ผ่านกระบวนการทางนิติบัญญัติ ตราเป็นกฎหมายบ้านเมือง แต่มีการถือปฏิบัติและบังคับใช้ในพื้นทีนั้นๆ) สามารถพัฒนาส่งเสริมให้กฎหมายที่มีอยู่ ให้มีประสิทธิภาพขึ้นได้ ซึ่งในกรณีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ป่า นั้น ข้อจำกัดในเรื่องงบประมาณ เจ้าหน้าที่ และสภาพภูมิประเทศ ย่อมเป็นอุปสรรคต่อการบังคับใช้กฎหมายตามรูปแบบ เช่นนี้หากรัฐสนับสนุนและรับรอง "คุณค่าของปทัสถานท้องถิ่น" ให้มีผลทางกฎหมายโดยยอมรับ "สิทธิชุมชน" โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม ในการบริหารจัดการทรัพยากรท้องถิ่นของตนเอง ชุมชนนั้นย่อมยากที่จะปฏิเสธ "ความรับผิดชอบร่วมกัน" (common responsibility) ต่อภาระหน้าที่ในการอนุรักษ์ฯ ของชาติ ด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่ง ณ ปัจจุบัน ชุมชนมักจะเพิกเฉยต่อความรับผิดชอบร่วมกันในการดูแลพิทักษ์สัตว์ป่า ด้วยอาจมองว่าเป็นเรื่องของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองเท่านั้น ด้วยเหตุนี้การส่งเสริมกฎจารีตฯ ให้สอดคล้องกับกฎหมายบ้านเมืองจึงเหมาะสมและจำเป็นต่อการพัฒนาระบบกฎหมายสัตว์ป่าต่อไป ในกรณีนี้สามารถเห็นได้จากรายงานการศึกษาเรื่อง Review of Statutory and Customary Law in the Xe Champhone, Ramsar Site, ในพื้นที่ประเทศ Lao PDR ซึ่งมีวัฒนธรรม ความเชื่อพื้นฐาน ที่สอดคล้องกับระบบความเชื่อดั้งเดิมของไทย (IUCN, 2013)⁵⁷

สรุป

⁵⁵ ภัทราวรรณ รัตนเกษตร "บทบาทของกฎหมายอย่างอ่อนกับการพัฒนามาตรกฎหมายในอนาคต (Role of soft law and the development of law)" พะเยาวิจัย 4 (มหาวิทยาลัยพะเยา 2558) หน้า 1110

⁵⁶ อ่างแล้ว ข้อที่ 2 หน้า 1110

⁵⁷ Moore, P., Pholsena, M., Phommachanh, K., and Glémet, R. *Review of Statutory and Customary Law in the Xe Champhone Ramsar Site, Lao PDR: Implications for a rights-based approach to conservation* (Vientiane, Lao PDR: IUCN, 2013).

รัฐอาศัยหลักอภิปไตยเหนือทรัพยากรฯเพียงเพื่อผูกขาดการบริหารจัดการฯไว้ที่ตัวเองเท่านั้น ซึ่งการผูกขาดนี้รัฐก็ได้มุ่งสงวนและรักษาไว้เพื่อประโยชน์สาธารณะเท่านั้น แต่ใช้สอยเอาประโยชน์จากสัตว์ป่าด้วยกัน การบริหารจัดการสัตว์ป่าโดยกฎหมายกระแสหลักถูกครอบงำด้วยแนวคิดทุนนิยม โดยการเปลี่ยนแปลงระบบความเชื่อในสิ่งมีชีวิตให้กลายเป็นวัตถุเพื่อการซื้อขายรองรับเศรษฐกิจเป็นสำคัญ แต่ไม่ได้ให้คุณค่ากับเหตุผลเชิงนิเวศวิทยาและศีลธรรมจรรยาเท่าที่ควร ถึงแม้ว่าด้วยบทกฎหมายสัตว์ป่าจะพยายามให้เหตุผลเชิงคุณค่าต่อระบบนิเวศ แต่กฎหมายฯไม่สามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของสังคมที่สนับสนุนทุนนิยมได้ การลักลอบล่าสัตว์ป่าจึงไม่สามารถหมดไปได้ โดยเฉพาะแนวคิดในการใช้อาณาแผ่นดินแต่เพียงอย่างเดียว ไม่เพียงพอต่อการปรับเปลี่ยนทัศนคติของผู้กระทำความผิดได้

การบริหารจัดการสัตว์ป่าโดยหลักพันธสัญญาธรรมชาติ (Ecological Covenant)

เนื้อหาในส่วนนี้มุ่งศึกษาคติความเชื่อตามแนวคิดวิญญาณนิยม (Animism) และหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่สามารถเชื่อมโยงการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับนกยูงทองซึ่งปรากฏในเอกสารทางพุทธศาสนาและถูกถ่ายทอดเป็นขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ของชุมชนและสังคม เพื่อนำมาอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ (ที่อยู่ในรูปแบบเชิงสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ) ในรูปแบบ “พันธสัญญาทางธรรมชาติ” (Ecological Covenant) ที่ผูกมัดปัจเจกบุคคลเข้าด้วยกันบนความเชื่อมั่นศรัทธาอันก่อเกิดเป็นภาระหน้าที่ ที่ต้องกระทำการใด ไม่กระทำการใด หรือละเว้นต่อสิ่งใด พันธสัญญาดังกล่าวนี้สมบูรณ์ มีผลบังคับจากการปฏิบัติสืบสานจากรุ่นสู่รุ่น ตราบเท่าที่ความเชื่อมั่นศรัทธานั้นๆ จะถูกเปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์นั้นไป พันธสัญญานี้ย่อมระงับไป

การบริหารจัดการสัตว์ป่าโดยหลักพันธสัญญาธรรมชาติเป็นการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมมาแต่ดั้งเดิมเพื่อใช้ควบคุมพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลในการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินรวม (Common properties) ให้เหมาะสมและยั่งยืน

ความเชื่อตามคติวิญญาณนิยม Animism (Graham Harvey, 2013)

ความเชื่อมั่นศรัทธาเป็นพลังที่ยิ่งใหญ่ แต่ความเชื่อมั่นงมงายนั่นโง่เขลา มนุษย์ (ศาสนา) ใช้ประโยชน์จากความเชื่อทางจิตวิญญาณเพื่อสร้างสรรค์และทำลายมาอย่างยาวนาน ในสังคมไทยหากกล่าวถึงคติความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณ ความศักดิ์สิทธิ์ ที่ยึดโยงกับความงมงายคงไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่หากกล่าวถึงความเชื่อมั่นศรัทธาต่อความศักดิ์สิทธิ์และจิตวิญญาณต่างๆ ที่ยึดโยงกับเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ ธรรมชาติอาจเป็นเรื่องใหม่ที่น่ายินดี (Original contribution) ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้ องค์ความรู้ทางวัฒนธรรมที่ส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ (traditional knowledge of environment)⁵⁸ มีความหมายเชิงคุณค่าวัฒนธรรม (Cultural value) ที่มีกฎหมายรับรองให้เป็น “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม”⁵⁹ ที่สืบต่อกันมาของไทย

⁵⁸ Linda Hogan “We call it tradition” in Graham Harvey (ed.) in The Handbook of Contemporary Animism (Routledge, NY, 2013) p. 19-20.

⁵⁹ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ เล่ม ๑๓๓ ตอนที่ ๑๙ก ราชกิจจานุเบกษา ๑ มีนาคม ๒๕๕๙

หากเปรียบเทียบกับสังคมตะวันตก (Western society) ความเชื่อตามแนวคิดแบบจิตวิญญาณนิยม (Animism) ถูกนำเสนอผ่าน Edward Burnett Tylor (1832-1917)⁶⁰ นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษ ในยุค '90 ที่กล่าวถึงระบบความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์ที่มองว่าสรรพชีวิตในโลกต่างมีจิตวิญญาณเป็นของตนเอง⁶¹ Tylor มิได้มองจิตวิญญาณนิยมที่ปะปนนำเสนอผ่านระบบศาสนาเท่านั้น (Religion) แต่ได้ศึกษาผ่านระบบความเชื่อของชนเผ่าท้องถิ่นต่างๆ (Fetishism) ที่มีรูปแบบพิธีกรรมและขนบธรรมเนียมทางจิตวิญญาณนิยม โดยไม่ได้มองสรรพชีวิตเป็นเพียง “วัตถุ” (Object) แต่มีจิตวิญญาณเป็นของตัวเอง (Subject) ซึ่ง Tylor ได้อธิบายไว้ภายใต้บริบทของคำว่า “วัฒนธรรม” “Culture,... is that complex whole which includes knowledge, beliefs, arts, morals, law, customs and any other capabilities, and habits acquired by [a human] as a member of society”⁶² ซึ่งในยุคปัจจุบันมุมมองของ Tylor ได้ถูกนำมาผสมผสานกับแนวคิดเชิงนิเวศ (Environmentalism) โดยเฉพาะในกลุ่มนิเวศเชิงลึก (Deep Ecology)⁶³ ที่มองทุกสรรพชีวิตในโลกธรรมชาติมีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน มิได้เป็นวัตถุที่แตกแยกจากกัน ซึ่งจิตวิญญาณเชิงนิเวศ (Ecological spirituality)⁶⁴ นี้มิได้หมายความถึงความรู้สึก (Sensitivity) ที่ถูกอธิบายโดยนักสิทธิสัตว์เท่านั้น แต่รวมถึง องค์รวมของระบบนิเวศทุกระบบโลกที่อาจไม่มีความรู้สึกแต่มีชีวิต มีคุณค่าในตัวเอง

พันธสัญญาทางธรรมชาติ -ฝั- โครงการแข่งน้ำ-แข่งน้ำพระพัทธ์

มาตรา ๓ “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” หมายความว่า ความรู้ การแสดงออก การประพฤติปฏิบัติ หรือทักษะ ทางวัฒนธรรมที่แสดงออกผ่านบุคคล เครื่องมือ หรือวัตถุ ซึ่งบุคคล กลุ่มบุคคล หรือชุมชน ยอมรับและรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน และมีการสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งโดยอาจมีการปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน

มาตรา ๔ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ได้รับการส่งเสริมและรักษาตามพระราชบัญญัตินี้ ต้องมีลักษณะอย่างหนึ่งอย่างใด ดังต่อไปนี้

- (๑) วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
- (๒) ศิลปะการแสดง
- (๓) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล
- (๔) ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- (๕) งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- (๖) การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว
- (๗) ลักษณะอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจะเข้าลักษณะใดตามวรรคหนึ่ง ให้เป็นไปตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

⁶⁰ Edward B. Tylor, *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom* Volumes 2 (London: John Murry, 1871)

⁶¹ Graham Harvey, *Animism Respecting the Living World* (Columbia University Press, New York, 2006) p. 180-183.

⁶² James L. Peacock, *the Anthropological Lens: Harsh Light, Soft Focus* (2 eds., Cambridge, Cambridge University Press, 2001) p. 3.

⁶³ Arne Naess, *Ecology, community and lifestyle: Outline of an Ecosophy* in translated by David Rothenberg (Cambridge University Press, 1989).

⁶⁴ David R. Kinsley, *Ecology and Religion: Ecological Spirituality in Cross-cultural Perspective* (Prentice Hall, 1995).

“พันธสัญญา” (Covenant) เป็น “ข้อตกลง” (Convention) ที่เก่าแก่ก่อนที่จะมีคำว่า “สัญญา” (Contract)⁶⁵ ซึ่งยึดโยงกับศาสนา พันธสัญญานี้ก่อให้เกิดภาวะผูกพันทางศีลธรรมที่ต้องกระทำการใดหรือไม่กระทำการใดหรืองดเว้นต่อสิ่งใด ตามที่ได้แสดงเจตจำนงไว้ โดยพันธสัญญาผูกมัดปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลด้วยความเชื่อมั่นศรัทธาต่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ตามระบบความเชื่อนั้นๆ ซึ่งยังคงปรากฏอยู่ในปฏิบัติในสังคมต่างๆ นับแต่โบราณมาจนถึงปัจจุบัน

“covenant is a morally informed agreement or pact based on voluntary consent and mutual oaths or premises, witnessed by the relevant higher authority, between peoples or parties having independent though not necessarily equal status, that provides for joint action or obligation to achieve defined ends (limited or comprehensive) under conditions of mutual respect which protect the individual integrities of all the parties to it.”⁶⁶ [ผู้วิจัยแปล: พันธสัญญาเป็นการประกาศโองการหรือคำปฏิญาณทางศีลธรรม หรือ ข้อตกลงเข้าร่วมกันของกลุ่มคนเพื่อกระทำการใด ๆ ด้วยใจสมัครโดยประกอบด้วยการกล่าวสัจจะสาบานหรือคำมั่นสัญญาร่วมกันโดยอ้างอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นพยาน พันธสัญญาเกิดขึ้นได้ทุกฝ่ายอย่างอิสระไม่จำกัดด้วยสถานะของคู่สัญญา ข้อพันธสัญญาก่อให้เกิดการกระทำหรือความรับผิดชอบร่วมกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน (ไม่ว่าจะเพื่อยุติหรือก่อให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้น) ภายใต้เงื่อนไขในการเคารพซึ่งกันและกัน (กัลยาณมิตร) เพื่อปกป้องความมั่นคงสามัคคีของสมาชิกและของกลุ่ม]

ดังนั้นหากกล่าวโดยสรุป “พันธสัญญา” (Covenant) อาจจะเป็นคำประกาศโองการ หรือ คำปฏิญาณ ซึ่งเป็นการแสดงเจตจำนงฝ่ายเดียว หรือ ข้อผูกมัดใดๆ ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดๆก็ตาม เพื่อกระทำการใดหรือไม่กระทำการใดหรืองดเว้นต่อสิ่งใดอันเป็นหลักการร่วมกัน ที่ก่อให้เกิดความรับผิดชอบทางศีลธรรมโดยอาศัยอำนาจศักดิ์สิทธิ์เป็นพยานตามความเชื่อนั้นๆ ซึ่ง Covenant มีนัยยะที่แตกต่างกับการก่อเกิดของหลักสัญญาทั่วไป (Legal contract) ที่เปิดเสรีในการเข้าสัญญาโดยอาศัยการแสดงคำเสนอและคำสนองเท่านั้น โดยอิสระไม่มีข้อจำกัดทางศีลธรรม ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผลลัพธ์ของหลักการเข้าทำสัญญาด้วยความสมัครใจ อาจก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ประเทศที่ใช้ระบบกฎหมาย Civil Law จึงแก้ไขโดยการตรากฎหมายเพื่ออุดช่องว่างดังกล่าว (เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. ๒๕๔๐ หรือ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙⁶⁷ เป็นต้น)

⁶⁵ Daniel J. Elazar, *Covenant and Civil Society: The Constitutional Matrix of Modern Democracy*, the *Covenant Tradition in Political Volume IV* (Transaction Publishers, New Brunswick, 1998) p. 8-10.

⁶⁶ *Ibid.*, p 8-10.

⁶⁷ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ เล่ม ๑๓๓ ตอนพิเศษ ๖๑ ง ราชกิจจานุเบกษา ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๙ (ข้อสังเกต: กรณีเกษตรพันธสัญญานั้น หากเกิดขึ้นจากความสมัครใจและกำหนดข้อความที่มุ่งเน้นศีลธรรม เช่น มุ่งเน้นการช่วยเหลือเกษตรกรรายย่อย ส่งเสริมอาชีพ โดย

หากจะพิจารณาโดยละเอียดแล้วนั้น “การผูกมัดโดยพันธสัญญา” ปรากฏปะปนอยู่ในวัฒนธรรม ลัทธิฮินดู-พราหมณ์-พุทธ ที่ส่งผ่านกันต่อมาเรื่อยๆ ซึ่งในประเทศไทยโดยเฉพาะในชนบทรอบเนียม โบราณราชประเพณี ปรากฏให้เห็นได้ในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์ (ถือน้ำพระพิพัฒน์-แข่งน้ำพระพิพัฒน์) ซึ่งเป็นพิธีกระทำสัตย์สาบาลต่อกษัตริย์ ตามคติความเชื่อพราหมณ์ โดยมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ปรากฏจารึกที่รอบประตูศิลา ณ โบราณสถานพิมานอากาศ เมืองนครธม ประเทศกัมพูชา⁶⁸ โดยพิธีสาบาลนี้ ถูกจารึกเป็นภาษาสันสกฤตไว้ว่า “วระ วทุสปติชญา” (พระพิพัธประติชญา) ซึ่ง จิตร ภูมิศักดิ์ได้ถอดความหมายว่า “พิพัธ” แปลว่า “ผูกมัด” และ “ประติชญา” แปลว่า “สาบาล” ซึ่งตรงกับคำไทยที่ใช้ เช่นเดียวกับภาษาบาลีว่า “พิพัธประติชญา” หรือแปลรวมว่า “คำสาบาลผูกมัด”⁶⁹ ซึ่งการกล่าวโอการสาบาลผูกมัดเช่นนี้ยึดโยงกับหลักการ “ธรรมะ” อันถือเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์สูงสุด

“ธรรมะ หรือ กฎธรรมชาติ” เมื่อใช้กับธรรมชาตวิทยา นิเวศวิทยา และจักรวาลวิทยา เป็น “กฎนิรันดร” ที่กำหนดบังคับมนุษย์ให้ดำเนินตาม⁷⁰ (เช่น กลางวันและกลางคืนผูกมัดให้มนุษย์ตื่นและหลับ เป็นกฎนิรันดร ไม่จำกัดด้วยเขตแดนประเทศ หรือเจ้าผู้ปกครองใดๆ) ซึ่ง ประภัสสร เสริยกัญญา ได้อธิบายในมติจักรวาลวิทยา ว่า “ธรรมะ” เป็นกฎนิรันดรที่บำรุงรักษาโลก ซึ่งชาวอินเดียโบราณเชื่อว่าโลกดำเนินไปตามกฎระเบียบบางอย่างที่ยั่งยืนและบำรุงรักษาโลกไว้ กฎระเบียบนี้เป็นหลักที่มีอยู่ในธรรมชาติของสิ่งต่างๆ และมีเทพทั้งหลายเป็นผู้พิทักษ์ “ธรรมะ” ดังนั้นหากมนุษย์ประพฤติตนให้สอดคล้องกับระเบียบของจักรวาลแล้ว สิ่งต่างๆ ก็จะได้รับผลที่ดีในโลกหน้าที่เขาจะต้องกลับมาเกิดใหม่อีก หากเขาปฏิบัติตรงกันข้ามกับ “ธรรมะ” ก็จะเป็น “อธรรมะ” และจะได้รับผลร้ายในโลกหน้า⁷¹ ดังนั้นเมื่อก้าวถึงสภาพบังคับด้านจิตใจ (ยินยอม สมครใจ) ประภัสสรฯ ชี้ว่า “ธรรมะ” หมายถึง “พันธะ” ที่ผูกพันทุกคนที่ต้องการให้การกระทำของเขามีผล ยอมอยู่ภายใต้กฎเหล่านี้ซึ่งครอบครองจักรวาลและจะนำทางชีวิตของเขาไปอย่างมั่นคง พันธะนั้นจึงเป็นหน้าที่ของเขา”⁷²

ในเชิงประวัติศาสตร์กฎหมาย (Thai Jurisprudence) เมื่อหลัก “ธรรมะ” ได้ผ่านวัฒนธรรมฮินดู-พราหมณ์-มอญ เข้ามาสู่วัฒนธรรมกฎหมายของสยามประเทศในรูปแบบของ “พระธรรมศาสตร์”⁷³ เช่นนี้แนวคิดเรื่อง “ธรรม” ได้ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง “พระธรรมสารท”⁷⁴ โดยอาจเปรียบได้กับ “รัฐธรรมนูญ” ในปัจจุบัน ซึ่งถือเป็นกฎหมายสูงสุดที่ผู้ปกครองรัฐต้องยึดถือและปฏิบัติตาม ประภัสสรฯ วิเคราะห์ แนวคิด “ธรรม” และ “กฎหมาย” ในพระธรรมศาสตร์ไทยกล่าวถึงที่มาคล้ายคลึงกับฮินดูว่าเป็นกฎระเบียบของจักรวาลอันศักดิ์สิทธิ์ แต่พระธรรมศาสตร์ไทยไม่ได้ยึดถือตามศาสนาฮินดู เพราะยึดถือ

ไม่ก่อให้เกิดภาระหน้าที่กับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมากเกินไป เช่นนี้ ข้อตกลงนี้อาจมีลักษณะเป็นพันธสัญญา (covenant) ตามความหมายที่ได้กล่าวมานี้)

⁶⁸ จิตร ภูมิศักดิ์ โองการแข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทย กลุ่มน้ำเจ้าพระยา (พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ พ.ศ. 2547) น. 4-5

⁶⁹ อ้างแล้ว น. 5

⁷⁰ ประภัสสร เสริยกัญญา “ธรรมะ ในฐานะหลักการของกฎหมายตราสามดวง” (๒๕๕๒) ดุลพาห เล่ม ๒ ปีที่ ๕๖ พฤษภาคม-สิงหาคม น. ๑๔๘-๑๖๖.

⁷¹ ประภัสสร เสริยกัญญา “ธรรมะ ในฐานะหลักการของกฎหมายตราสามดวง” (๒๕๕๒) ดุลพาห เล่ม ๒ ปีที่ ๕๖ พฤษภาคม-สิงหาคม น. ๑๕๐.

⁷² อ้างแล้ว

⁷³ อ้างแล้ว น. ๑๕๘.

⁷⁴ สถาบันปรีดี พนมยงค์, กฎหมายตรา ๓ ดวง เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, ๒๕๔๘) น. ๗

มาศานาพุทธ และพระไตรปิฎก ดังนั้นหลัก “ธรรมศาสตร์แบบไทย” จึงยังคงมีความศักดิ์สิทธิ์แบบฮินดู แต่ปรับเปลี่ยนกฎระเบียบของจักรวาล ให้เป็นไปตามกฎธรรมชาติ ซึ่ง ประภัสสรฯ เห็นว่านั่นคือ “หลักกรรม”⁷⁵ โดย “หน้าที่ หรือภาระผูกพัน” ได้ถูกลดลงเป็น “ความยุติธรรม” ซึ่งเป็นหน้าที่เฉพาะของ กษัตริย์ภายใต้บริบทของ “ธรรมราชา”⁷⁶ หรือ กษัตริย์ผู้ทรงธรรม⁷⁷

ธัญญา สังขพันธานนท์ ได้เชื่อมโยงให้เห็นว่า วาทกรรมธรรมราชานี้เป็นต้นแบบที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันระหว่างสภาวะธรรมชาติสิ่งแวดล้อมกับธรรมะและพฤติกรรมมนุษย์ โดยเฉพาะผู้ปกครอง เช่น เมื่อผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในธรรม จะเกิดการแปรปรวนทั้งสังคมบ้านเมืองและทางธรรมชาติ เพราะทุกสรรพชีวิตต่างพึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งแนวคิดแบบองค์รวมนี้เป็นกระบวนการที่ศรัทธาสำนึกเชิงนิเวศแนวพุทธ⁷⁸ หรือ “จริยธรรมสิ่งแวดล้อมแบบพุทธ”⁷⁹ อย่างชัดเจน

หากพิจารณาร่องรอยของ “หลักธรรมะ” เชิงสิ่งแวดล้อมแนวพุทธศาสนานี้ ยังคงปรากฏในกฎหมายตราสามดวงด้วยเช่นกัน เช่นหลักทศพิธราชธรรม, หลักกอคติ ๘ ประการ, หลัก ศีล ๕ ศีล ๘ และหลักเมตตากฎา เป็นต้น⁸⁰ ซึ่งร่องรอยลักษณะนี้ มิได้ปรากฏหลงเหลือในกฎหมายสมัยปัจจุบันแต่ประการใด ซึ่งจากที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 กฎหมายกระแสหลัก (พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองฯ พ.ศ. ๒๕๓๕) เพิกเฉยต่อกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมจรรยา แบ่งแยก “กฎเกณฑ์ของรัฐ” ออกจาก “หลักธรรมะ หรือ หลักธรรมชาติ” โดยความจริงแล้วหลักธรรมต่างๆ ที่สอดคล้องกับการละเว้นการฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียน หลักความเมตตา ต่างๆ เหล่านี้เป็นพื้นฐานความดีงามที่สังคมถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ แต่กลับถูกลดคุณค่าลงโดยยึดแต่ตัวบทกฎหมายซึ่งเป็นอักษร โดยในท่ามกลางความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ตัวบทกฎหมายที่แข็งกระด้างเหล่านั้นเป็นแต่เพียงข้อบังคับที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งมากกว่าการปฏิบัติตาม ดังนั้นเมื่อพลเมืองของรัฐไม่ยินยอมที่จะปฏิบัติตามโดยสมัครใจ การตื้อแพ่งไม่สนับสนุนจึงเกิดขึ้นตามมา

การละเว้นการฆ่า ไม่เบียดเบียนสัตว์ เป็นกฎหมายศีลธรรมถือปฏิบัติในหมู่นักบวช แต่เมื่อมีการเผยแพร่ต่อผู้ที่เชื่อมั่นศรัทธา กฎศีลธรรมกลายเป็น “กฎจริยธรรม”⁸¹ นี้ผูกมัดเป็นพันธสัญญา โดยผู้นั้นสมัครใจกระทำการใด ไม่กระทำการใด หรือ งดเว้นต่อสิ่งใด

ความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายนโยบายกับวัฒนธรรมล้านนา

ล้านนาเป็นดินแดนที่มีความทับซ้อนของวัฒนธรรมที่หลากหลายมาอย่างยาวนานนับแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตามร่องรอยความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับนโยบายนโยบายที่แสดงออกในเชิงสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ก็ยังสามารถเห็นได้เป็นที่ประจักษ์ โดยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับนโยบายนโยบายที่ถูกถ่ายทอดผ่าน

⁷⁵ ประภัสสร เจริญปัญญา “ธรรมมะ ในฐานะหลักการของกฎหมายตราสามดวง” (๒๕๕๒) ดุลพาท เล่ม ๒ ปีที่ ๕๖ พฤษภาคม-สิงหาคม น. ๑๕๘.

⁷⁶ อ่างแก้ว น. ๑๕๙.

⁷⁷ ธัญญา สังขพันธานนท์, *วรรณคดีสี่เขียว* (ปฐมธานี : สำนักพิมพ์นาค, ๒๕๕๖) น. ๑๕๒-๑๕๓.

⁷⁸ ธัญญา สังขพันธานนท์, *วรรณคดีสี่เขียว* (ปฐมธานี : สำนักพิมพ์นาค, ๒๕๕๖) น. ๑๖๕.

⁷⁹ อ่างแก้ว น. ๑๖๘.

⁸⁰ ประภัสสร เจริญปัญญา “ธรรมมะ ในฐานะหลักการของกฎหมายตราสามดวง” (๒๕๕๒) ดุลพาท เล่ม ๒ ปีที่ ๕๖ พฤษภาคม-สิงหาคม น. ๑๖๒-๑๖๓.

⁸¹ กฎจริยธรรม (Code of Conduct) คือกฎเกณฑ์ที่ยึดถือโดยไม่จำเป็นต้องมีสถานะเป็นนักบวช

มิติเชิงประวัติศาสตร์ สามารถสืบค้นย้อนหลังกลับไปถึงหลักฐานทางโบราณคดีในวัฒนธรรมจีน⁸² และอินเดียโบราณ (ราชวงศ์โมริยะ Maurya Dynasty)⁸³ ที่ถูกส่งผ่านทางวัฒนธรรมการเมือง การปกครอง พุทธศาสนา ความเชื่อดั้งเดิม โดยผ่านการยึดถือปฏิบัติของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากจีน/อินเดีย/พม่า และได้เผยแพร่เข้ามาสู่ดินแดนอาณาจักรล้านนา⁸⁴ ตั้งแต่การก่อกำเนิดราชอาณาจักร⁸⁵ เช่น มีร่องรอยทางโบราณวัตถุ คือ ลวดลายนกกยูงที่ปรากฏใน “ไทเขียนลายสีดำใต้เคลือบ” ศิลปะล้านนา (พ.ศ. 20-21) ณ เตาเวียงกาหลง อ.เวียงป่าเป้า จ. เชียงราย ณ พิพิธภัณฑ์วัดศรีโคมคำ จ. พะเยา หรือร่องรอยทางจิตรกรรมรูปนกกยูง ในศิลปะจีน ปรากฏภายในอุโมงค์ที่ 1 วัดอุโมงค์ เชียงใหม่⁸⁶ ซึ่งอุโมงค์ดังกล่าว ถือว่ามีความเก่าแก่ที่สุดของล้านนา และลวดลายของจิตรกรรมสะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานของศิลปะจีน สมัยราชวงศ์หยวน-หมิง และลวดลายศิลปะพม่า⁸⁷

นกกยูงเป็นสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ตามคติความเชื่อทางศาสนา

นกกยูงผูกพันกับเรื่องราวต่างๆ ตามคติความเชื่อทางศาสนา มาแต่โบราณ ซึ่งล้านนาได้รับอิทธิพลความเชื่อนี้มาโดยผ่านตำนานทางพุทธศาสนา⁸⁸ แบบอินเดีย-ลังกาโบราณ ซึ่งนกกยูงแสดงถึงอำนาจบารมี ร่ำรวยมั่งคั่ง เปรียบดุจตั้งแสงแรงกล้าขององค์พระอาทิตย์⁸⁹ ความสำคัญของ “พญานกกยูงทอง” ตามพุทธประวัติปรากฏเป็นอัครจรรยศักดิ์สิทธิ์ กล่าวไว้ในพระไตรปิฎก อรรถกถา โมรชาดกที่ ๙ และมหาโมรชาดก⁹⁰ (ซึ่งทั้งสองบทมีความแตกต่างกันในรายละเอียดและการอธิบายประเด็นสำคัญ) ที่สร้างอิทธิพลความเชื่อต่อนกกยูงทองศักดิ์สิทธิ์และผู้ศรัทธาชาวพุทธล้านนาเป็นมาก ปรากฏร่องรอยหลักฐานต่างๆ ในลักษณะพระเครื่องสืบต่อกันเรื่อยมา⁹¹ หรือในคติความเชื่อท้องถิ่นในแบบศิลปะพม่า-ไทใหญ่ จะพบปรากฏในเครื่องรางของขลัง ที่เรียกว่า “มหาเทวะโอสถ ยาขุนเดือน ขุนตะวัน”⁹²

⁸² Li Xian Yao and Luo Zhewen, *China's Museums* (Cambridge University Press, Cambridge, 2010) p 193.

⁸³ John McLeod, *The History of India* (Greenwood Histories of Modern Nation, Westport, Praeger, 2002) p. 1-2: Chandragupta Maurya (c. 324–300 BCE), Bindusara (c.300–272 BCE) and Asoka (c.272–233 BCE).

⁸⁴ อุดม รุ่งเรืองศรี, *วรรณกรรมล้านนา* (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546) น. 7

⁸⁵ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา* (พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2544) น. 101-104

⁸⁶ สุรัชย์ จงจิตงาม, *ล้านนา Art & Culture* (นนทบุรี : อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์ จำกัด, 2555, น. 33

⁸⁷ อ่างแล้ว น. 32

⁸⁸ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา* (พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2544) น. 7.

⁸⁹ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, *นกกยูง : พุทธสัญลักษณ์ล้านนา* (2559) <<http://www.sri.cmu.ac.th>>

⁹⁰ บรรศักดิ์ อวรรณโณ *บทสวดพระปริตรเพื่อชีวิตที่เป็นมงคล* (กรุงเทพฯ : มูลนิธินักศึกษาศาสนาบ้านพระปกเกล้าเพื่อสังคม, ๒๕๕๙) น. ๔๓.

⁹¹ เช่น บทสวดคาถาพญานกกยูงทอง โมระปริตร, พระปิดตาเกี่ยวทรัพย์ หลังนกกยูง คุรุบาตรี วัดบ้านเป้า อ.บ้านเป้า จ.

ลำปาง, นกกยูงทองเรียกทรัพย์ คุรุบาสิทธิ อภิวัฒน์ โฉม วัดต้นเตื่อ อ. แม่สาย จ. เชียงใหม่, เหริยญนกกยูงทอง หลวงพ่อไพบูลย์ สุ่มงค์โล วัดอนาลโย อ.เมือง จ.พะเยา, เหริยญนกกยูง โมระปริตร คุรุบาอริยชาติ วัดแสงแก้วโพธิญาณ จ.เชียงราย, เหริยญพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ปลุกเสกโดยหลวงพ่อบุสสิม พุทธาจาโร สำนักสงฆ์ถ้ำผาปล่อง อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ เป็นต้น

⁹² มหาเทวะโอสถ ยาขุนเดือน ขุนตะวัน (เหนมินละมินเช) พระอาจารย์อภิวัฒน์ อินทวณโณ วัดทุ่งโป่ง(พระเจ้าระแข่ง) อ. เมืองปาย จ.แม่ฮ่องสอน

เอกสารที่บ่งบอกถึงลักษณะของนกยูงทอง คงมีร่องรอย ในไตรภูมิโลกวิจรณยถา (2326) พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ซึ่งไว้ในเอกสารโบราณนี้ มีใจความกล่าวพรรณนาลักษณะของนกยูงว่า “...มีพรรณอร่ามเรืองเหลืองเป็นสีทอง ระหว่างปีกทั้งสองนั้นวิจิตรไปด้วยสีแดงดั่งแสงชาด เนตรทั้งสองนั้นแดงประหลาดแลดั่งผลมะกล่ำ จะงอยปากนั้นแดงก่ำดั่งสีแก้วประพาฬ ดูโหนงามนั้น...”⁹³ และนกยูงทองดังกล่าวนี้ได้รับการนำมาเปรียบเทียบกับทางเลือกใช้ทรัพยากรธรรมชาติ “ที่ดิน” ปรากฏในตำราคุณลักษณะที่ดินล้านนาด้วยเช่นกัน คือ “ดินที่ใด สันฐานดั่งผิวนกยูง อยู่ที่นั้นมีข้าวของเงินค่าสัมปตติมาก เศษยศักดิ์ดีมาก จักได้เมียเจ็ดคน”⁹⁴

นกยูงเป็นสัญลักษณ์ของผู้ปกครองในยุคพม่า

นกยูงเป็นสัญลักษณ์แห่งผู้ปกครองชาวพม่าที่ปกครองล้านนา ตามประวัติศาสตร์เมื่อล้านนาตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า (พ.ศ. 2101-2317)⁹⁵ โดยเฉพาะช่วงที่ 2 พ.ศ. 2207-2317 ซึ่งราชสำนักพม่ามิได้ปล่อยให้เจ้านายล้านนาปกครองกันเองอย่างเช่นแต่เดิม แต่ได้ส่งผู้ปกครองชาวพม่ามาปกครองแทน โดยอิทธิพลทางการเมืองและการปกครองของผู้ปกครองชาวพม่าในยุคนี้เป็นการกำกับบังคับบัญชาซึ่งขยายไปทั่วล้านนาแม้แต่หัวเมืองเล็กด้วย เช่น สมัยกษัตริย์ปิตดาเลได้แต่งตั้ง “แมน 5 คนพี่น้อง” ไปปกครองเมืองพะเยา เมืองพาน เมืองเทิง เมืองซลาวและเมืองล่อ⁹⁶

สร้อยดี อ่องสกุล อธิบายถึงการที่ราชสำนักพม่ากำหนดนโยบายส่งขุนนางพม่ามาปกครองในทุกระดับ ได้แก่ เมียวหุ่่น เซคคาย นาซ่าย นาซวา⁹⁷ ซึ่งตลอดระยะเวลาที่พม่าปกครองล้านนานั้น วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับนกยูงได้ถูกเผยแพร่หยั่งรากลงดินแดนล้านนามากขึ้น ดังจะเห็นได้จาก วัดที่มีศิลปะพม่าหรือเจ้านายพม่าสร้างไว้จะมีสัญลักษณ์นกยูงปรากฏเหนือวิหาร เช่น วิหารวัดพันเตา ต.ศรีภูมิ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ซึ่งเป็นศิลปะแบบพม่าที่ใช้แสดงถึงผู้ปกครอง ซึ่งสัญลักษณ์รูปนกยูงต่างๆที่ปรากฏตามวัดและวิหารดังเช่นนี้อาจสันนิษฐานได้ว่าระยะเวลากว่า ๑๐๐ ปี ที่พม่าปกครองล้านนาจะมีอิทธิพลต่อคติความเชื่อที่ยกย่องนกยูงเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจ ความรุ่งเรือง⁹⁸

การอนุรักษ์นกยูงภายใต้คติความเชื่อ

กลุ่มอนุรักษ์นกยูงไทย บ้านก๊วแก้ว ก่อเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันอย่างมีส่วนร่วมและด้วยความสมัครใจ ประกอบด้วยสมาชิกหลากหลายอายุและอาชีพ ประมาณ 40 คน ได้แก่ พระสงฆ์ (พระประจักษ์ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีรัตนสุदारาม) ผู้นำชุมชน (ครูบุญ วัชระ ศรีคำตัน) หัวหน้าและเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ เจ้าพนักงานปกครองท้องถิ่น สมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเยาวชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปกป้องคุ้มครองและลดความขัดแย้งระหว่างนกยูงที่ลงมาจากเขตป่าอนุรักษ์และชุมชนเกษตรกรรมในพื้นที่ดังกล่าว โดยริเริ่มบริหารจัดการพื้นที่บางส่วนของสมาชิกเพื่อกันเป็นเขตกันชน

⁹³ พระยาธรรมปรีชา (แก้ว), ไตรภูมิโลกวิจรณยถา ฉบับที่ 2 เล่ม 1, หน้า 200

⁹⁴ สนั่น ธรรมธิ ร้อยสาระ สรรพล้านนาคดี (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ส่งเสริมวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๗) น.๒๐

⁹⁵ สร้อยดี อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา (พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2544) น. 223-252

⁹⁶ สร้อยดี อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา (พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2544) น. 245

⁹⁷ อ้างแล้ว น. 246.

⁹⁸ อุดม รุ่งเรืองศรี, ศ.ดร., วรรณกรรมล้านนา (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, ๒๕๔๗) น. ๙.

(Buffer zones) ซึ่งได้จัดให้มีแหล่งน้ำและอาหารเพื่อกระชับพื้นที่ที่มีนกยูงกระจายการหากินไปในพื้นที่อื่น ๆ อันจะสร้างความเดือดร้อนรำคาญแก่ชุมชนเป็นวงกว้างมากยิ่งขึ้น

จากการลงพื้นที่วิจัยและสัมภาษณ์เชิงลึกวิเคราะห์ได้ว่ากลุ่มสมาชิกมีความเชื่อเดียวกันว่านกยูงที่ป่าแห่งนี้เป็นลูกหลานของนกยูงของพญาลอ จ้าวเมืองเวียงลอในอดีตจึงเป็นนกยูงศักดิ์สิทธิ์ หากผู้ใดทำร้ายหรือฆ่าจะมีภัยอันตรายแก่ผู้นั้นและครอบครัว คติความเชื่อเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์นี้ได้รับการสนับสนุนและถ่ายทอดผ่านวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา เช่น ซอพระลอเดินดง เป็นบทที่กล่าวถึงความหลากหลายทางชีวภาพในเขตป่าระหว่างเมืองลอกจากเมืองสรอง⁹⁹ (อุตม รุ่งเรืองศรี:2547.565-567) หรือ คราวซอ (คำว) หงส์หิน ใน “บทชมป่า” ซึ่งพรรณนาถึงนกชนิดต่างๆ และนกยูงด้วยเช่นกัน¹⁰⁰(อุตม รุ่งเรืองศรี: 2547.503-504)

คติความเชื่อล้านนาเรื่องอำนาจ “ผี” ในที่นี้หมายความถึง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีอารักษ์ ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ครูบาอาจารย์ ซึ่งเป็นสภาพบังคับก่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำ เลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะ (สนั่น ธรรมธิ:2557.38)

สรุป

“หลักพันธสัญญาเชิงนิเวศ” (Ecological covenant) เป็นองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์นกยูงป่าของชุมชนเป้าหมายถูกผูกโยงไว้กับคติความเชื่อท้องถิ่นด้วยอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏตามคำสาปแช่งเป็นสภาพบังคับโดยมีวัตถุประสงค์ให้เกิดการข่มขู่ใจตนเองไม่ลักลอบล่านกยูงป่า ซึ่งเห็นว่า อำนาจความศักดิ์สิทธิ์ก่อให้เกิดหน้าที่โดยสมัครใจในการหลีกเลี่ยงการทำร้ายนกยูง

อภิปรายสรุปผลการวิจัย

ในการศึกษานี้คติความเชื่อตามแนวคิดวิญญาณนิยม Animism เป็นองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมที่ส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ (traditional knowledge of environment)[28] มีความหมายเชิงคุณค่าวัฒนธรรม (Cultural value) ที่มีกฎหมายรับรองให้เป็น “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม”[29] ที่สืบต่อกันมาของไทย

หากเปรียบเทียบกับสังคมตะวันตก (Western society) ความเชื่อตามแนวคิดแบบจิตวิญญาณนิยม (Animism) ถูกนำเสนอผ่าน Edward Burnett Tylor (1832-1917)[30] นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษในยุค '90 ที่กล่าวถึงระบบความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์ที่มองว่าสรรพชีวิตในโลกต่างมีจิตวิญญาณเป็นของตนเอง[31] Tylor มีได้มองจิตวิญญาณนิยมที่ปะปนนำเสนอผ่านระบบศาสนาเท่านั้น (Religion) แต่ได้ศึกษาผ่านระบบความเชื่อของชนเผ่าท้องถิ่นต่างๆ (Fetishism) ที่มีรูปแบบพิธีกรรมและขนบธรรมเนียมทางจิตวิญญาณนิยม โดยไม่ได้มองสรรพชีวิตเป็นเพียง “วัตถุ” (Object) แต่มีจิตวิญญาณเป็นของตัวเอง (Subject) ซึ่ง Tylor ได้อธิบายไว้ภายใต้บริบทของคำว่า “วัฒนธรรม” ดังนี้ [ผู้วิจัยแปล: วัฒนธรรม...คือ องค์ภาพที่สลับทับซ้อนกัน ซึ่งรวมทั้ง องค์ความรู้, คติความเชื่อ, ศิลปะ, คุณธรรม, กฎหมาย, ขนบธรรมเนียมต่างๆ และศักยภาพทางช่างฝีมือทั้งหลาย, ทักษะความชำนาญที่ถูกหลอมรวมกัน [โดยมนุษย์] อันถือว่าเป็นส่วนหนึ่งในสังคม] [32] ซึ่งในยุคปัจจุบันมุมมองของ Tylor ได้ถูกนำมาผสมผสานกับแนวคิดเชิงนิเวศ (Environmentalism) โดยเฉพาะในกลุ่มนิเวศเชิงลึก (Deep

⁹⁹ อ้างแล้ว น.๕๖๕-๕๖๗.

¹⁰⁰ อ้างแล้ว น. ๕๐๓-๕๐๔.

ecology)[33] ที่มองทุกสรรพชีวิตในโลกธรรมชาติมีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน มิได้เป็นวัตถุที่แตกแยกจากกัน ซึ่งจิตวิญญาณเชิงนิเวศ (Ecological spirituality)[34] นี้มิได้หมายถึงความถึงความรู้สึก (Sensitivity) ที่ถูกอธิบายโดยนักสิทธิสัตว์ (Animal rights) เท่านั้น แต่ยังมองถึงองค์รวมของระบบนิเวศทุกๆระบบของโลกที่อาจไม่มีความรู้สึกแต่มีชีวิตและมีคุณค่าในตัวเอง (Intrinsic value) ด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามธรรมชาติ ถูกสร้างขึ้นขึ้นในลักษณะ “พันธสัญญา” (Covenant) ซึ่งเป็น “ข้อตกลง” (Convention) ที่เป็นบ่อเกิดของหลักการสัญญาต่างๆก่อนอิทธิพลของระบบตัวอักษรหรือ “สัญญา” (Contract) [35] ตามระบบกฎหมายที่จำต้องอาศัยหลักฐานเพื่อฟ้องร้องดำเนินคดี

ดังนั้นลักษณะเด่นของการใช้ประโยชน์จากพันธสัญญานั้นจึงครอบคลุมรองรับข้อตกลงต่างๆ ได้มากกว่าหลักสัญญาทางกฎหมาย กล่าวคือ หลักพันธสัญญาซึ่งยึดโยงกับคติความเชื่อศาสนา อำนาจศักดิ์สิทธิ์ หลักศีลธรรม ความดีงาม และบังคับใช้โดยคำสาปแช่ง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนในวัฒนธรรมสยามโบราณ คือ “โองการแข่งน้ำ-แข่งน้ำพระพิพัทธ์” หรือคำกล่าวสัจจะสาบานตามหลักศาสนาต่างๆก่อนสืบพยาน เป็นต้น พันธสัญญานี้ก่อให้เกิดภาระผูกพันทางศีลธรรม (ความภักดี กตัญญู) ที่ต้องกระทำการใดหรือไม่กระทำการใดหรืองดเว้นต่อสิ่งใด ตามที่ได้แสดงเจตจำนงไว้ โดยพันธสัญญาผูกมัดปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลด้วยความเชื่อมั่นศรัทธาต่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ตามระบบความเชื่อนั้นๆ ซึ่งยังคงปรากฏถึงปฏิบัติในสังคมต่างๆ นับแต่โบราณมาจนถึงปัจจุบัน

การใช้ประโยชน์จากหลักพันธสัญญามีได้มีแต่ในวัฒนธรรมสยามเท่านั้น แต่ปรากฏในวัฒนธรรมการเมืองตะวันตกด้วยเช่นกัน

Daniel J. Elazar ให้ความหมายว่า [ผู้วิจัยแปล: พันธสัญญาเป็นการประกาศโองการหรือคำปฏิญาณทางศีลธรรม หรือ ข้อตกลงเข้าร่วมกันของกลุ่มคนเพื่อกระทำการใดๆด้วยใจสมัครโดยประกอบด้วยกรกล่าวสัจจะสาบานหรือคำมั่นสัญญาร่วมกันโดยอ้างอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นพยาน พันธสัญญาเกิดขึ้นได้ทุกฝ่ายอย่างอิสระไม่จำกัดด้วยสถานะของคู่สัญญา ข้อพันธสัญญาก่อให้เกิดการกระทำหรือความรับผิดชอบร่วมกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน (ไม่ว่าจะเพื่อยุติหรือก่อให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้น) ภายใต้เงื่อนไขในการเคารพซึ่งกันและกัน (กัลยาณมิตร) เพื่อปกป้องความมั่นคงสามัคคีของสมาชิกและของกลุ่ม] [36]

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า “พันธสัญญา” (Covenant) อันจะเป็นคำประกาศโองการ หรือ คำปฏิญาณ ซึ่งเป็นการแสดงเจตจำนงฝ่ายเดียว หรือ ข้อผูกมัดใดๆ ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดๆก็ตามเพื่อกระทำการใดหรือไม่กระทำการใดหรืองดเว้นต่อสิ่งใดอันเป็นหลักการร่วมกัน (Common ground) ที่ก่อให้เกิดความรับผิดชอบทางศีลธรรมโดยอาศัยอำนาจศักดิ์สิทธิ์เป็นพยานตามความเชื่อนั้นๆ ซึ่ง Covenant มีนัยยะที่แตกต่างกับการก่อเกิดของหลักสัญญาทั่วไป (Legal contract) ที่เปิดเสรีในการเข้าสัญญาโดยอาศัยการแสดงคำเสนอและคำสนองอย่างอิสระโดยไม่มีข้อจำกัดทางศีลธรรม ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผลลัพธ์ของหลักการเข้าทำสัญญาด้วยความสมัครใจ อาจก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ประเทศที่ใช้ระบบกฎหมาย Civil Law จึงแก้ไขโดยการตรากฎหมายเพื่ออุดช่องว่างดังกล่าว (เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 หรือ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. 2559 [37] เป็นต้น)

หากจะพิจารณาโดยละเอียดแล้วนั้น “การผูกมัดโดยพันธสัญญา” ปรากฏปะปนอยู่ในวัฒนธรรมลัทธิฮินดู-พราหมณ์-พุทธ ที่ส่งผ่านกันต่อมารุ่นต่อรุ่น ซึ่งในประเทศไทยโดยเฉพาะในชนบทธรรมเนียมโบราณราชประเพณี ปรากฏให้เห็นได้ในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัทธ์ (ถือน้ำพระพิพัทธ์-แข่งน้ำพระพิพัทธ์)

ซึ่งเป็นพิธีกระทำสวดสาบาลต่อกษัตริย์ ตามคติความเชื่อพราหมณ์ โดยมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปรากฏจารึกที่กรอบประตูศิลา ณ โบราณสถานพิมานอากาศ เมืองนครธม ประเทศกัมพูชา[38] โดยพิธี “สาบาล” นี้ ถูกจารึกเป็นภาษาสันสกฤตไว้ว่า “วระ วุทธปรดิชญา” (พระพุทธรูปประดิษฐาน) ซึ่ง จิตร ภูมิศักดิ์ได้ถอดความหมายว่า “พุทธ” แปลว่า “ผู้ก้ม” และ “ประดิษฐาน” แปลว่า “สาบาล” ซึ่งตรงกับคำไทยที่ใช้เช่นเดียวกับภาษาบาลีว่า “พุทธาประดิษฐาน” หรือแปลรวมว่า “คำสาบาลผู้ก้ม” ซึ่งการกล่าวโองการสาบาลผู้ก้มเช่นนี้ยึดโยงกับหลักการ “ธรรมะ” อันถือเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์สูงสุด (จิตร ภูมิศักดิ์: 2547.4-5)

“ธรรมะ หรือ กฎธรรมชาติ” เมื่อใช้กับธรรมชาตวิทยา นิเวศวิทยา และจักรวาลวิทยา เป็น “กฎนิรันดร” ที่กำหนดบังคับมนุษย์ให้ดำเนินตาม[39] (เช่น กลางวันและกลางคืนผู้ก้มให้มนุษย์ตื่นและหลับเป็นกฎนิรันดร ไม่จำกัดด้วยเขตแดนประเทศ หรือเจ้าผู้ปกครองใดๆ) ประภัสสร เจริญปัญญา ได้อธิบายในมติจักรวาลวิทยา ว่า “ธรรมะ” เป็นกฎนิรันดรที่บำรุงรักษาโลก ซึ่งชาวอินเดียโบราณเชื่อว่าโลกดำเนินไปตามกฎระเบียบบางอย่างที่ยั่งยืนและบำรุงรักษาโลกไว้ กฎระเบียบนี้เป็นหลักที่มีอยู่ในธรรมชาติของสิ่งต่างๆ และมีเทพทั้งหลายเป็นผู้พิทักษ์ “ธรรมะ” ดังนั้นหากมนุษย์ประพฤติตนให้สอดคล้องกับระเบียบของจักรวาลแล้ว สิ่งต่างๆ ก็จะได้รับผลที่ดีในโลกหน้าที่เขาจะต้องกลับมาเกิดใหม่อีก หากเขาปฏิบัติตรงกันข้ามกับ “ธรรมะ” ก็จะเป็น “อธรรมะ” และจะได้รับผลร้ายในโลกหน้า”[40] ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงสภาพบังคับด้านจิตใจ (ยินยอม สมัยใจ) ประภัสสรฯ ชี้ว่า “ธรรมะ” หมายถึง “พันธะ” ที่ผูกพันทุกคนที่ต้องการให้การกระทำของเขามีผล ยอมอยู่ภายใต้กฎเหล่านี้ซึ่งครอบครองจักรวาลและจะนำทางชีวิตของเขาไปอย่างมั่นคง พันธะนั้นจึงเป็นหน้าที่ของเขา” (ประภัสสร เจริญปัญญา:2552.148-166)

ในเชิงประวัติศาสตร์กฎหมาย (Thai Jurisprudence) เมื่อหลัก “ธรรมะ” ได้ผ่านวัฒนธรรมฮินดู-พราหมณ์-มอญ เข้ามาสู่วัฒนธรรมกฎหมายของสยามประเทศในรูปแบบของ “พระธรรมศาสตร์” เช่นนี้แนวคิดเรื่อง “ธรรม” ได้ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง “พระธรรมสารท” โดยอาจเปรียบได้กับ “รัฐธรรมนูญ” ในปัจจุบัน ซึ่งถือเป็นกฎหมายสูงสุดที่ผู้ปกครองรัฐต้องยึดถือและปฏิบัติตาม ประภัสสรฯ วิเคราะห์ แนวคิด “ธรรม” และ “กฎหมาย” ในพระธรรมศาสตร์ไทยกล่าวถึงที่มาคล้ายคลึงกับฮินดูว่าเป็นกฎระเบียบของจักรวาลอันศักดิ์สิทธิ์ แต่พระธรรมศาสตร์ไทยไม่ได้ยึดถือตามศาสนาฮินดู เพราะยึดถือมาศาสนาพุทธประกอบพระไตรปิฎก แต่อย่างไรก็ตามหลัก “ธรรมศาสตร์แบบไทย” ก็ยังคงมีความศักดิ์สิทธิ์แบบฮินดูแต่ปรับเปลี่ยนกฎระเบียบของจักรวาลให้เป็นไปตามกฎธรรมชาติ ซึ่งประภัสสรฯ เห็นว่านั่นคือ “หลักกรรม” โดย “หน้าที่ หรือภาระผูกพัน” ได้ถูกลดลงเป็น “ความยุติธรรม” ซึ่งเป็นหน้าที่สำคัญอย่างยิ่ง เฉพาะตัวของกษัตริย์ภายใต้บริบทของ “ธรรมราชา” หรือ กษัตริย์ผู้ทรงธรรม (ประภัสสร เจริญปัญญา:2552.158-159)

ซึ่งมิตินี้ ธัญญา สังขพันธ์านนท์ ได้เชื่อมโยงให้เห็นชัดเจนว่า คติความเชื่อเรื่อง “ธรรมราชา” นี้เป็นต้นแบบที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันระหว่างสภาวะธรรมชาติสิ่งแวดล้อมกับธรรมะและพฤติกรรมมนุษย์ โดยเฉพาะผู้ปกครอง เช่น เมื่อผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในธรรม จะเกิดการแปรปรวนทั้งสังคมบ้านเมืองและทางธรรมชาติ เพราะทุกสรรพชีวิตต่างพึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งแนวคิดแบบองค์รวมนี้นี้เป็นกระบวนการทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวพุทธ[41] หรือ “จริยธรรมสิ่งแวดล้อมแบบพุทธ” อย่างชัดเจน หากพิจารณาร่องรอยของ “หลักธรรมะ” เชิงสิ่งแวดล้อมแนวพุทธศาสนานี้ ยังคงปรากฏในกฎหมายตราสามดวงด้วยเช่นกัน เช่นหลักทศพิธราชธรรม, หลักออคติ ๘ ประการ, หลัก คีล ๕ คีล ๘ และหลักเมตตากฎณา [42] เป็นต้น ซึ่งร่องรอยลักษณะนี้ มิได้ปรากฏหลงเหลือในกฎหมายสมัยปัจจุบันแต่ประการใด ซึ่งจากที่

ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 กฎหมายกระแสหลัก (พ.ร.บ. สงวนและคุ้มครองฯ พ.ศ. ๒๕๓๕) เพิกเฉยต่อ กฎเกณฑ์ทางศีลธรรมจรรยา แบ่งแยก “กฎเกณฑ์ของรัฐ” ออกจาก “หลักธรรมะ หรือ หลักธรรมชาติ” โดยความจริงแล้วหลักธรรมต่างๆ ที่สอดคล้องกับการละเว้นการฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียน หลักความเมตตา ต่างๆ เหล่านี้เป็นพื้นฐานความดีงามที่สังคมถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ แต่กลับถูกลดคุณค่าลงโดยยึดแต่ตัว บทกฎหมายซึ่งเป็นอักษร โดยในท่ามกลางความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ตัวบทกฎหมายที่แข็งกระด้าง เหล่านั้นเป็นแต่เพียงข้อบังคับที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งมากกว่าการปฏิบัติตาม ดังนั้นเมื่อพลเมืองของรัฐไม่ ยินยอมที่จะปฏิบัติตามโดยสมัครใจ การดื้อแพ่งไม่สนับสนุนจึงเกิดขึ้นตามมา ดังนั้นการละเว้นการฆ่า ไม่ เบียดเบียนสัตว์ เป็นกฎทางศีลธรรมถือปฏิบัติในหมู่นักบวช แต่เมื่อมีการเผยแพร่ต่อผู้ที่เชื่อมั่นศรัทธา กฎ ศีลธรรมกลายเป็น “กฎจริยธรรม” นี้ผู้กมัตเป็นพันธสัญญาฯ โดยผู้นั้นสมัครใจกระทำการใด ไม่กระทำ การใด หรือ งดเว้นต่อสิ่งใด

ความสัมพันธ์เชิงกฎหมายและนิเวศวัฒนธรรม คติความเชื่อระหว่างชุมชนกับนกยูงป่า ผสมผสาน ระหว่างหน้าที่พลเมืองที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายและหน้าที่ศีลธรรม เป็นข้อพันธสัญญาหรือภาระหน้าที่ ตามธรรมชาติที่ต้องยึดถือปฏิบัติโดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงบทบัญญัติของกฎหมาย ดังนั้น “พันธสัญญา เชิงนิเวศ” (Ecological covenant) เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยอาศัย “อำนาจศักดิ์สิทธิ์” เพื่อปกป้องหวง กันสิ่งสำคัญของชุมชนมิให้ถูกทำลาย ซึ่งโดยธรรมชาติแห่งสิ่งของสำคัญเหล่านั้นอยู่เกินกว่าการบังคับใช้ กฎหมายโดยเจ้าหน้าที่บ้านเมืองจะดูแลทั่วถึง องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์นกยูงป่าของชุมชนบ้านกิ้วแก้ว ถูกผูกโยงไว้กับคติความเชื่อท้องถิ่นด้วยอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏเป็นลักษณะ “คำสาปแช่ง” เป็นสภาพ บังคับโดยมีวัตถุประสงค์ให้เกิดการขมจิตใจตนเอง ไม่ลักลอบล่านกยูงป่า ซึ่งผลการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า อำนาจความศักดิ์สิทธิ์ก่อให้เกิดหน้าที่โดยสมัครใจในการหลีกเลี่ยงการทำร้ายนกยูง ด้วยเหตุนี้ความ รับผิดชอบในตัวเองที่จะไม่ทำลายชีวิตนี้ ส่งเสริมความสัมพันธ์ในเชิงสร้างสรรค์ระหว่างสัตว์ป่ากับชุมชน และสนับสนุนการบริหารจัดการสัตว์ป่าภาครัฐด้วย ซึ่งหากพิจารณาสภาพปัญหาเรื่องข้อจำกัดด้าน งบประมาณและเจ้าหน้าที่ประกอบเข้าด้วยกันแล้ว แนวคิดตามสำนักธรรมชาตินิยม (Natural Law School) และประวัติศาสตร์ (Historical School) ที่มีได้ปฏิเสธจารีตประเพณีโดยสิ้นเชิงมีส่วนช่วยเพิ่ม ศักยภาพในการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมือง เพราะหากประชาชนทุกคนที่อยู่ภายในประเทศไทยย่อมมี ภาระหน้าที่ในการปฏิบัติตามกฎหมายแม้ว่าผลแห่งการปฏิบัติตามนั้นจะจำกัดเสรีภาพแก่ตน ก็เพียง เพราะกฎหมายนั้นสอดคล้องกับคติความเชื่อและหลักศีลธรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นพื้นฐาน เช่นนี้การบังคับใช้กฎหมายจึงมีประสิทธิภาพที่แท้จริงในตัวเอง

การบริหารจัดการสัตว์ป่าด้วยหลักพันธสัญญาเชิงนิเวศ จึงเป็นการผูกมัดปัจเจกบุคคลด้วย หลักธรรมตามศาสนาที่สอดคล้องกับความเชื่อท้องถิ่น โดยมีข้อผูกมัดด้วยพิธีกรรมต่างๆ และมีสภาพ บังคับด้วยสัจจะสาบานและการสาปแช่ง ยึดโยงกับกฎแห่งกรรม ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยพยายามอธิบาย ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาตินี้โดยผ่านคติความเชื่อท้องถิ่น กรณีการอนุรักษ์นกยูงศักดิ์สิทธิ์ ของชุมชนบ้านกิ้วแก้ว โดยเรียกว่า “พันธสัญญาเชิงนิเวศ” (Covenant of ecological spirituality) ซึ่ง คณะผู้วิจัยเชื่อว่าหลักพันธสัญญาเชิงนิเวศนี้เป็นข้อผูกมัดที่สืบทอดผ่านรุ่นต่อรุ่น ใช้บังคับระหว่างชุมชน กับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อท้องถิ่น (พญานกยูงทอง) อันก่อให้เกิดหน้าที่ทางธรรมจรรยาและ ความรับผิดชอบร่วมกัน (common responsibility) ในการอนุรักษ์และคุ้มครองนกยูงป่าเวียงลอที่ถือเป็นมรดกร่วมกันของทุกคน ซึ่งจากสมมุติฐานของผู้วิจัย พันธสัญญาฯ สนับสนุนการปฏิบัติงานของ เจ้าหน้าที่ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางสิ่งแวดล้อมระหว่างภาครัฐกับชุมชนในการบริหารจัดการฐาน ทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่ของตนเองอีกทางหนึ่งด้วย

ตามหลักพันธสัญญาเชิงนิเวศ (Ecological Covenant) ที่ทางคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการนั้น พบว่าได้รับความร่วมมือจากองค์กร หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างดี จึงจะกล่าวได้ว่า แม้มนุษย์มีความเข้าใจในกฎธรรมชาติมากยิ่งขึ้น และการศึกษาชีววิทยา (Ecology) เป็นหลักวิทยาศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์และชี้วัดคุณภาพของระบบนิเวศต่างๆได้ก็ตาม แต่การอาศัยอำนาจศักดิ์สิทธิ์เพื่อก่อให้เกิดสภาพบังคับนั้นยังคงมีความสำคัญ ซึ่งความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือ ผี ในเชิงอนุรักษ์ทรัพยากรสินทรัพย์นี้ ยังคงมีอิทธิพลภายใต้สำนักทางกฎหมายจารีตประเพณีแบบไทย ซึ่งอาจมีลักษณะเดียวกันกับ สำนักทางกฎหมายจารีตประเพณี “นิติสำนึก” (Legal Consciousness)¹⁰¹

พันธสัญญาเชิงนิเวศ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (Human-natural relationship) เป็นความสัมพันธ์เชิงนิเวศ หรือชีววิทยา (Ecology) ซึ่งมนุษย์มีความสำคัญเป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศที่ตนเองหรือชุมชนตั้งอาศัยอยู่ ซึ่งความสัมพันธ์เชิงนิเวศนี้ก่อกำเนิดขึ้นเองโดยธรรมชาติภายใต้ระบบนิเวศโลก กล่าวคือ ถ้าไม่มีสิ่งนี้ สิ่งนั้นจะไม่เกิดขึ้น มีลักษณะเป็นวงจรชีวิตที่ซับซ้อน เป็นเครือข่ายใยของระบบนิเวศ¹⁰² ผลของความมั่นคงทางนิเวศนี้ (Ecological Integrity) ก่อให้เกิดอากาศบริสุทธิ์ สร้างสรรค์ Oxygen และน้ำจืด (Flash water) อันเป็นปัจจัยพื้นฐานที่เกื้อกูลชีวิต เป็นข้อผูกมัดระหว่างมนุษย์และระบบนิเวศนี้เกิดขึ้นและมีผลตามกฎหมายทางนิเวศ (กฎธรรมชาติ) ต่อมาเมื่อมนุษย์มีความสามารถเปลี่ยนแปลง ดัดแปลงและใช้ทรัพยากรธรรมชาติรอบตัวเองมาเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ตนเองและชาติพันธุ์ของตน มนุษย์จึงมีศักยภาพในการสร้างสรรค์และทำลายระบบนิเวศได้พร้อมๆกัน ดังนั้นเมื่อความสัมพันธ์ดังกล่าวมีความสำคัญกับชีวิตมนุษย์ทุกคน ระบบนิเวศธรรมชาติจึงถือเป็น “คุณค่าร่วมกัน” ของทุกคน (Common goods) เช่น แหล่งน้ำสะอาด หรือทรัพยากรชีวภาพต่างๆ ซึ่งกระบวนการกำกับดูแลทรัพยากรสินทรัพย์นี้ให้มีความยั่งยืนและสมบูรณ์เป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งที่สำคัญ อันประกอบด้วยความรู้และวิธีการต่างๆ (Multidisciplinary) มิใช่อาศัยแต่เพียงกฎหมายและโทษแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งวิธีการหนึ่งที่ใช้ในการกำกับดูแลที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมคือการสถาปนาลิขิตขึ้นให้มีความศักดิ์สิทธิ์ เพื่ออาศัยความเคารพยำเกรงเป็นเครื่องมือในการปกป้องตัวเอง ดังนั้น ก่อนที่จะมีกฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์สัตว์ป่าและป่าไม้ การอนุรักษ์ทรัพยากรสินทรัพย์เหล่านี้ ถูกกำกับดูแลภายใต้บริบทความเชื่อเชิงนิเวศ เช่น หลักศีล 5 กล่าวคือเมื่อบุคคลหรือสมาชิกชุมชนละเว้นการเบียดเบียนสัตว์ตามหลักศีล ซึ่งเป็นภุชสะบาบ บาบบุญคุณโทษ และความเชื่อถือในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของนกยูง ซึ่งเป็นวัฒนธรรมเชิงสัญลักษณ์ทางปกครองที่ส่งผ่านกันต่อเนื่องมา การล่าก็ลดน้อยลง เมื่อนกยูงมีคุณค่าความศักดิ์สิทธิ์ในตัวเองแล้ว ถิ่นที่อยู่และสิ่งแวดล้อมที่เป็นที่อาศัยจึงเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ไปด้วยเช่นกัน ความเกี่ยวเนื่องกันนี้เป็นทัศนคติเชิงบวกต่อการอนุรักษ์และปกครองความหลากหลายทางชีวภาพในถิ่นที่อยู่ (In-situ conservation) มากกว่าการเพาะขยายพันธุ์นกยูงในกรงเลี้ยง (Ex-situ conservation) ลักษณะเช่นนี้จึงสนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองโดยปริยาย เมื่อความสัมพันธ์เชิงกฎหมายและนิเวศวัฒนธรรมคิดความเชื่อระหว่างชุมชนกับนกยูงป่า ผสมผสานระหว่างหน้าที่ของตนเองที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายและหน้าที่ศีลธรรม จึงเกิดเป็นข้อพันธสัญญาหรือภาระหน้าที่ตามธรรมชาติที่ต้องยึดถือปฏิบัติโดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงบทบัญญัติของกฎหมาย

¹⁰¹ David M. Engel, “Globalization and Legal Consciousness,” *วารสารนิติสังคมศาสตร์* 5 (2555): 8-9.

¹⁰² Fritjof Capra, *Web Of Life* (London, Flamingo, 1997).

ดังนั้น “พันธสัญญาเชิงนิเวศ” (Ecological covenant) เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยอาศัย “อำนาจศักดิ์สิทธิ์” เพื่อปกป้องหวงกันสิ่งสำคัญของชุมชนมิให้ถูกทำลาย เป็นการกำกับดูแลโดยอาศัยความรับผิดชอบร่วมกัน ซึ่งโดยหลักทั่วไปแล้ว ทรัพย์สินสาธารณะ หรือทรัพย์สินร่วม เป็นสิ่งของสำคัญที่ยากในการควบคุมดูแลให้ทั่วถึงโดยเจ้าหน้าที่บ้านเมือง ซึ่งในกรณีวิจัยนี้องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่ชุมชน ถูกผูกโยงไว้กับคติความเชื่อท้องถิ่นด้วยอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏเป็นลักษณะ “คำสาปแช่ง” เป็นสภาพบังคับโดยมีวัตถุประสงค์ให้เกิดการข่มขู่ใจตนเอง ไม่ลักลอบล่านกยูงป่า ซึ่งผลการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า อำนาจความศักดิ์สิทธิ์ก่อให้เกิดหน้าที่โดยสมัครใจในการหลีกเลี่ยงการทำร้ายนกยูง ด้วยเหตุนี้ความรับผิดชอบในตัวเองที่จะไม่ทำลายชีวิต ส่งเสริมความสัมพันธ์ในเชิงสร้างสรรค์ระหว่างสัตว์ป่ากับชุมชน และสนับสนุนการบริหารจัดการสัตว์ป่าภาครัฐด้วย ซึ่งหากพิจารณาสภาพปัญหาเรื่องข้อจำกัดด้านงบประมาณและเจ้าหน้าที่ประกอบเข้าด้วยกันแล้ว กฎจารีตประเพณีดังกล่าวเป็นไปตามแนวคิดสำนักธรรมชาตินิยม (Natural Law School) และประวัติศาสตร์ (Historical School) ที่มีได้ปฏิเสธกฎจารีตประเพณีโดยสิ้นเชิง ซึ่งมีผลดีในส่วนช่วยเพิ่มศักยภาพในการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมือง เพราะประชาชนทุกคนที่อยู่ภายในประเทศย่อมมีภาระหน้าที่ในการปฏิบัติตามกฎหมาย แม้ว่าผลแห่งการปฏิบัติตามนั้นจะจำกัดเสรีภาพแก่ตนเองอยู่บ้าง (การล่าเสรี) ก็เพราะกฎหมายนั้นมีความชอบธรรม (legitimacy) และเพราะกฎหมายนั้นสอดคล้องกับคติความเชื่อ จารีตและศีลธรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นพื้นฐานที่ทุกคนต่างรับรู้ เช่นนี้การบังคับใช้กฎหมายจึงมีประสิทธิภาพที่แท้จริงในตัวเอง

การบริหารจัดการสัตว์ป่าด้วยหลักพันธสัญญาเชิงนิเวศ จึงเป็นการผูกมัดปัจเจกบุคคลด้วยหลักธรรมะ หรือ กฎธรรมชาติ ตามลัทธิความเชื่อและศาสนาที่สอดคล้องกับความเชื่อท้องถิ่น โดยมีข้อผูกมัดด้วยพิธีกรรมต่างๆ และมีสภาพบังคับด้วยสัจจะสาบานและการสาปแช่ง ยึดโยงกับกฎแห่งกรรม ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยพยายามอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาตินี้โดยผ่านคติความเชื่อท้องถิ่น กรณีการอนุรักษ์นกยูงศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนบ้านกิ้วแก้ว โดยเรียกว่า “พันธสัญญาเชิงนิเวศ” (Covenant of ecological spirituality) ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าหลักพันธสัญญาเชิงนิเวศนี้เป็นข้อผูกมัดที่สืบทอดผ่านรุ่นต่อรุ่น ใช้บังคับระหว่างชุมชนกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อท้องถิ่น (พยานนกยูงทอง) อันก่อให้เกิดหน้าที่ทางธรรมจรรยาและความรับผิดชอบร่วมกัน (common responsibility) ในการอนุรักษ์และคุ้มครองนกยูงป่าเวียงลอที่ถือเป็นมรดกร่วมกันของทุกคน ซึ่งจากสมมติฐานของผู้วิจัย พันธสัญญาฯ สนับสนุนการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ฯ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางสิ่งแวดล้อมระหว่างภาครัฐกับชุมชนในการบริหารจัดการฐานทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่ของตนเองอีกทางหนึ่งด้วย แต่อย่างไรก็ตามพันธสัญญานี้ ไม่มีสถานะเป็นกฎจารีตประเพณีท้องถิ่น (Local customary rules) เพราะไม่ได้รับการจัดทำให้อยู่รูปแบบเอกสาร (Codification) หรือนิติวิธีใด

สรุป

นกยูงเป็นสัตว์ป่ามีความสำคัญเชิงคุณค่าความศักดิ์สิทธิ์ตามธรรมเนียมกลุ่มชุมชนล้านนา พม่า และไทใหญ่สืบมาแต่ดั้งเดิม การควบคุมกำกับการใช้ประโยชน์จากนกยูงจึงถูกจำกัดไว้ด้วยอำนาจทางปกครองและอำนาจความเชื่อความศักดิ์สิทธิ์เพื่อมิให้หมดไป เป็นการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมกลุ่มชุมชนนั้น มิให้ทำลายทำร้ายนกยูง เกิดเป็นข้อผูกมัดโดยหลักการพันธสัญญาเชิงนิเวศ (Eco-Covenantal Governance) ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมมาแต่ดั้งเดิมเพื่อใช้อนุรักษ์ปกป้องนกยูงอันเป็นเสมือนทรัพย์สินร่วม (Common properties) ให้เหมาะสมและยั่งยืนเชิงนิเวศ ดังนั้น “พันธ

สัญญาเชิงนิเวศ” (Ecological covenant) เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยอาศัย “อำนาจศักดิ์สิทธิ์” เพื่อปกป้องหวงกันสิ่งสำคัญของชุมชนมิให้ถูกทำลาย ซึ่งโดยธรรมชาติแห่งสิ่งของสำคัญเหล่านั้นอยู่เกินกว่าการบังคับใช้กฎหมายโดยเจ้าหน้าที่บ้านเมืองจะดูแลทั่วถึง องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์นกยูงป่าของชุมชนบ้านกิ้วแก้วถูกผูกโยงไว้กับคติความเชื่อท้องถิ่นด้วยอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏเป็นลักษณะ “คำสาปแช่ง” เป็นสภาพบังคับโดยมีวัตถุประสงค์ให้เกิดการข่มขู่ใจตนเอง ไม่ลักลอบล่านกยูงป่า ซึ่งผลการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า อำนาจความศักดิ์สิทธิ์ก่อให้เกิดหน้าที่โดยสมัครใจในการหลีกเลี่ยงการทำร้ายนกยูง ด้วยเหตุนี้ความรับผิดชอบในตัวเองที่จะไม่ทำลายชีวิตนี้ ส่งเสริมความสัมพันธ์ในเชิงสร้างสรรค์ระหว่างสัตว์ป่ากับชุมชน และสนับสนุนการบริหารจัดการสัตว์ป่าภาครัฐด้วย ซึ่งหากพิจารณาสภาพปัญหาเรื่องข้อจำกัดด้านงบประมาณและเจ้าหน้าที่ที่ประกอบเข้าด้วยกันแล้ว แนวคิดตามสำนักธรรมชาตินิยม (Natural Law School) และประวัติศาสตร์ (Historical School) ที่มีได้ปฏิเสธจารีตประเพณีโดยสิ้นเชิงมีส่วนช่วยเพิ่มศักยภาพในการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมือง เพราะหากประชาชนทุกคนที่อยู่ภายในประเทศไทยย่อมมีภาระหน้าที่ในการปฏิบัติตามกฎหมายแม้ว่าผลแห่งการปฏิบัติตามนั้นจะจำกัดเสรีภาพแก่ตน ก็เพียงเพราะกฎหมายนั้นสอดคล้องกับคติความเชื่อและหลักศีลธรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นพื้นฐาน เช่นนี้การบังคับใช้กฎหมายจึงมีประสิทธิภาพที่แท้จริงในตัวเอง

การบริหารจัดการสัตว์ป่าด้วยหลักพันธสัญญาเชิงนิเวศ จึงเป็นการผูกมัดปัจเจกบุคคลด้วยหลักธรรมตามศาสนาที่สอดคล้องกับความเชื่อท้องถิ่น โดยมีข้อผูกมัดด้วยพิธีกรรมต่างๆ และมีสภาพบังคับด้วยสิ่งจางสาบานและการสาปแช่ง ยึดโยงกับกฎแห่งกรรม ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยพยายามอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาตินี้โดยผ่านคติความเชื่อท้องถิ่น กรณีการอนุรักษ์นกยูงศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนบ้านกิ้วแก้ว โดยเรียกว่า “พันธสัญญาเชิงนิเวศ” (Covenant of ecological spirituality) ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าหลักพันธสัญญาเชิงนิเวศนี้เป็นข้อผูกมัดที่สืบทอดผ่านรุ่นต่อรุ่น ใช้บังคับระหว่างชุมชนกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อท้องถิ่น (พญานกยูงทอง) อันก่อให้เกิดหน้าที่ทางธรรมจรรยาและความรับผิดชอบร่วมกัน (common responsibility) ในการอนุรักษ์และคุ้มครองนกยูงป่าเวียงลอที่ถือเป็นมรดกร่วมกันของทุกคน ซึ่งจากสมมุติฐานของผู้วิจัย พันธสัญญาฯ สนับสนุนการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ฯ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางสิ่งแวดล้อมระหว่างภาครัฐกับชุมชนในการบริหารจัดการฐานทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่ของตนเองอีกทางหนึ่งด้วย แต่อย่างไรก็ตามพันธสัญญาฯ นี้ ไม่มีสถานะเป็นกฎจารีตประเพณีท้องถิ่น (Local customary rules) เพราะไม่ได้รับการจัดทำให้อยู่รูปแบบเอกสาร (Codification) หรือนิติวิธีใดๆ

กระบวนการมีส่วนร่วมปฏิญญา ช่วงนกยูงไทย(ป่าเวียงลอ)” มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเข้าถึงข้อมูลและรับฟังความคิดเห็น	เป็นการเริ่มต้นสร้างความเข้าใจกับเจ้าของครอบครองพื้นที่เกษตร ซึ่งได้รับผลกระทบจากปัญหานกยูงลงมาทำลายพืชผลทางการเกษตร จำนวน ๔ พื้นที่ (บ้านกิ้วแก้ว บ้านห้วยข้าวกำ บ้านเขี้ยว บ้านศรีดอนชัย) เช่น ปัญหาการชดเชยค่าเสียหายจากภาครัฐ และเปิดเวทีย่อยให้เจ้าหน้าที่และบุคคลที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในข้อมูล และการนำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหามาผ่านกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
ขั้นตอนที่ 2 การตัดสินใจเข้าร่วม	เปิดโอกาสให้ผู้แทนชุมชนที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมอย่างสมัครใจในการศึกษารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยผู้มีส่วนร่วมเดินทางดูงาน บ้านสามขา และ บ้านลี่ ลำพูน

<p>ขั้นตอนที่ 3 กระบวนการมีส่วนร่วม เกี่ยวข้อง และสร้าง ความร่วมมือ</p>	<p>ชุมชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องและร่วมมือในการดำเนินการปรับปรุงพื้นที่ ขัดแย้งให้เป็น “ช่วง” เพื่อจัดกิจกรรมอนุรักษ์</p>
<p>ขั้นตอนที่ 4 การสร้าง ความเข้มแข็งของ เครือข่าย</p>	<p>ชุมชนและภาครัฐร่วมกันพิจารณา “ร่างปฏิญญา ชวงนกยูงไทย(ป่าเวียงลอ)”</p>
<p>ขั้นตอนที่ 5 ลงนาม ปฏิญญา</p>	<p>ชุมชนและภาคส่วนที่เกี่ยวข้องร่วมลงนาม “ปฏิญญา ชวงนกยูงไทย (ป่าเวียงลอ)” ต่อสาธารณะ ในงานเทศกาลนบนกยูงไทย ณ ป่าเวียงลอ ครั้งที่ ๑</p>

ปฏิญญาฯ เป็นเอกสารฝ่ายเดียวที่แสดงถึงเจตจำนงในการเข้าร่วมกัน เพื่ออนุรักษ์นกยูงไทย แห่งป่าเวียงลอ ซึ่งขัดตกลงตามปฏิญญานี้ ไม่มีผลผูกมัดทางกฎหมายจึงไม่อาจก่อให้เกิดสิทธิและหน้าที่ อันจะเรียกร้องได้ตามกฎหมายบ้านเมือง หากแต่เป็นข้อผูกมัดทางสังคมที่แสดงโดยเปิดเผยในการเข้าร่วมกันอย่างสมัครใจ และบันทึกไว้ต่อหน้าสักขีพยานผู้เข้าร่วมงานเปิดตัวเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์นกยูง และงานเทศกาลนบนกยูงไทยแห่งป่าเวียงลอ ครั้งที่ 1 เพื่อเป็นหลักฐานให้รู้ทั่วกัน ซึ่งหากต่อไปภายหน้า สมาชิกอาจจะมีการเปลี่ยนแปลง หรือ เพิ่มเติม หรือ ถอนตัวจากข้อผูกมัดนี้ ย่อมทำได้อย่างเป็นอิสระ โดยมีรายชื่อดังเสนอในภาคผนวก

บทที่ 4

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

งานวิจัยเรื่อง “ลานรักษ์ ช่างนกยูง” : ต้นแบบแห่งวิถีการอนุรักษ์นกยูงไทย สู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนในจังหวัดพะเยา เป็นงานวิจัยประยุกต์ (Applied research) ที่มีการบูรณาการในด้านวิทยาศาสตร์ นิติศาสตร์และการจัดการทางการท่องเที่ยว เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านการท่องเที่ยว โดยเป็นการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อประโยชน์ทางการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยมีกระบวนการวิจัยและพัฒนา (research and development) มุ่งเน้นนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้โดยตรงในการพัฒนาเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวจากฐานความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นแบบในการอนุรักษ์ นกยูงไทยอันเป็นสัตว์ที่จัดอยู่ในภาวะถูกคุกคามและเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ให้คงอยู่ โดยยังประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวให้แก่ชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดพะเยา จำแนกผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

4.1 ผลการศึกษาและอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ที่ 1 ชุดความรู้ด้าน ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทย และ ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนกับมาตรการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพนกยูงไทยในจังหวัดพะเยา

4.2 ผลการศึกษาและอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ที่ 2 การวิจัยและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่จังหวัดพะเยา

รายละเอียดผลการศึกษาในแต่ละวัตถุประสงค์ ดังนี้

4.1 ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 1 ชุดความรู้ด้าน ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทย และ ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนกับมาตรการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพนกยูงไทยในจังหวัดพะเยา โดยผลการศึกษาในวัตถุประสงค์นี้ จำแนกผลการศึกษาเป็น 2 ส่วนคือ

4.1.1) บริบทเกี่ยวกับนกยูงไทย ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทยในพื้นที่รอยต่อระหว่างเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ กับพื้นที่ชุมชนโดยรอบ

4.1.2) บทเรียนเกี่ยวกับการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยา ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และนกยูงไทย ทั้งด้านระบบความเชื่อดั้งเดิม จารีต ประเพณีล้านนาที่สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ นำเสนอรายละเอียด ดังต่อไปนี้

4.1.1) บริบทเกี่ยวกับนกยูงไทย ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา

สัตว์ป่า (Wildlife) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งต่อระบบนิเวศป่า อันเป็นส่วนหนึ่งของความหลากหลายทางชีวภาพ ทำหน้าที่สนับสนุนต่อระบบความมั่นคงทางนิเวศ (Ecological integrity) [1] ด้วยเหตุนี้ประเทศไทยจึงมีความพยายามอย่างยิ่งในการปกป้องรักษาความหลากหลายทางชนิดพันธุ์สัตว์ป่าในถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติดั้งเดิม โดยองค์การสหประชาชาติได้ ผลักดันให้ทุกๆ

ประเทศสร้างความร่วมมือกันเพื่อสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าพื้นถิ่น อันถือเป็นมรดกทางธรรมชาติที่สำคัญของโลกร่วมกัน (Common heritage of humankind) ซึ่งประเทศไทยยอมรับในหลักการนี้ และรวมถึงอนุสัญญาที่เกี่ยวกับการคุ้มครองปกป้องพื้นที่ป่า สัตว์ป่าและพืชป่า เช่น องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) และอนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดพันธุ์สัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ (CITES) และอื่นๆ อันจะเห็นได้ตามหมายเหตุแนบท้าย พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2557)[2]

แต่ถึงแม้ประเทศไทยจะมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องมากมายเพียงใด ปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ การสูญพันธุ์ของสัตว์ป่าและการสูญเสียถิ่นที่อยู่ ทวีความรุนแรงมากขึ้น[3] ซึ่งในการแก้ไขปัญหาที่ผ่านมา ภาครัฐดำเนินการโดยใช้มาตรการทางกฎหมายและเจ้าหน้าที่ในการบังคับใช้กฎหมายเป็นหลัก แต่อย่างไรก็ตามการกระทำความผิดยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งปัญหาเรื้อรังดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นชัดเจนว่า มาตรการบังคับใช้กฎหมายตามรูปแบบเพียงอย่างเดียวมีแต่จะเพิ่มภาระทางด้านงบประมาณและอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ โดยไม่สอดคล้องกับผลสัมฤทธิ์และไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอต่อการปกป้องคุ้มครองสัตว์ป่าและถิ่นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ ซึ่งรากเหง้าสำคัญของปัญหาส่วนหนึ่งคือการบังคับใช้กฎหมายสัตว์ป่าภายใต้แนวคิดตามสำนักกฎหมายบ้านเมือง (Legal Positivism) โดยรัฐมีอำนาจอธิปไตยเหนือทรัพยากรสัตว์ป่า (Territorial sovereignty) ซึ่งขัดขาดความสัมพันธ์ระหว่างกฎจารีตประเพณีและคติความเชื่อท้องถิ่นที่สนับสนุนการอนุรักษ์ตามรูปแบบดั้งเดิม สัตว์ป่าซึ่งแต่เดิมไม่มีใครเป็นเจ้าของเพราะเป็นสมบัติของเจ้าป่าเจ้าเขา ฝูฝูฝู ได้กลายเป็นสมบัติของรัฐเท่านั้น ซึ่งมีติกฎหมายนี้ส่งผลในเชิงปฏิเสธ หนึ่งเฉยต่อกฎหมายของชุมชนโดยรอบป่าอนุรักษ์ด้วยเช่นกัน ดังนั้นเมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างสัตว์ป่ากับชุมชน เช่น กรณีช้างป่า กุญบุรี ออกจากเขตอนุรักษ์และเข้าทำลายพืชผลทางการเกษตร ชุมชนจึงจำต้องปกป้องทรัพย์สินของตนด้วยวิธีการต่างๆ ซึ่งในกรณีรุนแรงอาจเกิดความเสียหายต่อชีวิตสัตว์ป่า ซึ่งบทบัญญัติของกฎหมายสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 นี้เป็นแต่เพียงรูปแบบคำสั่งบังคับโดยมิได้คำนึงถึงมาตรการชดเชยความเสียหายเอาไว้ ดังนั้นค่าชดเชยความเสียหายจึงเป็นเพียงมาตราเหี้ยมวาเซิงนโยบายชั่วคราวที่ไม่แน่นอน

ผลการศึกษาดังนี้ กฎหมายที่กำกับดูแลการบริหารจัดการสัตว์ป่าและทรัพยากรชีวภาพควรบังคับใช้อย่างสอดคล้องกับคติความเชื่อท้องถิ่นเพื่อลดความขัดแย้งของกฎหมายอันอาจส่งผลเชิงปฏิเสธ และเป็นสาเหตุให้เกิดปัญหาความไม่เชื่อมั่นศรัทธาในกฎหมายและการบังคับใช้ของเจ้าหน้าที่ตามมา การที่ชุมชนบ้านกิ้วแก้วใช้ประโยชน์จากหลักพันธุสัญญาเชิงนิเวศเพื่อผูกมัดสมาชิกในชุมชนมิให้ลักลอบล่านกยูงศักดิ์สิทธิ์นอกจากจะเป็นองค์ความรู้ในการกำกับดูแลเชิงนิเวศวัฒนธรรมแล้ว ยังสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพและใช้ประโยชน์จากนกยูงศักดิ์สิทธิ์อย่างยั่งยืนสืบไป

สัตว์ป่า เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งต่อระบบนิเวศป่า ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพ สัตว์ป่าและพรรณพืชต่างๆ สนับสนุนต่อระบบความมั่นคงทางนิเวศ (Ecological integrity)¹ และช่วยเกื้อกูลสังคมมนุษย์ได้พึงพิงอาศัยระบบธรรมชาติเหล่านี้ในการดำรงชีวิตมาอย่างยาวนาน ดังนั้นความพยายามปกป้องรักษาความหลากหลายทางชนิดพันธุ์สัตว์ป่าในแหล่งธรรมชาติดั้งเดิมนี้ ปรากฏตามเอกสารต่างๆทั้งในและต่างประเทศ โดยองค์การสหประชาชาติได้ ผลักดันให้ทุกๆ ประเทศสร้างความร่วมมือกันเพื่อสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าพื้นถิ่น อันถือเป็นมรดกทางธรรมชาติที่สำคัญของโลกร่วมกัน

¹ Stephen Woodly "Ecological Integrity and Canada's National Parks" 2010 *The George Wright Society*, vol 27. no 2, p. 151-160.

(Common heritage of humankind) ซึ่งประเทศไทยยอมรับในหลักการนี้ และได้ภาคยานุวัติ (Accession) และอนุวัติการ (Implementation) อนุสัญญาที่เกี่ยวกับการคุ้มครองปกป้องพื้นป่า สัตว์ป่าและพืชป่า เช่น UNESCO และ CITES เป็นต้น อันจะเห็นได้ตามหมายเหตุแนบท้าย พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2557)²

แต่ถึงแม้ประเทศไทยจะมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องมากมายเพียงใด ปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ การสูญหายของสัตว์ป่าและการสูญเสียถิ่นที่อยู่ ทวีความรุนแรง³ มากขึ้น เช่น การค้าสัตว์ป่า การลักลอบล่าสัตว์ป่า การสูญเสียถิ่นที่อยู่ หรือปัญหาสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งทั้งหลายทั้งมวลเหล่านี้มีสาเหตุโดยรวมมาจากปัจจัยแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ ธรรมชาติ และอื่นๆ ที่ผลักดันให้สัตว์ป่าหลากหลายชนิดทั้งที่ทราบและไม่ทราบต้องตกอยู่ในสถานการณ์เสี่ยงต่อการใกล้สูญพันธุ์อย่างยิ่ง ซึ่ง ณ ขณะนี้ได้แก่ กรณีนกแก้วแล้วท้องดำ (Gurney's Pitta: *Pitta gurneyi*) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาพระ-บางคราม จังหวัดกระบี่⁴

ในการแก้ไขปัญหาที่ผ่านมา ภาครัฐได้มีความพยายามปกป้องคุ้มครอง โดยใช้มาตรการทางกฎหมายกระแสหลักทางอาญา และเจ้าหน้าที่ในการบังคับใช้กฎหมาย แต่การกระทำคามผิดยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นชัดเจนว่า มาตรการบังคับใช้ตามรูปแบบของกฎหมายบ้านเมืองเพียงอย่างเดียวมีแต่จะเพิ่มภาระทางด้านงบประมาณและอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ โดยไม่สอดคล้องกับผลสัมฤทธิ์และไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอต่อการปกป้องคุ้มครองสัตว์ป่าและถิ่นที่ ซึ่งรากเหง้าสำคัญของปัญหาทางเทคนิคกฎหมาย ส่วนหนึ่งคือการบังคับใช้กฎหมายสัตว์ป่าภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์ (Private property) และอธิปไตยของรัฐ (sovereign) ซึ่งกฎหมายที่เข้มงวดส่งผลในทางลบต่อชุมชนโดยรอบป่าอนุรักษ์เช่นกัน นั่นคือการสร้างความขัดแย้งระหว่างสัตว์ป่ากับชุมชนมากขึ้นไปด้วย เช่น กรณีช้างป่า กุยบุรี ซึ่งเมื่อเกิดข้อขัดแย้งดังกล่าว ผลลัพธ์ที่ชัดเจน คือความเสียหายของผลผลิตทางการเกษตร สิ้นเปลืองงบประมาณในการชำระค่าสินไหมทดแทน และบางกรณีหมายถึงชีวิตสัตว์ป่า อันไม่เกิดประโยชน์ใดๆกับผู้ใดเลยทั้งสิ้น

² พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ยืนยัน ใจสมุทร คำอธิบายกฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้และสัตว์ป่า พิมพ์ครั้งที่ 4 นิติธรรม กรุงเทพฯ 2556 น. บทนำ ค-ง.

³ Tim Forsyth and Andrew Walker *Forest Guardians, Forest Destroyers: The Politics of Environmental Knowledge in Northern Thailand* (Silkworm Bangkok, 2008).

⁴ TNN 24 "ภารกิจอนุรักษ์นกแก้วแล้วท้องดำ 2 ตัวสุดท้ายในไทย" <<https://www.youtube.com/watch?v=ks-7ymXys7w>> visited May 15 2016.

บริบทเบื้องต้นเกี่ยวกับ นกยูงเขียว (Green Peafowl)⁵ ชื่อทางวิทยาศาสตร์ : *Pavo muticus*
วงศ์ : *Phasianidae* อันดับ : *Galliforme*

ภาพที่ 5 แสดงลักษณะนกยูงไทยที่พบในจังหวัดพะเยา
ที่มาภาพ ชมรมช่วนนกยูงกิวแก้ว อำเภอจุน จังหวัดพะเยา

นกยูงเขียว เป็นนกในตระกูลไก่ฟ้าที่มีความสวยงามชนิดหนึ่งของโลก นกยูงเป็นนกที่มีคุณค่าและหายาก ซึ่งทั่วโลกมีจำนวนนกยูง (*Pavo spp.*) ถึง 3 ชนิดสำหรับในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นกยูงถูกแบ่งออกย่อยตามลักษณะสีขนและถิ่น การกระจายได้ 3 subspecies คือ นกยูงเขียวชวา (Javanese green peafowl , *P. muticus muticus*) นกยูงเขียวอินโดจีน (Indo-Chinese green peafowl, *P. muticus imperator*) และนกยูงเขียวพม่า (Burmese green peafowl, *P. muticus specifer*) ในประเทศไทยพบ ๒ ชนิดย่อยคือ นกยูงเขียวชวา หรือเรียกว่า นกยูงใต้ (*Pavo muticus muticus* Linnaeus) และนกยูงเขียวอินโดจีน หรือเรียกว่า นกยูงเหนือ หรือ (*Pavo muticus imperator* Delacour)⁶

□ ลักษณะทั่วไป

นกยูงเขียวจัดเป็นนกขนาดใหญ่ ตัวผู้มีสีเขียวสด บริเวณปีกสีน้ำเงิน ปลายปีกสีน้ำตาลเข้ม หัวมีหงอนขนงอกขึ้นเป็นกระจุกสีเขียวมันวาว ด้านบนศีรษะตั้งแต่ด้านหลังจนถึงหน้าผากจรดโคน

⁵ BirdLife International, Threatened birds of Asia: the BirdLife International Red Data Book (Cambridge, UK, BirdLife International, 2001).

⁶ Green Peafowl (*Pavo muticus*)(2015) <<http://www.hbw.com/species/green-peafowl-pavo-muticus>>

จะงอยปากมีขนละเอียดขดเป็นปุ่มเล็กๆอัดกันแน่นสีน้ำเงินเข้มเป็นมัน ใบหน้าทั้งสองข้างเป็นแผ่นหนัง มีสีฟ้าและสีเหลืองล้อมลูกตาและหูตามลำดับ ขนคลุมทางด้านบนยาวมาก ที่ปลายมีแผ่นขนแบนๆเป็นวงกลมหรือที่เรียกว่าแววมยุราซึ่งจะใช้สำหรับรำแพนเกี่ยวตัวเมีย และจะหลุดร่วงหลังฤดูผสมพันธุ์แล้วงอกขึ้นมาใหม่ ส่วนตัวเมียเต็มวัยมีลักษณะคล้ายตัวผู้ แต่สีเป็นมันวาวน้อยกว่า แผ่นขนคล้ายเกล็ดที่ปกคลุมบริเวณคอ ออกและหลังมีขนาดเล็กกว่า ขาสั้นกว่า ขนคลุมหางสั้นกว่ามากยาวไม่เกินขนหาง และไม่มีแววมยุรา นกยูงตัวผู้มีขนาดเล็กกว่านกยูงเหนือ หนึ่งบริเวณหูและแก้มมีสีเหลืองสดกว่า ลูกนกยูงมีขนบริเวณคอละเอียดและอ่อน นุ่มสีเหลืองครีม ส่วนปีกมีขน primary สีน้ำตาลอ่อน จะงอยปากและแข้งมีสีเนื้อน้ำตาลอ่อน

สถานะตามกฎหมาย

เป็นสัตว์ป่าที่จัดอยู่ในบัญชีสัตว์ป่าคุ้มครองตามกฎหมายสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าของไทย (ที่อนุญาตให้เพาะพันธุ์เชิงพาณิชย์)⁷ และจัดอยู่ในบัญชี Red-List สัตว์ป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ในปี 2013 (endangered species) ของ IUCN⁸ และจัดเป็นสัตว์ป่าในบัญชี 2 (Appendix II) แห่ง the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES)⁹

ถิ่นอาศัยและอาหาร

พบตั้งแต่ประเทศอินเดีย จีน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเกาะชวาในประเทศอินโดนีเซีย¹⁰ ดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 6 แสดงถิ่นที่อยู่อาศัยของนกยูงเขียว
ที่มาภาพ BirdLife International, Threatened birds of Asia 2001

⁷ พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๕ (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๕๓)

⁸ BirdLife International, *Pavo muticus* The IUCN Red List of Threatened Species, (IUCN, 2013) <<http://www.iucnredlist.org/details/22679440/0>>.

⁹ CITES, Checklist of CITES Species (visited on 2015)

¹⁰ BirdLife International, Threatened birds of Asia: the BirdLife International Red Data Book (Cambridge, UK, BirdLife International, 2001) p. 1052-1087.

นกยูงเขียวเป็นนกที่กินได้ทั้งพืชและสัตว์ ได้แก่ พวกเมล็ดหญ้า เมล็ดของไม้ยืนต้น ธัญพืช ผลไม้สุกที่หล่นจากต้น ยอดอ่อนของหญ้า แมลง ตัวหนอน ไล่เดือน งู และสัตว์ขนาดเล็ก หากินตามพื้นดินเช่นเดียวกับไก่ฟ้าและไก่ป่า

□ พฤติกรรม , การสืบพันธุ์

นกยูงผสมพันธุ์ในช่วงฤดูร้อนระหว่างเดือนมีนาคมถึงพฤษภาคม ตัวผู้ผสมตัวเมียได้ หลายตัว ในธรรมชาติตัวเมียทำรังตามพื้นดินมีหญ้าหรือใบไม้รอง แต่ในกรงเลี้ยงควรทำที่วางไข่ไว้มุมด้านหลังกรง อาจเป็นลังสี่เหลี่ยมหรือกรอบไม้โดยวางกับพื้นมีหญ้ารอง ที่สำคัญ ควรมีที่บังไพรให้ เพื่อนกยูงเขียวจะได้มีความรู้สึกปลอดภัยและพอใจที่จะเข้าไปวางไข่ วางไข่ ครั้งละ 3 – 6 ฟอง ตัวเมียฟักไข่ผู้เดียว ใช้เวลาฟัก 27 – 28 วัน ลูกนกยูงจะตามแม่หากินไม่ น้อยกว่า 6 เดือน จึงจะแยกออกไปหากินตามลำพัง การผสมพันธุ์ หลังจากตัวผู้เกี่ยวพาราซีโดย การรำแพนแล้วตัวเมียที่พึงพอใจจะเข้ามาใกล้และยอมให้ผสมพันธุ์โดยตัวเมียจะลดตัวให้ต่ำลง ให้ตัวผู้ขึ้นขี่หลัง ตัวผู้จะใช้จะงอยปากจิกที่หัวตัวเมียเพื่อไม่ให้ตกลงมาและขณะขึ้นผสมพันธุ์ แพนหางจะถูกพับเก็บและโค้งพับมาข้างหน้าของตัวเมีย ใช้เวลาประมาณ 1 นาทีซึ่งจะได้ยิน เสียงหวีดร้องหนึ่งครั้งคาดว่าเป็นตัวเมีย หลังจากเสร็จแล้วตัวผู้จะลงจากหลังแล้วลดแพนหางลง ส่วนตัวเมียจะคลี่ปีกและหางออกสะบัดและเก็บไว้ที่เดิม ซึ่งตัวผู้สามารถผสมกับตัวเมียได้ถึง 2 ตัวในเวลาติดต่อกัน ไข่นกยูงเขียวมีลักษณะกลมเรียบมน สีขาวเนื้อ บางฟองมีลายแต้มสีน้ำตาล ขนาด 53.75 x 74.45 มิลลิเมตรและมีน้ำหนัก 119.76 กรัม ลูกนกยูงเขียวแรกเกิดมีน้ำหนักเฉลี่ย 75.33 กรัม

□ ที่ตั้ง/แผนที่

จังหวัดพะเยาเป็นเมืองเก่าแก่อายุกว่า 900 ปี ทางภาคเหนือของประเทศไทย เป็นเมืองที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ เช่น ชุมชนไทลื้อ และมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ และ เขตอนุรักษ์ฯ ต่างๆ เช่น วนอุทยานภูถ้ำกา อุทยานแห่งชาติดอยภูนาง อุทยานแห่งชาติดอยหลวงและเขตรักษาพันธุ์สัตว์เวียงลอ เป็นต้น

การเคลื่อนไหวเพื่อการปกป้องคุ้มครองป่าไม้และสัตว์ป่าในจังหวัดพะเยา มิได้เริ่มต้นจากภาคเอกชน ภาครัฐ หรือพลเมืองในจังหวัดเท่านั้น แต่เกิดขึ้นมาจากการต่อสู้ของพระสงฆ์ ผู้พิทักษ์สายน้ำและผืนป่ารูปหนึ่งเป็นพลังสำคัญ พระครูมานัสพิทักษ์ วัดโพธาราม ต.ศรีถ้อย อ.แม่ใจ จ.พะเยา ตลอดระยะเวลา ๑๐ ปีนับตั้งแต่ปี ๒๕๒๖-๒๕๓๖ จนกระทั่งรัฐบาลประกาศปิดสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศ และความสำคัญในพื้นที่จังหวัดพะเยา คือเมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๕๓๗ จังหวัดพะเยาได้รับการร้องขอจากราษฎรในท้องที่อำเภอจุน จังหวัดพะเยา ให้ดำเนินการประกาศป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่จุนและป่าสงวนแห่งชาติใกล้เคียงให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งมีพื้นที่ป่าครอบคลุมท้องที่อำเภอจุน อำเภอเชียงคำ อำเภอดอกคำใต้ และอำเภอปง จังหวัดพะเยา เนื้อที่ประมาณ 231,875 ไร่ หรือประมาณ 371 ตารางกิโลเมตร เพื่อเป็นการอนุรักษ์พิทักษ์ป่าไม้ไว้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญของแม่น้ำอิงและแม่น้ำยม รวมทั้งสัตว์ป่าที่สำคัญของท้องถิ่นอาศัยอยู่ชุกชุมหลายชนิด เช่น นกยูง เลียงผา เก้ง กวาง เป็นต้น ซึ่งจังหวัดพะเยาได้เสนอเรื่อง ไปยังกรมป่าไม้ เพื่อพิจารณากำหนดให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ต่อมากรมป่าไม้ได้ให้ความเห็นชอบตามที่จังหวัดพะเยาเสนอและสั่งการให้

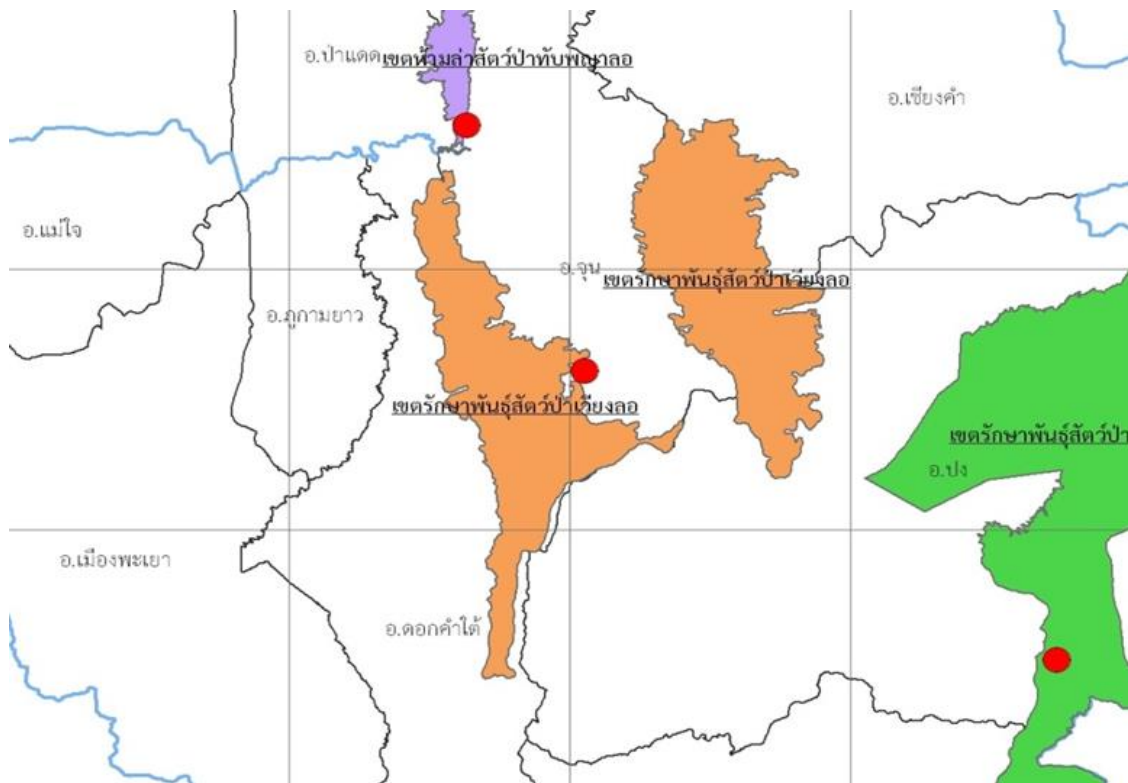

เจ้าหน้าที่สังกัดส่วนอนุรักษ์สัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ออกไปดำเนินการสำรวจพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติในท้องที่จังหวัดพะเยาดังกล่าว เพื่อให้ได้ข้อมูลรายละเอียดต่างๆเสนอต่อคณะกรรมการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าแห่งชาติพิจารณาให้ความเห็นชอบต่อไป ในการสำรวจพื้นที่เพื่อจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแห่งนี้ คณะผู้สำรวจฯ ได้ประสานงานกับส่วนราชการและผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งต่อมาคณะกรรมการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าแห่งชาติ ได้พิจารณาให้ความเห็นชอบให้ประกาศพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าน้ำแวน, ป่าห้วยไคร้, ป่าแม่จูน และป่าแม่ยม ในท้องที่อำเภอเชียงคำ, อำเภอจุน, อำเภอปง และอำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าได้ โดยผ่านการตรวจสอบของคณะกรรมการกฤษฎีกา และคณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบ ซึ่งได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่ม 114 ตอนที่ 19 ก เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2540 (สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ระบบออนไลน์)

สถานที่ตั้ง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ ตั้งอยู่ในบริเวณที่ดินป่าน้ำแวน ป่าห้วยไคร้ ป่าแม่จูน และป่าแม่ยม ในท้องที่ตำบลน้ำแวน ตำบลทุ่งผาสุข ตำบลฝายกวาง อำเภอเชียงคำ ตำบลทุ่งรวงทอง ตำบลห้วยยางขาม ตำบลจุน ตำบลพระธาตุซิงแกง อำเภอจุน ตำบลจิม ตำบลลอย ตำบลนาปริง อำเภอปง และบริเวณที่ดินป่าแม่จูน ป่าห้วยดอกเข็ม และป่าแม่อิงฝิ่งขวา ในท้องที่ตำบลล่อ ตำบลห้วยข้าวกล้า ตำบลจุน ตำบลพระธาตุซิงแกง อำเภอจุน ตำบลห้วยลาน ตำบลป่าซาง ตำบลดงสุวรรณ ตำบลสันโค้ง ตำบลบ้านถ้ำ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา รวมพื้นที่ประมาณ 231,875 ไร่ หรือ 371 ตารางกิโลเมตร อยู่ในระวางแผนที่ 1 : 50,000 ของกรมแผนที่ทหาร ลำดับชุดที่ L 7017 ระวางที่ 5047 I, 5047 II, 5047 III และ 5047 IV ระหว่างเส้นรุ้ง (LATITUDE) ที่ 19 องศา 4 ลิปดา เหนือ ที่ 19 องศา 28 ลิปดา เหนือ และเส้นแวง (LONGITUDE) ที่ 100 องศา 3 ลิปดา ตะวันออก ถึง 100 องศา 19 ลิปดา ตะวันออก อาณาเขตติดต่อ ทิศเหนือ เริ่มตั้งแต่ดอยผาผึ้ง ตรงจุดพิกัดที่ พิกัด 125483 ติดเส้นทางเชื่อมระหว่างบ้านดอนศรีชุม ตำบลล่อ อำเภอจุน กับบ้านวังขอนแดง ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ และเนื่องจากพื้นที่เขตฯ เวียงลอทางทิศเหนือมีลักษณะเป็นครึ่งวงกลมคล้ายอ่าว ดังนั้นทุกตำบลของอำเภอจุนจึงอยู่ในอ่าวด้านทิศเหนือทั้งหมด นอกจากนี้อาณาเขตทางทิศเหนือยังติดกับเขตตำบลน้ำแวน อำเภอเชียงคำ ที่บริเวณดอยขุนห้วยม่วงทางด้านทิศตะวันออกของบ้านห้วยบง จุดพิกัดที่ พิกัด 275518 ไปจนถึงด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของบ้านผาฮาว ตำบลทุ่งผาสุข อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา จุดพิกัดที่ พิกัด 360497 ทิศตะวันออกเฉียงใต้ติดกับด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของบ้านแวนโค้ง บ้านสันติสุข บ้านใหม่เจริญไพร บ้านนาสา บ้านศรีวิไล ตำบลฝายกวาง อำเภอเชียงคำ จุดพิกัดที่ พิกัด 360480 ลงไปทางทิศใต้ผ่านเขตตำบลจิม อำเภอปง ที่ด้านทิศตะวันตก ของบ้านปางผักหมู บ้านใหม่บ้านเงิน บ้านดอนเงิน และบ้านแม่ทวย ตำบลลอย ไปจนถึงทิศตะวันตกเฉียงเหนือของบ้านหนองขวาง ตำบลนาปริงอำเภอปง จุดพิกัดที่ พิกัด 353233 ทิศใต้ จดกับพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติดอยภูาง จังหวัดพะเยา โดยมีสันปันน้ำเป็นแนวแบ่งเขต เริ่มจากห้วยผาย ท้องที่ตำบลบ้านถ้ำ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา จุดพิกัดที่ พิกัด 140078 ไปถึงดอยขุนน้ำจุน จุดพิกัดที่ พิกัด 176183 ดอยควงเทวดา จุดพิกัดที่ พิกัด 194205 ดอยขุนน้ำม่าว จุดพิกัดที่ พิกัด 210236 ดอยขุนแม่เลอะ จุดพิกัดที่ พิกัด 222243 จนถึง ดอยผาสะตึก จุดพิกัดที่ พิกัด 284280 บริเวณขุนห้วยไคร้ ตำบลจุน อำเภอจุน จังหวัดพะเยา ทิศตะวันตก เริ่มจากทิศเหนือของป่าสงวนแห่งชาติป่าห้วยดอกเข็มและป่าแม่อิงฝิ่งขวา บริเวณทิศตะวันออกเฉียงใต้ของบ้านวังขอนแดง ตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ จุดเชื่อมกับป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่จูน จุดพิกัดที่ พิกัด 113478 ลงไปทางทิศใต้ผ่านด้านทิศตะวันออกของบ้านทุ่งต้นศรี บ้านศรีดอกแก้ว บ้านปากกล้วยแช่ บ้านใหม่แท่นคำ บ้านใหม่ บ้านห้วยต้นตุ่มเหนือ บ้านห้วยต้นตุ่มกลาง บ้านห้วย

ต้นตัมใต้ บ้านใหม่พัฒนา บ้านห้วยต้นตัมน้ำชำ ตำบลห้วยลาน บ้านสันป่าม่วง บ้านคำบน บ้านคำพัฒนา บ้านสันทราย บ้านคำกลาง บ้านคำเหนือพัฒนา บ้านคำบน บ้านคำดอนตัน ตำบลป่าซาง บ้านดงครก บ้านสันป่าสัก ตำบลดงสุวรรณ บ้านถ้ำจอมศิลป์ บ้านถ้ำโน้ ไปจนถึงทิศตะวันออกเฉียงใต้ของบ้านสันทรายทอง ตำบลบ้านถ้ำ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา จุดพิกัดที่ พิกัด 480080

ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงสลับเนินเขาเป็นลูกกระนาบตลอดพื้นที่ การวางตัวของแนวเขาจะทอดยาวจากทิศเหนือไปทิศใต้ ความลาดชันของพื้นที่อยู่ในช่วงประมาณ 30-60 เปอร์เซ็นต์

ภาพที่ 7 แสดงแผนที่ตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ
ที่มา : กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

□ ลักษณะภูมิอากาศ

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ จังหวัดพะเยา อยู่ในเขตอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ (SOUTH WEST MONSOON) พัดผ่านทะเลและมหาสมุทร พาเอาฝนและความชุ่มชื้นเข้ามาในช่วงประมาณกลางเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนตุลาคม และเขตอิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ (NORTH EAST MONSOON) พัดพาเอาความหนาวเย็นและแห้งแล้งเข้ามาในช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนกุมภาพันธ์ โดยภาพรวมมี 3 ฤดูกาลเช่นเดียวกับพื้นที่อื่นๆ ในภาคตอนบนของประเทศไทย ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ ถึงกลางเดือนพฤษภาคม อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 28 องศาเซลเซียส สภาพอากาศร้อนและแห้งแล้ง ทำให้ง่ายต่อการเกิดไฟไหม้ลามป่าอยู่เสมอ เนื่องจากเชื้อเพลิงมีมากเพราะการผลัดใบของต้นไม้ในป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคม ถึงต้นเดือนตุลาคม อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 27 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยประมาณ 134 มิลลิเมตร ความชื้นในอากาศมีสูง ลมแรง ลักษณะเป็นพายุฝนฟ้าคะนอง บางปีมีลูกเห็บตก ฤดู

หนาว เริ่มตั้งแต่กลางเดือนตุลาคมถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 21 องศาเซลเซียส ตอนกลางวันมีลมแรง ความชื้นในอากาศมีน้อย อุณหภูมิสูง ตอนกลางคืนอากาศหนาวเย็น

ทรัพยากรป่าไม้ ป่าส่วนใหญ่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอเป็นป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง ดังนั้น พรรณไม้ที่สำคัญและมีค่าทางเศรษฐกิจจึงเป็นชนิดที่เป็นไม้พื้นของป่าดังกล่าว ได้แก่ ไม้สัก มะค่าโมง ตะเคียน ยาง แดง ประดู่ ก่อ ตะแบก เต็ง รัง เหียง พลวง เก็ดดำ เก็ดแดง ยมหอม เสลา กระบก เป็นต้น แต่ละชนิดมีลักษณะเด่นของแม่ไม้ตามธรรมชาติ ซึ่งในปัจจุบันในพื้นที่มีเหลืออยู่น้อยมาก

ทรัพยากรสัตว์ป่า จากสภาพป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ และต่อเนื่องกับพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติดอยภูนางเป็นผืนป่าใหญ่ ส่งผลให้สัตว์ป่าของท้องถิ่นที่สำคัญอยู่หลายชนิด ได้แก่ นกยูง เสียงผา เก้ง กวาง ไก่ฟ้า กระรอก อีเห็น งูชนิดต่างๆ นกเขา ลิงลม หมี หมูป่า กระจง ตะกวด ลิงวอก นกกระรอก หมูป่า เป็นต้น แต่เนื่องจากการคุกคามของมนุษย์ ตลอดจนภัยธรรมชาติและ การจัดการที่ถูกต้องตามหลักวิชาการจึงทำให้สัตว์ป่าหลายชนิดลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว บางชนิดไม่สามารถตรวจพบได้แล้วในปัจจุบัน จึงจำเป็นที่จะต้องดำเนินการคุ้มครองรักษา เพื่อให้สัตว์ป่าเหล่านี้อยู่อาศัยอย่างปลอดภัยและมีโอกาสได้ขยายพันธุ์ตามธรรมชาติต่อไป

ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา

การศึกษาเรื่อง ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา ได้รับความร่วมมือกับทางเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ เป็นอย่างดี โดยมีการทำงานร่วมกันในการสำรวจ และการวิจัยเชิงเอกสารและการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และผู้นำชุมชน สรุปผลการสำรวจพบว่า พื้นที่อันเป็นจุดที่สามารถพบเห็น นกยูงไทยลงมาหาอาหาร ส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่อันเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างเขตพื้นที่อนุรักษ์ และพื้นที่ชุมชน โดยสรุปแล้วมีจำนวนทั้งสิ้น 21 แห่ง ที่พบจำนวนประชากรนกยูงไทยอยู่หนาแน่น ทั้งนี้ในการศึกษาครั้งนี้ กำหนดจำนวนนกยูงไทยที่พบ มีจำนวนตั้งแต่ 5 ตัวขึ้นไปในแต่ละครั้งที่พบเห็น แหล่งที่พบมากที่สุด คือ อำเภอจุน จำนวน 13 จุด รองลงมาตามลำดับคือ อำเภอดอกคำใต้ จำนวน 3 จุด อำเภอเชียงคำ จำนวน 2 จุด อำเภอเชียงม่วนจำนวน 2 จุด และอำเภอปงจำนวน 1 จุด

อำเภอจุน จำนวน 13 จุด

- 1) บริเวณป่าห้วยผาดำ ท้องที่ บ.สันทราย ม.7 ต.หงส์หิน
- 2) บริเวณป่าห้วยโป่ง ท้องที่ บ.พวงพยอมใหม่ ม.6 ต.หงส์หิน
- 3) บริเวณป่าห้วยป่าดำ(ผาผึ้ง) ท้องที่ บ.ศรีเมืองชุม ม.6 ต.ล่อ
- 4) ชวงนกยูงเพื่อแม่ บ.กิวแก้ว ม.8 ต.ห้วยข้าวกล้า
- 5) ป่าห้วยหลวง บ.ร่องหาด ม.9 ต.ห้วยข้าวกล้า
- 6) บริเวณป่าห้วยกั้งแล้ง บ.ร่องคู ม.10 ต.จุน
- 7) บริเวณหลังอ่างเก็บน้ำห้วยกั้ง บ.ห้วยกั้ง ม.1 ต.จุน
- 8) บริเวณป่าห้วยโป่ง บ.จุนพัฒนา ม.8 ต.จุน
- 9) บริเวณป่าห้วยเสียม บ.เข็ญะ ม.4 ต.จุน
- 10) ป่าห้วยแหน บ.แม่วังช้าง ม.1 ต.พระธาตุขิงแกง
- 11) ป่าห้วยลึก บ.ธาตุสันติธรรม ม.3 ต.พระธาตุขิงแกง

12) บริเวณป่าม่อนซีแหลว บ.สร้อยศรีพัฒนา ม.16 ต.จุน

13) หน้าอ่างเก็บน้ำห้วยบง บ.ฝั่งหมื่น ม.6 ต.ห้วยยางขาม

อำเภอเชียงคำ จำนวน 2 จุด

1) บริเวณป่า บ.แม่ตำท่าข้าม ม.7 ต.น้ำแวน

2) บริเวณป่าร่องปลาก่อ ท้องที่ บ.ใหม่เจริญไพร ม.9 ต.ฝายกวาง

อำเภอปาง จำนวน 1 จุด

1) บริเวณป่าห้วยน้ำรวบ ท้องที่ บ.แม่ทนาย ม.9 ต.ออย

อำเภอดอกคำใต้ จำนวน 3 จุด

1) บริเวณป่าห้วยต้นตัม บ.ห้วยต้นตัมน้ำซำ ม.9 ต.ห้วยลาน

2) บริเวณป่าห้วยจำม่วง (ม่อนทานตะวันตำบลป่าซาง) บ.ป่าซาง ม.10 ต.ป่าซาง

3) บริเวณป่าน้ำป่อทราย บ.สันทราย ม.5 ต.บ้านถ้ำ

อำเภอเชียงม่วน จำนวน 1 จุด

พื้นที่อุทยานแห่งชาติภูนาง และวนอุทยานไดโนเสาร์

นอกจากนี้ พบว่า พื้นที่นกกยูงไทยลงมาหาอาหารในพื้นที่รอยต่อระหว่างเขตอนุรักษ์กับพื้นที่ชุมชนโดยลงมาเป็นจำนวนมากแล้วได้มีการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดใจให้ประชาชนท้องถิ่น นักท่องเที่ยวมาเยือนนั้น มีจำนวน 3 แห่งที่มีความโดดเด่น ได้แก่ ม่อนทานตะวัน ชุมชนบ้านกิวแก้ว และชุมชนบ้านร่องหาด อย่างไรก็ตามการพัฒนาจากประเทศไทยทั้งภาครัฐที่รับผิดชอบดูแลพื้นที่อนุรักษ์(Protected Area) และองค์กร หน่วยงานต่างๆ ได้มีมาตรการและความพยายามในการบูรณาการและการมีส่วนร่วมกับชุมชนท้องถิ่นเพื่อปกป้องและอนุรักษ์นกกยูงไทยอยู่ในหลายพื้นที่ แต่กระนั้นก็ยังไม่ปรากฏว่าจะมีพื้นที่ใดที่ประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งยังมีสถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอนุรักษ์นกกยูงด้วยกันเอง อาทิเช่น ในพื้นที่ชุมชนแม่ป้อกอ อำเภอถ้ำ จังหวัดลำพูน ซึ่งมีการอนุรักษ์นกกยูงโดยประชาชนท้องถิ่น และองค์กรอนุรักษ์ภายนอกที่เข้ามา ภายใต้แนวคิด (Neo-Liberal Conservation) ซึ่งเทคนิค วิธีการในการอนุรักษ์ฯ มีความแตกต่างกับแนวทางดั้งเดิมของชุมชน จึงนำไปสู่ความขัดแย้ง บานปลายและเป็นปัญหาซึ่งปรากฏเป็นข่าวในปลายปี พ.ศ.2557 ที่ผ่านมา จะเห็นว่า ชาวบ้านประท้วง ต่อต้าน องค์กรอนุรักษ์ดังกล่าวถึงกับไม่อนุญาตให้เข้าพื้นที่เนื่องจากเห็นว่า แนวทางการจัดการไม่เหมาะสม ผูกขาด และขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน มีการใช้นกยูงเพื่อแสวงหาประโยชน์เชิงธุรกิจ เช่น ชุมชนเห็นว่า “การที่เขานำนกกยูงป่าไว้ให้นักท่องเที่ยวเข้าชมอุทยานสำคัญใจ แต่คนที่อยู่ในป่านั้นมาแต่ปู่ยาตาทวด ต้องหิวโหยไม่ยุติธรรมเลย” (อุมาภรณ์ ตั้งเจริญบำรุงสุข, 2557) ทั้งนี้ ในด้านองค์กรอนุรักษ์ดังกล่าวก็ได้กล่าวยอมรับว่าโครงการฯ อาจมิได้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นเท่าที่ควร แต่อย่างไรก็ตามก็จะพยายามให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมกับโครงการฯ กรณีดังกล่าวถือเป็นปัญหาในด้านกระบวนการจัดการและการอนุรักษ์ที่นำประโยชน์เชิงเศรษฐกิจหรือการท่องเที่ยวมาเป็นที่ตั้ง (Privatization of Nature) ซึ่งอาจมิได้ช่วยก่อให้เกิด การดำรงอยู่ของนกกยูงอย่างสร้างสรรค์ หรืออาจมิได้ทำให้เกิดการหยุดยั้งวิกฤตความหลากหลายชีวภาพในท้องถิ่นนี้ได้แม้แต่น้อย

ความพยายามในการอนุรักษ์นกกยูง โดยเฉพาะนกกยูงไทยมีอีกหลายแห่ง ซึ่งจากข้อมูลเบื้องต้นพบว่า บริเวณพื้นที่อนุรักษ์ ได้แก่ อุทยานแห่งชาติแม่ยม เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ และ อุทยานแห่งชาติดอยภูนางซึ่งครอบคลุม จังหวัดพะเยาและจังหวัดแพร่ นั้นเป็นแหล่งอาศัยของนกกยูงไทย

ในเขตอนุรักษ์ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย¹¹ จึงมีมาตรการทั้งทางกฎหมายและการส่งเสริมทางสังคมให้เกิดการอนุรักษ์ในหลากหลายแนวทาง อาทิเช่น การจัดทำ “ชวงนกยูง ” คำว่า “ชวง” เป็นภาษาภาคเหนือตอนบนหรือภาษาล้านนา ที่หมายถึง แหล่งชุมนุมหรือการนัดหมายมาเจอกันเพื่อประกอบกิจกรรม ชวงนกยูง จึงหมายถึงพื้นที่ที่นกยูงมาชุมนุมกัน ทั้งนี้ ได้มีการจัดการในเชิงอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมให้เกิดพื้นที่ชวงนกยูง โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม สำหรับ ชวงนกยูง จังหวัดพะเยา ได้ปรากฏขึ้นประมาณสิบปีที่ผ่านมาโดย เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ และอุทยานแห่งชาติดอยภูาง ซึ่งมีอาณาเขตรับผิดชอบผืนป่าจำนวนมากถึง 769,479 ไร่ หรือ 1,231 ตารางกิโลเมตร มีรายงานระบุว่าพบนกยูงไทยจำนวนมากร้อยกว่าตัวในปี พ.ศ. 2539 จากนั้นได้มีนโยบายและมาตรการเพื่อการอนุรักษ์ในการสร้างชวงนกยูงเกิดขึ้นจนถึงปัจจุบันไม่น้อยกว่า 10 แห่งในพื้นที่เขตกันชนหรือพื้นที่รอยต่อเชื่อมโยงพื้นที่อนุรักษ์กับพื้นที่ธรรมชาติ แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน พบว่า ชวงนกยูงในพื้นที่มีทั้งที่ประสบความสำเร็จ และไม่ประสบความสำเร็จ รวมทั้ง มีหลายชุมชนที่ประสงค์มีส่วนร่วมในการจัดการอนุรักษ์ในรูปแบบชวงนกยูง ด้วยเช่นกัน แต่การบริหารจัดการมีความหลากหลายและแตกต่างกันซึ่งยังไม่มีการงานทางวิชาการหรืองานวิจัยใด ระบุได้ว่าแนวทางการอนุรักษ์แบบใดที่มีความเหมาะสม

สำหรับ ชวงนกยูงที่เริ่มเป็นรูปธรรมโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนนั้น ได้แก่ ชวงนกยูงแก้ว ตำบลห้วยข้าวก่า อำเภอจุน จังหวัดพะเยา ซึ่งอดีตก็ประสบปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้านที่ถูกรบกวนรบกวนพืชไร่ จนก่อให้เกิดความเสียหายต่อผลผลิตทางการเกษตร และยังสร้างความเดือดร้อนให้กับคนในชุมชน จนส่งผลกระทบต่อ การทำมาหากินของชาวบ้าน ชาวบ้านบางคนใช้สารเคมีในการกำจัดนกยูงที่เข้ามาในพื้นที่การเกษตรของตน จนส่งผลให้นกยูงล้มตายเป็นจำนวนมากถือว่าเป็นโศกนาฏกรรมที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่ยอมให้เกิดขึ้นเนื่องจากเชื่อว่า นกยูงเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ของพญาลอ ตามตำนานล้านนาและประวัติศาสตร์แห่งเวียงลอ(เมืองโบราณในอำเภอจุน) อันปรากฏเป็นต้นทางของเรื่องราวตาม "ลิลิตพระลอ" ซึ่งยึดโยงกฎเกณฑ์ ข้อห้ามต่างๆกับความศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติ (Sacred Value of Nature) จากการเก็บข้อมูลเบื้องต้นพบว่า ความเชื่อของกลุ่มชนล้านนา โดยเฉพาะชุมชนเวียงลอมมีความเชื่อว่านกยูงเป็นนกศักดิ์สิทธิ์ (นกฟ้า นกสวรรค์) มาแต่โบราณ "หากผู้ใดทำร้ายนกยูงจักเกิดเหตุร้ายแก่ตนและครอบครัว" ความเชื่อลักษณะนี้ส่งผลเชิงบวกกับการอนุรักษ์นกยูง จนเกิดแนวคิดทำอย่างไรจะให้ "คนกับสัตว์ป่าอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข" จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์ให้มีความสมดุลระหว่างนกยูงกับการไม่รบกวนความเป็นอยู่ของคนในชุมชน การอนุรักษ์ดังกล่าวเป็นไปตามหลักการที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอและชุมชนได้บริหารจัดการร่วมกันบนพื้นฐานที่ว่า หากนกยูงสามารถอยู่ได้แล้ว สังคมในชุมชนก็จะอยู่ได้ อันสามารถพัฒนาไปในเชิงเศรษฐกิจโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือหนึ่งในการเสริมสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน รายได้จากการส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเข้าชมนกยูงนั้นก็ยังมีได้พอเพียงกับค่าใช้จ่ายในการจัดทำชวงนกยูงที่เกิดขึ้นในแต่ละปี ชุมชนจำเป็นต้องมีการสมทบทุนช่วยเหลือกันตามกำลังทุนทรัพย์ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับชวงนกยูงอีกแห่งหนึ่งคือชวงนกยูงม่อนทานตะวัน ตำบลป่าซาง อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่เชื่อมโยงระหว่างป่าอนุรักษ์และพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชน กลับพบว่า มีการพัฒนาและบริหารจัดการโดยการลงทุนจำนวนมากจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด

¹¹ Ghan Saridniruna, Wina Meckvichaib, Pongchai Dumrongrojwattthanab "Distribution of Green Peafowl *Pavo muticus* in Dry Season in Wiang Lor Wildlife Sanctuary, Northern Thailand" (Burapha University International Conference, 2015)

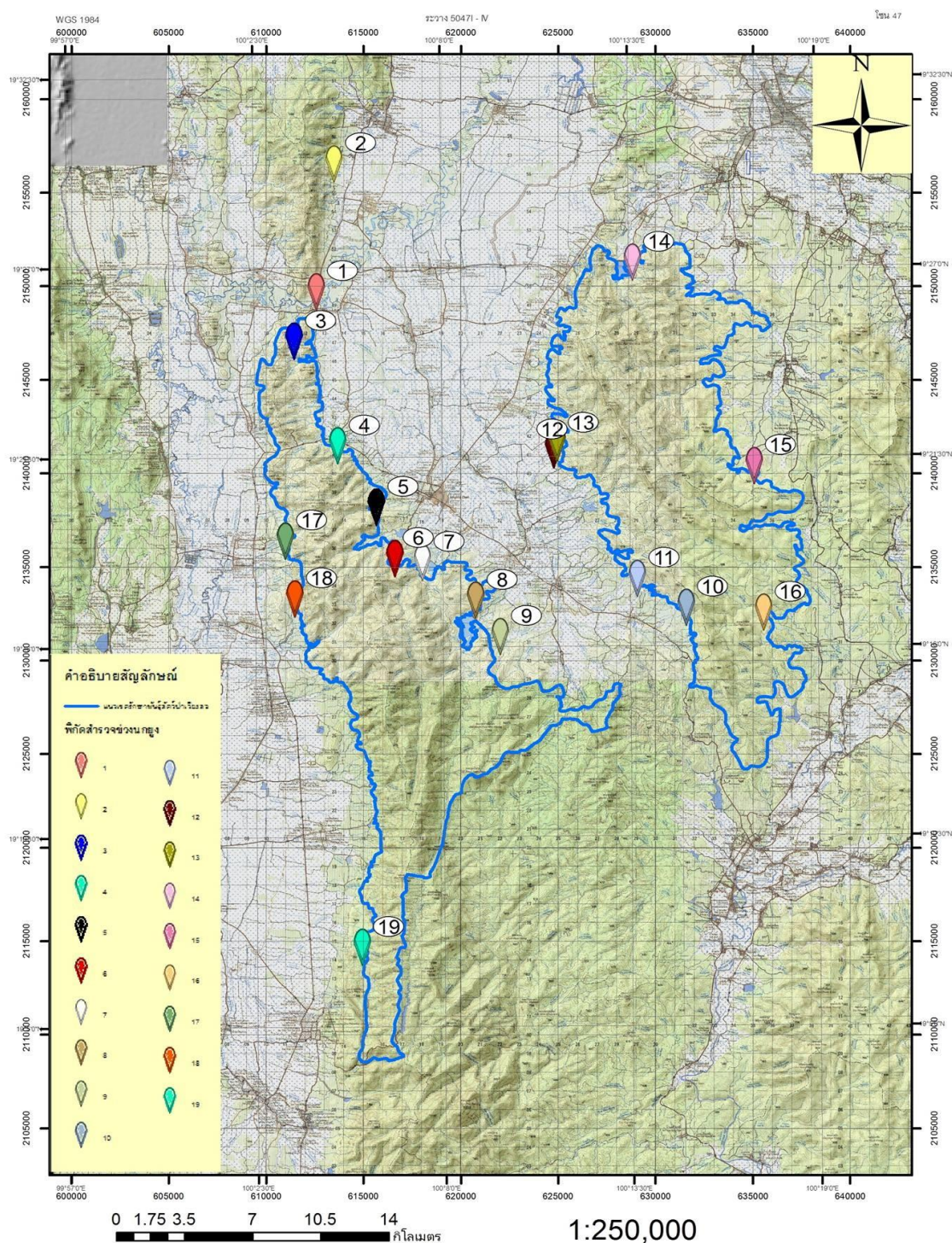

พะเยา เพื่อส่งเสริมและพัฒนาให้พื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่โดยมีการสร้างสิ่งดึงดูดใจทั้ง พุงดอกทานตะวัน ไร่สตอเบอรี่ ผักปลอดสารพิษ แคมป์ควบอย อินเดียดง เส้นทางจักรยาน กิจกรรมท่องเที่ยวอื่นๆ ซึ่งลานนกยูง หรือช่วงนกยูงถือเป็นอีกจุดท่องเที่ยวหนึ่งในบริเวณนั้นที่สร้างความตื่นตาตื่นใจให้แก่นักท่องเที่ยวและผู้ที่ได้เดินทางมาชมกันเป็นอย่างมาก สร้างรายได้มหาศาลแก่ท้องถิ่น

จากการพัฒนาและบริหารจัดการ “ช่วงนกยูง” ที่แตกต่างกัน ทั้งที่บ้านกัวแก้ว และม่อนทานตะวัน ส่งผลทำให้เกิดการเปรียบเทียบและวิพากษ์วิจารณ์กันในวงกว้าง โดยมีการลงชื่อหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น และทางสื่อออนไลน์โจมตีแนวทางการพัฒนาดังกล่าวโดยเฉพาะลานนกยูงที่ม่อนทานตะวัน มักจะถูกโจมตีว่า เป็นการหารายได้จากการท่องเที่ยว เน้นการพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจ (economic action) โดยไม่คำนึงถึงความยั่งยืนของธรรมชาติ ส่วนช่วงนกยูงที่บ้านกัวแก้วก็เป็นการอนุรักษ์นกยูงแบบสงวนรักษา (preservation) มากโดยไม่คำนึงถึงการบริการด้านการท่องเที่ยวที่จะก่อให้เกิดรายได้ ทำให้กิจกรรมในการอนุรักษ์ที่ลานรักษ์ ช่วงนกยูง ประสบความสำเร็จด้านทุนทรัพย์อย่างต่อเนื่องเรื่อยมา ปรากฏการณ์ทั้ง 2 พื้นที่ในจังหวัดพะเยา ที่ได้กล่าวไปในข้างต้นนี้ ถือเป็นเพียงตัวอย่างในความพยายามที่จะอนุรักษ์นกยูงไทยให้เกิดความยั่งยืน หยุคัยการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ และก่อมลพิษทางดินที่อยู่ดีของมนุษย์ ที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตามการสืบค้นความเป็นมาในการอนุรักษ์โดยการทำช่วงนกยูงไทยในพื้นที่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ และอุทยานแห่งชาติดอยภูนางมีอยู่จำนวนไม่น้อยตามพื้นที่ที่เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยรอยต่อระหว่างป่ากับชุมชนที่มีนกยูงออกมาทำลายพืชสวนไร่นาของชาวบ้าน ทั้งที่ล้มเหลวและยังคงมีช่วงนกยูงอยู่นั้นถือเป็นบทเรียนสำคัญเกี่ยวกับการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยาที่ควรนำมาวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และนกยูงไทย ทั้งด้านระบบความเชื่อดั้งเดิม จารีตประเพณีล้านนาที่สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการนำรูปแบบช่วงนกยูงมาเชื่อมโยงกับ การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวให้ประสบความสำเร็จในด้านการอนุรักษ์ให้มีความยั่งยืนได้อย่างไรนั้น ถือเป็นประเด็นท้าทายทั้งด้านงานวิจัยและงานพัฒนา

แผนที่แสดงพิกัดที่พบนกยูงในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ จังหวัดพะเยา

ภาพที่ 8 แสดงพื้นที่จุดหากินของนกยูงไทยที่สามารถพบเห็นในเขตรอยต่อป่ากับชุมชน

ตารางที่ 11 แสดงพื้นที่จุดหากินของนกยูงไทยที่สามารถพบเห็นในเขตรอยต่อป่ากับชุมชน

จุดที่	ชื่อสถานที่/ที่ตั้ง	พิกัด	สภาพพื้นที่	เจ้าของแปลง/ผู้ดูแล	รายชื่อผู้นำ	จนท.ผู้ประสาน	ภาพประกอบ
1	อำเภอจุน บริเวณป่าห้วยผาดำ ท้องที่ บ.สันทราย ม.7 ต.หงส์หิน	612580E 2149696N	620773E 2133204N		นายวสันต์ ธนแสงประเสริฐ โทร.0811677338	นายจักรชัย แก้วคำปา โทร.0811626030	
2	บริเวณป่าห้วยโป่ง ท้องที่ บ.พวงพยอมใหม่ ม.6 ต.หงส์หิน	613496E 2156526N	622026E 2131278N		นายณัฐพงศ์ ตันกุล โทร.0898381095	นายจักรชัย แก้วคำปา โทร.0811626030	
3	บริเวณป่าห้วยป่าดำ(ผาผึ้ง) ท้องที่ บ.ศรีเมืองชุม ม.6 ต.ล่อ	611447E 2147042N	629073E 2134381N		นายผดุง วงศ์กา โทร.0931387308	นายจักรชัย แก้วคำปา โทร.0811626030	
4	ช่วงนกยูงเพื่อแม่ บ.ก๊วกแก้ว ม.8 ต.ห้วยข้าวกล้า	613689E 2141456N	ปลูกถั่วดำ	ชมรมอนุรักษ์นกยูง นายเชวง ไชยมงคล โทร.0931725232	นายประดิษฐ์ ชุมภู โทร.0821844405	น.ส.กรณิการ์ ไชยมงคล หวานถั่วดำ 3 ต.ค. โทร.0903169139 ปรับปรุงซุ่ม 15 ต.ค.	

จุดที่	ชื่อสถานที่/ที่ตั้ง	พิกัด	สภาพพื้นที่	เจ้าของแปลง/ผู้ดูแล	รายชื่อผู้นำ	จนท.ผู้ประสาน	ภาพประกอบ
5	ป่าห้วยหลวง บ.ร่องหาด ม.9 ต.ห้วยข้าวกล้า	615678E 2138176N	ปลูกถั่วดำ		นายสมเกียรติ ไชยสถาน โทร.0840459588	นายจักรชัย แก้วคำปา โทร.0811626030	
6	บริเวณป่าห้วยกั้งแล้ง บ.ร่องคู ม.10 ต.จุน	616625E 2135444N	ปลูกถั่วเขียว	นายเรียว	นายเกษม เจริญเฉลิม โทร.0821869732	นายนิรันดร์ ศรีเลี้ยง โทร.0895225852	
7	บริเวณหลังอ่างเก็บน้ำห้วยกั้ง บ.ห้วยกั้ง ม.1 ต.จุน	618049E 2135224N	ปลูกข้าวโพด (เก็บเกี่ยวแล้ว) อยู่ติดชายป่า	นายแสวง โทร.0810212003	นายสมพร วงศ์วรรณ โทร.0822554298	นายเสนห์ ต่อมดวงแก้ว โทร.0892652237	
8	บริเวณป่าห้วยโป่ง บ.จุนพัฒนา ม.8 ต.จุน	620773E 2133204N	พื้นที่ว่าง	ลุงจิต	นายธนู พลศิริ โทร.0861367820	นายจักรชัย แก้วคำปา โทร.0811626030	

จุดที่	ชื่อสถานที่/ที่ตั้ง	พิกัด	สภาพพื้นที่	เจ้าของแปลง/ผู้ดูแล	รายชื่อผู้นำ	จนท.ผู้ประสาน	ภาพประกอบ
9	บริเวณป่าห้วยเสียม บ.เขียะ ม.4 ต.จุน	622026E 2131278N	ปลูกข้าว	นายหมวก สะสา โทร.0907567277	นายหมวก สะสา โทร.0907567277	นายจักรชัย แก้วคำปา โทร.0811626030	
10	ป่าห้วยแหน บ.แม่วังข้าง ม.1 ต.พระธาตุขิงแกง	631573E 2132840N	ปลูกข้าวโพด (เก็บเกี่ยวแล้ว) อยู่ติดชายป่า	นางผัด เชื้อนแก้ว โทร.0898523934	นายผัดดี คุณารูป โทร.0616682096	นายนิรันดร์ ศรีเลี้ยง โทร.0895225852	
11	ป่าห้วยลึก บ.ธาตุสันติธรรม ม.3 ต.พระธาตุขิงแกง	629073E 2134381N	ปลูกข้าวโพด	นางศิริประภา ต้นกุล โทร.0932283742	นายจันทร์ ธนะวงศ์ โทร.0857248041	นายรังสรรค์ อินทะลาศ โทร.0903204819	
12	บริเวณป่าม่อนขี้เหล็ก บ.สร้อยศรีพัฒนา ม.16 ต.จุน	624772E 2141244N	ปลูกข้าว	นายมี-เพ็ญ	นายหลั่น พระวิสัย โทร.0817776039	นายวุฒิเดช จันทร์กาวิ โทร.0933187433	

จุดที่	ชื่อสถานที่/ที่ตั้ง	พิกัด	สภาพพื้นที่	เจ้าของแปลง/ผู้ดูแล	รายชื่อผู้นำ	จนท.ผู้ประสาน	ภาพประกอบ
13	หน้าอ่างเก็บน้ำห้วยบง บ.ฝั่งหมิ่น ม.6 ต.ห้วยยางขาม	624931E 2141605N	ปลูกถั่วดำ	นายเดช โทร.0991360549	นายทองสี คำแดง โทร.0899989428	นายวุฒิเดช จันทร์กาวิ โทร.0933187433	
14	อำเภอเชียงคำ บริเวณป่า บ.แม่ตำท่าข้าม ม.7 ต.น้ำแวน	628808E 2151276N		ลุงไสว โทร.0860386748	นายชน คำแสน โทร.0811328315	นายวรเมธ ปัญญาใจ โทร.0930479730	
15	บริเวณป่าร่องปลาก่อ ท้องที่ บ.ใหม่เจริญไพร ม.9 ต.ฝายกวาง	635067E 2140408N	ปลูกข้าวโพด	นายคำภา ศิริรุณ โทร.0885012748	นายสองเมือง กำสุข โทร.0808488011	นายสมเพชร นิยมธรรม โทร.0871912702	
16	อำเภอปง บริเวณป่าห้วยน้ำรวบ ท้องที่ บ.แม่ท่าย ม.9 ต.ออย	635560E 2132570N	ปลูกข้าวโพด	นางนอม ใจกว้าง โทร.0861166487	นายบุญส่ง โนจิตต์ โทร.0871763939	นายนิรันดร์ ศรีเสี้ยง โทร.0895225852	

จุดที่	ชื่อสถานที่/ที่ตั้ง	พิกัด	สภาพพื้นที่	เจ้าของแปลง/ผู้ดูแล	รายชื่อผู้นำ	จนท.ผู้ประสาน	ภาพประกอบ
17	อำเภอตอกคำใต้ บริเวณป่าห้วยต้นดุ่ม บ.ห้วยต้นดุ่มน้ำขำ ม.9 ต.ห้วยลาน	610996E 2136369N	ปลูกข้าวโพด, ถั่ว	นายสมบัติ ปัญจรี โทร.0848109794	นายชัย พุทธวงศ์ โทร.0932625141 ผู้ใหญ่บ้าน ม.9	นายอนุสรณ์ หวานเสียง โทร.0801283747	
18	บริเวณป่าห้วยจำม่วง (ม่อนทานตะวันตำบลป่าซาง) บ.ป่าซาง ม.10 ต.ป่าซาง	611495E 2133288N	ปลูกข้าวโพด, ถั่ว	นางกัลยา วงศ์กระษามาศ โทร.0801233890	นายป้อ สมศรี (กำนันตำบลป่าซาง) โทร.0864687707	นายอนุสรณ์ หวานเสียง นายสิน(ผู้ดูแล) โทร.0801283747 0819801088	
19	บริเวณป่าน้ำบ่อทราย บ.สันทราย ม.5 ต.บ้านถ้ำ	614950E 2114654N		นายสุรินทร์ ราชเนตร โทร.0810322770 ผู้ใหญ่บ้าน ม.5	นายกฤตเมธ พุทธสอน โทร.0856528742 กำนัน ต.บ้านถ้ำ	นายอนุสรณ์ หวานเสียง (ชมรมกำนัน) โทร.0801283747 ผู้ใหญ่บ้านดูแล	
20	อำเภอเชียงม่วน บริเวณอุทยานแห่งชาติดอยภูนาง และวนอุทยานไดโนเสาร์						

จากตารางข้างต้น จะพบว่า แหล่งที่พบนกยูงลงมาหาอาหารในพื้นที่รอยต่อระหว่างป่ากับชุมชนมากที่สุด คือ อำเภอจุน จำนวน 13 จุด รองลงมาตามลำดับคือ อำเภอดอกคำใต้ จำนวน 3 จุด อำเภอเชียงคำ จำนวน 2 จุด อำเภอเชียงม่วนจำนวน 2 จุด และอำเภอปงจำนวน 1 จุด สำหรับ สำหรับพื้นที่นกยูงไทยลงมาหาอาหารในพื้นที่รอยต่อระหว่างเขตอนุรักษ์กับพื้นที่ชุมชนโดยลงมาเป็นจำนวนมาก แล้วได้มีการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดใจให้ประชาชนท้องถิ่น นักท่องเที่ยวมาเยือนนั้นมีจำนวน 3 แห่งที่มีความโดดเด่นและให้บริการแก่นักท่องเที่ยวในรูปแบบ ชวงนกยูงแล้วนั้น ได้แก่ม่อนทานตะวัน เริ่มในปี พ.ศ.2556 ชุมชนบ้านกิวแก้ว เริ่มในปี พ.ศ.2557 และชุมชนบ้านร่องหาดเริ่มในปี พ.ศ.2558 นอกจากนี้ จากการเก็บรวบรวมข้อมูลและสำรวจในพื้นที่พบว่า มีอีกหลายชุมชนที่สนใจและต้องการให้มีการพัฒนาพื้นที่เป็น “ชวงนกยูง” เพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้านที่ถูกลูกนกยูงรบกวนพืชไร่ จนก่อให้เกิดความเสียหายต่อผลผลิตทางการเกษตร และยังสร้างความเดือดร้อนให้กับคนในชุมชน จนส่งผลกระทบต่อการทำมาหากินของชาวบ้าน

ความสำคัญของนกยูงไทยในผืนป่าเวียงลอ ระดับนานาชาติ

จากข้อมูลและการสัมภาษณ์ผู้บริหาร และนักวิชาการของสมาคมอนุรักษ์นกและธรรมชาติแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนและเป็นภาคีเครือข่ายของ BirdLife International ได้ระบุบัญชีรายชื่อพื้นที่สำคัญเพื่อการอนุรักษ์นกในประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ.2547(ค.ศ. 2004)และหนังสือที่สำคัญนี้ได้ถูกนำมาใช้สนับสนุนการวิเคราะห์ Key Biodiversity Areas (KBAs) 114 แห่งในประเทศไทย นอกจากนี้ยังพบว่า พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ จัดอยู่ในบัญชีรายชื่อ IBA หรือ พื้นที่สำคัญเพื่อการอนุรักษ์นก (Importance Bird Area: IBA) ที่ได้รับการคัดเลือกภายใต้บรรทัดฐานที่ยอมรับในระดับนานาชาติ ถือเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญที่จะสะท้อนถึงความหลากหลายทางชีวภาพเนื่องจาก พื้นที่สำคัญเพื่อการอนุรักษ์นกเป็นพื้นที่ที่ได้รับการกำหนดขึ้นภายใต้มาตรฐานและหลักเกณฑ์ที่เป็นสากลเพื่อการอนุรักษ์นกในระดับโลก ระดับภูมิภาค และระดับประเทศ พื้นที่ที่กำหนดขึ้นนี้ได้หมายความว่าจะมีความสำคัญเฉพาะกับนกเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวเนื่องการดำรงอยู่ของสัตว์ป่าและพันธุ์พืชชนิดอื่นๆ ยิ่งกว่านั้น ในหลายพื้นที่ยังมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เป็นแหล่งทรัพยากร ธรรมชาติที่มีมนุษย์ใช้ในการดำรงชีพ โดยสรุปแล้ว พื้นที่สำคัญเพื่อการอนุรักษ์นก คือ พื้นที่ที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับการอนุรักษ์นกและความหลากหลายทางชีวภาพระดับนานาชาติ ที่ควรมีแนวทางที่รัดกุมในการทำงานอนุรักษ์ มีมาตรการที่เข้มงวดขณะเดียวกันมีความยืดหยุ่นในการจัดการพื้นที่ สำหรับ IBAในประเทศไทย มีทั้งสิ้นรวม 62 แห่ง กระจายอยู่ในทุกระบบนิเวศ ทั้งป่าไม้ ทะเลและชายฝั่ง และแหล่งน้ำในแผ่นดิน ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในระบบพื้นที่คุ้มครอง คือ อุทยานแห่งชาติและเขตห้ามล่าสัตว์ป่า เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า สำหรับพื้นที่สำคัญเพื่อการอนุรักษ์นกที่อยู่ในระบบนิเวศป่าไม้ แต่อย่างไรก็ตามพบว่า IBAs 62 แห่งในประเทศไทยยังช่วยสนับสนุนองค์ความรู้ด้านความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทยให้มากขึ้น โดยระบุพื้นที่คุ้มครองที่มีความสำคัญอย่างเป็นทางการ แต่ในปัจจุบันมี IBAs เพียง 42 แห่ง ที่มีพื้นที่เกือบทั้งหมดถูกคุ้มครองอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้โครงการ IBAs อยู่ในยุทธศาสตร์การอนุรักษ์ระดับโลกที่สำคัญของ BirdLife International ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อติดตาม ตรวจสอบ และทำให้การคุ้มครองพื้นที่เหล่านี้ไม่ใช่เพื่อกเท่านั้น แต่ยังทำเพื่อสัตว์ป่าที่อยู่ในพื้นที่นั้นทั้งหมดด้วย

เนื่องด้วยสมาคมอนุรักษ์นกและธรรมชาติแห่งประเทศไทย สามารถประเมิน ติดตามตรวจสอบ IBAs ระดับชาติได้ในระยะยาว โดยได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากผู้ที่เกี่ยวข้องที่อยู่โดยรอบ และในพื้นที่ของ IBAs ทั้งยังมี BirdLife International และ the Royal Society for the Protection of Birds (RSPB) สนับสนุนสมาคมอนุรักษ์นกฯ ในการดำเนินโครงการสร้างเครือข่ายติดตามตรวจสอบ และสนับสนุนการอนุรักษ์ IBAs ในประเทศไทย รวมทั้งดำเนินการประเมินและปรับข้อมูล IBAs เป็นประจำอย่างเป็นระบบ และพัฒนาศักยภาพเพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์พื้นที่ เมื่อดำเนินงานโครงการนี้แล้วเสร็จจะได้อาภาพรวมด้านการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพแม้จะเน้นความสำคัญเพียงแค่นี้ก็น่าดี ดังนั้นจึงคาดหวังว่าการจัดทำโครงการนี้จะสามารถให้ความรู้ ฝึกอบรม ประเมินสถานะ จัดตั้งพื้นที่ สร้างฐานข้อมูล IBA และให้ข้อมูลสนับสนุน BirdLife International และผู้ร่วมประเมิน และติดตามตรวจสอบโครงการ IBAs ในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย

4.1.2) บทเรียนเกี่ยวกับการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยา ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และนกยูงไทย ทั้งด้านระบบความเชื่อดั้งเดิม จารีต ประเพณีล้านนาที่สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ

การศึกษาเกี่ยวกับ บทเรียนเกี่ยวกับการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยา ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และนกยูงไทย ทั้งด้านระบบความเชื่อดั้งเดิม จารีต ประเพณีล้านนาที่สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นงานวิจัยนี้มุ่งลดความขัดแย้ง อันเกิดจากความเข้มงวดของกฎหมาย โดยสืบค้นวัฒนธรรมความเชื่อ คติล้านนาดั้งเดิม หรือกฎจารีต ประเพณีท้องถิ่นเกี่ยวกับการคุ้มครองสัตว์ป่า โดยเฉพาะกรณีนกยูงเขียว เพื่อนำมาส่งเสริมเพิ่มประสิทธิภาพการบังคับใช้กฎหมายสัตว์ป่า ณ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ อำเภอ จุน จังหวัดพะเยา ที่ยังสามารถพบรวมฝูงได้ในบริเวณพื้นที่ป่าอนุรักษ์ พะเยา-น่าน โดยในช่วงเดือน พฤศจิกายน ถึง กุมภาพันธ์ ของทุกปี ฝูงนกยูงป่าจะลงมากินพืชผลทางการเกษตร เป็นเหตุให้เกิดความเสียหาย เตือดร้อนรำคาญต่อเกษตรกรโดยรอบพื้นที่

ดังนั้น การสืบค้น "หลักฐานเชิงประจักษ์" (เช่น บันทึกโบราณ หรือ มติที่ประชุมของชุมชน ฯลฯ) ของกฎจารีตประเพณีท้องถิ่น (ปทัสถาน) ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ฯ และไม่ขัดกับกฎหมายบ้านเมือง เพื่อเชื่อมโยงในการอนุรักษ์นกยูงเขียว ของชุมชนท้องถิ่น บ้านกิงแก้ว หมู่ 8 ตำบล ห้วยข้าวกล้า อำเภอ จุน จังหวัดพะเยา ซึ่งมีพื้นที่เกษตรกรรมติดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ และมีความขัดแย้งเกิดขึ้น จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อในจริยธรรม ศีลธรรมที่ดีงาม และกฎจารีตฯ ก่อให้เกิดข้อผูกมัด ให้สมาชิกในกลุ่มชนปฏิบัติตามแล้ว มีผลสำเร็จจากความสมัครใจการกระทำ (การอนุรักษ์) โดยผ่าน "คุณค่าความศักดิ์สิทธิ์ในตัวนกยูง" (Sacred value) ซึ่งคุณค่าของความศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติ (Ecological Spirituality) ได้รับการศึกษามาอย่างต่อเนื่องถึงประสิทธิภาพในการผูกมัด ชุมชนท้องถิ่นให้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดขึ้น โดยสามารถศึกษาได้จาก Sacred Natural Sites: Guidelines for Protected Area Managers (IUCN, 2008)¹² ซึ่ง "คุณค่า" ต่างๆ ในความหลากหลายทางชีวภาพและทรัพยากรชีวภาพเหล่านี้ ปรากฏตามอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทาง

¹² Wild, R. and McLeod, C. (eds) *Sacred Natural Sites: Guidelines for Protected Area Managers* (Gland, Switzerland: IUCN, 2008).

ชีวภาพ 1992 (Convention on Biological Diversity, 1992) ที่ประเทศไทยเป็นภาคีสมาชิกด้วยเช่นกัน¹³

นอกจากมุมมองทางความเชื่อแล้ว ด้านวิทยาศาสตร์ สวัสดิ์ วงศ์ถิรวัฒน์ (2552)¹⁴ ศึกษาไว้ว่านกสามารถใช้เป็นตัวชี้วัดทางนิเวศวิทยาได้ โดยให้แนวทางไว้ 3 ประเภทดังนี้ (1) ความหลากหลายชนิดพันธุ์นก เป็นผลของวิวัฒนาการและการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมของถิ่นอาศัย (2) สภาพแวดล้อมถิ่นอาศัย เป็นตัวกำหนดสถานภาพของชนิดพันธุ์ (3) ชนิดพันธุ์นกเด่นในท้องถิ่นเป็นดัชนีบ่งชี้สภาพแวดล้อมของถิ่นอาศัย เช่นนี้ ในเบื้องต้นอาจกล่าวได้ว่า เมื่อ นกยูงเขียว (*Green Peafowl, Pavo muticus*) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศ และมีความสำคัญ ถูกจัดให้เป็นสัตว์ป่าใกล้จะสูญพันธุ์ (Endangered species) อีกทั้งเป็นส่วนหนึ่งในระบบความเชื่อท้องถิ่น ยังมีอยู่และปรากฏให้เห็นตามธรรมชาติเรื่อยมา ตั้งแต่อดีต (ก่อนประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ พ.ศ. 2537) จนถึงปัจจุบัน ภูมิภาคพื้นที่ศึกษา ก็สะท้อนให้เห็นได้ว่า กฎจารีตฯ ที่ถูกกำหนดขึ้นโดยเชื่อมโยงระบบความเชื่อท้องถิ่น ในการปกป้องนกยูง มีผลผูกมัด (Legal or moral binding) สมาชิกในชุมชน และมีสภาพบังคับใช้ตามความสมัครใจ มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะส่งเสริมกฎหมายบ้านเมือง

เป็นที่น่าสังเกตว่าการบริหารจัดการสัตว์ป่าระหว่างหน่วยงานภาครัฐและชุมชนบ้านกิ้วแก้ว มีความร่วมมือกันเป็นอย่างดี และสามารถจัดการความขัดแย้งระหว่างนกยูงกับชุมชนด้วยการผสมผสานความเชื่อท้องถิ่นกับมาตรการทางกฎหมายบ้านเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันอาจเป็น "ต้นแบบ" ในการแก้ปัญหาลักษณะคล้ายคลึงกันในพื้นที่อื่นๆ ต่อไปได้อีกหนึ่งการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังถือเป็น "มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม"¹⁵ อีกประการหนึ่งเช่นกัน

ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้จึงพยายามศึกษาบทเรียนจากชุมชนดังกล่าว เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการลดข้อจำกัดตามรูปแบบทางกฎหมายบ้านเมือง โดยบูรณาการกฎจารีตประเพณีท้องถิ่น (Local customary law) ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ฯ ที่ไม่ขัดหรือแย้งกับวัตถุประสงค์กฎหมายฯ เพื่อเสริมความเข้มแข็งของการควบคุมเชิงสังคม (Social control) โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการกำหนดเป็นแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรชีวภาพในชุมชนที่เหมาะสมต่อวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อมปัจจุบันต่อไป

การบริหารจัดการสัตว์ป่าโดยกฎหมายไทย (Wildlife regime of Thailand)

- 1) แนวคิดและที่มาของระบบกฎหมายทรัพย์และทรัพย์สินที่เกี่ยวกับสัตว์ป่า
- 2) พัฒนคติเชิงพุทธวิธีในการบริหารจัดการสัตว์ป่า
- 3) พระราชบัญญัติ สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๐๓, ๒๕๓๕
- 4) ข้อจำกัดในการบังคับใช้กฎหมายกระแสหลัก กับการอนุรักษ์นกยูงป่า
- 5) สรุป

¹³ Convention on Biological Diversity 1992 at Preamble.

¹⁴ สวัสดิ์ วงศ์ถิรวัฒน์ "การใช้ "นก" เป็นตัวชี้วัดทางนิเวศวิทยา" สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2552

¹⁵ มาตรา ๔ (๔) ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล, พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ๒๕๕๙, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๓ ตอนที่ ๑๙ ก วันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๕๙.

การบริหารจัดการสัตว์ป่าโดยกลไกทางกฎหมายเป็นการใช้อำนาจรัฐควบคุมและกำกับการใช้เสรีประโยชน์จากสัตว์ป่าของพลเมือง เข้าแทนการบริหารจัดการฯ โดยรูปแบบความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (ผีขุนน้ำ) ซึ่งรัฐถือว่าทรัพย์สินเหล่านี้เป็นทรัพย์สินของรัฐ (Public property) จึงควรต้องสงวน (Preservation) คุ้มครอง (Protection) และอนุรักษ์ (Conservation) มิให้สัตว์ป่าต้องสูญพันธุ์ไปจากประเทศไทย อันถือได้ว่าเป็นหน้าที่อันชอบธรรมของรัฐโดยจำเป็นต้องจำกัดสิทธิของเอกชน เพื่อปกป้องผลประโยชน์ส่วนรวม

อย่างไรก็ตาม สัตว์ป่า (wild animals) โดยลักษณะตามธรรมชาติไม่อาจตกอยู่ในความครอบครองและควบคุมได้อย่างสมบูรณ์เช่นเดียวกับทรัพย์สินของรัฐทั่วไป (ป่าไม้ เหมืองแร่) เพราะสัตว์ป่าย่อมดำรงชีวิตอย่างเป็นอิสระ หากินเคลื่อนย้ายไปตามธรรมชาติ เมื่อสัตว์ป่าที่รัฐสงวน/คุ้มครองไปกระทำละเมิดต่อพืชผลทางการเกษตรอันก่อให้เกิดความเสียหายต่อเกษตรกร เช่น กรณีช้างป่าทำลายไร่ผลไม้ เสือทำลายปศุสัตว์ และนกยูงป่าเข้าทำลายไร่ข้าวโพด ดังนี้เกษตรกรผู้เสียหายย่อมอ้างหลักการป้องกันทรัพย์สินตนเองได้เช่นเดียวกัน ถึงแม้ภาครัฐจะมีมาตรการเยียวยา แต่ความเสียหายก็เกิดกับสัตว์ป่าสงวน/คุ้มครองฯเองและทรัพย์สินเอกชนแล้วเช่นกัน

ในบทนี้ผู้วิจัยแสดงให้เห็นถึง ข้อจำกัดและช่องว่างของกฎหมายนี้

1. แนวคิดและที่มาของระบบกฎหมายทรัพย์สินและทรัพย์สินที่เกี่ยวกับสัตว์ป่า

ความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตในธรรมชาติ (Biodiversity) มีปรากฏอยู่มากมายหลากหลายชนิดพันธุ์ บางชนิดเพิ่งถูกค้นพบ บางชนิดสูญพันธุ์ไปแล้ว หรืออีกหลากหลายชนิดที่ยังไม่มีการค้นพบ แต่นักวิทยาศาสตร์เองก็ไม่คงอาจยืนยันได้ว่าสิ่งมีชีวิตต่างๆ ในโลกธรรมชาติมีกี่ชนิดพันธุ์ ซึ่งในจำนวนชนิดพันธุ์ที่มากมายเหล่านี้ต่างก็มีคุณค่าและทำหน้าที่ต่อระบบนิเวศสอดคล้องกันไป ซึ่งคุณค่าของความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตต่างๆ นี้ ได้ถูกมนุษย์ (*Homo sapiens*) นำมาใช้สอยเพื่อเป็นประโยชน์ต่อเผ่าพันธุ์ตนเองมาตั้งแต่โบราณกาลมาจนถึงปัจจุบัน ต่อมาเมื่อสังคมมนุษย์เรียนรู้การใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพมากขึ้น ข้อพิพาทเรื่องการแย่งชิงกรรมสิทธิ์ในสิ่งของต่างๆ ระหว่างเอกชนด้วยกันเอง เอกชนกับรัฐ รัฐกับรัฐ หรือกรณีอื่นๆ ย่อมเกิดขึ้นตามมา ดังนี้กฎเกณฑ์ต่างๆ จึงเกิดขึ้นและถูกพัฒนาเรื่อยมาเพื่อให้สอดคล้องกับปัจจุบันกาล ซึ่งกฎเกณฑ์ต่างๆ นั้นแต่ดั้งเดิม ยังไม่มีข้อจำกัดในด้านการสงวนและอนุรักษ์ (กฎหมายอนุรักษ์สัตว์ป่าเพื่อไม่ให้สูญพันธุ์ เพิ่งเกิดขึ้นทั่วโลกประมาณ 50 ปีเท่านั้น) คงมีแต่ประเด็นที่เกี่ยวกับความเป็นเจ้าของ (Ownership) เป็นสำคัญ

ต่อมาเมื่อสยามประเทศได้ปฏิรูประบบกฎหมายใหม่ และนำเอาแนวคิดของตะวันตกมาเป็นหลักในการระงับข้อพิพาทที่เกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในสิ่งมีชีวิตต่างๆ ภายใต้ระบบกฎหมายทรัพย์สิน “สัตว์ป่า” จึงถูกจัดเป็น “ทรัพย์สิน” ประเภทหนึ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์¹⁶ ซึ่งสร้างความชัดเจนในเรื่องความเป็นเจ้าของและกรรมสิทธิ์เพื่อลดข้อพิพาทระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองเท่านั้น แต่รากฐานของระบบกฎหมายตะวันตกนั้นมิได้คำนึงถึง “ศีลธรรม” ในการใช้ประโยชน์จากสัตว์ป่าเหล่านั้น เพราะถือเอาหลักกรรมสิทธิ์เป็นใหญ่กว่าศีลธรรม เมื่อเป็นเช่นนี้เจ้าของสัตว์ย่อมมีสิทธิเด็ดขาดในสัตว์ตัวนั้น

ในมุมมองทางวัฒนธรรมการใช้งานสัตว์เช่นนี้ นักกฎหมายตะวันตก (Western worldview) จะแตกต่างกับตะวันออก (Eastern worldview) ซึ่งนั้นอาจจะหมายความว่า ประสิทธิภาพ ภาวะวิวัฒนาการ วิเคราะห์ถึงรากฐานของสังคมกฎหมายในเอเชียที่ยึดโยงอยู่กับศาสนา ศีลธรรม และขนบประเพณี

¹⁶ ปพพ. ม. 137, และ 1320-1322

มากกว่าสังคมตะวันตกที่ยึดแน่นอยู่กับกฎหมายเป็นหลัก¹⁷ ดังนั้นกฎหมายด้านสัตว์ป่าของตะวันตก จึงถือว่าขาดมิติทางจริยธรรมที่ลึกซึ้งลงไปกว่ากฎหมาย เป็นเหตุให้ระบบกฎหมายตะวันตกต้องมาบัญญัติเรื่องจริยธรรมสัตว์ (Animal ethics) หรือ สิทธิสัตว์ (Animal rights) เพิ่มเติมในยุคปัจจุบันนี้เพื่ออุดช่องว่างในระบบกฎหมายตนเอง (ซึ่งจะกล่าวต่อไป)

ดังนั้นเพื่อความเข้าใจถึงที่มาของระบบกฎหมายทรัพย์สินแบบตะวันตก ผู้วิจัยขออธิบายว่า ในระบบกฎหมาย Civil Law นั้นตั้งแต่อารยธรรมกฎหมายโรมันโบราณ (Roman's Property Jurisprudence) ได้พยายามแบ่ง “สิ่งต่างๆ” (Things) ที่เกิดขึ้นบนโลก เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการใช้สอยประโยชน์ และสามารถแสดงถึงความรับผิดชอบและความเป็นเจ้าของภายใต้บริบทของคำว่า “Res” หรือ “ทรัพย์สิน” โดยกฎหมายโรมันโบราณในยุคนี้ ไม่ว่าจะเป็น Gaius และ Justinian จัดแบ่งประเภทของ “สิ่งต่างๆ” เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ

(1) “สิ่งต่างๆของเทพเจ้า” *Divini iuris*¹⁸

สิ่งต่างๆของบรรดาเทพเจ้าทั้งหลายนั้นจัดอยู่ในหมวด “สิ่งของอันศักดิ์สิทธิ์” *Res sacrae* (Sacred things), “สิ่งของทางพิธีกรรม” *Res religiosae* (Religious things)¹⁹ และ สิ่งต่างๆของเทพเจ้า *Res sanctae* (Holy things)²⁰ ซึ่งสิ่งต่างๆเหล่านี้ได้รับการปกป้องและคุ้มครองโดยข้อห้ามและกฎหมาย²¹

(2) “สิ่งต่างๆของมนุษย์” *Humani iuris*

สิ่งต่างๆ ของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นของสาธารณะ (Public goods) หรือส่วนตัว (Private goods) ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ (Tangible/corporeal and intangible/incorporeal properties)²² ซึ่งได้มาโดยหลักการการยึดถือครอบครอง (Rules of Capture in Common Law or the Right of the First Taker in Civil Law) ซึ่งในบริบทการยึดถือสิ่งต่างๆของมนุษย์นี้ Justinian แยกแยะลักษณะของ “สิ่งต่างๆ ของเทพเจ้า” ที่อยู่ในความครอบครองของมนุษย์ออกเป็น

(2.1) *Res nullius* สิ่งซึ่งไม่สามารถตกเป็นกรรมสิทธิ์ของใครได้ ซึ่งอาจจะถูกหลงลืม ทิ้งร้างแต่ไม่สามารถถูกครอบครองยึดถือเป็นเจ้าของ (cannot owned or to be abandoned but can be captured)

¹⁷ ประสิทธิ์ ปิวาวัฒนพานิช, พุทธศาสตร์และนิติศาสตร์: ศึกษาเปรียบเทียบในเชิงนิติวิธีและหลักคำสอน, (2549) 35 วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 4 น. 577-593.

¹⁸ Alan Watson *The Law of Property in the Later Roman Republic* (Oxford University Press, Oxford, 1968) at B.

¹⁹ Reinhard Zimmermann *the Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition* (Oxford, Oxford University Press, 1996) p 241.

²⁰ David J. Bloch *Res Sanctae in Gaius and the Founding of the City* (2006) 3 A Journal of Ancient Medieval and Modern Civil Law p. 48-64

²¹ Paul Krueger *Justinian's Institutes: Translated with an Introduction by Peter Birks and Grant McLeod* (Cornell University Press, NY, 1987) at 55.

²² Alan Watson *The Law of Property in the Later Roman Republic* (Oxford University Press, Oxford, 1968) at B.

(2.2) *Res communes* สิ่งซึ่งตามธรรมชาติไม่สามารถตกเป็นกรรมสิทธิ์ของใครได้ และเปิดเผยให้กับสาธารณชนทุกคนได้ใช้สอยโดยทั่วไป (cannot be owned and is open to everyone in general)

(2.3) *Res publicae* สิ่งต่างๆของสาธารณรัฐ หรือรัฐเป็นผู้กำกับดูแลให้ใช้ (owned by the public and opened to public by law)

(2.4) *Res universitatis* สิ่งต่างๆ ซึ่งตกเป็นเจ้าของโดยกลุ่มชนหรือชุมชน (owned by a particular group or community)²³ โดยทั่วไปแล้วทรัพย์สินประเภทนี้ ในกฎหมายโรมัน ประชากรโรมันเท่านั้นถึงเป็นเจ้าของและมีสิทธิใช้สอย ดังนั้น *Res universitatis* จึงมักมีเจ้าของเป็นกลุ่มคนเชื้อชาติเดียวกัน หรือถูกห้วงกันไว้ให้ชนชาติเดียวกันได้ใช้สอยเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็ทรัพย์สินนั้นจะเป็นส่วนตัว หรือสาธารณะก็ตาม²⁴

ต่อมาเมื่ออาณาจักรโรมันล่มสลายลง (Dark Ages or Middle Ages)²⁵ องค์ความรู้ด้านการปกครองโดยกฎหมายถูกหลงลืมไปจากยุโรป จนกระทั่งระบบกฎหมายศาสนาจักรครอบงำยุโรปและต่อมาเข้าสู่ยุค Enlightenment จึงเกิดเป็นนิติปรัชญายุโรปสมัยใหม่ขึ้นอย่างเต็มที่ที่ทราบกันแล้วนั้น แต่มุมมองเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตต่างๆ ที่ไม่ใช่มนุษย์ (non-anthropocentric) และสิ่งของที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ กลับถูกลดคุณค่า (devalue) จากในยุคเทพนิยายจนกลายเป็น “ทรัพย์สิน” ซึ่งเมื่อผสมผสานแนวคิดวิทยาศาสตร์ตะวันตกและบริโภคนิยมแล้ว สิ่งมีชีวิตจึงตกเป็น “วัตถุดิบ” เพื่อใช้ในการผลิต อุปโภคและบริโภค เป็นสำคัญเท่านั้น

ทัศนคติเชิงพุทธวิถีในกรณีสัตว์ป่า

“องค์ความรู้” (wisdoms) ในการเฝ้าระวังรักษา “ทรัพย์สินร่วมกัน” (Commons) เช่น แม่น้ำลำธาร ป่าไม้สัตว์ป่าของสังคมไทยดั้งเดิมที่ได้ส่งผ่านกันมารุ่นต่อรุ่นในรูปแบบพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ และพุทธศาสนา ไม่เคยแบ่งแยกมนุษย์และสัตว์ออกจากกันอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากชาดกต่างๆ ที่กล่าวเล่าว่าในอดีตชาติพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นสัตว์หลากหลายชนิด²⁶ เมื่อศาสนาพุทธมีอิทธิพลต่อสังคมไทย ทัศนคติเชิงพุทธประเพณี วิถีความเชื่อต่างๆ จึงถูกนำมาปรับใช้เป็นกฎเกณฑ์เพื่ออำนวยความสะดวกสุขของสังคม เช่นการใช้หลักเมตตาธรรมต่อสิ่งมีชีวิต ที่ปรากฏในศีล ๕ ข้อ ๑ เป็นต้น ซึ่งอาจจะถือได้ว่าสังคมไทยมีได้มองว่าสิ่งมีชีวิตเป็นทรัพย์สินเพียงอย่างเดียว แต่ยังมียึดโยงกับศีลธรรมด้วย

ท่านอาจารย์ประสิทธิ์ฯ ชี้ให้เห็นว่าทัศนคติเชิงพุทธวิถีที่น่าสนใจในประเด็นวิจัยนี้ เช่น “หลักเมตตาธรรมของเจ้าชายสิทธัตถะ” กับ “สิทธิของผู้มาก่อนของพระเทวทัต” กรณี “ชิงหงส์” ซึ่งหากถือตาม ปพพ. ๑๓๒๒ แล้ว พระเทวทัตผู้ชิงหงส์ป่าบาดเจ็บแล้วติดตามไป ย่อมได้กรรมสิทธิ์ในหงส์ตัวนั้น แต่กรณีพุทธประวัตินี้ถือความยุติธรรมตามหลักเมตตาธรรม ดังนั้น เมื่อทุกชีวิตต่างมีคุณค่า “ผู้รักษาชีวิตย่อมมีสิทธิเป็นเจ้าของ มากกว่าผู้ที่พยายามฆ่าชีวิต”²⁷ หากสังคมยึดถือแต่เพียงหลักกรรมสิทธิ์เด็ดขาด

²³ Krueger, above n 427, at [55-57].

²⁴ At 55.

²⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต กาลานุกรม: พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก (พิมพ์ครั้งที่ 6 กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์มติธรรม, 2552) น. 68-70

²⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต คนไทยกับสัตว์ป่า (พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ มูลนิธิพุทธธรรม, 2542) น. 39-41

²⁷ ประสิทธิ์ ปิวาวัฒนพานิช, พุทธศาสตร์และนิติศาสตร์: ศึกษาเปรียบเทียบในเชิงนิติวิธีและหลักคำสอน, (2549) 35 วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 4 น. 588

ตามบทกฎหมายแต่เพียงอย่างเดียว ข้อพิพาทจะไม่สามารถยุติด้วยธรรมที่แท้จริงได้เลย เหตุผลของการใช้หลักเมตตาทรรรมกับความเป็นเจ้าของสัตว์ป่านั้น มีความละเอียดรอบคอบมากกว่าหลักกรรมสิทธิ์เพียงอย่างเดียว หากส่งเสริมนำมาใช้ให้สอดคล้องกันจะอำนวยประโยชน์สูงสุด

แต่เดิมนั้นกฎหมายกำหนดลักษณะทรัพย์สินบางชนิดไว้โดยเฉพาะ เพื่อนำไปสู่การตีความโดยใช้หลักเมตตาทรรรมกับสิ่งมีชีวิตต่างๆ ได้ด้วย โดยมีได้มองแต่เพียงให้ “สิ่งต่างๆ” เป็น ทรัพย์สิน วัสดุสิ่งของ หรือ สินค้า (Commodity) แต่เพียงเพื่อรองรับระบบการค้าพาณิชย์เท่านั้น แต่แบ่งแยกเพื่อให้เห็น “คุณค่าของสิ่งมีชีวิต” ด้วย อันได้แก่ (๑) “วิญญาณกะทรัพย์สิน” (Living things) หรือทรัพย์สินที่มีวิญญาณ และ (๒) “อวิญญาณกะทรัพย์สิน” (Non-living things) หรือทรัพย์สินที่ไม่มีวิญญาณ ซึ่งทรัพย์สินที่มีวิญญาณในบริบทโบราณ หมายรวมถึงทั้งมนุษย์ (ทาส) และสัตว์²⁸ แต่ต่อมาถูกยกเลิกไป ซึ่งอาจารย์ประสิทธิ์ ปิวาวัฒนพานิช ได้อ้างอิงความเห็นของ โรแบร์ แลงการ์ด ว่าเป็นการแบ่งแยกที่ให้คุณค่าไปในทางศาสนา และศีลธรรม ไม่ค่อยมีผลในทางกฎหมาย²⁹ และอาจจะด้วยเหตุที่ว่าไม่มีที่ให้ใช้เพราะการยกเลิกระบบทาสได้ปลดปล่อยมนุษย์ทุกคนให้เป็น “ไท” เท่าเทียมกัน

ทั้งนี้ถึงแม้กฎหมายจะกำหนดให้ “สัตว์ป่า” เป็น “ทรัพย์สิน” แต่ลักษณะของสัตว์ป่านั้นไม่เหมือนวัตถุไร้วิญญาณทั่วไป เพราะมีสัญชาตญาณป่าโดยกำเนิด สามารถหลุดหนีจากเจ้าของและกลับสู่สถานะแห่งความเป็นอิสระได้ด้วยตัวเอง ซึ่ง “สัตว์ป่า” ก็อาจเป็น “ไท” ในตัวเองได้เช่นกัน หากพิจารณาตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ อันเป็นหลักทั่วไปนั้น มาตรา 1320 บัญญัติว่า “ภายในบังคับแห่งกฎหมายเฉพาะและกฎข้อบังคับในเรื่องนั้น...สัตว์ป่าไม่มีเจ้าของตราบเท่าที่ยังอิสระ...” ซึ่งคำว่า “อิสระ” ในบริบทนี้คงตีความแต่เพียงการไม่มีผู้ใดอ้างสิทธิในความเป็นเจ้าของเหนือสัตว์ตัวนั้นๆ เท่านั้น หากเจ้าของไม่ได้ทำสัญชาตญาณแสดงความเป็นเจ้าของไว้ ย่อมเกิดความสับสนและอาจก่อให้เกิดการแย่งการครอบครองได้เช่นกัน ในการได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์เหนือสัตว์ป่าที่เป็นอิสระ (Wild-animals) ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดไว้ในมาตรา 1322³⁰ โดยนำ “หลักการยึดถือครอบครอง” (Property Law based on Common law of Rule of Capture) หรือ “สิทธิของผู้มาก่อน” (the Right of the First Taker) มาตีความบังคับใช้ ดังนั้นหากเอกชนจะถือครองเป็นเจ้าของสัตว์ป่าจำต้อง “เข้ายึดถือ” (completeness) และ “สามารถที่จะหวงกัน” (exclusivity) และ “โอนสิทธิ-ส่งมอบ” (transferability) กรณีตามมาตราคือการ **ทำร้าย** ให้บาดเจ็บและติดตามเข้าถือครอง ถึงแม้ว่าจะอยู่ในที่ดินของผู้อื่น ผู้ทำร้ายสัตว์บาดเจ็บย่อมรอดอ้างสิทธิของตนเองได้

ซึ่งหากเปรียบเทียบกับค่านิยมของ “สัตว์ป่า” ของสหรัฐอเมริกา³¹ ในระบบ Case law มีการแบ่งแยกโดยพิจารณาถึงอุปนิสัยและสัญชาตญาณป่า (Wilderness) ได้แก่ (๑) สัญชาตญาณป่าแต่กำเนิด (Wild) (๒) เกือบ (Feral) (๓) เชื่อง (Tamed) (๔) สัตว์เลี้ยง (Domesticated) เพื่อประโยชน์ต่อความยุติธรรมในประเด็นที่ว่า “สัตว์ตัวนี้เป็นสัตว์ป่าหรือไม่?” อันเป็นประเด็นระหว่างเอกชนกับรัฐ มิใช่มุ่ง

²⁸ ทรัพย์สินที่มีวิญญาณ ได้แก่ สัตว์ต่างๆ แต่ในสมัยโบราณมีระบบทาส ดังนั้น ทาสจึงจัดเป็นทรัพย์สินที่มีวิญญาณ สามารถซื้อขายได้ตามกฎหมายตราสามดวง พระอัยการลักษณะทาส

²⁹ ประสิทธิ์ ปิวาวัฒนพานิช, พุทธศาสตร์และนิติศาสตร์: ศึกษาเปรียบเทียบในเชิงนิติวิธีและหลักคำสอน, (2549) 35 วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 4 น. 588

³⁰ มาตรา ๑๓๒๒ บุคคลใดทำให้สัตว์บาดเจ็บแล้ว ติดตามไปและบุคคลอื่นจับสัตว์นั้นได้ก็ดี หรือสัตว์นั้นตายในที่ดินของบุคคลอื่นก็ดี ท่านว่าบุคคลแรกเป็นเจ้าของสัตว์

³¹ ระบบกฎหมายของสหรัฐอเมริกาในเรื่องสัตว์ป่า แบ่งเป็น Case Law และ Statute Law ซึ่ง the Endangered Species Act 1973 จัดเป็นกฎหมายเฉพาะ

ถกเถียงแต่เพียงว่า “สัตว์ตัวนี้เป็นของใคร?” อันเป็นข้อโต้แย้งระหว่างเอกชนกับเอกชนเท่านั้น ศาลอาจวิเคราะห์ได้จากหลักเกณฑ์ดังกล่าวมานี้ ซึ่งหากสัตว์ป่าชนิดใดไม่สามารถทำให้เชื่อได้โดยสัญญาอนุญาตของตนเอง สัตว์ชนิดนั้นย่อมมีอิสระและไม่อยู่ภายใต้ความเป็นเจ้าของใดๆ แสดงให้เห็นถึงการแบ่งแยกชนิดพันธุ์ที่มีลักษณะเดียวกันให้ออกจากกันตามพฤติกรรมของสัตว์ป่าชนิดนั้น เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการที่มนุษย์จะนำสัตว์ป่าไปใช้สอย³² เช่น ไก่ป่า-ไก่เถื่อน-ไก่บ้าน หรือ แมวป่า-แมวเถื่อน-แมวบ้าน เป็นต้น ดังนี้ สัตว์ที่อิสระย่อมไม่มีเจ้าของ ใครจับได้ย่อมตกเป็นกรรมสิทธิ์ของคนนั้น แต่ด้วยเพราะบริบทเช่นนี้ การปล่อยเสรีล่าสัตว์ป่าภายใต้พื้นฐานเสรีนิยมและการค้าเสรี (*the laissez faire*) ของอเมริกันชนในยุคสร้างชาติจึงทำให้ปริมาณสัตว์ป่าหลากหลายชนิดพันธุ์ในประเทศสหรัฐฯ ลดจำนวนลงเข้าขั้นวิกฤต (กรณี American Bison *Bison bison* เป็นต้น) จนรัฐบาลกลาง (Federal Government) ต้องแทรกแซงโดยประกาศใช้กฎหมาย the Endangered Species Act 1973 เพื่อห้ามล่าและสงวนรักษาชนิดพันธุ์ที่เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์

ในมาตรา 1321 ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กล่าวถึงหลักแดนกรรมสิทธิ์ (อธิปไตยเหนือเขตแดน) ซึ่งเจ้าของเขตแดนต้องแสดงถึงความหวงห้าม มิให้มีการจับสัตว์ป่าในที่ดินตนเอง อันเป็นการตัดสิทธิของผู้มาทำร้ายก่อน ทั้งนี้ความนัยมาตรานี้ตกอยู่ภายใต้กฎหมายเฉพาะเช่นกัน

โดยสรุปแล้วทั้ง 3 มาตราตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เป็นเรื่องทั่วไปซึ่งถูกจำกัดไว้ภายใต้กฎหมายเฉพาะ³³ โดยมุ่งพิจารณาประเด็นสิทธิครอบครองและความเป็นเจ้าของในสัตว์ป่าตามหลักกรรมสิทธิ์และระบบกฎหมายทรัพย์สินแต่เพียงอย่างเดียว มิได้คำนึงถึงการอนุรักษ์ สงวนและรักษาทรัพยากรสัตว์ป่าอันควรถือเป็นทรัพย์สินรวมกัน (Public/Common property) ซึ่งเป็นการแบ่งแยกประเภททรัพย์สินที่ไม่ครบถ้วนและสนับสนุนการถือครองทรัพย์สินส่วนตัวเกินสมควร (โปรดอ่านข้อเสนอแนะในบทต่อไป)

การล่าสัตว์ป่า (Hunting-gathering) เพื่อการดำรงชีพ การพาณิชย์และพาหนะ ปรากฏในประวัติศาสตร์ไทยเรื่อยมา ซึ่งแต่เดิมาก็ยึดถือตามหลักทั่วไป (สิทธิของผู้มาก่อน) ซึ่งเป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติทั่วไป ตัวอย่างที่เห็นชัดเจน คือ พระราชหัตถเลขา ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว “เรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู ร.ศ. ๑๐๘, ๑๐๙, ๑๑๗, ๑๒๐ รวม ๔ คราว” ทรงเสด็จทอดพระเนตรการดักนกชั้น (นกอัญชันป่าขาแดง Red-legged Crane) ทรง “ตะครุบจับเอาตัวหนึ่ง” และนำมาเลี้ยงไว้³⁴ แต่หลักทั่วไปนี้ (สิทธิของผู้มาก่อน) มีข้อยกเว้นในสัตว์ป่าบางชนิด โดยรัฐอาจเข้ามาเกี่ยวข้องเรื่องจัดเก็บภาษี หรือห้ามการจับล่า เช่น ช้างป่าตาม พระราชบัญญัติสำหรับรักษาช้างป่า พระพุทธศักราช ๒๔๖๔ ซึ่งหากพิจารณาจากหลักฐานปรากฏในจดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ เล่ม ๒ ได้กล่าวถึงการค้าหนังสัตว์ไว้ในหมวดปักษชาติทวีพันธุ์มากในกรุงสยาม ว่า

“...แม้ไปพบศพกวางที่สัตว์ร้ายกัดทิ้งไว้ ถึงเป็นเวลาที่เขาจะอยากก็ยังมีพักปรารถนาจะกิน แต่ที่เขาจะฆ่าเนื้อกวางและสัตว์สี่เท้า เชื่องๆ อื่นๆ ก็ชั่วแต่ต้องการจะขายหนังแลเขาแก่พ่อค้าวิไลندا

³² Dale D. Goble and Eric T. Freyeogle *Wildlife Law: Cases and Materials* (New York, University Press, 2002) p.1-5.

³³ ยืนหยัด ไจสมุทธร, คำอธิบายรวมกฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้และสัตว์ป่า, (พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ นิติธรรม, 2556) น. 280-281

³⁴ สยามคณิสิตเก่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ หนังสือที่ระลึก “ปียมหาราชานุสรณ์” พุทธศักราช ๒๕๕๐ พระราชหัตถเลขา ในรัชกาลที่ ๕ เรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู, พิมพ์ครั้งที่ 1 โรงพิมพ์เดือนตุลา กรุงเทพฯ ๒๕๕๐ น. ๕๐

อลันดา หรือ เนเธอร์แลนด์ ปัจจุบัน) ผู้ตั้งรับซื้อสินค้าเหล่านี้มากมาย สำหรับส่งไปขายเมืองญี่ปุ่น”³⁵ จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมในการฆ่าสัตว์เพื่อการค้าก็มีมาอยู่แต่เดิม

กรณีการจับ/คล้องช้างป่า ปรากฏตามพระราชประเพณีและพระราชกำหนดการล่าช้างป่า (Wild-Elephant) ตั้งแต่สมัยสุโขทัยปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ พ่อขุนรามคำแหง บันทึกลงไว้ว่า “กูไปตีหนังวังช้าง กูเอามาแก่พ่อกู”³⁶ และต่อมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา³⁷ ได้ทรงริเริ่มคล้องช้างเพื่อการค้าขาย³⁸ เรื่อยมาจนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ปัญหาการจับช้างป่ามีมากขึ้นและผู้เลี้ยงไม่สามารถเลี้ยงรักษาได้ดี ทำให้ช้างล้มตาย ทั้งส่งผลกระทบต่อปริมาณช้างป่าในธรรมชาติ รัฐจึงตรากฎหมายเพื่อควบคุมกำกับการจับช้างป่า อันอาศัยหลักอธิปไตยเหนือดินแดน มีผลให้ช้างโขลง หรือช้างเถื่อนที่มีอยู่ในพระราชอาณาจักรตกเป็นของหลวงสำหรับแผ่นดิน

จะเห็นได้ชัดเจนว่าแนวคิดในการใช้ประโยชน์จากสัตว์ป่า ในกฎหมายไทยโบราณนั้น ถือได้ว่ามีมิติความก้าวหน้าที่ชาติตะวันตกในยุคสมัยนั้นและมีมุมมองด้านการอนุรักษ์อยู่ในตัวเองอยู่แล้ว³⁹ เช่น ความในมาตรา ๘ กฎหมายกำหนดเป็นหน้าที่ของรัฐ (สมุหเทศาภิบาลและผู้ว่าราชการฯ) ในการสำรวจประมาณช้างป่าในพื้นที่เขตตน มากน้อยเพียงใดเพื่ออนุญาตให้จับช้างป่าได้ โดยบัญญัติว่า “...ให้อนุญาตให้จับแต่พอเท่าจำนวนที่ช้างจะเกิดเพิ่มเติมขึ้นทัน อย่าได้จับมากจนเป็นเหตุให้พืชพันธุ์ช้างป่าในมณฑล และจังหวัดนั้นลดน้อยไป...”⁴⁰ โดยหากเปรียบเทียบกับหลักสากลก็คือ “หลักการใช้อย่างยั่งยืน” (Sustainable use) และหลักความพอเพียง (Sufficiency) ในปัจจุบัน

นอกจากจะมีกฎหมายในการควบคุมการจับ/คล้องช้างป่าแล้ว สังคมไทยโบราณยังใช้จารีตประเพณีตามความเชื่อทั้งพราหมณ์และพุทธวิธี เป็นเครื่องมือทางสังคม (Social norms) อีกประเภทหนึ่งในการช่วยยับยั้งการใช้ประโยชน์จากสัตว์ป่าอย่างไร้จิตสำนึกได้พอสมควร ดังจะสังเกตได้จาก “คำฉันท์ดุขกั้วเวยกล่อมช้าง” หรือ “การกล่อมช้าง” ที่ประกอบด้วยบทพรรณนาต่างๆ อันกล่าวถึงคำขออนุญาตจับช้างจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่เป็นเจ้าของช้างป่า บทพลอยโยนให้ช้างคลายความอาลัย และบทขับ

³⁵ ลา ลูแบร์ เปนจดหมายเหตุ พงศาวดาร ครั้งกรุงศรีอยุธยา เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ, 2513) น. 131

³⁶ ธรรมนูญ สังฆพันธ์านนท์ วรรณคดีสี่เขียว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย, สำนักพิมพ์นาคปรก ปทุมธานี ๒๕๕๖, น. ๒๖๑.

³⁷ ลา ลูแบร์ เปนจดหมายเหตุ พงศาวดาร ครั้งกรุงศรีอยุธยา เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ, 2513) น. 153

³⁸ รศ. ดร. นริศ ภูมิภาคพันธ์ “การจัดการช้างป่าในเขตอุทยานฯ Wild Elephant Management in National Park” (19 เมษายน 2556) <https://kuservice.ku.ac.th/Attach_Files/20130423140303.pdf>

³⁹ กรณีการอนุรักษ์ช้างไทยแต่โบราณราชประเพณีจะมีความแตกต่างกันอย่างมาก เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีหงส์ขาวของอังกฤษ the Case of Swans, King Bench: 7 Co.Rep.15b, 77Eng. Rep.435 (1592) หรือความต้องการขนหมีในยุโรป ทำให้หมีสูญพันธุ์ Curry-Lindahl. K, the Brown Bear (Ursus arctos) in Europe: decline, present distribution, biology and ecology, Panel 1: the Ecology, Population Characteristics, Movements and Natural History of Bears และการล่าควายไบซัน (the American Bison) ของอเมริกาเหนือ เป็นต้น

⁴⁰ พระราชบัญญัติสำหรับรักษาช้างป่า พระพุทธศักราช ๒๔๖๔ มาตรา ๘ ให้สมุหเทศาภิบาล และผู้ว่าราชการจังหวัดสำรวจดูจำนวนช้างป่าที่มีอยู่ในมณฑล และจังหวัดที่ตนปกครอง ประมาณมากน้อยเท่าใด การที่จะอนุญาตให้จับช้างป่าให้อนุญาตให้จับแต่พอเท่าจำนวนที่ช้างจะเกิดเพิ่มเติมขึ้นทัน อย่าให้จับมากจนเป็นเหตุให้พืชพันธุ์ช้างป่า ในมณฑล และจังหวัดนั้นลดน้อยไป แต่การที่จะอนุญาตให้จับช้างต้องหารื้อกระทรวงมหาดไทย* เสียก่อนทุกคราวไป ถ้ากระทรวงมหาดไทย*เห็นว่า ไม่เป็นการขัดข้องอย่างใดแล้ว จึงจะอนุญาตให้จับได้

กลุ่มให้ช่างมีความสุขสบาย เมื่อเข้ามาอยู่ในวัง เป็นต้น⁴¹ ซึ่งการที่มนุษย์ (สัตว์ประเสริฐ) หรือสังคมไทยโบราณยกย่องถึงความศักดิ์สิทธิ์ของช่างป่า ผ่านผู้มีอำนาจสูงสุดในแผ่นดินเช่นนี้ แสดงออกให้เห็นถึงความเคารพในคุณค่าของสิ่งมีชีวิต (respect of life) ที่ไม่ปรากฏในสังคมตะวันตกมากนัก

นอกเหนือจากช่างป่าแล้ว ทศนคติเชิงพุทธวิธีของผู้มีอำนาจฯ ยังมีให้เห็นใน พระราชหัตถเลขาฯ เมื่อครั้งรัชกาลที่ ๕ ทรงเสด็จทอดพระเนตรวิธีการเก็บรังนก ก็ทรงบันทึกว่า “...ให้ดูตามวิธีที่เก็บรังนก ครั้นจะพรรณนาให้ฟังละเอียดก็จะยืดยาวนักไป น่าดูมากเพราะเป็นการประหลาดไม่เคยเห็น แต่น่าสงสารนมากเหมือนกัน ด้วยลูกเล็กๆ ที่ยังบินไม่ไหวต้องตรึงมาก”⁴² ซึ่งทศนคติต่อสัตว์ป่าที่คำนึงถึงความเมตตาธรรมลักษณะนี้ ไม่มีในระบบกฎหมายทรัพย์สินของตะวันตก และในระบบศีลธรรมตะวันตกก็ไม่เป็นที่นิยม

ดังนี้ถึงแม้จะไม่มีข้อห้ามใดๆ แต่โดยพื้นฐานทางสังคมไทยแต่เดิมนั้นก็ได้ถือว่าสัตว์ป่าเป็นวัตถุสิ่งของที่ไม่มีชีวิต แต่จำแนกไว้เป็นเฉพาะ “ทรัพย์สินวิญญาน” ทั้งนี้เพื่อสะดวกในเรื่องกรรมสิทธิ์ความเป็นเจ้าของเท่านั้น ดังนั้นการปฏิบัติต่อสัตว์ป่าในบริบทพุทธวิธีจึงละเอียดกว่ากฎหมายสมัยใหม่ที่มองว่าสัตว์ป่าเป็นวัตถุสิ่งของดังเช่นที่กล่าวมาแล้ว

พระราชบัญญัติ สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๐๓ ถึง ๒๕๓๕

เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒ และสังคมไทยก้าวเข้าสู่ยุคพัฒนาเศรษฐกิจ นอกจากสัตว์ป่าถูกทำให้เป็น “ทรัพย์สิน” ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แล้ว ในทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักถือว่าเป็น “สินทรัพย์ธรรมชาติ” (Natural assets) ซึ่งมีมูลค่าทางเศรษฐกิจอีกด้วย ความต้องการใช้ประโยชน์จากสัตว์ป่าจึงเพิ่มทวีคูณ อีกทั้งไม่ผิดกฎหมายและสอดคล้องกับหลักทั่วไป (สิทธิของผู้มาก่อน) ผนวกกับอาวุธปืนที่ทันสมัยมากขึ้น การล่าจับสัตว์ป่าจึงกลายเป็นนันทนาการและธุรกิจที่มีผลกำไรสูง ไปอย่างไร้ท่าไม้ถึงการณ์ ส่งผลกระทบต่อการสูญพันธุ์และความหลากหลายทางชีวภาพ สืบมาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อหลักการพุทธวิธีถูกลดทอนและความศักดิ์สิทธิ์ของป่าถูกทำให้เสื่อมค่าลง⁴³ สังคมเกษตรวิธีธรรมชาติดั้งเดิมถูกเปลี่ยนเป็นจากการเกษตรที่เคารพสักการะธรรมชาติสู่สังคมเกษตรเพื่อเพิ่มผลผลิต การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชุ่มน้ำเพื่อเพิ่มพื้นที่เกษตรกรรม และการขายทรัพยากรธรรมชาติเพื่อนำเงินตรา มาแก้ไขความยากจน (โดยเฉพาะในยุค “the Green Revolution”⁴⁴) ส่งผลกระทบร้ายแรงต่อสถานการณ์สัตว์ป่าไทยและพื้นที่ป่าไม้เป็นอย่างยิ่ง

หมอบูญส่ง เลขะกุล กล่าวไว้ในบทสัมภาษณ์ของ Jeffrey A. McNeely ในหนังสือเรื่อง Soul of the Tiger (1988) ว่า

“... the real problem is not that we have too many people, or that the starving poor are clearing the

⁴¹ ธรรมนูญ สังฆพันธานนท์ วรรณคดีสี่เชียว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย, สำนักพิมพ์นาคร ปทุมธานี ๒๕๕๖, น. ๖๖๕.

⁴² สมาคมนิสิตเก่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ หนังสือที่ระลึก “ปียมหาราชานุสรณ์” พุทธศักราช ๒๕๕๐ พระราชหัตถเลขา ในรัชกาลที่ ๕ เรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู, พิมพ์ครั้งที่ 1 โรงพิมพ์เดือนตุลาฯ กรุงเทพฯ ๒๕๕๐ น. ๗

⁴³ พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต คนไทยกับสัตว์ป่า (พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ มูลนิธิพุทธธรรม, 2542) น. 39-41

⁴⁴ Per Pinstrup-Andersen, Peter B.R. Hazell “The Impact of the Green Revolution and Prospects for the Future” 1(1) (1985) *Food Reviews International* p. 1-25.

forest. The problem is that we want the money that comes from selling our resources overseas, but the cost is our forests and wildlife, and that is making us poorer.”⁴⁵

(ผู้วิจัยแปล) “ปัญหาที่แท้จริงไม่ใช่เพราะเรามีประชากรเพิ่มขึ้นและคนที่หิวโหยเหล่านั้นกำลังตัดไม้ทำลายป่า แต่เพราะเราต้องการเงินที่ได้มาจากการขายทรัพยากรของเราให้ต่างชาติ แต่เราไม่คำนึงว่าทุนที่เราต้องเสียไปนั้นคือป่าไม้และสัตว์ป่าของเรา และสิ่งนี้ต่างหากที่ทำให้เรายากจนลง”

ภายใต้แนวคิดทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติวิทยาสภณานั้น (หมอบูญสงฯ) กระบวนการทางกฎหมายด้านสงวนและคุ้มครองปกป้องสัตว์ป่าจึงเกิดขึ้นในสังคมไทย และถือว่าเป็นจุดสิ้นสุดยุคของการปล่อยเสรีการล่าสัตว์ป่า

ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ รัฐบาลจำต้องอาศัยมาตรการทางกฎหมายบ้านเมืองเพื่อยับยั้งการล่าเสรี (แบบตะวันตก) อย่างเร่งด่วนและเพิ่มพื้นที่คุ้มครองรักษา สงวนและอนุรักษ์สัตว์ป่า (ซึ่งจะสังเกตได้ว่ากฎหมายห้ามล่าสัตว์ป่าต่างๆที่ผ่านมา ต้องอาศัยอำนาจเด็ดขาดในการตราเป็นกฎหมายทั้งสิ้น) โดยเหตุผลหลักในการประกาศใช้พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๐๓ คือขยายมาตรการทางกฎหมายห้ามล่าให้ครอบคลุมชนิดพันธุ์สัตว์ป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ให้มากที่สุด ซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายสัตว์ป่าที่มุ่งเน้นมาตรการห้ามล่าและสงวนคุ้มครองอย่างเข้มข้นที่สุด (Preservation and Protection)⁴⁶ โดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายบ้านเมือง ซึ่งมาตรการที่เข้มข้นลักษณะนี้ มาจากความหมายของคำศัพท์ที่นักนิยมนิยมธรรมชาติ คงใช้กันอย่างสับสนไปมาอยู่ด้วยกัน 3 คำ คือ Preservation (การสงวน), Protection (การปกป้อง), and Conservation (การอนุรักษ์) โดยผลของความเข้าใจที่ต่างกันนี้ของผู้ตรากฎหมายและผู้ปฏิบัติ นำมาซึ่งการใช้มาตรการกฎหมายที่แตกต่างกันไปด้วย

D.E. Fisher แยกแยะไว้อย่างละเอียดว่าทั้งสามคำนั้นมีความหมายทั่วไปใกล้เคียงกันมาก แต่มีความแตกต่างกันที่อย่างมีนัยยะที่สำคัญ คือ ความเข้มข้นในการใช้ตามลักษณะของสิ่งๆต่างกันตามเหตุผล โดยสามารถพิจารณาได้จากโครงสร้าง รูปแบบ และภาษา⁴⁷ ซึ่งกรณีนี้ได้แก่ to protect หากเป็นกริยานั้นหมายความว่า “keep safe from harm or danger.”⁴⁸ (ผู้วิจัยแปล: ปกป้องให้ปลอดภัยจากอันตรายที่คุกคาม) ส่วนคำว่า to preserve เป็นกริยาแปลว่า “not only to protect but also to maintain a state or circumstance or retain a certain condition.”⁴⁹ (ผู้วิจัยแปล: ไม่เพียงปกป้องให้ปลอดภัยจากอันตรายที่คุกคามเท่านั้น แต่ยังรักษาให้ยังยืนคงอยู่ในลักษณะเดิม) สุดท้ายคือคำว่า to

⁴⁵ Jeffrey A. McNeely and Paul Spencer Sochaczewski, *Soul of the Tiger: Searching for nature's answers in Southeast Asia*, (University of Hawaii Press, 1995) p. 9

⁴⁶ D.E. Fisher, *Legal Reasoning in Environmental Law: A Study of Structure, Form and Language* (Edward Elgar, Cheltenham, 2013) p. 10-12.

⁴⁷ D.E. Fisher, Michael I. Jeffery, Jeremy Firestone, and Karen Bubna-Litic (ed.) *Biodiversity Conservation, Law+Livelihoods: Bridging the North-South Divide* (the IUCN Academy of Environmental Law Research Studies, Cambridge University Press, 2008) p. 98.

⁴⁸ อ่างแล้ว.

⁴⁹ อ่างแล้ว.

conserve เป็นกริยาแปลว่า “not only to protect but also to do so particularly with intent of later use.”⁵⁰ (ผู้วิจัยแปล: ไม่เพียงปกป้องให้ปลอดภัยจากอันตรายที่คุกคามเท่านั้น แต่ยังรักษาไว้เพื่อใช้ในภายหลัง)

ซึ่งต่อมาพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้ถูกยกเลิกไปและประกาศใช้พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๕ ขึ้นใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับข้อตกลงระหว่างประเทศที่ประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีสมาชิก (CITES) โดยเพิ่มแนวทางการอนุรักษ์และเพาะขยายพันธุ์สัตว์ป่าทั้งในและนอกถิ่นที่อยู่ (In-situ และ Ex-situ conservation) หมวด 5 มาตรา 29 และ หมวด 6 มาตรา 33

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าหลักการทางกฎหมายดังกล่าวฯ มีการแก้ไขผ่อนคลายความเข้มข้นในเชิงปกป้องลงเรื่อยๆ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการเพาะพันธุ์และชนิดพันธุ์สัตว์ป่าที่รัฐอนุญาตในเพาะพันธุ์และครอบครองได้นอกถิ่นที่อยู่ ซึ่งอาจถูกตั้งข้อสังเกตได้ว่า แนวทางการอนุรักษ์ดังกล่าวนี้มุ่งสนับสนุนการขยายพันธุ์สัตว์ป่าเฉพาะชนิดพันธุ์หายาก (Individual species protection) หรือชนิดพันธุ์ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ มากกว่าการให้น้ำหนักในการอนุรักษ์เชิงนิเวศ (Ecosystem management) อันอาจเป็นผลให้ความหลากหลายทางชีวภาพและจำนวนสัตว์ป่าในถิ่นที่อยู่ลดลง⁵¹ ซึ่งตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๕ ที่ผ่านมา แม้ว่าการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าเพื่อป้องกันมิให้สูญพันธุ์จะเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องทำ แต่สังคมไทยทั่วไปยังคงคุ้นเคยกับการล่าเสรีเพื่อยังชีพก็ได้เข้าใจไปในบริบทเดียวกันทั้งหมด ความสับสนในการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องย่อมเกิดขึ้น ถึงแม้ว่ารัฐอาศัยมาตรการบังคับใช้กฎหมายฯ โดยการปกป้องพื้นที่แบบเข้มข้น แต่ผลลัพธ์ที่ได้กลับสวนทางกลับจำนวนคดีบุกรุกทำลายป่าไม้และคดีลักลอบล่า/ค้าสัตว์ป่าที่มีจำนวนสูงขึ้น⁵² และจำนวนธุรกิจสวนสัตว์เอกชนที่เพิ่มขึ้นเช่นกัน

ข้อจำกัดในการบังคับใช้กฎหมายกระแสหลัก กกับการอนุรักษ์นกยูงป่าในธรรมชาติ

หากจะพิจารณาจากเหตุผลในการตราพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 และ 2535 กฎหมายสัตว์ป่าทั้งสองฉบับนี้มุ่งเน้นการสงวนและคุ้มครอง (Preservation and Protection) สัตว์ป่าตามบัญชีรายชื่อทั้งในถิ่นที่อยู่และนอกถิ่นที่อยู่เป็นสาระสำคัญ เพื่อเร่งรัดขยายพันธุ์สัตว์ป่าและเพื่อให้สอดคล้องกับกฎหมายระหว่างประเทศ (CITES) โดยรัฐมีหน้าที่ตามกฎหมายคือการปกป้องให้ปลอดภัยจากภัยอันตรายที่คุกคามและรักษาไว้ให้ยั่งยืน ดังนั้นด้วยอำนาจอานาจอธิปไตยเหนือดินแดน รัฐจึงใช้อำนาจผ่านกฎหมายในการจำกัดเสรีภาพของพลเมืองโดยการห้าม “ล่า”⁵³ สัตว์ตามบัญชีรายชื่อและกำหนดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและเขตอนุรักษ์อื่นขึ้นมาเพื่อปกป้องถิ่นอาศัย

ข้อจำกัดในการบังคับใช้ฯ คือ การใช้รูปแบบการลงโทษเชิงเดียวซึ่งไม่เหมาะสมต่อการส่งเสริมและคุ้มครองสัตว์ป่า ดังจะเห็นจากบทกำหนดโทษทางอาญา ตามมาตรา 47⁵⁴ ที่เป็นมาตรการหลักเพียงอย่างเดียวในการปกป้องสัตว์ป่าจากภัยอันตรายจากมนุษย์ที่คุกคาม แต่อย่างไรก็ดียังไม่ประสิทธิภาพต่อ

⁵⁰ อ่างแล้ว.

⁵¹ นีรกุล สุธรรมกิจ, รศ. "เอกสารประกอบคำสอน วิชา ศ. 375 เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเบื้องต้น: ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์ 2556)

⁵² ศูนย์ประสานงานการช่วยเหลือสัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ ปี ๓ ฉบับที่ ๑๖ กุมภาพันธ์-มีนาคม ๒๕๕๓

⁵³ มาตรา 4 พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535

⁵⁴ มาตรา 47 ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา ๑๖ มาตรา ๑๙ มาตรา ๒๐ วรรคหนึ่ง หรือ มาตรา ๒๓ วรรคหนึ่ง ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสี่ปี หรือปรับไม่เกินสี่หมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

การรักษาชนิดพันธุ์และถิ่นที่อยู่ให้ยั่งยืนได้ เพราะกฎหมายไม่สามารถหยุดพฤติกรรมการ “ล่า” สัตว์ของมนุษย์ได้โดยเด็ดขาด เป็นแต่เพียงการใช้บทลงโทษทางอาญามาข่มขู่กำราบให้เข็ดขยาดเท่านั้น (Deterrence) เนื่องด้วยเพราะมิได้ถือเป็นอาชญากรรมร้ายแรง (serious crimes) และไม่มีผลกระทบโดยตรงต่อสังคมมนุษย์ส่วนรวม ประกอบกับเป็นดุลยพินิจของผู้พิพากษาในการกำหนดอัตราโทษจำคุก (ไม่น้อยกว่า 4 ปี) การใช้มาตรการทางอาญาแต่เพียงอย่างเดียวจึงไม่เพียงพอ ทั้งนี้ควรนำทฤษฎีการลงโทษอื่นๆ มาประกอบเข้าด้วยกัน เช่น การลงโทษเพื่อแก้ไขหรือฟื้นฟูจิตใจ (Rehabilitation) หรือ บทลงโทษที่สามารถปรับปรุงพฤติกรรมของผู้กระทำความผิดได้ เช่น การทำงานรับใช้สังคมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งในปัญหาเทคนิคต่างๆ เหล่านี้ สาเหตุเบื้องต้นอาจจะเป็นเพราะว่ากฎหมายห้ามล่าสัตว์ป่านี้มีการพัฒนาอย่างจริงจังเพียงแค่ 32 ปีเท่านั้น (พ.ศ. 2503-2535) ซึ่งมาตรการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจึงอิงอยู่กับฐานนิติปรัชญาทางความคิดเดิมๆ ที่มองคุณค่าในตัวมนุษย์เป็นศูนย์กลางมากกว่าจะปกป้องคุ้มครองสรรพชีวิตอื่น เช่นนี้การจะลงโทษอาญาขั้นรุนแรงเพียงแค่การล่าสัตว์ป่าคุ้มครองหนึ่งตัว คงขัดต่อความรู้สึกนึกคิดของวิญญูชนส่วนมากซึ่งมีพื้นฐานเสรีในการล่าสัตว์เพื่อยังชีพมาแต่โบราณ (ซึ่งประเด็นนี้อยู่นอกเหนือหัวข้อวิจัยชิ้นนี้)

อนึ่ง ในการพัฒนามาตรกฎหมายให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นนั้น ภัทราวรรณ (2558)⁵⁵ กล่าวว่า "กฎหมายไม่ควรยึดถือเฉพาะ 'แบบ' ของกฎหมายอย่างเคร่งครัด ตายตัว ปีบคั้นสังคมเกินกว่าที่จะช่วยสังคมเป็นระเบียบ"⁵⁶ แต่ได้เสนอว่าแนวคิดในการใช้กฎหมายอย่างอ่อน (Soft law) หรือ ปทัสถาน (Norms) (กฎเกณฑ์ที่ยังมิได้ผ่านกระบวนการทางนิติบัญญัติ ตราเป็นกฎหมายบ้านเมือง แต่มีการถือปฏิบัติและบังคับใช้ในพื้นทีนั้นๆ) สามารถพัฒนาส่งเสริมให้กฎหมายที่มีอยู่ ให้มีประสิทธิภาพขึ้นได้ ซึ่งในกรณีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ป่า นั้น ข้อจำกัดในเรื่องงบประมาณ เจ้าหน้าที่ และสภาพภูมิประเทศ ย่อมเป็นอุปสรรคต่อการบังคับใช้กฎหมายตามรูปแบบ เช่นนี้หากรัฐสนับสนุนและรับรอง "คุณค่าของปทัสถานท้องถิ่น" ให้มีผลทางกฎหมายโดยยอมรับ "สิทธิชุมชน" โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม ในการบริหารจัดการทรัพยากรท้องถิ่นของตนเอง ชุมชนนั้นย่อมยากที่จะปฏิเสธ "ความรับผิดชอบร่วมกัน" (common responsibility) ต่อภาระหน้าที่ในการอนุรักษ์ฯ ของชาติ ด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่ง ณ ปัจจุบัน ชุมชนมักจะเพิกเฉยต่อความรับผิดชอบร่วมกันในการดูแลพิทักษ์สัตว์ป่า ด้วยอาจมองว่าเป็นเรื่องของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองเท่านั้น ด้วยเหตุนี้การส่งเสริมกฎจารีตฯ ให้สอดคล้องกับกฎหมายบ้านเมืองจึงเหมาะสมและจำเป็นต่อการพัฒนาระบบกฎหมายสัตว์ป่าต่อไป ในกรณีนี้สามารถเห็นได้จากรายงานการศึกษาเรื่อง Review of Statutory and Customary Law in the Xe Champhone, Ramsar Site, ในพื้นที่ประเทศ Lao PDR ซึ่งมีวัฒนธรรม ความเชื่อพื้นฐาน ที่สอดคล้องกับระบบความเชื่อดั้งเดิมของไทย (IUCN, 2013)⁵⁷

สรุป

⁵⁵ ภัทราวรรณ รัตนเกษตร "บทบาทของกฎหมายอย่างอ่อนกับการพัฒนามาตรกฎหมายในอนาคต (Role of soft law and the development of law)" พะเยาวิจัย 4 (มหาวิทยาลัยพะเยา 2558) หน้า 1110

⁵⁶ อ่างแล้ว ข้อที่ 2 หน้า 1110

⁵⁷ Moore, P., Pholsena, M., Phommachanh, K., and Glémet, R. *Review of Statutory and Customary Law in the Xe Champhone Ramsar Site, Lao PDR: Implications for a rights-based approach to conservation* (Vientiane, Lao PDR: IUCN, 2013).

รัฐอาศัยหลักอภิปไตยเหนือทรัพยากรฯเพียงเพื่อผูกขาดการบริหารจัดการฯไว้ที่ตัวเองเท่านั้น ซึ่งการผูกขาดนี้รัฐก็ได้มุ่งสงวนและรักษาไว้เพื่อประโยชน์สาธารณะเท่านั้น แต่ใช้สอยเอาประโยชน์จากสัตว์ป่าด้วยกัน การบริหารจัดการสัตว์ป่าโดยกฎหมายกระแสหลักถูกครอบงำด้วยแนวคิดทุนนิยม โดยการเปลี่ยนแปลงระบบความเชื่อในสิ่งมีชีวิตให้กลายเป็นวัตถุเพื่อการซื้อขายรองรับเศรษฐกิจเป็นสำคัญ แต่มิได้ให้คุณค่ากับเหตุผลเชิงนิเวศวิทยาและศีลธรรมจรรยาเท่าที่ควร ถึงแม้ว่าด้วยบทกฎหมายสัตว์ป่าจะพยายามให้เหตุผลเชิงคุณค่าต่อระบบนิเวศ แต่กฎหมายฯไม่สามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของสังคมที่สนับสนุนทุนนิยมได้ การลักลอบล่าสัตว์ป่าจึงไม่สามารถหมดไปได้ โดยเฉพาะแนวคิดในการใช้อาณาแผ่นดินแต่เพียงอย่างเดียว ไม่เพียงพอต่อการปรับเปลี่ยนทัศนคติของผู้กระทำความผิดได้

การบริหารจัดการสัตว์ป่าโดยหลักพันธสัญญาธรรมชาติ (Ecological Covenant)

เนื้อหาในส่วนนี้มุ่งศึกษาคติความเชื่อตามแนวคิดวิญญาณนิยม (Animism) และหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่สามารถเชื่อมโยงการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับนกยูงทองซึ่งปรากฏในเอกสารทางพุทธศาสนาและถูกถ่ายทอดเป็นขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ของชุมชนและสังคม เพื่อนำมาอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ (ที่อยู่ในรูปแบบเชิงสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ) ในรูปแบบ “พันธสัญญาทางธรรมชาติ” (Ecological Covenant) ที่ผูกมัดปัจเจกบุคคลเข้าด้วยกันบนความเชื่อมั่นศรัทธาอันก่อเกิดเป็นภาระหน้าที่ ที่ต้องกระทำการใด ไม่กระทำการใด หรือละเว้นต่อสิ่งใด พันธสัญญาดังกล่าวนี้สมบูรณ์ มีผลบังคับจากการปฏิบัติสืบสานจากรุ่นสู่รุ่น ตราบเท่าที่ความเชื่อมั่นศรัทธานั้นๆ จะถูกเปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์นั้นไป พันธสัญญานี้ย่อมระงับไป

การบริหารจัดการสัตว์ป่าโดยหลักพันธสัญญาธรรมชาติเป็นการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมมาแต่ดั้งเดิมเพื่อใช้ควบคุมพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลในการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินรวม (Common properties) ให้เหมาะสมและยั่งยืน

ความเชื่อตามคติวิญญาณนิยม Animism (Graham Harvey, 2013)

ความเชื่อมั่นศรัทธาเป็นพลังที่ยิ่งใหญ่ แต่ความเชื่อมั่นงมงายนั่นโง่เขลา มนุษย์ (ศาสนา) ใช้ประโยชน์จากความเชื่อทางจิตวิญญาณเพื่อสร้างสรรค์และทำลายมาอย่างยาวนาน ในสังคมไทยหากกล่าวถึงคติความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณ ความศักดิ์สิทธิ์ ที่ยึดโยงกับความงมงายคงไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่หากกล่าวถึงความเชื่อมั่นศรัทธาต่อความศักดิ์สิทธิ์และจิตวิญญาณต่างๆ ที่ยึดโยงกับเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ ธรรมชาติอาจเป็นเรื่องใหม่ที่น่ายินดี (Original contribution) ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้ องค์ความรู้ทางวัฒนธรรมที่ส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ (traditional knowledge of environment)⁵⁸ มีความหมายเชิงคุณค่าวัฒนธรรม (Cultural value) ที่มีกฎหมายรับรองให้เป็น “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม”⁵⁹ ที่สืบต่อกันมาของไทย

⁵⁸ Linda Hogan “We call it tradition” in Graham Harvey (ed.) in The Handbook of Contemporary Animism (Routledge, NY, 2013) p. 19-20.

⁵⁹ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ เล่ม ๑๓๓ ตอนที่ ๑๙ก ราชกิจจานุเบกษา ๑ มีนาคม ๒๕๕๙

หากเปรียบเทียบกับสังคมตะวันตก (Western society) ความเชื่อตามแนวคิดแบบจิตวิญญาณนิยม (Animism) ถูกนำเสนอผ่าน Edward Burnett Tylor (1832-1917)⁶⁰ นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษ ในยุค '90 ที่กล่าวถึงระบบความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์ที่มองว่าสรรพชีวิตในโลกต่างมีจิตวิญญาณเป็นของตนเอง⁶¹ Tylor มิได้มองจิตวิญญาณนิยมที่ปะปนนำเสนอผ่านระบบศาสนาเท่านั้น (Religion) แต่ได้ศึกษาผ่านระบบความเชื่อของชนเผ่าท้องถิ่นต่างๆ (Fetishism) ที่มีรูปแบบพิธีกรรมและขนบธรรมเนียมทางจิตวิญญาณนิยม โดยไม่ได้มองสรรพชีวิตเป็นเพียง “วัตถุ” (Object) แต่มีจิตวิญญาณเป็นของตัวเอง (Subject) ซึ่ง Tylor ได้อธิบายไว้ภายใต้บริบทของคำว่า “วัฒนธรรม” “Culture,... is that complex whole which includes knowledge, beliefs, arts, morals, law, customs and any other capabilities, and habits acquired by [a human] as a member of society”⁶² ซึ่งในยุคปัจจุบันมุมมองของ Tylor ได้ถูกนำมาผสมผสานกับแนวคิดเชิงนิเวศ (Environmentalism) โดยเฉพาะในกลุ่มนิเวศเชิงลึก (Deep Ecology)⁶³ ที่มองทุกสรรพชีวิตในโลกธรรมชาติมีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน มิได้เป็นวัตถุที่แตกแยกจากกัน ซึ่งจิตวิญญาณเชิงนิเวศ (Ecological spirituality)⁶⁴ นี้มิได้หมายความว่ามีความรู้สึก (Sensitivity) ที่ถูกอธิบายโดยนักสิทธิสัตว์เท่านั้น แต่มองถึง องค์รวมของระบบนิเวศทุกระบบโลกที่อาจไม่มีความรู้สึกแต่มีชีวิต มีคุณค่าในตัวเอง

พันธสัญญาทางธรรมชาติ -ฝั- โครงการแข่งน้ำ-แข่งน้ำพระพัทธ์

มาตรา ๓ “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” หมายความว่า ความรู้ การแสดงออก การประพฤติปฏิบัติ หรือทักษะ ทางวัฒนธรรมที่แสดงออกผ่านบุคคล เครื่องมือ หรือวัตถุ ซึ่งบุคคล กลุ่มบุคคล หรือชุมชน ยอมรับและรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน และมีการสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งโดยอาจมีการปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน

มาตรา ๔ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ได้รับการส่งเสริมและรักษาตามพระราชบัญญัตินี้ ต้องมีลักษณะอย่างหนึ่งอย่างใด ดังต่อไปนี้

- (๑) วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
- (๒) ศิลปะการแสดง
- (๓) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล
- (๔) ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- (๕) งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- (๖) การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว
- (๗) ลักษณะอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจะเข้าลักษณะใดตามวรรคหนึ่ง ให้เป็นไปตามที่คณะกรรมการประกาศกำหนด

⁶⁰ Edward B. Tylor, *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom* Volumes 2 (London: John Murry, 1871)

⁶¹ Graham Harvey, *Animism Respecting the Living World* (Columbia University Press, New York, 2006) p. 180-183.

⁶² James L. Peacock, *the Anthropological Lens: Harsh Light, Soft Focus* (2 eds., Cambridge, Cambridge University Press, 2001) p. 3.

⁶³ Arne Naess, *Ecology, community and lifestyle: Outline of an Ecosophy* in translated by David Rothenberg (Cambridge University Press, 1989).

⁶⁴ David R. Kinsley, *Ecology and Religion: Ecological Spirituality in Cross-cultural Perspective* (Prentice Hall, 1995).

“พันธสัญญา” (Covenant) เป็น “ข้อตกลง” (Convention) ที่เก่าแก่ก่อนที่จะมีคำว่า “สัญญา” (Contract)⁶⁵ ซึ่งยึดโยงกับศาสนา พันธสัญญานี้ก่อให้เกิดภาวะผูกพันทางศีลธรรมที่ต้องกระทำการใดหรือไม่กระทำการใดหรืองดเว้นต่อสิ่งใด ตามที่ได้แสดงเจตจำนงไว้ โดยพันธสัญญาผูกมัดปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลด้วยความเชื่อมั่นศรัทธาต่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ตามระบบความเชื่อนั้นๆ ซึ่งยังคงปรากฏอยู่ในปฏิบัติในสังคมต่างๆ นับแต่โบราณมาจนถึงปัจจุบัน

“covenant is a morally informed agreement or pact based on voluntary consent and mutual oaths or premises, witnessed by the relevant higher authority, between peoples or parties having independent though not necessarily equal status, that provides for joint action or obligation to achieve defined ends (limited or comprehensive) under conditions of mutual respect which protect the individual integrities of all the parties to it.”⁶⁶ [ผู้วิจัยแปล: พันธสัญญาเป็นการประกาศโอองการหรือคำปฏิญาณทางศีลธรรม หรือ ข้อตกลงเข้าร่วมกันของกลุ่มคนเพื่อกระทำการใด ๆ ด้วยใจสมัครโดยประกอบด้วยการกล่าวสัจจะสาบานหรือคำมั่นสัญญาร่วมกันโดยอ้างอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นพยาน พันธสัญญาเกิดขึ้นได้ทุกฝ่ายอย่างอิสระไม่จำกัดด้วยสถานะของคู่สัญญา ข้อพันธสัญญาก่อให้เกิดการกระทำหรือความรับผิดชอบร่วมกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน (ไม่ว่าจะเพื่อยุติหรือก่อให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้น) ภายใต้เงื่อนไขในการเคารพซึ่งกันและกัน (กัลยาณมิตร) เพื่อปกป้องความมั่นคงสามัคคีของสมาชิกและของกลุ่ม]

ดังนั้นหากกล่าวโดยสรุป “พันธสัญญา” (Covenant) อาจจะเป็นคำประกาศโอองการ หรือ คำปฏิญาณ ซึ่งเป็นการแสดงเจตจำนงฝ่ายเดียว หรือ ข้อผูกมัดใดๆ ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดๆก็ตาม เพื่อกระทำการใดหรือไม่กระทำการใดหรืองดเว้นต่อสิ่งใดอันเป็นหลักการร่วมกัน ที่ก่อให้เกิดความรับผิดชอบทางศีลธรรมโดยอาศัยอำนาจศักดิ์สิทธิ์เป็นพยานตามความเชื่อนั้นๆ ซึ่ง Covenant มีนัยยะที่แตกต่างกับการก่อเกิดของหลักสัญญาทั่วไป (Legal contract) ที่เปิดเสรีในการเข้าสัญญาโดยอาศัยการแสดงคำเสนอและคำสนองเท่านั้น โดยอิสระไม่มีข้อจำกัดทางศีลธรรม ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผลลัพธ์ของหลักการเข้าทำสัญญาด้วยความสมัครใจ อาจก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ประเทศที่ใช้ระบบกฎหมาย Civil Law จึงแก้ไขโดยการตรากฎหมายเพื่ออุดช่องว่างดังกล่าว (เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. ๒๕๔๐ หรือ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙⁶⁷ เป็นต้น)

⁶⁵ Daniel J. Elazar, *Covenant and Civil Society: The Constitutional Matrix of Modern Democracy*, the *Covenant Tradition in Political Volume IV* (Transaction Publishers, New Brunswick, 1998) p. 8-10.

⁶⁶ *Ibid.*, p 8-10.

⁶⁷ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ เล่ม ๑๓๓ ตอนพิเศษ ๖๑ ง ราชกิจจานุเบกษา ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๙ (ข้อสังเกต: กรณีเกษตรพันธสัญญานั้น หากเกิดขึ้นจากความสมัครใจและกำหนดข้อความที่มุ่งเน้นศีลธรรม เช่น มุ่งเน้นการช่วยเหลือเกษตรกรรายย่อย ส่งเสริมอาชีพ โดย

หากจะพิจารณาโดยละเอียดแล้วนั้น “การผูกมัดโดยพันธสัญญา” ปรากฏปะปนอยู่ในวัฒนธรรม ลัทธิฮินดู-พราหมณ์-พุทธ ที่ส่งผ่านกันต่อมาเรื่อยๆ ซึ่งในประเทศไทยโดยเฉพาะในชนบทรอบเนียบ โบราณราชประเพณี ปรากฏให้เห็นได้ในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์ (ถือน้ำพระพิพัฒน์-แข่งน้ำพระพิพัฒน์) ซึ่งเป็นพิธีกระทำสัตย์สาบาลต่อกษัตริย์ ตามคติความเชื่อพราหมณ์ โดยมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ปรากฏจารึกที่กรอบประตูศิลา ณ โบราณสถานพิมานอากาศ เมืองนครธม ประเทศกัมพูชา⁶⁸ โดยพิธีสาบาลนี้ ถูกจารึกเป็นภาษาสันสกฤตไว้ว่า “วระ วทุสปฺติชญา” (พระพิพัธประติชญา) ซึ่ง จิตร ภูมิศักดิ์ได้ถอดความหมายว่า “พิพัธ” แปลว่า “ผูกมัด” และ “ประติชญา” แปลว่า “สาบาล” ซึ่งตรงกับคำไทยที่ใช้ เช่นเดียวกับภาษาบาลีว่า “พิพัธประติชญา” หรือแปลรวมว่า “คำสาบาลผูกมัด”⁶⁹ ซึ่งการกล่าวโอการสาบาลผูกมัดเช่นนี้ยึดโยงกับหลักการ “ธรรมะ” อันถือเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์สูงสุด

“ธรรมะ หรือ กฎธรรมชาติ” เมื่อใช้กับธรรมชาตวิทยา นิเวศวิทยา และจักรวาลวิทยา เป็น “กฎนิรันดร” ที่กำหนดบังคับมนุษย์ให้ดำเนินตาม⁷⁰ (เช่น กลางวันและกลางคืนผูกมัดให้มนุษย์ตื่นและหลับ เป็นกฎนิรันดร ไม่จำกัดด้วยเขตแดนประเทศ หรือเจ้าผู้ปกครองใดๆ) ซึ่ง ประภัสสร เสยริปัญญา ได้อธิบายในมติจักรวาลวิทยา ว่า “ธรรมะ” เป็นกฎนิรันดรที่บำรุงรักษาโลก ซึ่งชาวอินเดียโบราณเชื่อว่าโลกดำเนินไปตามกฎระเบียบบางอย่างที่ยั่งยืนและบำรุงรักษาโลกไว้ กฎระเบียบนี้เป็นหลักที่มีอยู่ในธรรมชาติของสิ่งต่างๆ และมีเทพทั้งหลายเป็นผู้พิทักษ์ “ธรรมะ” ดังนั้นหากมนุษย์ประพฤติตนให้สอดคล้องกับระเบียบของจักรวาลแล้ว สิ่งต่างๆ ก็จะได้รับผลที่ดีในโลกหน้าที่เขาจะต้องกลับมาเกิดใหม่อีก หากเขาปฏิบัติตรงกันข้ามกับ “ธรรมะ” ก็จะเป็น “อธรรมะ” และจะได้รับผลร้ายในโลกหน้า”⁷¹ ดังนั้นเมื่อก้าวถึงสภาพบังคับด้านจิตใจ (ยินยอม สมครใจ) ประภัสสรฯ ชี้ว่า “ธรรมะ” หมายถึง “พันธะ” ที่ผูกพันทุกคนที่ต้องการให้การกระทำของเขามีผล ยอมอยู่ภายใต้กฎเหล่านี้ซึ่งครอบครองจักรวาลและจะนำทางชีวิตของเขาไปอย่างมั่นคง พันธะนั้นจึงเป็นหน้าที่ของเขา”⁷²

ในเชิงประวัติศาสตร์กฎหมาย (Thai Jurisprudence) เมื่อหลัก “ธรรมะ” ได้ผ่านวัฒนธรรมฮินดู-พราหมณ์-มอญ เข้ามาสู่วัฒนธรรมกฎหมายของสยามประเทศในรูปแบบของ “พระธรรมศาสตร์”⁷³ เช่นนี้แนวคิดเรื่อง “ธรรม” ได้ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง “พระธรรมสารท”⁷⁴ โดยอาจเปรียบได้กับ “รัฐธรรมนูญ” ในปัจจุบัน ซึ่งถือเป็นกฎหมายสูงสุดที่ผู้ปกครองรัฐต้องยึดถือและปฏิบัติตาม ประภัสสรฯ วิเคราะห์ แนวคิด “ธรรม” และ “กฎหมาย” ในพระธรรมศาสตร์ไทยกล่าวถึงที่มาคล้ายคลึงกับฮินดูว่าเป็นกฎระเบียบของจักรวาลอันศักดิ์สิทธิ์ แต่พระธรรมศาสตร์ไทยไม่ได้ยึดถือตามศาสนาฮินดู เพราะยึดถือ

ไม่ก่อให้เกิดภาระหน้าที่กับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมากเกินไป เช่นนี้ ข้อตกลงนี้อาจมีลักษณะเป็นพันธสัญญา (covenant) ตามความหมายที่ได้กล่าวมานี้)

⁶⁸ จิตร ภูมิศักดิ์ โองการแข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทย กลุ่มน้ำเจ้าพระยา (พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพมหานคร ฟาเดียวกัน, 2547) น. 4-5

⁶⁹ อ้างแล้ว น. 5

⁷⁰ ประภัสสร เสยริปัญญา “ธรรมะ ในฐานะหลักการของกฎหมายตราสามดวง” (๒๕๕๒) ดุลพาท เล่ม ๒ ปีที่ ๕๖ พฤษภาคม-สิงหาคม น. ๑๔๘-๑๖๖.

⁷¹ ประภัสสร เสยริปัญญา “ธรรมะ ในฐานะหลักการของกฎหมายตราสามดวง” (๒๕๕๒) ดุลพาท เล่ม ๒ ปีที่ ๕๖ พฤษภาคม-สิงหาคม น. ๑๕๐.

⁷² อ้างแล้ว

⁷³ อ้างแล้ว น. ๑๕๘.

⁷⁴ สถาบันปรีดี พนมยงค์, กฎหมายตรา ๓ ดวง เล่ม ๑ (กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, ๒๕๔๘) น. ๗

มาศานาพุทธ และพระไตรปิฎก ดังนั้นหลัก “ธรรมศาสตร์แบบไทย” จึงยังคงมีความศักดิ์สิทธิ์แบบฮินดู แต่ปรับเปลี่ยนกฎระเบียบของจักรวาล ให้เป็นไปตามกฎธรรมชาติ ซึ่ง ประภัสสรฯ เห็นว่านั่นคือ “หลักกรรม”⁷⁵ โดย “หน้าที่ หรือภาระผูกพัน” ได้ถูกลดลงเป็น “ความยุติธรรม” ซึ่งเป็นหน้าที่เฉพาะของ กษัตริย์ภายใต้บริบทของ “ธรรมราชา”⁷⁶ หรือ กษัตริย์ผู้ทรงธรรม⁷⁷

ธัญญา สังขพันธานนท์ ได้เชื่อมโยงให้เห็นว่า วาทกรรมธรรมราชานี้เป็นต้นแบบที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันระหว่างสภาวะธรรมชาติสิ่งแวดล้อมกับธรรมะและพฤติกรรมมนุษย์ โดยเฉพาะผู้ปกครอง เช่น เมื่อผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในธรรม จะเกิดการแปรปรวนทั้งสังคมบ้านเมืองและทางธรรมชาติ เพราะทุกสรรพชีวิตต่างพึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งแนวคิดแบบองค์รวมนี้เป็นกระบวนการที่ศรัทธาในเชิงนิเวศแนวพุทธ⁷⁸ หรือ “จริยธรรมสิ่งแวดล้อมแบบพุทธ”⁷⁹ อย่างชัดเจน

หากพิจารณาร่องรอยของ “หลักธรรมะ” เชิงสิ่งแวดล้อมแนวพุทธศาสนานี้ ยังคงปรากฏในกฎหมายตราสามดวงด้วยเช่นกัน เช่นหลักทศพิธราชธรรม, หลักกอคติ ๘ ประการ, หลัก ศีล ๕ ศีล ๘ และหลักเมตตากฎา เป็นต้น⁸⁰ ซึ่งร่องรอยลักษณะนี้ มิได้ปรากฏหลงเหลือในกฎหมายสมัยปัจจุบันแต่ประการใด ซึ่งจากที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 กฎหมายกระแสหลัก (พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองฯ พ.ศ. ๒๕๓๕) เพิกเฉยต่อกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมจรรยา แบ่งแยก “กฎเกณฑ์ของรัฐ” ออกจาก “หลักธรรมะ หรือ หลักธรรมชาติ” โดยความจริงแล้วหลักธรรมต่างๆ ที่สอดคล้องกับการละเว้นการฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียน หลักความเมตตา ต่างๆ เหล่านี้เป็นพื้นฐานความดีงามที่สังคมถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ แต่กลับถูกลดคุณค่าลงโดยยึดแต่ตัวบทกฎหมายซึ่งเป็นอักษร โดยในท่ามกลางความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ตัวบทกฎหมายที่แข็งกระด้างเหล่านั้นเป็นแต่เพียงข้อบังคับที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งมากกว่าการปฏิบัติตาม ดังนั้นเมื่อพลเมืองของรัฐไม่ยินยอมที่จะปฏิบัติตามโดยสมัครใจ การตื้อแพ่งไม่สนับสนุนจึงเกิดขึ้นตามมา

การละเว้นการฆ่า ไม่เบียดเบียนสัตว์ เป็นกฎหมายศีลธรรมถือปฏิบัติในหมู่นักบวช แต่เมื่อมีการเผยแพร่ต่อผู้ที่เชื่อมั่นศรัทธา กฎศีลธรรมกลายเป็น “กฎจริยธรรม”⁸¹ นี้ผูกมัดเป็นพันธสัญญา โดยผู้นั้นสมัครใจกระทำการใด ไม่กระทำการใด หรือ งดเว้นต่อสิ่งใด

ความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายนโยบายกับวัฒนธรรมล้านนา

ล้านนาเป็นดินแดนที่มีความซับซ้อนของวัฒนธรรมที่หลากหลายมาอย่างยาวนานนับแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตามร่องรอยความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับนโยบายนโยบายที่แสดงออกในเชิงสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ก็ยังสามารถเห็นได้เป็นที่ประจักษ์ โดยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับนโยบายนโยบายที่ถูกถ่ายทอดผ่าน

⁷⁵ ประภัสสร เจริญปัญญา “ธรรมมะ ในฐานะหลักการของกฎหมายตราสามดวง” (๒๕๕๒) ดุลพาฬ เล่ม ๒ ปีที่ ๕๖ พฤษภาคม-สิงหาคม น. ๑๕๘.

⁷⁶ อ้างแล้ว น. ๑๕๙.

⁷⁷ ธัญญา สังขพันธานนท์, *วรรณคดีสี่เขียว* (ปฐมธานี : สำนักพิมพ์นาคกร, ๒๕๕๖) น. ๑๕๒-๑๕๓.

⁷⁸ ธัญญา สังขพันธานนท์, *วรรณคดีสี่เขียว* (ปฐมธานี : สำนักพิมพ์นาคกร, ๒๕๕๖) น. ๑๖๕.

⁷⁹ อ้างแล้ว น.๑๖๘.

⁸⁰ ประภัสสร เจริญปัญญา “ธรรมมะ ในฐานะหลักการของกฎหมายตราสามดวง” (๒๕๕๒) ดุลพาฬ เล่ม ๒ ปีที่ ๕๖ พฤษภาคม-สิงหาคม น. ๑๖๒-๑๖๓.

⁸¹ กฎจริยธรรม (Code of Conduct) คือกฎเกณฑ์ที่ยึดถือโดยไม่จำเป็นต้องมีสถานะเป็นนักบวช

มิติเชิงประวัติศาสตร์ สามารถสืบค้นย้อนหลังกลับไปถึงหลักฐานทางโบราณคดีในวัฒนธรรมจีน⁸² และอินเดียโบราณ (ราชวงศ์โมริยะ Maurya Dynasty)⁸³ ที่ถูกส่งผ่านทางวัฒนธรรมการเมือง การปกครอง พุทธศาสนา ความเชื่อดั้งเดิม โดยผ่านการยึดถือปฏิบัติของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากจีน/อินเดีย/พม่า และได้เผยแพร่เข้ามาสู่ดินแดนอาณาจักรล้านนา⁸⁴ ตั้งแต่การก่อกำเนิดราชอาณาจักร⁸⁵ เช่น มีร่องรอยทางโบราณวัตถุ คือ ลวดลายนกกยูงที่ปรากฏใน “ไทเขียนลายสีดำใต้เคลือบ” ศิลปะล้านนา (พ.ศ. 20-21) ณ เตาเวียงกาหลง อ.เวียงป่าเป้า จ. เชียงราย ณ พิพิธภัณฑ์วัดศรีโคมคำ จ. พะเยา หรือร่องรอยทางจิตรกรรมรูปนกกยูง ในศิลปะจีน ปรากฏภายในอุโมงค์ที่ 1 วัดอุโมงค์ เชียงใหม่⁸⁶ ซึ่งอุโมงค์ดังกล่าว ถือว่ามีความเก่าแก่ที่สุดของล้านนา และลวดลายของจิตรกรรมสะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานของศิลปะจีน สมัยราชวงศ์หยวน-หมิง และลวดลายศิลปะพม่า⁸⁷

นกกยูงเป็นสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ตามคติความเชื่อทางศาสนา

นกกยูงผูกพันกับเรื่องราวต่างๆ ตามคติความเชื่อทางศาสนา มาแต่โบราณ ซึ่งล้านนาได้รับอิทธิพลความเชื่อนี้มาโดยผ่านตำนานทางพุทธศาสนา⁸⁸ แบบอินเดีย-ลังกาโบราณ ซึ่งนกกยูงแสดงถึงอำนาจบารมี ร่ำรวยมั่งคั่ง เปรียบดุจตั้งแสงแรงกล้าขององค์พระอาทิตย์⁸⁹ ความสำคัญของ “พญานกกยูงทอง” ตามพุทธประวัติปรากฏเป็นอัครจรรยศักดิ์สิทธิ์ กล่าวไว้ในพระไตรปิฎก อรรถกถา โมรชาดกที่ ๙ และมหาโมรชาดก⁹⁰ (ซึ่งทั้งสองบทมีความแตกต่างกันในรายละเอียดและการอธิบายประเด็นสำคัญ) ที่สร้างอิทธิพลความเชื่อต่อนกกยูงทองศักดิ์สิทธิ์และผู้ศรัทธาชาวพุทธล้านนาเป็นมาก ปรากฏร่องรอยหลักฐานต่างๆ ในลักษณะพระเครื่องสืบต่อกันเรื่อยมา⁹¹ หรือในคติความเชื่อท้องถิ่นในแบบศิลปะพม่า-ไทใหญ่ จะพบปรากฏในเครื่องรางของขลัง ที่เรียกว่า “มหาเทวะโอสธ ยาขุนเดือน ขุนตะวัน”⁹²

⁸² Li Xian Yao and Luo Zhewen, *China's Museums* (Cambridge University Press, Cambridge, 2010) p 193.

⁸³ John McLeod, *The History of India* (Greenwood Histories of Modern Nation, Westport, Praeger, 2002) p. 1-2: Chandragupta Maurya (c. 324–300 BCE), Bindusara (c.300–272 BCE) and Asoka (c.272–233 BCE).

⁸⁴ อุดม รุ่งเรืองศรี, *วรรณกรรมล้านนา* (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546) น. 7

⁸⁵ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา* (พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2544) น. 101-104

⁸⁶ สุรัชย์ จงจิตงาม, *ล้านนา Art & Culture* (นนทบุรี : อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์ จำกัด, 2555, น. 33

⁸⁷ อ้างแล้ว น. 32

⁸⁸ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา* (พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2544) น. 7.

⁸⁹ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, *นกกยูง : พุทธสัญลักษณ์ล้านนา* (2559) <<http://www.sri.cmu.ac.th>>

⁹⁰ บวรศักดิ์ อวรรณโณ *บทสวดพระปริตรเพื่อชีวิตที่เป็นมงคล* (กรุงเทพฯ : มูลนิธินักศึกษาศาสนาบ้านพระปกเกล้าเพื่อสังคม, ๒๕๕๙) น. ๔๓.

⁹¹ เช่น บทสวดคาถาพญานกกยูงทอง โมระปริตร, พระปิดตาเกี่ยวทรัพย์ หลังนกกยูง คุรุบาศรี วัดบ้านเป้า อ.บ้านเป้า จ.

ลำปาง, นกกยูงทองเรียกทรัพย์ คุรุบาสิทธิ อภิวัฒน์ วัดต้นเตื่อ อ. แม่ฮาด จ. เชียงใหม่, เหยี่ยวนกกยูงทอง หลวงพ่อไพบูลย์ สุ่มงค์โล วัดอนาลโย อ.เมือง จ.พะเยา, เหยี่ยวนกกยูง โมระปริตร คุรุบาอริยชาติ วัดแสงแก้วโพธิญาณ จ.เชียงราย, เหยี่ยวพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ปลุกเสกโดยหลวงพ่อบุสสิม พุทธาจาโร สำนักสงฆ์ถ้ำผาปล่อง อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ เป็นต้น

⁹² มหาเทวะโอสธ ยาขุนเดือน ขุนตะวัน (เหนมินละมินเช) พระอาจารย์อภิวัฒน์ อินทวณโณ วัดทุ่งโป่ง(พระเจ้าระแข่ง) อ. เมืองปาย จ.แม่ฮ่องสอน

เอกสารที่บ่งบอกถึงลักษณะของนกยูงทอง คงมีร่องรอย ในไตรภูมิโลกวิจรณยถา (2326) พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ซึ่งไว้ในเอกสารโบราณนี้ มีใจความกล่าวพรรณนาลักษณะของนกยูงว่า “...มีพรรณอร่ามเรืองเหลืองเป็นสีทอง ระหว่างปีกทั้งสองนั้นวิจิตรไปด้วยสีแดงดั่งแสงชาต เนตรทั้งสองนั้นแดงประหลาดแลดั่งผลมะกล่ำ จะงอยปากนั้นแดงก่ำดั่งสีแก้วประพาฬ ดูโหนงามนั้น...”⁹³ และนกยูงทองดังกล่าวนี้ได้รับการนำมาเปรียบเทียบกับทางเลือกใช้ทรัพยากรธรรมชาติ “ที่ดิน” ปรากฏในตำราคุณลักษณะที่ดินล้านนาด้วยเช่นกัน คือ “ดินที่ใด สันฐานดั่งผิวนกยูง อยู่ที่นั้นมีข้าวของเงินค่าสัมปตติมาก เศษยศักดิ์ดีมาก จักได้เมียเจ็ดคน”⁹⁴

นกยูงเป็นสัญลักษณ์ของผู้ปกครองในยุคพม่า

นกยูงเป็นสัญลักษณ์แห่งผู้ปกครองชาวพม่าที่ปกครองล้านนา ตามประวัติศาสตร์เมื่อล้านนาตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า (พ.ศ. 2101-2317)⁹⁵ โดยเฉพาะช่วงที่ 2 พ.ศ. 2207-2317 ซึ่งราชสำนักพม่ามิได้ปล่อยให้เจ้านายล้านนาปกครองกันเองอย่างเช่นแต่เดิม แต่ได้ส่งผู้ปกครองชาวพม่ามาปกครองแทน โดยอิทธิพลทางการเมืองและการปกครองของผู้ปกครองชาวพม่าในยุคนี้นี้เป็นการกำกับบังคับบัญชาซึ่งขยายไปทั่วล้านนาแม้แต่หัวเมืองเล็กด้วย เช่น สมัยกษัตริย์พินดาเลได้แต่งตั้ง “แมน 5 คนพี่น้อง” ไปปกครองเมืองพะเยา เมืองพาน เมืองเทิง เมืองซลาวและเมืองล่อ⁹⁶

สร้อยดี อ่องสกุล อธิบายถึงการที่ราชสำนักพม่ากำหนดนโยบายส่งขุนนางพม่ามาปกครองในทุกระดับ ได้แก่ เมียวหุ่่น เซคคาย นาซ่าย นาขวา⁹⁷ ซึ่งตลอดระยะเวลาที่พม่าปกครองล้านนานั้น วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับนกยูงได้ถูกเผยแพร่หยั่งรากลงดินแดนล้านนามากขึ้น ดังจะเห็นได้จาก วัดที่มีศิลปะพม่าหรือเจ้านายพม่าสร้างไว้จะมีสัญลักษณ์นกยูงปรากฏเหนือวิหาร เช่น วิหารวัดพันเตา ต.ศรีภูมิ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ซึ่งเป็นศิลปะแบบพม่าที่ใช้แสดงถึงผู้ปกครอง ซึ่งสัญลักษณ์รูปนกยูงต่างๆที่ปรากฏตามวัดและวิหารดังเช่นนี้อาจสันนิษฐานได้ว่าระยะเวลากว่า ๑๐๐ ปี ที่พม่าปกครองล้านนาจะมีอิทธิพลต่อคติความเชื่อที่ยกย่องนกยูงเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจ ความรุ่งเรือง⁹⁸

การอนุรักษ์นกยูงภายใต้คติความเชื่อ

กลุ่มอนุรักษ์นกยูงไทย บ้านก๊วแก้ว ก่อเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันอย่างมีส่วนร่วมและด้วยความสมัครใจ ประกอบด้วยสมาชิกหลากหลายอายุและอาชีพ ประมาณ 40 คน ได้แก่ พระสงฆ์ (พระประจักษ์ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุศรีรัตนสุदारาม) ผู้นำชุมชน (ครูบุญ วิชระ ศรีคำตัน) หัวหน้าและเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ เจ้าพนักงานปกครองท้องถิ่น สมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเยาวชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปกป้องคุ้มครองและลดความขัดแย้งระหว่างนกยูงที่ลงมาจากเขตป่าอนุรักษ์และชุมชนเกษตรกรรมในพื้นที่ดังกล่าว โดยริเริ่มบริหารจัดการพื้นที่บางส่วนของสมาชิกเพื่อกันเป็นเขตกันชน

⁹³ พระยาธรรมปรีชา (แก้ว), ไตรภูมิโลกวิจรณยถา ฉบับที่ 2 เล่ม 1, หน้า 200

⁹⁴ สนั่น ธรรมธิ ร้อยสาระ สรรพล้านนาคดี (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ส่งเสริมวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๗) น.๒๐

⁹⁵ สร้อยดี อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา (พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2544) น. 223-252

⁹⁶ สร้อยดี อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา (พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2544) น. 245

⁹⁷ อ้างแล้ว น. 246.

⁹⁸ อุดม รุ่งเรืองศรี, ศ.ดร., วรรณกรรมล้านนา (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, ๒๕๔๗) น. ๙.

(Buffer zones) ซึ่งได้จัดให้มีแหล่งน้ำและอาหารเพื่อกระชับพื้นที่ที่มีนกยูงกระจายการหากินไปในพื้นที่อื่น ๆ อันจะสร้างความเดือดร้อนรำคาญแก่ชุมชนเป็นวงกว้างมากยิ่งขึ้น

จากการลงพื้นที่วิจัยและสัมภาษณ์เชิงลึกวิเคราะห์ได้ว่ากลุ่มสมาชิกมีความเชื่อเดียวกันว่านกยูงที่ป่าแห่งนี้เป็นลูกหลานของนกยูงของพญาลอ จ้าวเมืองเวียงลอในอดีตจึงเป็นนกยูงศักดิ์สิทธิ์ หากผู้ใดทำร้ายหรือฆ่าจะมีภัยอันตรายแก่ผู้นั้นและครอบครัว คติความเชื่อเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์นี้ได้รับการสนับสนุนและถ่ายทอดผ่านวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา เช่น ซอพระลอเดินดง เป็นบทที่กล่าวถึงความหลากหลายทางชีวภาพในเขตป่าระหว่างเมืองลอกจากเมืองสรอง⁹⁹ (อุตม รุ่งเรืองศรี:2547.565-567) หรือ คราวซอ (คำว) หงส์หิน ใน “บทชมป่า” ซึ่งพรรณนาถึงนกชนิดต่างๆ และนกยูงด้วยเช่นกัน¹⁰⁰(อุตม รุ่งเรืองศรี: 2547.503-504)

คติความเชื่อล้านนาเรื่องอำนาจ “ผี” ในที่นี้หมายถึงความถึง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีอารักษ์ ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ครูบาอาจารย์ ซึ่งเป็นสภาพบังคับก่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำ เลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะ (สนั่น ธรรมธิ:2557.38)

สรุป

“หลักพันธสัญญาเชิงนิเวศ” (Ecological covenant) เป็นองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์นกยูงป่าของชุมชนเป้าหมายถูกผูกโยงไว้กับคติความเชื่อท้องถิ่นด้วยอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏตามคำสาปแช่งเป็นสภาพบังคับโดยมีวัตถุประสงค์ให้เกิดการข่มขู่ใจตนเองไม่ลักลอบล่านกยูงป่า ซึ่งเห็นว่า อำนาจความศักดิ์สิทธิ์ก่อให้เกิดหน้าที่โดยสมัครใจในการหลีกเลี่ยงการทำร้ายนกยูง

อภิปรายสรุปผลการวิจัย

ในการศึกษานี้คติความเชื่อตามแนวคิดวิญญาณนิยม Animism เป็นองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมที่ส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ (traditional knowledge of environment)[28] มีความหมายเชิงคุณค่าวัฒนธรรม (Cultural value) ที่มีกฎหมายรับรองให้เป็น “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม”[29] ที่สืบต่อกันมาของไทย

หากเปรียบเทียบกับสังคมตะวันตก (Western society) ความเชื่อตามแนวคิดแบบจิตวิญญาณนิยม (Animism) ถูกนำเสนอผ่าน Edward Burnett Tylor (1832-1917)[30] นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษในยุค ‘90 ที่กล่าวถึงระบบความเชื่อดั้งเดิมของมนุษย์ที่มองว่าสรรพชีวิตในโลกต่างมีจิตวิญญาณเป็นของตนเอง[31] Tylor มีได้มองจิตวิญญาณนิยมที่ปะปนนำเสนอผ่านระบบศาสนาเท่านั้น (Religion) แต่ได้ศึกษาผ่านระบบความเชื่อของชนเผ่าท้องถิ่นต่างๆ (Fetishism) ที่มีรูปแบบพิธีกรรมและขนบธรรมเนียมทางจิตวิญญาณนิยม โดยไม่ได้มองสรรพชีวิตเป็นเพียง “วัตถุ” (Object) แต่มีจิตวิญญาณเป็นของตัวเอง (Subject) ซึ่ง Tylor ได้อธิบายไว้ภายใต้บริบทของคำว่า “วัฒนธรรม” ดังนี้ [ผู้วิจัยแปล: วัฒนธรรม...คือ องค์ภาพที่สลับทับซ้อนกัน ซึ่งรวมทั้ง องค์ความรู้, คติความเชื่อ, ศิลปะ, คุณธรรม, กฎหมาย, ขนบธรรมเนียมต่างๆ และศักยภาพทางช่างฝีมือทั้งหลาย, ทักษะความชำนาญที่ถูกหลอมรวมกัน [โดยมนุษย์] อันถือว่าเป็นส่วนหนึ่งในสังคม] [32] ซึ่งในยุคปัจจุบันมุมมองของ Tylor ได้ถูกนำมาผสมผสานกับแนวคิดเชิงนิเวศ (Environmentalism) โดยเฉพาะในกลุ่มนิเวศเชิงลึก (Deep

⁹⁹ อ้างแล้ว น.๕๖๕-๕๖๗.

¹⁰⁰ อ้างแล้ว น. ๕๐๓-๕๐๔.

ecology)[33] ที่มองทุกสรรพชีวิตในโลกธรรมชาติมีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน มิได้เป็นวัตถุที่แตกแยกจากกัน ซึ่งจิตวิญญาณเชิงนิเวศ (Ecological spirituality)[34] นี้มิได้หมายถึงความถึงความรู้สึก (Sensitivity) ที่ถูกอธิบายโดยนักสิทธิสัตว์ (Animal rights) เท่านั้น แต่ยังมองถึงองค์รวมของระบบนิเวศทุกๆระบบของโลกที่อาจไม่มีความรู้สึกแต่มีชีวิตและมีคุณค่าในตัวเอง (Intrinsic value) ด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามธรรมชาติ ถูกสร้างขึ้นขึ้นในลักษณะ “พันธสัญญา” (Covenant) ซึ่งเป็น “ข้อตกลง” (Convention) ที่เป็นบ่อเกิดของหลักการสัญญาต่างๆก่อนอิทธิพลของระบบตัวอักษรหรือ “สัญญา” (Contract) [35] ตามระบบกฎหมายที่จำต้องอาศัยหลักฐานเพื่อฟ้องร้องดำเนินคดี

ดังนั้นลักษณะเด่นของการใช้ประโยชน์จากพันธสัญญานั้นจึงครอบคลุมรองรับข้อตกลงต่างๆ ได้มากกว่าหลักสัญญาทางกฎหมาย กล่าวคือ หลักพันธสัญญาซึ่งยึดโยงกับคติความเชื่อศาสนา อำนาจศักดิ์สิทธิ์ หลักศีลธรรม ความดีงาม และบังคับใช้โดยคำสาปแช่ง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนในวัฒนธรรมสยามโบราณ คือ “โองการแข่งน้ำ-แข่งน้ำพระพิพัทธ์” หรือคำกล่าวสัจจะสาบานตามหลักศาสนาต่างๆก่อนสืบพยาน เป็นต้น พันธสัญญานี้ก่อให้เกิดภาระผูกพันทางศีลธรรม (ความภักดี กตัญญู) ที่ต้องกระทำการใดหรือไม่กระทำการใดหรืองดเว้นต่อสิ่งใด ตามที่ได้แสดงเจตจำนงไว้ โดยพันธสัญญาผูกมัดปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลด้วยความเชื่อมั่นศรัทธาต่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ตามระบบความเชื่อนั้นๆ ซึ่งยังคงปรากฏถือปฏิบัติในสังคมต่างๆ นับแต่โบราณมาจนถึงปัจจุบัน

การใช้ประโยชน์จากหลักพันธสัญญามีได้มีแต่ในวัฒนธรรมสยามเท่านั้น แต่ปรากฏในวัฒนธรรมการเมืองตะวันตกด้วยเช่นกัน

Daniel J. Elazar ให้ความหมายว่า [ผู้วิจัยแปล: พันธสัญญาเป็นการประกาศโองการหรือคำปฏิญาณทางศีลธรรม หรือ ข้อตกลงเข้าร่วมกันของกลุ่มคนเพื่อกระทำการใดๆด้วยใจสมัครโดยประกอบด้วยกรกล่าวสัจจะสาบานหรือคำมั่นสัญญาร่วมกันโดยอ้างอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นพยาน พันธสัญญาเกิดขึ้นได้ทุกฝ่ายอย่างอิสระไม่จำกัดด้วยสถานะของคู่สัญญา ข้อพันธสัญญาก่อให้เกิดการกระทำหรือความรับผิดชอบร่วมกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน (ไม่ว่าจะเพื่อยุติหรือก่อให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้น) ภายใต้เงื่อนไขในการเคารพซึ่งกันและกัน (กัลยาณมิตร) เพื่อปกป้องความมั่นคงสามัคคีของสมาชิกและของกลุ่ม] [36]

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า “พันธสัญญา” (Covenant) อันจะเป็นคำประกาศโองการ หรือ คำปฏิญาณ ซึ่งเป็นการแสดงเจตจำนงฝ่ายเดียว หรือ ข้อผูกมัดใดๆ ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดๆก็ตามเพื่อกระทำการใดหรือไม่กระทำการใดหรืองดเว้นต่อสิ่งใดอันเป็นหลักการร่วมกัน (Common ground) ที่ก่อให้เกิดความรับผิดชอบทางศีลธรรมโดยอาศัยอำนาจศักดิ์สิทธิ์เป็นพยานตามความเชื่อนั้นๆ ซึ่ง Covenant มีนัยยะที่แตกต่างกับการก่อเกิดของหลักสัญญาทั่วไป (Legal contract) ที่เปิดเสรีในการเข้าสัญญาโดยอาศัยการแสดงคำเสนอและคำสนองอย่างอิสระโดยไม่มีข้อจำกัดทางศีลธรรม ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผลลัพธ์ของหลักการเข้าทำสัญญาด้วยความสมัครใจ อาจก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ประเทศที่ใช้ระบบกฎหมาย Civil Law จึงแก้ไขโดยการตรากฎหมายเพื่ออุดช่องว่างดังกล่าว (เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วยข้อสัญญาที่ไม่เป็นธรรม พ.ศ. 2540 หรือ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาาระบบเกษตรพันธสัญญาที่เป็นธรรม พ.ศ. 2559 [37] เป็นต้น)

หากจะพิจารณาโดยละเอียดแล้วนั้น “การผูกมัดโดยพันธสัญญา” ปรากฏปะปนอยู่ในวัฒนธรรมลัทธิฮินดู-พราหมณ์-พุทธ ที่ส่งผ่านกันต่อมารุ่นต่อรุ่น ซึ่งในประเทศไทยโดยเฉพาะในชนบทธรรมเนียมโบราณราชประเพณี ปรากฏให้เห็นได้ในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัทธ์ (ถือน้ำพระพิพัทธ์-แข่งน้ำพระพิพัทธ์)

ซึ่งเป็นพิธีกระทำสวดสาบาลต่อกษัตริย์ ตามคติความเชื่อพราหมณ์ โดยมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปรากฏจารึกที่กรอบประตูศิลา ณ โบราณสถานพิมานอากาศ เมืองนครธม ประเทศกัมพูชา[38] โดยพิธี “สาบาล” นี้ ถูกจารึกเป็นภาษาสันสกฤตไว้ว่า “วระ วุทธปรดิชญา” (พระพุทธรูปประดิษฐาน) ซึ่ง จิตร ภูมิศักดิ์ได้ถอดความหมายว่า “พุทธ” แปลว่า “ผู้ก้ม” และ “ประดิษฐาน” แปลว่า “สาบาล” ซึ่งตรงกับคำไทยที่ใช้เช่นเดียวกับภาษาบาลีว่า “พุทธาประดิษฐาน” หรือแปลรวมว่า “คำสาบาลผู้ก้ม” ซึ่งการกล่าวโองการสาบาลผู้ก้มเช่นนี้ยึดโยงกับหลักการ “ธรรมะ” อันถือเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์สูงสุด (จิตร ภูมิศักดิ์: 2547.4-5)

“ธรรมะ หรือ กฎธรรมชาติ” เมื่อใช้กับธรรมชาตวิทยา นิเวศวิทยา และจักรวาลวิทยา เป็น “กฎนิรันดร” ที่กำหนดบังคับมนุษย์ให้ดำเนินตาม[39] (เช่น กลางวันและกลางคืนผู้ก้มให้มนุษย์ตื่นและหลับเป็นกฎนิรันดร ไม่จำกัดด้วยเขตแดนประเทศ หรือเจ้าผู้ปกครองใดๆ) ประภัสสร เจริญปัญญา ได้อธิบายในมติจักรวาลวิทยา ว่า “ธรรมะ” เป็นกฎนิรันดรที่บำรุงรักษาโลก ซึ่งชาวอินเดียโบราณเชื่อว่าโลกดำเนินไปตามกฎระเบียบบางอย่างที่ยั่งยืนและบำรุงรักษาโลกไว้ กฎระเบียบนี้เป็นหลักที่มีอยู่ในธรรมชาติของสิ่งต่างๆ และมีเทพทั้งหลายเป็นผู้พิทักษ์ “ธรรมะ” ดังนั้นหากมนุษย์ประพฤติตนให้สอดคล้องกับระเบียบของจักรวาลแล้ว สิ่งต่างๆ ก็จะได้รับผลที่ดีในโลกหน้าที่เขาจะต้องกลับมาเกิดใหม่อีก หากเขาปฏิบัติตรงกันข้ามกับ “ธรรมะ” ก็จะเป็น “อธรรมะ” และจะได้รับผลร้ายในโลกหน้า”[40] ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงสภาพบังคับด้านจิตใจ (ยินยอม สมัยใจ) ประภัสสรฯ ชี้ว่า “ธรรมะ” หมายถึง “พันธะ” ที่ผูกพันทุกคนที่ต้องการให้การกระทำของเขามีผล ยอมอยู่ภายใต้กฎเหล่านี้ซึ่งครอบครองจักรวาลและจะนำทางชีวิตของเขาไปอย่างมั่นคง พันธะนั้นจึงเป็นหน้าที่ของเขา” (ประภัสสร เจริญปัญญา:2552.148-166)

ในเชิงประวัติศาสตร์กฎหมาย (Thai Jurisprudence) เมื่อหลัก “ธรรมะ” ได้ผ่านวัฒนธรรมฮินดู-พราหมณ์-มอญ เข้ามาสู่วัฒนธรรมกฎหมายของสยามประเทศในรูปแบบของ “พระธรรมศาสตร์” เช่นนี้แนวคิดเรื่อง “ธรรม” ได้ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง “พระธรรมสารท” โดยอาจเปรียบได้กับ “รัฐธรรมนูญ” ในปัจจุบัน ซึ่งถือเป็นกฎหมายสูงสุดที่ผู้ปกครองรัฐต้องยึดถือและปฏิบัติตาม ประภัสสรฯ วิเคราะห์ แนวคิด “ธรรม” และ “กฎหมาย” ในพระธรรมศาสตร์ไทยกล่าวถึงที่มาคล้ายคลึงกับฮินดูว่าเป็นกฎระเบียบของจักรวาลอันศักดิ์สิทธิ์ แต่พระธรรมศาสตร์ไทยไม่ได้ยึดถือตามศาสนาฮินดู เพราะยึดถือมาศาสนาพุทธประกอบพระไตรปิฎก แต่อย่างไรก็ตามหลัก “ธรรมศาสตร์แบบไทย” ก็ยังคงมีความศักดิ์สิทธิ์แบบฮินดูแต่ปรับเปลี่ยนกฎระเบียบของจักรวาลให้เป็นไปตามกฎธรรมชาติ ซึ่งประภัสสรฯ เห็นว่านั่นคือ “หลักกรรม” โดย “หน้าที่ หรือภาระผูกพัน” ได้ถูกลดลงเป็น “ความยุติธรรม” ซึ่งเป็นหน้าที่สำคัญอย่างยิ่ง เฉพาะตัวของกษัตริย์ภายใต้บริบทของ “ธรรมราชา” หรือ กษัตริย์ผู้ทรงธรรม (ประภัสสร เจริญปัญญา:2552.158-159)

ซึ่งมิตินี้ ธัญญา สังขพันธ์านนท์ ได้เชื่อมโยงให้เห็นชัดเจนว่า คติความเชื่อเรื่อง “ธรรมราชา” นี้เป็นต้นแบบที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันระหว่างสภาวะธรรมชาติสิ่งแวดล้อมกับธรรมะและพฤติกรรมมนุษย์ โดยเฉพาะผู้ปกครอง เช่น เมื่อผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในธรรม จะเกิดการแปรปรวนทั้งสังคมบ้านเมืองและทางธรรมชาติ เพราะทุกสรรพชีวิตต่างพึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งแนวคิดแบบองค์รวมนี้นี้เป็นกระบวนการทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวพุทธ[41] หรือ “จริยธรรมสิ่งแวดล้อมแบบพุทธ” อย่างชัดเจน หากพิจารณาร่องรอยของ “หลักธรรมะ” เชิงสิ่งแวดล้อมแนวพุทธศาสนานี้ ยังคงปรากฏในกฎหมายตราสามดวงด้วยเช่นกัน เช่นหลักทศพิธราชธรรม, หลักออคติ ๘ ประการ, หลัก คีล ๕ คีล ๘ และหลักเมตตากฎณา [42] เป็นต้น ซึ่งร่องรอยลักษณะนี้ มิได้ปรากฏหลงเหลือในกฎหมายสมัยปัจจุบันแต่ประการใด ซึ่งจากที่

ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 กฎหมายกระแสหลัก (พ.ร.บ.สงวนและคุ้มครองฯ พ.ศ. ๒๕๓๕) เพิกเฉยต่อ กฎเกณฑ์ทางศีลธรรมจรรยา แบ่งแยก “กฎเกณฑ์ของรัฐ” ออกจาก “หลักธรรมะ หรือ หลักธรรมชาติ” โดยความจริงแล้วหลักธรรมต่างๆ ที่สอดคล้องกับการละเว้นการฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียน หลักความเมตตา ต่างๆ เหล่านี้เป็นพื้นฐานความดีงามที่สังคมถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ แต่กลับถูกลดคุณค่าลงโดยยึดแต่ตัว บทกฎหมายซึ่งเป็นอักษร โดยในท่ามกลางความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ตัวบทกฎหมายที่แข็งกระด้าง เหล่านั้นเป็นแต่เพียงข้อบังคับที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งมากกว่าการปฏิบัติตาม ดังนั้นเมื่อพลเมืองของรัฐไม่ ยินยอมที่จะปฏิบัติตามโดยสมัครใจ การดื้อแพ่งไม่สนับสนุนจึงเกิดขึ้นตามมา ดังนั้นการละเว้นการฆ่า ไม่ เบียดเบียนสัตว์ เป็นกฎหมายศีลธรรมถือปฏิบัติในหมู่นักบวช แต่เมื่อมีการเผยแพร่ต่อผู้ที่เชื่อมั่นศรัทธา กฎ ศีลธรรมกลายเป็น “กฎจริยธรรม” นี้ผู้กมัตเป็นพันธสัญญาฯ โดยผู้นั้นสมัครใจกระทำการใด ไม่กระทำ การใด หรือ งดเว้นต่อสิ่งใด

ความสัมพันธ์เชิงกฎหมายและนิเวศวัฒนธรรม คติความเชื่อระหว่างชุมชนกับนกยูงป่า ผสมผสาน ระหว่างหน้าที่พลเมืองที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายและหน้าที่ศีลธรรม เป็นข้อพันธสัญญาหรือภาระหน้าที่ ตามธรรมชาติที่ต้องยึดถือปฏิบัติโดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงบทบัญญัติของกฎหมาย ดังนั้น “พันธสัญญา เชิงนิเวศ” (Ecological covenant) เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยอาศัย “อำนาจศักดิ์สิทธิ์” เพื่อปกป้องหวง กันสิ่งสำคัญของชุมชนมิให้ถูกทำลาย ซึ่งโดยธรรมชาติแห่งสิ่งของสำคัญเหล่านั้นอยู่เกินกว่าการบังคับใช้ กฎหมายโดยเจ้าหน้าที่บ้านเมืองจะดูแลทั่วถึง องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์นกยูงป่าของชุมชนบ้านกิวแก้ว ถูกผูกโยงไว้กับคติความเชื่อท้องถิ่นด้วยอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏเป็นลักษณะ “คำสาปแช่ง” เป็นสภาพ บังคับโดยมีวัตถุประสงค์ให้เกิดการขมจิตใจตนเอง ไม่ลักลอบล่านกยูงป่า ซึ่งผลการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า อำนาจความศักดิ์สิทธิ์ก่อให้เกิดหน้าที่โดยสมัครใจในการหลีกเลี่ยงการทำร้ายนกยูง ด้วยเหตุนี้ความ รับผิดชอบในตัวเองที่จะไม่ทำลายชีวิตนี้ ส่งเสริมความสัมพันธ์ในเชิงสร้างสรรค์ระหว่างสัตว์ป่ากับชุมชน และสนับสนุนการบริหารจัดการสัตว์ป่าภาครัฐด้วย ซึ่งหากพิจารณาสภาพปัญหาเรื่องข้อจำกัดด้าน งบประมาณและเจ้าหน้าที่ประกอบเข้าด้วยกันแล้ว แนวคิดตามสำนักธรรมชาตินิยม (Natural Law School) และประวัติศาสตร์ (Historical School) ที่มีได้ปฏิเสธจารีตประเพณีโดยสิ้นเชิงมีส่วนช่วยเพิ่ม ศักยภาพในการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมือง เพราะหากประชาชนทุกคนที่อยู่ภายในประเทศไทยย่อมมี ภาระหน้าที่ในการปฏิบัติตามกฎหมายแม้ว่าผลแห่งการปฏิบัติตามนั้นจะจำกัดเสรีภาพแก่ตน ก็เพียง เพราะกฎหมายนั้นสอดคล้องกับคติความเชื่อและหลักศีลธรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นพื้นฐาน เช่นนี้การบังคับใช้กฎหมายจึงมีประสิทธิภาพที่แท้จริงในตัวเอง

การบริหารจัดการสัตว์ป่าด้วยหลักพันธสัญญาเชิงนิเวศ จึงเป็นการผูกมัดปัจเจกบุคคลด้วย หลักธรรมตามศาสนาที่สอดคล้องกับความเชื่อท้องถิ่น โดยมีข้อผูกมัดด้วยพิธีกรรมต่างๆ และมีสภาพ บังคับด้วยสัจจะสาบานและการสาปแช่ง ยึดโยงกับกฎแห่งกรรม ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยพยายามอธิบาย ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาตินี้โดยผ่านคติความเชื่อท้องถิ่น กรณีการอนุรักษ์นกยูงศักดิ์สิทธิ์ ของชุมชนบ้านกิวแก้ว โดยเรียกว่า “พันธสัญญาเชิงนิเวศ” (Covenant of ecological spirituality) ซึ่ง คณะผู้วิจัยเชื่อว่าหลักพันธสัญญาเชิงนิเวศนี้เป็นข้อผูกมัดที่สืบทอดผ่านรุ่นต่อรุ่น ใช้บังคับระหว่างชุมชน กับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อท้องถิ่น (พญานกยูงทอง) อันก่อให้เกิดหน้าที่ทางธรรมจรรยาและ ความรับผิดชอบร่วมกัน (common responsibility) ในการอนุรักษ์และคุ้มครองนกยูงป่าเวียงลอที่ถือเป็นมรดกร่วมกันของทุกคน ซึ่งจากสมมุติฐานของผู้วิจัย พันธสัญญาฯ สนับสนุนการปฏิบัติงานของ เจ้าหน้าที่ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางสิ่งแวดล้อมระหว่างภาครัฐกับชุมชนในการบริหารจัดการฐาน ทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่ของตนเองอีกทางหนึ่งด้วย

ตามหลักพันธสัญญาเชิงนิเวศ (Ecological Covenant) ที่ทางคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการนั้น พบว่าได้รับความร่วมมือจากองค์กร หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างดี จึงจะกล่าวได้ว่า แม้มนุษย์มีความเข้าใจในกฎธรรมชาติมากยิ่งขึ้น และการศึกษาชีววิทยา (Ecology) เป็นหลักวิทยาศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์และชี้วัดคุณภาพของระบบนิเวศต่างๆได้ก็ตาม แต่การอาศัยอำนาจศักดิ์สิทธิ์เพื่อก่อให้เกิดสภาพบังคับนั้นยังคงมีความสำคัญ ซึ่งความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือ ผี ในเชิงอนุรักษ์ทรัพยากรสินทรัพย์นี้ ยังคงมีอิทธิพลภายใต้สำนักทางกฎหมายจารีตประเพณีแบบไทย ซึ่งอาจมีลักษณะเดียวกันกับ สำนักทางกฎหมายจารีตประเพณี “นิติสำนึก” (Legal Consciousness)¹⁰¹

พันธสัญญาเชิงนิเวศ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (Human-natural relationship) เป็นความสัมพันธ์เชิงนิเวศ หรือชีววิทยา (Ecology) ซึ่งมนุษย์มีความสำคัญเป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศที่ตนเองหรือชุมชนตั้งอาศัยอยู่ ซึ่งความสัมพันธ์เชิงนิเวศนี้ก่อกำเนิดขึ้นเองโดยธรรมชาติภายใต้ระบบนิเวศโลก กล่าวคือ ถ้าไม่มีสิ่งนี้ สิ่งนั้นจะไม่เกิดขึ้น มีลักษณะเป็นวงจรชีวิตที่ซับซ้อน เป็นเครือข่ายใยของระบบนิเวศ¹⁰² ผลของความมั่นคงทางนิเวศนี้ (Ecological Integrity) ก่อให้เกิดอากาศบริสุทธิ์ สร้างสรรค์ Oxygen และน้ำจืด (Flash water) อันเป็นปัจจัยพื้นฐานที่เกื้อกูลชีวิต เป็นข้อผูกมัดระหว่างมนุษย์และระบบนิเวศนี้เกิดขึ้นและมีผลตามกฎหมายทางนิเวศ (กฎธรรมชาติ) ต่อมาเมื่อมนุษย์มีความสามารถเปลี่ยนแปลง ดัดแปลงและใช้ทรัพยากรธรรมชาติรอบตัวเองมาเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ตนเองและชาติพันธุ์ของตน มนุษย์จึงมีศักยภาพในการสร้างสรรค์และทำลายระบบนิเวศได้พร้อมๆกัน ดังนั้นเมื่อความสัมพันธ์ดังกล่าวมีความสำคัญกับชีวิตมนุษย์ทุกคน ระบบนิเวศธรรมชาติจึงถือเป็น “คุณค่าร่วมกัน” ของทุกคน (Common goods) เช่น แหล่งน้ำสะอาด หรือทรัพยากรชีวภาพต่างๆ ซึ่งกระบวนการกำกับดูแลทรัพยากรสินทรัพย์นี้ให้มีความยั่งยืนและสมบูรณ์เป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งที่สำคัญ อันประกอบด้วยความรู้และวิธีการต่างๆ (Multidisciplinary) มิใช่อาศัยแต่เพียงกฎหมายและโทษแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งวิธีการหนึ่งที่ใช้ในการกำกับดูแลที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมคือการสถาปนาสิ่งนั้นให้มีความศักดิ์สิทธิ์ เพื่ออาศัยความเคารพยำเกรงเป็นเครื่องมือในการปกป้องตัวเอง ดังนั้น ก่อนที่จะมีกฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์สัตว์ป่าและป่าไม้ การอนุรักษ์ทรัพยากรสินทรัพย์เหล่านี้ ถูกกำกับดูแลภายใต้บริบทความเชื่อเชิงนิเวศ เช่น หลักศีล 5 กล่าวคือเมื่อบุคคลหรือสมาชิกชุมชนละเว้นการเบียดเบียนสัตว์ตามหลักศีล ซึ่งเป็นภุชสะบาบ บาบบุญคุณโทษ และความเชื่อถือในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของนกยูง ซึ่งเป็นวัฒนธรรมเชิงสัญลักษณ์ทางปกครองที่ส่งผ่านกันต่อเนื่องมา การล่าก็ลดน้อยลง เมื่อนกยูงมีคุณค่าความศักดิ์สิทธิ์ในตัวเองแล้ว ถิ่นที่อยู่และสิ่งแวดล้อมที่เป็นที่อาศัยจึงเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ไปด้วยเช่นกัน ความเกี่ยวเนื่องกันนี้เป็นทัศนคติเชิงบวกต่อการอนุรักษ์และปกครองความหลากหลายทางชีวภาพในถิ่นที่อยู่ (In-situ conservation) มากกว่าการเพาะขยายพันธุ์นกยูงในกรงเลี้ยง (Ex-situ conservation) ลักษณะเช่นนี้จึงสนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองโดยปริยาย เมื่อความสัมพันธ์เชิงกฎหมายและนิเวศวัฒนธรรมคิดความเชื่อระหว่างชุมชนกับนกยูงป่า ผสมผสานระหว่างหน้าที่ของตนเองที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายและหน้าที่ศีลธรรม จึงเกิดเป็นข้อพันธสัญญาหรือภาระหน้าที่ตามธรรมชาติที่ต้องยึดถือปฏิบัติโดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงบทบัญญัติของกฎหมาย

¹⁰¹ David M. Engel, “Globalization and Legal Consciousness,” *วารสารนิติสังคมศาสตร์* 5 (2555): 8-9.

¹⁰² Fritjof Capra, *Web Of Life* (London, Flamingo, 1997).

ดังนั้น “พันธสัญญาเชิงนิเวศ” (Ecological covenant) เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยอาศัย “อำนาจศักดิ์สิทธิ์” เพื่อปกป้องหวงกันสิ่งสำคัญของชุมชนมิให้ถูกทำลาย เป็นการกำกับดูแลโดยอาศัยความรับผิดชอบร่วมกัน ซึ่งโดยหลักทั่วไปแล้ว ทรัพย์สินสาธารณะ หรือทรัพย์สินร่วม เป็นสิ่งของสำคัญที่ยากในการควบคุมดูแลให้ทั่วถึงโดยเจ้าหน้าที่บ้านเมือง ซึ่งในกรณีวิจัยนี้องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่ชุมชน ถูกผูกโยงไว้กับคติความเชื่อท้องถิ่นด้วยอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏเป็นลักษณะ “คำสาปแช่ง” เป็นสภาพบังคับโดยมีวัตถุประสงค์ให้เกิดการข่มขู่ใจตนเอง ไม่ลักลอบล่านกยูงป่า ซึ่งผลการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า อำนาจความศักดิ์สิทธิ์ก่อให้เกิดหน้าที่โดยสมัครใจในการหลีกเลี่ยงการทำร้ายนกยูง ด้วยเหตุนี้ความรับผิดชอบในตัวเองที่จะไม่ทำลายชีวิต ส่งเสริมความสัมพันธ์ในเชิงสร้างสรรค์ระหว่างสัตว์ป่ากับชุมชน และสนับสนุนการบริหารจัดการสัตว์ป่าภาครัฐด้วย ซึ่งหากพิจารณาสภาพปัญหาเรื่องข้อจำกัดด้านงบประมาณและเจ้าหน้าที่ประกอบเข้าด้วยกันแล้ว กฎจารีตประเพณีดังกล่าวเป็นไปตามแนวคิดสำนักธรรมชาตินิยม (Natural Law School) และประวัติศาสตร์ (Historical School) ที่มีได้ปฏิเสธกฎจารีตประเพณีโดยสิ้นเชิง ซึ่งมีผลดีในส่วนช่วยเพิ่มศักยภาพในการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมือง เพราะประชาชนทุกคนที่อยู่ภายในประเทศย่อมมีภาระหน้าที่ในการปฏิบัติตามกฎหมาย แม้ว่าผลแห่งการปฏิบัติตามนั้นจะจำกัดเสรีภาพแก่ตนเองอยู่บ้าง (การล่าเสรี) ก็เพราะกฎหมายนั้นมีความชอบธรรม (legitimacy) และเพราะกฎหมายนั้นสอดคล้องกับคติความเชื่อ จารีตและศีลธรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นพื้นฐานที่ทุกคนต่างรับรู้ เช่นนี้การบังคับใช้กฎหมายจึงมีประสิทธิภาพที่แท้จริงในตัวเอง

การบริหารจัดการสัตว์ป่าด้วยหลักพันธสัญญาเชิงนิเวศ จึงเป็นการผูกมัดปัจเจกบุคคลด้วยหลักธรรมะ หรือ กฎธรรมชาติ ตามลัทธิความเชื่อและศาสนาที่สอดคล้องกับความเชื่อท้องถิ่น โดยมีข้อผูกมัดด้วยพิธีกรรมต่างๆ และมีสภาพบังคับด้วยสัจจะสาบานและการสาปแช่ง ยึดโยงกับกฎแห่งกรรม ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยพยายามอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาตินี้โดยผ่านคติความเชื่อท้องถิ่น กรณีการอนุรักษ์นกยูงศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนบ้านกิวแก้ว โดยเรียกว่า “พันธสัญญาเชิงนิเวศ” (Covenant of ecological spirituality) ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าหลักพันธสัญญาเชิงนิเวศนี้เป็นข้อผูกมัดที่สืบทอดผ่านรุ่นต่อรุ่น ใช้บังคับระหว่างชุมชนกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อท้องถิ่น (พยานนกยูงทอง) อันก่อให้เกิดหน้าที่ทางธรรมจรรยาและความรับผิดชอบร่วมกัน (common responsibility) ในการอนุรักษ์และคุ้มครองนกยูงป่าเวียงลอที่ถือเป็นมรดกร่วมกันของทุกคน ซึ่งจากสมมติฐานของผู้วิจัย พันธสัญญาฯ สนับสนุนการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ฯ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางสิ่งแวดล้อมระหว่างภาครัฐกับชุมชนในการบริหารจัดการฐานทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่ของตนเองอีกทางหนึ่งด้วย แต่อย่างไรก็ตามพันธสัญญานี้ ไม่มีสถานะเป็นกฎจารีตประเพณีท้องถิ่น (Local customary rules) เพราะไม่ได้รับการจัดทำให้อยู่รูปแบบเอกสาร (Codification) หรือนิติวิธีใด

สรุป

นกยูงเป็นสัตว์ป่ามีความสำคัญเชิงคุณค่าความศักดิ์สิทธิ์ตามธรรมเนียมกลุ่มชุมชนล้านนา พม่า และไทใหญ่สืบมาแต่ดั้งเดิม การควบคุมกำกับการใช้ประโยชน์จากนกยูงจึงถูกจำกัดไว้ด้วยอำนาจทางปกครองและอำนาจความเชื่อความศักดิ์สิทธิ์เพื่อมิให้หมดไป เป็นการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมกลุ่มชุมชนนั้น มิให้ทำลายทำร้ายนกยูง เกิดเป็นข้อผูกมัดโดยหลักการพันธสัญญาเชิงนิเวศ (Eco-Covenantal Governance) ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมมาแต่ดั้งเดิมเพื่อใช้อนุรักษ์ปกป้องนกยูงอันเป็นเสมือนทรัพย์สินร่วม (Common properties) ให้เหมาะสมและยั่งยืนเชิงนิเวศ ดังนั้น “พันธ

สัญญาเชิงนิเวศ” (Ecological covenant) เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยอาศัย “อำนาจศักดิ์สิทธิ์” เพื่อปกป้องหวงกันสิ่งสำคัญของชุมชนมิให้ถูกทำลาย ซึ่งโดยธรรมชาติแห่งสิ่งของสำคัญเหล่านั้นอยู่เกินกว่าการบังคับใช้กฎหมายโดยเจ้าหน้าที่บ้านเมืองจะดูแลทั่วถึง องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์นกยูงป่าของชุมชนบ้านกิ้วแก้วถูกผูกโยงไว้กับคติความเชื่อท้องถิ่นด้วยอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏเป็นลักษณะ “คำสาปแช่ง” เป็นสภาพบังคับโดยมีวัตถุประสงค์ให้เกิดการข่มจิตใจตนเอง ไม่ลักลอบล่านกยูงป่า ซึ่งผลการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า อำนาจความศักดิ์สิทธิ์ก่อให้เกิดหน้าที่โดยสมัครใจในการหลีกเลี่ยงการทำร้ายนกยูง ด้วยเหตุนี้ความรับผิดชอบในตัวเองที่จะไม่ทำลายชีวิตนี้ ส่งเสริมความสัมพันธ์ในเชิงสร้างสรรค์ระหว่างสัตว์ป่ากับชุมชน และสนับสนุนการบริหารจัดการสัตว์ป่าภาครัฐด้วย ซึ่งหากพิจารณาสภาพปัญหาเรื่องข้อจำกัดด้านงบประมาณและเจ้าหน้าที่ที่ประกอบเข้าด้วยกันแล้ว แนวคิดตามสำนักธรรมชาตินิยม (Natural Law School) และประวัติศาสตร์ (Historical School) ที่มีได้ปฏิเสธจารีตประเพณีโดยสิ้นเชิงมีส่วนช่วยเพิ่มศักยภาพในการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมือง เพราะหากประชาชนทุกคนที่อยู่ภายในประเทศไทยย่อมมีภาระหน้าที่ในการปฏิบัติตามกฎหมายแม้ว่าผลแห่งการปฏิบัติตามนั้นจะจำกัดเสรีภาพแก่ตน ก็เพียงเพราะกฎหมายนั้นสอดคล้องกับคติความเชื่อและหลักศีลธรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นพื้นฐาน เช่นนี้การบังคับใช้กฎหมายจึงมีประสิทธิภาพที่แท้จริงในตัวเอง

การบริหารจัดการสัตว์ป่าด้วยหลักพันธสัญญาเชิงนิเวศ จึงเป็นการผูกมัดปัจเจกบุคคลด้วยหลักธรรมตามศาสนาที่สอดคล้องกับความเชื่อท้องถิ่น โดยมีข้อผูกมัดด้วยพิธีกรรมต่างๆ และมีสภาพบังคับด้วยสัจจะสาบานและการสาปแช่ง ยึดโยงกับกฎแห่งกรรม ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยพยายามอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาตินี้โดยผ่านคติความเชื่อท้องถิ่น กรณีการอนุรักษ์นกยูงศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนบ้านกิ้วแก้ว โดยเรียกว่า “พันธสัญญาเชิงนิเวศ” (Covenant of ecological spirituality) ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าหลักพันธสัญญาเชิงนิเวศนี้เป็นข้อผูกมัดที่สืบทอดผ่านรุ่นต่อรุ่น ใช้บังคับระหว่างชุมชนกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อท้องถิ่น (พญานกยูงทอง) อันก่อให้เกิดหน้าที่ทางธรรมจรรยาและความรับผิดชอบร่วมกัน (common responsibility) ในการอนุรักษ์และคุ้มครองนกยูงป่าเวียงลอที่ถือเป็นมรดกร่วมกันของทุกคน ซึ่งจากสมมุติฐานของผู้วิจัย พันธสัญญาฯ สนับสนุนการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ฯ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางสิ่งแวดล้อมระหว่างภาครัฐกับชุมชนในการบริหารจัดการฐานทรัพยากรชีวภาพในพื้นที่ของตนเองอีกทางหนึ่งด้วย แต่อย่างไรก็ตามพันธสัญญาฯ นี้ ไม่มีสถานะเป็นกฎจารีตประเพณีท้องถิ่น (Local customary rules) เพราะไม่ได้รับการจัดทำให้อยู่รูปแบบเอกสาร (Codification) หรือนิติวิธีใดๆ

กระบวนการมีส่วนร่วมปฏิญญา ช่วงนกยูงไทย(ป่าเวียงลอ)” มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเข้าถึงข้อมูลและรับฟังความคิดเห็น	เป็นการเริ่มต้นสร้างความเข้าใจกับเจ้าของครอบครองพื้นที่เกษตร ซึ่งได้รับผลกระทบจากปัญหานกยูงลงมาทำลายพืชผลทางการเกษตร จำนวน ๔ พื้นที่ (บ้านกิ้วแก้ว บ้านห้วยข้าวกำ บ้านเขี้ยว บ้านศรีดอนชัย) เช่น ปัญหาการชดเชยค่าเสียหายจากภาครัฐ และเปิดเวทีย่อยให้เจ้าหน้าที่และบุคคลที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในข้อมูล และการนำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหามาผ่านกระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
ขั้นตอนที่ 2 การตัดสินใจเข้าร่วม	เปิดโอกาสให้ผู้แทนชุมชนที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมอย่างสมัครใจในการศึกษารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยผู้มีส่วนร่วมเดินทางดูงาน บ้านสามขา และ บ้านลี่ ลำพูน

<p>ขั้นตอนที่ 3 กระบวนการมีส่วนร่วม เกี่ยวข้อง และสร้าง ความร่วมมือ</p>	<p>ชุมชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องและร่วมมือในการดำเนินการปรับปรุงพื้นที่ ขัดแย้งให้เป็น “ช่วง” เพื่อจัดกิจกรรมอนุรักษ์</p>
<p>ขั้นตอนที่ 4 การสร้าง ความเข้มแข็งของ เครือข่าย</p>	<p>ชุมชนและภาครัฐร่วมกันพิจารณา “ร่างปฏิญญา ชวงนกยูงไทย(ป่าเวียงลอ)”</p>
<p>ขั้นตอนที่ 5 ลงนาม ปฏิญญา</p>	<p>ชุมชนและภาคส่วนที่เกี่ยวข้องร่วมลงนาม “ปฏิญญา ชวงนกยูงไทย (ป่าเวียงลอ)” ต่อสาธารณะ ในงานเทศกาลนันทนกยูงไทย ณ ป่าเวียงลอ ครั้งที่ ๑</p>

ปฏิญญาฯ เป็นเอกสารฝ่ายเดียวที่แสดงถึงเจตจำนงในการเข้าร่วมกัน เพื่ออนุรักษ์นกยูงไทย แห่งป่าเวียงลอ ซึ่งขัดตกลงตามปฏิญญานี้ ไม่มีผลผูกมัดทางกฎหมายจึงไม่อาจก่อให้เกิดสิทธิและหน้าที่ อันจะเรียกร้องได้ตามกฎหมายบ้านเมือง หากแต่เป็นข้อผูกมัดทางสังคมที่แสดงโดยเปิดเผยในการเข้าร่วมกันอย่างสมัครใจ และบันทึกไว้ต่อหน้าสักขีพยานผู้เข้าร่วมงานเปิดตัวเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์นกยูง และงานเทศกาลนันทนกยูงไทยแห่งป่าเวียงลอ ครั้งที่ 1 เพื่อเป็นหลักฐานให้รู้ทั่วกัน ซึ่งหากต่อไปภายหน้า สมาชิกอาจจะมีการเปลี่ยนแปลง หรือ เพิ่มเติม หรือ ถอนตัวจากข้อผูกมัดนี้ ย่อมทำได้โดยเป็นอิสระ โดยมีรายชื่อดังเสนอในภาคผนวก

บทที่ 5

บทสรุป ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง “ลานรักษ์ ช่วงนกยูง ” : ต้นแบบแห่งวิธีการอนุรักษ์นกยูงไทย สู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนในจังหวัดพะเยา เป็นงานวิจัยประยุกต์ (Applied research) ที่มีการบูรณาการในด้านวิทยาศาสตร์นิเวศศาสตร์และการจัดการทางการท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานความหลากหลายทางชีวภาพด้านการท่องเที่ยว โดยเป็นการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อประโยชน์ทางการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

5.1 บทสรุป

1) บริบทเกี่ยวกับนกยูงไทย ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทยในจังหวัดพะเยา

นกยูงเขียว เป็นนกในตระกูลไก่ฟ้าที่มีความสวยงามชนิดหนึ่งของโลก นกยูงเป็นนกที่มีคุณค่าและหายาก ซึ่งทั่วโลกมีจำนวนนกยูง (*Pavo spp.*) ถึง 3 ชนิดสำหรับในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นกยูงถูกแบ่งออกย่อยตามลักษณะสีขนและถิ่น การกระจายได้ 3 subspecies คือ นกยูงเขียวชวา (Javanese green peafowl, *P. muticus muticus*) นกยูงเขียวอินโดจีน (Indo-Chinese green peafowl, *P. muticus imperator*) และนกยูงเขียวพม่า (Burmese green peafowl, *P. muticus specifer*) ในประเทศไทยพบ 2 ชนิดย่อยคือ นกยูงเขียวชวา หรือเรียกว่า นกยูงใต้ (*Pavo muticus muticus* Linnaeus) และนกยูงเขียวอินโดจีน หรือเรียกว่า นกยูงเหนือ หรือ (*Pavo muticus imperator* Delacour)¹

นกยูงเขียวจัดเป็นนกขนาดใหญ่ ตัวผู้มีสีเขียวสด บริเวณปีกสีน้ำเงิน ปลายปีกสีน้ำตาลเข้ม หัวมีหงอนขนงอกขึ้นเป็นกระจุกสีเขียวมันวาว ด้านบนศีรษะตั้งแต่ด้านหลังจนถึงหน้าผากจรดโคนจะงอยปากมีขนละเอียดขดเป็นปุ่มเล็ก ๆ ติดกันแน่นสีน้ำเงินเข้มเป็นมัน ใบหน้าทั้งสองข้างเป็นแผ่นหนังมีสีฟ้าและสีเหลืองล้อมลูกตาและหูตามลำดับ ขนคลุมทางด้านบนยาวมาก ที่ปลายมีแผ่นขนแบนๆ เป็นวงกลมหรือที่เรียกว่าแววมยุราซึ่งจะใช้สำหรับรำแพนเกี่ยวตัวเมีย และจะหลุดร่วงหลังฤดูผสมพันธุ์แล้วงอกขึ้นมาใหม่ ส่วนตัวเมียเต็มวัยมีลักษณะคล้ายตัวผู้ แต่สีเป็นมันวาวน้อยกว่า แผ่นขนคล้ายเกล็ดที่ปกคลุมบริเวณคอ ออกและหลังมีขนาดเล็กกว่า ขาสั้นกว่า ขนคลุมหางสั้นกว่ามากยาวไม่เกินขนหาง และไม่มีแววมยุรา นกยูงใต้มีขนาดเล็กกว่านกยูงเหนือ หนึ่งบริเวณหูและแก้มมีสีเหลืองสดกว่า ลูกนกยูงมีขนบริเวณคอละเอียดและอ่อน นุ่มสีเหลืองครีม ส่วนปีกมีขน primary สีน้ำตาลอ่อน จะงอยปากและแข้งมีสีเนื้อน้ำตาลอ่อน

สถานะตามกฎหมาย เป็นสัตว์ป่าที่จัดอยู่ในบัญชีสัตว์ป่าคุ้มครองตามกฎหมายสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าของไทย (ที่อนุญาตให้เพาะพันธุ์เชิงพาณิชย์)² และจัดอยู่ในบัญชี Red-List สัตว์ป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ในปี 2013 (endangered species) ของ IUCN³ และจัดเป็นสัตว์ป่าในบัญชี 2 (Appendix

¹ Green Peafowl (*Pavo muticus*)(2015) <<http://www.hbw.com/species/green-peafowl-pavo-muticus>>

² พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๕ (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๕๓)

³ BirdLife International, *Pavo muticus* The IUCN Red List of Threatened Species, (IUCN, 2013) <<http://www.iucnredlist.org/details/22679440/0>>.

II) แห่ง the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES)⁴

ถิ่นอาศัยและอาหาร พบตั้งแต่ประเทศอินเดีย จีน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเกาะชาวในอินโดนีเซีย สำหรับถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทยในพะเยา ได้รับความร่วมมือกับทางเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ เป็นอย่างดี โดยมีการทำงานร่วมกันในการสำรวจและการวิจัยเชิงเอกสารและการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และผู้นำชุมชน สรุปผลการสำรวจพบว่า พื้นที่อันเป็นจุดที่สามารถพบเห็น นกยูงไทยลงมาหาอาหาร ส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่อันเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างเขตพื้นที่อนุรักษ์ และพื้นที่ชุมชน โดยสรุปแล้วมีจำนวนทั้งสิ้น 21 แห่ง ที่พบจำนวนประชากรนกยูงไทยอยู่หนาแน่น ทั้งนี้ในการศึกษาครั้งนี้ กำหนดจำนวนนกยูงไทยที่พบ มีจำนวนตั้งแต่ 5 ตัวขึ้นไปในแต่ละครั้งที่พบเห็น แหล่งที่พบมากที่สุด คือ อำเภอจุน จำนวน 13 จุด อำเภอเชียงคำ จำนวน 2 จุด อำเภอปงจำนวน 1 จุด อำเภอดอกคำใต้ จำนวน 3 จุด อำเภอเชียงม่วน จำนวน 2 จุด

2) บทเรียนเกี่ยวกับการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยา ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และนกยูงไทย ทั้งด้านระบบความเชื่อดั้งเดิม จารีต ประเพณีล้านนาที่สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อสมมุติฐานภายใต้กรอบคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Legal Analysis) ในงานวิจัยครั้งนี้ คือ กฎจารีตประเพณีท้องถิ่น ความเชื่อ ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เกี่ยวกับการปกป้องคุ้มครองและอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพ จะมีผลทำให้พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครอง พ.ศ. 2535 มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นจริงหรือไม่ หากเป็นจริงกฎหมายฯ ควรส่งเสริมคุณค่าของกฎจารีตฯ หรือข้อปฏิบัติตามความเชื่อท้องถิ่นที่สอดคล้องและไม่ขัดกับการอนุรักษ์ฯ และควรรับรองกฎจารีตฯ เหล่านั้น (ถ้ามี) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการสัตว์ป่า กรณีศึกษา นกยูงเขียว : Green peafowl (*Pavo muticus*) ณ ชุมนกยูงของชุมชนในเขต อ.จุน จ.พะเยา งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาการบริหารจัดการความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับสัตว์ป่าด้วย “หลักพันธสัญญาเชิงนิเวศ” (Ecological covenant) โดยถอดองค์ความรู้เชิงนิเวศวัฒนธรรมจากชุมชนเป้าหมายที่มีคติความเชื่อเรื่อง “นกยูงศักดิ์สิทธิ์” สืบมาแต่ดั้งเดิมจึงเป็นสาเหตุให้ชุมชนหลีกเลี่ยง ไม่ลักลอบล่า ทำร้าย ถึงแม้นกยูงป่าจะออกมานอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอและสร้างความเสียหายต่อพืชผลทางการเกษตรในพื้นที่ครอบครองของตน แต่อย่างไรก็ตามเมื่อจำนวนนกยูงมีมากขึ้นทุกปี ความเสียหายยิ่งรุนแรง และบทบัญญัติกฎหมายสัตว์ป่ามิได้กำหนดความรับผิดชอบในการชดเชยความเสียหายไว้เฉพาะ จึงเป็นเพียงมาตรการแก้ไขเชิงนโยบายทั่วไปที่ไม่แน่นอน ซึ่งกรณีนี้เป็นปรัชญาปัญหาหลักของสำนักความคิดกฎหมายบ้านเมือง (Legal Positivism) ที่มุ่งเน้นการบังคับใช้กฎหมายโดยปฏิเสธขนบธรรมเนียมความเชื่อโดยเด็ดขาด เป็นเหตุให้เกิดปัญหาในทางปฏิบัติ

จากการศึกษา พบว่า องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์นกยูงป่าของชุมชนเป้าหมายถูกผูกโยงไว้กับคติความเชื่อท้องถิ่นด้วยอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปรากฏตามคำสาปแช่งเป็นสภาพบังคับโดยมีวัตถุประสงค์ให้เกิดการข่มขู่ใจตนเองไม่ลักลอบล่านกยูงป่า ซึ่งเห็นว่า อำนาจความศักดิ์สิทธิ์ก่อให้เกิดหน้าที่โดยสมัครใจในการหลีกเลี่ยงการทำร้ายนกยูง ด้วยเหตุนี้ความรับผิดชอบในตัวเองที่จะไม่ทำร้ายสัตว์

⁴ CITES, Checklist of CITES Species (visited on 2015)

ส่งเสริมความสัมพันธ์ในเชิงสร้างสรรค์ระหว่างสัตว์ป่ากับชุมชน และสนับสนุนการบริหารจัดการสัตว์ป่าภาครัฐด้วย หากพิจารณาสภาพปัญหาตามแนวคิดธรรมชาตินิยม (Natural Law School) และประวัติศาสตร์ (Historical School) ประชาชนย่อมมีภาระหน้าที่ในการปฏิบัติตามกฎหมายแม้ว่าผลแห่งการปฏิบัติตามนั้นจะจำกัดเสรีภาพแก่ตน ก็เพียงเพราะกฎหมายนั้นสอดคล้องกับหลักศีลธรรมจรรยาตามจารีตประเพณีที่เป็นพื้นฐานร่วมกัน เช่นนี้การบังคับใช้กฎหมายจึงมีประสิทธิภาพที่แท้จริงในตัวเอง ดังนั้นกรณีศึกษาชี้ให้เห็นว่าประสิทธิภาพในการอนุรักษ์นกยูงป่าไม่ได้ขึ้นอยู่กับมาตรการควบคุมและบังคับตามกฎหมายเท่านั้น แต่เพราะสอดคล้องกับความเชื่อท้องถิ่น จึงควรจัดทำธรรมนูญท้องถิ่นเพื่ออนุรักษ์นกยูงให้ยั่งยืนสืบต่อไป

3) สรุปผลการวิจัยและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่จังหวัดพะเยา

เป็นการวิจัยและพัฒนา (research and development) โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยมีการติดต่อประสานงานหน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้องเพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือในการดำเนินการ/เก็บรวบรวมข้อมูล รวมทั้ง การศึกษาความคิดเห็นและความต้องการของชุมชนท้องถิ่นที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยาโดยการสัมภาษณ์และการประชุมกลุ่ม โดยสรุปแล้ว การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน (community-based ecotourism) ที่เกิดขึ้นในพื้นที่มีรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีการจัดการโดยองค์กรชุมชนซึ่งมีแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชนของตนเองทั้งทางด้านทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม โดยมีการนำเอาทรัพยากรอันมีคุณค่าเหล่านั้นมาจัดการในด้านการท่องเที่ยวให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ หรือเป็นรายได้เสริมจากการทำเกษตรกรรมหรืออาชีพหลัก องค์กรประกอบสำคัญที่ควรนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาต่อไป คือ

3.1) ด้านพื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมชุมชน

มีต้นทุนฐานทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ มีความอุดมสมบูรณ์ และมีวิถีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากร ธรรมชาติอย่างยั่งยืน และ/หรือชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ที่สามารถนำมาเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว หลักการที่กล่าวมา มีความสอดคล้องกับพื้นที่ศึกษาอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ต่างอยู่ในเขตที่ติดต่อกับพื้นที่อนุรักษ์ซึ่งมีธรรมชาติเป็นต้นทุนสำคัญและมีวัฒนธรรม ความเชื่อ จารีตประเพณีที่มีความสัมพันธ์กับนกยูงไทย ในส่วนการสัมภาษณ์และประชุมหารือทั้งผู้บริหารภาครัฐ และผู้นำท้องถิ่น สรุปได้ว่า การกำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษาควรมีการกำหนดจุดและลงพื้นที่ชุมชน มีเป้าหมายให้ชุมชนร่วมมือเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อรองรับการท่องเที่ยว โดยมีการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ โดยอาศัยจารีตประเพณีสอดคล้องกับกฎหมาย เพื่อให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ในเบื้องต้นจากการสำรวจพบจุดที่นกยูงไทยมาลงหาอาหาร จำนวนทั้งสิ้น 21 แห่ง ซึ่งแต่ละพื้นที่มีบริบทที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้ ในระยะแรกของการศึกษากำหนดพื้นที่หลักเพียง 2 แห่ง คือ ชุมนกยูงก๊วแก้ว(ชุมชนบ้านก๊วแก้ว) และ ชุมนกยูงม่อนทานตะวัน(ชุมชนบ้านป่าซาง) ซึ่งมีแนวคิดการจัดการที่แตกต่างกัน แต่ด้วยเหตุสุดวิสัยเกี่ยวกับข้อกฎหมายบางประการที่ภาครัฐให้มีการยกเลิกกิจกรรมการพัฒนาบริเวณชุมนกยูงม่อนทานตะวันพร้อมทั้งห้ามบุคคลใดเข้าพื้นที่ จึงทำให้คณะผู้วิจัยไม่สามารถเข้าไปศึกษาได้ แต่อย่างไรก็ตาม ต่อมาชุมชนที่ขอเข้าร่วมโครงการวิจัยเนื่องจากชุมชนเดือนร้อนจากการที่มึนกยูงลงมากินพืชผลทางการเกษตร

และประสงค์จะทำช่วงนกยูงเพื่อส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอีก 3 จุด จึงทำให้เกิดเครือข่ายชุมชนรักษานกยูงไทยทั้งสิ้น 4 ช่วง 5 ชุมชน ได้แก่

- ช่วงนกยูงกิวแก้ว   บ้านกิวแก้ว
- ช่วงนกยูง 69   บ้านร่องหาด และบ้านห้วยหลวง
- ช่วงนกยูงบ้านเซี่ยะ   บ้านเซี่ยะ
- ช่วงนกยูงศรีเมืองชุม   บ้านศรีเมืองชุม

3.2) ด้านองค์กรชุมชน เน้น การมีส่วนร่วม /การบูรณาการทุกภาคส่วนทั้งภายในและภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้องส่วนอื่นๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน พร้อมได้รับผลตอบแทนในเชิงเศรษฐกิจ เพื่อยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตของท้องถิ่นด้วยความเหมาะสมเป็นธรรม โดยมีการจัดการที่เน้นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อ (Responsible Tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศน้อยหรือต่ำ หรือไม่มีผลกระทบต่อวิถีทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางลบ มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม มีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน รวมทั้งเกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่นและกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน ยกย่องคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ ในการดำเนินการด้านองค์กรชุมชน ควรมีการจัดตั้งในรูปแบบเครือข่าย “ลานรักษ์ ช่วงนกยูง” ควรกระจายไปทั้งจังหวัด ไม่ใช่แค่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนกันไปในวงกว้าง ทั้งนี้ทุกฝ่ายเห็นว่า จะต้องกำหนดให้การท่องเที่ยวคู่กับการอนุรักษ์ โดยชุมชนอยู่ได้ และนอกจากการพัฒนาด้านเครือข่ายลานรักษ์ ช่วงนกยูงแล้ว กลุ่มเป้าหมายยังได้มีความประสงค์ที่จะพัฒนาศักยภาพตนเองในด้านการจัดการการท่องเที่ยว และต้องการให้มีการศึกษาดูงานในพื้นที่ช่วงนกยูงภายในเครือข่ายลานรักษ์ช่วงนกยูง จังหวัดพะเยา รวมทั้งนอกพื้นที่ โดยเฉพาะการเรียนรู้บทเรียนและ สถานการณ์การอนุรักษ์นกยูงในพื้นที่ชุมชนแม่ป๋อก อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน ซึ่งมีการอนุรักษ์นกยูงโดยประชาชนท้องถิ่น และองค์กรอนุรักษ์ภายนอกที่เข้ามา ภายใต้แนวคิด (Neo-Liberal Conservation)

3.3) ด้านการบริการ กิจกรรมและกระบวนการการเรียนรู้ เป็นการท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้สัมผัสเรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติและองค์ประกอบธรรมชาติ รวมทั้งศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น ตลอดจนผลกระทบของมนุษย์ที่มีต่อระบบนิเวศ เพื่อให้ นักท่องเที่ยว สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน จุดเน้นที่มาจากความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายคือ จะต้องมีการจัดการพื้นที่นกอูงไทย เพื่อป้องกันการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนกอูง กำหนดแนวทางการจัดการในพื้นที่ กิจกรรม การบริการ การสื่อความหมาย เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และยังมีจัดการเทศกาลนกอูงทั้งเครือข่าย ซึ่งมีการกำหนดช่วงเวลาในการนับ รวบรวมข้อมูลจำนวนนกอูง ตัวผู้และตัวเมีย ร่วมกับ นักศึกษาและชุมชน โดยมีแนวทางการจัดการพื้นที่ให้กับเขตอนุรักษ์ฯ มีรูปแบบกิจกรรม การบริการ การสื่อความหมาย

3.4) ด้านการตลาด การสื่อความหมาย และประชาสัมพันธ์ทางการท่องเที่ยว การวิจัยครั้งนี้ ได้มีการพัฒนาระบบสื่อความหมายทางการท่องเที่ยว “ลานรักษ์ ช่วงนกยูง” เพื่อแสดงคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพ ภูมิปัญญาด้านการอนุรักษ์นกยูงไทยสู่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยชุมชน ในการศึกษาครั้งนี้จะพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนและเกิดผลในเชิง

รูปธรรม อาทิเช่น สื่อประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่นำเสนอเกี่ยวกับ “ลานรักษ์ ชวงนกยูง” ได้แก่

- สื่อวีดิทัศน์ ในรูปแบบหนังสือ นิตยสาร และสารคดี

- คู่มือนำเที่ยว “ลานรักษ์ ชวงนกยูง” ในรูปแบบสื่อแผ่นพับ

- งานสัมมนาเปิดตัวต้นแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ “ลานรักษ์ ชวงนกยูง”

1. ผลผลิต หรือตัวชี้วัด

โครงการวิจัยฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายในการจัดการของพื้นที่ทางธรรมชาติ และพื้นที่ท่องเที่ยวจังหวัดพะเยา เป็นความต้องการของชุมชนท้องถิ่น ดังนั้นจึงมีหน่วยงานสำคัญที่เป็นหน่วยงานหลัก และให้การสนับสนุนงานวิจัยครั้งนี้ อาทิเช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัดพะเยา สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดพะเยา สำนักงานทรัพยากรและธรรมชาติ จังหวัดพะเยา เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ จ.พะเยา สมาคมสมาพันธ์ธุรกิจการท่องเที่ยวพะเยา รวมทั้งสมาคมอนุรักษ์นกแห่งประเทศไทย ซึ่งคณะผู้วิจัยได้มีการประสานความร่วมมือร่วมกัน ผลที่เกิดจากงานวิจัยครั้งนี้ มุ่งสู่ ผลผลิต(output) ที่ได้จากงานวิจัยซึ่งจะนำไปสู่ผลสำเร็จที่เป็นผลลัพธ์(outcome)และผลกระทบ (impact)ที่ได้รับตามประเภท ผลสำเร็จของงานวิจัยเป็นอักษรย่อ ซึ่ง 3 ประเภท(1+2+3 หรือ P+I+G) อธิบาย ดังนี้

1. ระบุ P หมายถึง ผลสำเร็จเบื้องต้น (preliminary results) ซึ่งมีลักษณะ คือ เป็นงานวิจัยเชิงสำรวจและอันจะได้ข้อมูลที่เป็นความรู้ใหม่ สำคัญได้แก่

- ชุดความรู้ด้าน ถิ่นที่อยู่อาศัย การแพร่กระจายพันธุ์นกยูงไทยในพื้นที่ศึกษา
- บทเรียนเกี่ยวกับการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่อนุรักษ์จังหวัดพะเยา
- ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และนกยูงไทย ทั้งด้านระบบความเชื่อดั้งเดิม จารีต ประเพณี

ล้านนาที่สนับสนุนการบังคับใช้กฎหมายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องอย่างมีประสิทธิภาพ

- รูปแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนบนพื้นฐานการอนุรักษ์นกยูงไทยในพื้นที่

2. ระบุ I หมายถึง ผลสำเร็จกึ่งกลาง (intermediate results) เนื่องจาก งานวิจัยครั้งนี้ถือเป็นการต่อยอดมาจากผลงานวิจัยด้านวิทยาศาสตร์ชีวภาพ ที่ศึกษาเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพด้านนกยูงไทยในพื้นที่ ได้แก่ มุลนิธิสืบนาคะเสถียร(2539) ระบุว่า เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ และอุทยานแห่งชาติดอยภูนาง ซึ่งมีอาณาเขตรับผิดชอบผืนป่าจำนวนมากถึง 769,479 ไร่ หรือ 1,231 ตารางกิโลเมตร ซึ่งมีรายงานระบุว่าพบนกยูงไทยจำนวนมากร้อยละกว่าตัวในปี 2539 ต่อมา ในปี ค.ศ. 2000 Philip D. Rould ประมาณการว่า ไทยมีนกยูงเหลืออยู่ในธรรมชาติราว 500 - 700 ตัว โดยมีประชากรราว 200 ตัว กระจายอยู่ระหว่างตอนเหนือ ของ อุทยานแห่งชาติแม่ยม กับ ตอนใต้ของอุทยานแห่งชาติดอยภูนาง โดยล่าสุด Ghan Saridhiruna , Wina Meckvichaib , Pongchai Dumrongrojwatthanab(2015)ได้ศึกษาถึง Distribution of Green Peafowl Pavo muticus in Dry Season in Wiang Lor Wildlife Sanctuary, Northern Thailand อันเป็นการยืนยันได้ว่า พื้นที่อนุรักษ์ทั้ง3 (อุทยานแห่งชาติแม่ยม อุทยานแห่งชาติดอยภูนางและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ) มีการกระจายพันธุ์ของนกยูงไทยอยู่จริง โดยในพื้นที่เองก็ได้มีความพยายามในการอนุรักษ์ด้วยวิธีการต่างๆ ทั้งนี้ การศึกษาเรื่อง “ลานรักษ์ ชวงนกยูง ” : ต้นแบบแห่งวิถีการอนุรักษ์นกยูงไทย สู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนใน จังหวัดพะเยา จึงถือเป็นการต่อยอดงานวิจัยที่เป็น

วิทยาศาสตร์ชีวภาพ สู่การวิจัยและพัฒนาให้เกิดการยกระดับทางเศรษฐกิจจากความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาในท้องถิ่น ด้วยกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนและเกิดผลในเชิงรูปธรรม อาทิเช่น สื่อประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่นำเสนอเกี่ยวกับ “ลานรักษ์ ชวงนกยูง” ได้แก่

- สื่อวีดิทัศน์ ในรูปแบบหนังสือ หนังสือโฆษณา และสารคดี

- คู่มือนำเที่ยว “ลานรักษ์ ชวงนกยูง” ในรูปแบบของแผ่นพับ

- งานเปิดตัวกิจกรรม การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ “ลานรักษ์ ชวงนกยูง”

สื่อต่างๆ เหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่จะนำไปสู่ ผลสำเร็จตามเป้าประสงค์ (goal results)

2. ระบุ G หมายถึง ผลสำเร็จตามเป้าประสงค์ (goal results) ซึ่งมีลักษณะ คือ การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนาให้เกิดการยกระดับทางเศรษฐกิจจากความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาในท้องถิ่น ทำให้เกิดมูลค่าทางการท่องเที่ยวให้แก่จังหวัดพะเยา ให้มีเศรษฐกิจที่ดีเพิ่มขึ้นด้วยเส้นทาง กิจกรรมและโปรแกรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศใหม่

5.2 ข้อเสนอแนะ

1. หลักพันธสัญญาเชิงนิเวศ เป็นการบูรณาการความคิดเห็นของชุมชนที่ยึดถือปฏิบัติมาแต่โบราณเพื่อการอนุรักษ์และปกป้องสัตว์ป่าอันถือเป็นมรดกทางธรรมชาติร่วมกัน แต่หลักการดังกล่าวจำเป็นต้องจัดทำตามหลักนิติบัญญัติ โดยผ่านการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียทั้งหมด ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันในความยั่งยืนของระบบนิเวศธรรมชาติ เพราะว่าศักยภาพของชุมชนในแต่ละแห่งไม่เหมือนกัน การที่รัฐยอมสละอำนาจอธิปไตยบางส่วนเพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนได้บริหารจัดการทรัพยากรฯ ของชุมชนได้นั้น ชุมชนเองย่อมต้องยึดมั่นบนกฎจารีตประเพณีชุมชนอย่างที่ได้กล่าวไว้เบื้องต้น หากชุมชนใดไม่มีกฎจารีตประเพณีดังกล่าวเป็นพื้นฐานแล้ว การมีส่วนร่วมอาจนำไปซึ่งการรวมกลุ่ม และกระทำที่ขัดต่อกฎหมายบ้านเมืองได้เช่นกัน เมื่อความคิดเห็นจารีตประเพณีอาจก่อให้เกิดสิทธิต่างๆ ชุมชนก็ย่อมต้องกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของชุมชนไว้ในลักษณะ “ธรรมนูญท้องถิ่น” ด้วยเช่นกัน

2. การบริหารจัดการสัตว์ป่าด้วยพันธสัญญาเชิงนิเวศ มีประโยชน์ต่อเจ้าหน้าที่รัฐเชิงนโยบายและกำกับดูแล เพราะไม่ขัดต่อกฎหมายและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับทุกๆ ชุมชน โดยมุ่งเน้นที่ “คุณค่าความศักดิ์สิทธิ์” ตามความเชื่อของชุมชนนั้นๆ เป็นหลักพื้นฐานสำคัญ

3. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องควรนำหลักพันธสัญญาเชิงนิเวศ เพื่อมาสนับสนุนส่งเสริมทำนุบำรุงขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นล้านนาให้คงอยู่สืบต่อไป

4. หลักพันธสัญญาเชิงนิเวศ เป็นการบูรณาการความคิดเห็นของชุมชนที่ยึดถือปฏิบัติมาแต่โบราณเพื่อการอนุรักษ์และปกป้องสัตว์ป่าอันถือเป็นมรดกทางธรรมชาติร่วมกัน ในลักษณะลายลักษณ์อักษร คำสัตย์ปฏิญาณ หรือในงานวิจัยนี้เรียกว่า “ปฏิญญา” แต่อย่างไรก็ตามหลักการดังกล่าวจำเป็นต้องจัดทำในรูปแบบนิติวิธี โดยผ่านการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียทั้งหมด ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันในความยั่งยืนของข้อตกลงต่อไป

5. การบริหารจัดการสัตว์ป่าด้วยพันธสัญญาเชิงนิเวศ มีประโยชน์ต่อเจ้าหน้าที่รัฐเชิงนโยบาย เพราะไม่ขัดต่อกฎหมายและสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับทุกๆ ชุมชน โดยมุ่งเน้นที่ “คุณค่าความศักดิ์สิทธิ์” ตามความเชื่อของชุมชนนั้นๆ เป็นหลักพื้นฐานสำคัญ

6. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องควรนำหลักพันธสัญญาเชิงนิเวศ เพื่อมาสนับสนุนส่งเสริมทำนุบำรุง
ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นล้านนาให้คงอยู่สืบต่อไป จะอยู่ภายใต้ “เครือข่ายชุมชนรักษ์นกยูงไทย
พะเยา” เพื่อนำไปสู่การดำเนินกิจกรรมด้านการฟื้นฟูและสนับสนุนกฎจารีตประเพณีท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง
กับการอนุรักษ์ธรรมชาติ สร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน และเสริมสร้างเศรษฐกิจบนฐานความ
หลากหลายทางชีวภาพที่ยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมป่าไม้.(2548).**การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ**.สืบค้นเมื่อ 2 สิงหาคม 2558, <http://chm-thai.onep.go.th/chm/mountain/detail/ecotourism.html>
- กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช.(2550).**สัตว์ป่าบนานาสารพันที่น่าสนใจ**.สืบค้นเมื่อ 4 สิงหาคม 2558,http://www.dnp.go.th/main_wildlife.asp
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.(2544) **การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ** ระบบออนไลน์ www.tat.or.th/ecotourism-tourism&catid
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย(2558).**การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)**.สืบค้นเมื่อ 18 กรกฎาคม 2558,http://www.sara-dd.com/index.php?option=com_content&view=article&id=220:ecotourism-tourism&catid=25:the-project&Itemid=72
- กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเวียงลอ. <http://web3.dnp.go.th> (สืบค้นเมื่อวันที่ 11 มกราคม 2560).
- คณะสัตวแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.(2555) **วิกฤตความหลากหลายทางชีวภาพด้านสัตว์ป่า** มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม
- จิตร ภูมิศักดิ์. **โครงการแข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทย** ลุ่มน้ำเจ้าพระยา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ฟ้าเดียวกัน, 2547.
- จิรากรณ์ คชเสนี(2556) **นิเวศพัฒนาเพื่อความยั่งยืน** สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร
- ชาญณรงค์ บุญหนุน. “สถานภาพทางศีลธรรมของครอบครัวในทัศนะพุทธศาสนา”. **สร้างแผนที่จริยศาสตร์**, 2559: 41-108
- ดร.ชนิ เอ็มพันธ์ (2547) **เอกสารประกอบการสอนวิชาการจัดการการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ** คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ
- ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ. **สังคมกับกฎหมาย**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2555.
- ธัญญา สังขพันธานนท์. **วรรณคดีสี่เขียว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย**. ปทุมธานี: นาคร,2556.
- นิตการ ไชยรัตน์.(2553).**มหกรรมทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น**.สืบค้นเมื่อ 14 สิงหาคม 2558, http://www.mnre.go.th/ewt_news.php?nid=446
- นิรกุล สุธรรมกิจ. "เอกสารประกอบการคำสอน วิชา ศ. 375 เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเบื้องต้น: ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติไทย".
- รศ. ดร. นริศ ภูมิภาคพันธ์. “การจัดการช้างป่าในเขตอุทยานฯ Wild Elephant Management in National Park” . https://kuservice.ku.ac.th/Attach_Files/20130423140303.pdf. (สืบค้นเมื่อ วันที่19 เมษายน 2556).
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. **บทสวดพระปริตรเพื่อชีวิตที่เป็นมงคล**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธินักศึกษาศาสนาบ้านพระปกเกล้าเพื่อสังคม, 2559.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา.(2548).**การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน**.มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เชียงใหม่
- ประสพสุข บุญเดช. **คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว**. พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเนติบัณฑิตยสภา, 2554.

ปรีชา สุวรรณทัต. วิชาธรรมชาติวิทยาว่าด้วยการคลัง. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: วิทยุชุมชน, 2555.

ปรีดี เกษมทรัพย์. นิติปรัชญา. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557.

ปราณี โนนจันทร์ และคณะ(2551) **วิถีชีวิตและความมั่นคงทางอาหาร :กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน**

บ้านปากทุ่งและชุมชนใกล้เคียงในตำบลคันไร่ อำเภอลิขิตร์ อุบลราชธานี สำนักงานกองทุนสนับสนุนวิจัย กรุงเทพฯ

ประมวล เจริญยิ่ง และคณะ(2551)**กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนป่าละหอกกระสัง**

ตำบลเขาตอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนวิจัย กรุงเทพฯ

ปรีดี เกษมทรัพย์(2553) **นิติปรัชญา** พิมพ์ครั้งที่ 11 โครงการตำราประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ

ปวีตร เลิศธรรมเทวี(2557) "การรับรองสิทธิขั้นพื้นฐานด้านสิ่งแวดล้อมภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร

ไทย" **ศุลพาห เล่มที่ 3 ปีที่ 61 กันยายน-ธันวาคม 2557 หน้า 1-45** กรุงเทพฯ

ประสิทธิ์ ปิวาวัฒนพานิช. "พุทธศาสตร์และนิติศาสตร์: ศึกษาเปรียบเทียบในเชิงนิติวิธีและหลักคำสอน".

วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549: 577-593.

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 137 มาตรา 1320-1322

พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต. กาลานุกรม: พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก. พิมพ์ครั้งที่ 6.

กรุงเทพฯ: ผลิตภัณ์, 2552.

พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต. คนไทยกับสัตว์ป่า. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: พุทธธรรม, 2542.

พระยาธรรมปรีชา (แก้ว). ไตรภูมิโลกวินิจฉยภคา ฉบับที่ 2 เล่ม 1. ม.ป.ท.: ม.ป.ท., ม.ป.ป..

พิพัฒน์ พสุธารชาติ. รัฐกับศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 3. ม.ป.ท.: ศยาม, 2553.

พินดา สิทธิสุนทร, ไชมอน การ์ดเนอร์ และดิน สมาร์ท. ถิ่นถิ่นเหนือ. กรุงเทพมหานคร: ริเวอร์บุ๊ก, 2549.

พจนาน สอนศรี(2546) **การท่องเที่ยวอย่างไรให้ยั่งยืน** การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.กรุงเทพฯ

พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2557)

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม 2559, มาตรา 4 (4), ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่

133 ตอนที่ 19 ก (วันที่ 1 มีนาคม 2559).

พระราชบัญญัติสำหรับรักษาช้างป่า พระพุทธศักราช 2464 มาตรา 8

http://www.onep.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=2761&Itemid=173

ภัทราวรรณ รัตนเกษตร. "บทบาทของกฎหมายอย่างอ่อนกับการพัฒนากฎหมายในอนาคต (Role of soft law

and the development of law)". **พะเยาวิจัย 4**, 2558: 1110.

ภูเดช แสนสา. "เมืองล่อง: ความผันแปรของเมืองขนาดเล็กในล้านนาจากรัฐจารีตถึงปัจจุบัน".

วิทยานิพนธ์บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2552.

มูลนิธิสืบ นาคะเสถียร.(2538).**เส้นทางอนุรักษ์สัตว์ป่า**.สืบค้นเมื่อ 4สิงหาคม 2558,<http://www.seub.or.th>

[/index.php?option=com_content&view=article&id=1522:seub-news&catid=5:2009-10-07-10-58-20&Itemid=14](http://www.seub.or.th/index.php?option=com_content&view=article&id=1522:seub-news&catid=5:2009-10-07-10-58-20&Itemid=14)

มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์.(2557).**โครงการศูนย์ศึกษาแล**

อนุรักษ์ นกยูงไทยในถิ่นกำเนิด.สืบค้นเมื่อ 4 สิงหาคม 2558

มณี พยอมยงค์. ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 5. เชียงใหม่: ทรัพย์การพิมพ์, 2548.

“มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม”. <http://ich.culture.go.th/>.

ยีนหยัด ใจสมุทร (2556) **รวมกฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้และสัตว์ป่า** พิมพ์ครั้งที่ 4 นิติธรรม กรุงเทพฯ

ยีนหยัด ใจสมุทร. คำอธิบายกฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้และสัตว์ป่า. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: นิติธรรม, 2556.

ฤทัยภัทร พิมพ์ศรี.(2557)เอกสารประกอบการสอนวิชาการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ สาขาวิชา

การท่องเที่ยว คณะวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา พะเยา

ลา ลูแบร์. เปนจุดหมายเหตุ พงศาวดาร ครั้งกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2513.

ศรัญญา อรุณขจรศักดิ์. “คุณธรรมความกตัญญูในจริยศาสตร์ขงจื้อ”. สร้างแผนที่จริยศาสตร์, 2559: 111–198.

ศูนย์ประสานงานการช่วยเหลือสัตว์ป่า. “กรมอุทยานแห่งชาติ ปี 3 ฉบับที่ 16”.

www.dnp.go.th/salarystep/สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า.doc.

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย.(2542).**การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ**.สืบค้นเมื่อ 2 สิงหาคม

2558, http://www2.cgistln.nu.ac.th/tour_pb/?page_id=1338

สมาคมอนุรักษ์นกและธรรมชาติแห่งประเทศไทย.(2556).**นกกับสิ่งแวดล้อม**.สืบค้นเมื่อ 4 สิงหาคม 2558,

http://www.bcst.or.th/?page_id=37

สุกฤษฎ์ แสงอรัญญ.(2548).**นิยามและความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์**.สืบค้นเมื่อ 2 สิงหาคม 2558,

http://www.dnp.go.th/parkreserve/Np/Html/Tour/Eco_Tour.html

สินธุ์ สโรบล และคณะ.(2546) **การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน** สำนักงานกองทุนวิจัยแห่งชาติ กรุงเทพฯ

สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว.(2550)**การจัดการทางการตลาดด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม**

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กรุงเทพฯ

สำนักความหลากหลายทางชีวภาพ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

(2558).**สถานการณ์วิกฤตของความหลากหลายทางชีวภาพ** วารสารธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม,

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ.(2555).**แผนการจัดการคุณภาพ**

สิ่งแวดล้อม.สืบค้นเมื่อ 4 สิงหาคม 2558,

ส.พลายน้อย. อมนุษย์นิยาย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: ยิปซี, 2559.

สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, 2544.

สวัสดิ์ วงศ์ศิริวัฒน์. การใช้ "นก" เป็นตัวชี้วัดทางนิเวศวิทยา. ม.ป.ท.: สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และ พันธุ์พืช,

2552.

สนั่น ธรรมธิ. ร้อยสาระ สรรพล้านนาคดี. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ส่งเสริมวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2557.

สมบัติ อัปมระกา และคณะ. การอนุรักษ์และสืบสานประเพณีการเลี้ยงผีปู่ตาตามฮีตสิบสอง. ม.ป.ท.:

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2558.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. วัฒนธรรมร่วมอุษาคเนย์ในอาเซียน. กรุงเทพมหานคร: นาตาแซก, 2559.

สุรัชย์ จงจิตงาม. ล้านนา Art & Culture. นนทบุรี: อมรินทร์, 2555.

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. “นกยูง: พุทธสัญลักษณ์ล้านนา”.

<http://www.sri.cmu.ac.th>.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.(2558).ระบบออนไลน์

http://www.onep.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=94&Itemid=194

http://www.dnp.go.th/Wildlife/technique_document/Corridor

[_KhaoYai-ThapLan/Corridor_KhaoYai-ThapLan.pdf](#)

หนังสือที่ระลึก “ปียมหาราชานุสรณ์” พุทธศักราช 2550 พระราชหัตถเลขา ในรัชกาลที่ 5 เรืองเสด็จ ประพาส
แหลมมลายู. ม.ป.ท.: ม.ป.ป., ม.ป.ป..

หยุด แสงอุทัย. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ 14. ม.ป.ท.: ยงพลเทรตดีง, 2542.

อนุมัติ ใจสมุทร. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป ตามแนวคำบรรยายของศาสตราจารย์ ดร.ประกอบ หุ
ตะสิงห์. ม.ป.ท.: ม.ป.ท., ม.ป.ป..

อนันท์ กาญจนพันธุ์. พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร สถานการณ์ในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.

อุดม รุ่งเรืองศรี. วรรณกรรมล้านนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546.

อภิวัฒน์ สงเคราะห์. “การรับและปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมอินเดียของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”.

โครงการวิจัย ปรีทรรศน์ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เฉียงใต้: เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เบ้าหลอมอารยธรรมสำคัญของโลก 1.

ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์วิทยาลัย, 2557: 74.

www.econ.tu.ac.th/oldweb/doc/course/EC/.../outline.

องค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล WWF.(2555).**การลดผลกระทบที่เกิดจากมนุษย์**.สืบค้นเมื่อ 4 สิงหาคม
2558, [http://www.wwf.or.th/what_we_do/footprint/\(2556\)](http://www.wwf.or.th/what_we_do/footprint/(2556)).**ความหลากหลาย ความชุ่มชื้น และ**
พื้นที่อาศัยที่เหมาะสมของสัตว์ป่า.สืบค้นเมื่อ 4 สิงหาคม 2558,

TNN 24. "ภารกิจอนุรักษ์นกแก้วแล้วท้องดำ 2 ตัวสุดท้ายในไทย กรณีนกแก้วแล้วท้องดำ (Gurney's Pitta: Pitta
gurneyi) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาพระ-บางคราม จังหวัดกระบี่”.

<https://www.youtube.com/watch?v=ks-7ymXys7w> (สืบค้นเมื่อวันที่15 พฤษภาคม 2559).

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1792 (ศาลฎีกา 2467)

Bélaïr C., Ichikawa K., Wong B.Y. L., and Mulongoy K.J. (eds) Sustainable use of biological diversity in
socio-ecological production landscapes. Background to the ‘Satoyama Initiative for the benefit of
biodiversity and human well-being (CBD, Montreal, 2010)(Editors) (2010). Sustainable use of
biological diversity in socio-ecological production landscapes.

Background to the‘Satoyama Initiative for the benefit of biodiversity and human well-being.’ Secretariat of
the Convention on Biological Diversity, Montreal. Technical Series no. 52, 184 pages.

Convention on Biological Diversity 1992 at Preamble.

Ghan Saridniruna, Wina Meckvichaib, Pongchai Dumrongrojwatthanab "Distribution of Green
Peafowl *Pavo muticus* in Dry Season in Wiang Lor Wildlife Sanctuary, Northern
Thailand" (Burapha University International Conference, 2015)

Moore, P., Pholsena, M., Phommachanh, K., and Glémet, R. *Review of Statutory and Customary
Law in the*

Xe Champhone Ramsar Site, Lao PDR: Implications for a rights-based approach to conservation (Vientiane, Lao PDR: IUCN, 2013).

McNeely, Jeffrey A., Miller Kenton R., Reid Walter V., Mittermeier Russell A. and Werner Timothy B. *Conserving the World's Biological Diversity* (IUCN Publication, Gland, 1990).

McNeely, Jeffrey A. and Sochaczewski Paul Spencer *Soul of the Tiger: Searching for nature's Answers in Southeast Asia* (University of Hawaii Press, Honolulu, 1995).

Millennium Ecosystem Assessment *Ecosystems and Human Well-Being: Synthesis* (Island Press, Washington, DC., 2005)

Norman Myers, Russell A. Mittermeier, Cristina G. Mittermeier, Gustavo A. B. da Fonseca & Jennifer Kent "Biodiversity hotspots for conservation priorities" (2000) *Nature* 403, 853–858 Sustainable Development: Harmony with Nature, UN GA A/65/314 (2010)

The World Charter for Nature, UN GA Res 37/7 (1982)

Wild, R. and McLeod, C. (eds) *Sacred Natural Sites: Guidelines for Protected Area Managers* (Gland, Switzerland: IUCN, 2008).

Book and Book Articles

Alan Watson. *The Law of Property in the Later Roman Republic*. n.p.: Oxford University Press, Oxford (1968): B.

Arne Naess. *Ecology, community and lifestyle: Outline of an Ecosophy* in translated by David Rothenberg. n.p.: Cambridge University Press (1989).

BirdLife International. *Threatened birds of Asia: the BirdLife International Red Data Book*. Cambridge: BirdLife International, 2001.

Bosselmann Klaus. *The Concept of Sustainable development* in Bosselmann and Grinlinton (eds) in *Environmental Law for a Sustainable Society*. n.p.: NZCEL (2002): 91.

Brownlie Ian *Principles of Public International Law*, 7th ed. n.p.: Oxford University Press, 2008: 178–180.

Cohen J. Jean *Globalization and Sovereignty: Rethinking legality, legitimacy and Constitutionalism*. n.p.: Cambridge University Press (2012): 8–9.

Cohen R. Morris and Cohen S. Felix, *Reading in Jurisprudence and Legal Philosophy* in Vol. of 1. n.p.: Beard Books (2002): 29–30.

Elan Abrell et al. *Bio-cultural Community Protocols: A community Approach to Ensuring the Integrity of Environmental Law and Policy*. n.p.: UNEP (2009).

Dale D. Goble and Eric T. Freyeogle. *Wildlife Law: Cases and Materials*. n.p.: New York University Press (2002): 1–5.

Daniel J. Elazar. *Covenant and Civil Society: The Constitutional Matrix of Modern Democracy, the Covenant Tradition in Political Volume IV*. New Brunswick: Transaction Publishers (1998): 8–10

David R. Kinsley. *Ecology and Religion: Ecological Spirituality in Cross-cultural Perspective*. n.p.: Prentice Hall (1995).

- D.E. Fisher. *Legal Reasoning in Environmental Law: A Study of Structure. Form and Language*
Cheltenham: Edward Elgar (2013): 10–12.
- Edward B. Tylor. *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology. Philosophy, Religion, Art, and Custom* vol. of 2. London: John Murry (1871).
- Graham Harvey. *Animism Respecting the Living World*. New York: Columbia University Press (2006): 180–183.
- James L. Peacock. *the Anthropological Lens: Harsh Light, Soft Focus*, 2 ed. Cambridge: Cambridge University Press (2001): 3.
- Jeffrey A. McNeely and Paul Spencer Sochaczewski. *Soul of the Tiger: Searching for nature's answers in Southeast Asia*. n.p.: University of Hawaii Press (1995): 9.
- Johannes. R.E. (ed.) in *Traditional Ecological Knowledge: A Collection of Essays*. Gland: IUCN (1989).
- John McLeod. *The History of India (Greenwood Histories of Modern Nation*. Westport: Praeger (2002) p. 1–2: Chandragupta Maurya (c. 324–300 BCE), Bindusara (c.300–272 BCE) and Asoka (c.272–233 BCE).
- Zhewen. *China's Museums*. Cambridge: Cambridge University Press (2010): 193.
- Linda Hogan. *We call it tradition* in Graham Harvey (ed.) in *The Handbook of Contemporary Animism*. Routledge: NY (2013): 19–20.
- Moore et al.. R. *Review of Statutory and Customary Law in the Xe Champhone Ramsar Site, Lao PDR: Implications for a rights-based approach to conservation*, Vientiane: IUCN (2013).
- Morris and Felix. *Reading in Jurisprudence and Legal Philosophy* in vol. of 1, 29–30.
- Oppenheim Lassa. *International Law* (1st ed., Longman, 1905):. Robert McCorquodale "International Law, Boundaries, and Imagination" in David Miller and Sohail H. Hashmi (eds) *Boundaries and Justice: Diverse Ethical Perspectives*. Princeton University Press, New Jersey, (2001): 136–163.
- Paul Krueger. *Justinian's Institutes: Translated with an Introduction by Peter Birks and Grant McLeod*. NY: Cornell University Press (1987): 55.
- Peter Borschberg, *Hugo Grotius, the Portuguese, and Free Trade in the East Indies*. n.p.: National University of Singapore Press (2011).
- Philpott Daniel. *Ideas and the Evolution of Sovereignty* in Sohail H. Hashmi (ed.) in *State Sovereignty* n.p.: The Pennsylvania State University Press (1997): 18–19.
- Rechkemmer Andreas *Postmodern Global Governance*. n.p.: Nomos, (2004): 13.
- Reinhard Zimmermann. *the Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. n.p.: Oxford, Oxford University Press (1996): 241.
- Stephen C. McCaffrey *The Law of International Watercourses: Non-navigational Uses*. n.p.: Oxford University Press (2001): 61
- Tim Forsyth and Andrew Walker *Forest Guardians. Forest Destroyers: The Politics of Environmental Knowledge in Northern Thailand*. n.p.: Silkworm Bangkok, 2008.
- UNESCO. *Ethics and Biodiversity*. Bangkok: UNNESCO (2011).

Wild R. and McLeod, C. (eds). *Sacred Natural Sites: Guidelines for Protected Area Managers*. Gland Switzerland: IUCN, 2008.

World Intellectual Property Organization. *Traditional Knowledge and Intellectual Property: An Outline of The Issues*. n.p.: WIPO (2013).

Articles

David J. Bloch. "Res Sanctae in Gaius and the Founding of the City". *3 A Journal of Ancient Medieval and Modern Civil Law* (2006): 48–64.

David M. Engel. "Globalization and Legal Consciousness". Fritjof Capar. *Web Of Life* (London, Flamingo, 1997).

D.E. Fisher et al.. "Law+Livelihoods: Bridging the North–South Divide (the IUCN Academy of Environmental Law Research Studies)". in *Biodiversity Conservation*. n.p.: Cambridge University Press, 2008: 98.

Fikret Berkes, Johan Colding, and Carl Folke. "Rediscovery of Traditional Ecological Knowledge as Adaptive Management" in *10 Ecological Applications* 5 (2000): 1251–1262.

Louis B. Sohn. "The Stockholm Declaration on the Human Environment". *1973 the Harvard International Law Journal* Vol. of 14, no.3 (1973): 423–515.

Per Pinstrup–Andersen and Peter B.R. Hazell.. "The Impact of the Green Revolution and Prospects for the Future". *Food Reviews International*, (1985): 1–25.

See. "Montevideo Convention on the Rights and Duties of States". TS No 881, (1993): 19.

Stephen Woodly. "Ecological Integrity and Canada's National Parks". *The George Wright Society* 27, no 2 ,2010: 151–160.

Subrata Roy Chowdhury. "Permanent Sovereignty over Natural Resources". in Kamal Hossain and Subrata Roy Chowdhury (eds.) in *Permanent Sovereignty over Natural Resources in International Law: Principle and Practice* ,1984: 1–5.

Robert E. Rodes. "On the Historical School of Jurisprudence." *The American Journal of Jurisprudence*, no. 49 (2004): 165–184.

UN A/42/427. "Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development".

Electronic Media

BirdLife International. "Pavo muticus The IUCN Red List of Threatened Species".
<http://www.iucnredlist.org/details/22679440/0>.

CITES. "Checklist of CITES Species". <http://checklist.cites.org/#/en>, (accessed 2015).

"Convention on Biological Diversity 1992 at Preamble". <https://www.cbd.int/convention/text/>.

Pavo muticus. "Green Peafowl". <http://www.hbw.com/species/green-peafowl-pavo-muticus>

The Encyclopedia of New Zealand, "Kaitiakitanga: guardianship and conservation,"

<http://www.teara.govt.nz/en/kaitiakitanga-guardianship-and-conservation/page-1>,
(accessed March 9, 2015).

“The Environmental Protection Authority Act 2011 of New Zealand,” <http://www.legislation.govt.nz>, (accessed March 9, 2015).

“The Resource Management Act 1991 of New Zealand”. <http://www.legislation.govt.nz>, (accessed March 9, 2015).